

UNIWERSYTET KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO

W WARSZAWIE

WYDZIAŁ TEOLOGICZNY

ks. mgr lic. Michał Wocial SDB

nr albumu: 3940

**MŁODOŚĆ W NAUCZANIU PAPIEŻY:
ŚW. JANA PAWŁA II, BENEDYKTA XVI
I FRANCISZKA**

Rozprawa doktorska
z teologii duchowości
napisana pod kierunkiem
ks. prof. dr hab. Marka Tatara

Warszawa 2022

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW BIBLIOGRAFICZNYCH	4
WSTĘP	6
1. PODSTAWY BIBLIJNE	15
1.1. Biblijna terminologia młodości.	15
1.2. Specyfika rozumienia młodości w Starym Testamencie.	17
1.3. Młodość objawiająca się w Jezusie.	22
1.4. Nowotestamentalne przykłady młodości.	26
2. PODSTAWY ANTROPOLOGICZNE W NAUCZANIU	
O MŁODOŚCI	37
2.1. Specyfika okresu rozwoju człowieka młodego.	37
2.2. Młodość jako stan ducha.	42
2.3. Charakterystyczne cechy młodości przejawiające się w edukacji i pracy.	51
2.4 Otwarcie na wspólnotowość.	54
2.4.1 Wspólnota międzypokoleniowa.	57
2.4.2 Młodzi w społeczeństwie.	61
3. WYZWANIA WSPÓŁCZESNOŚCI WOBEC MŁODOŚCI	65
3.1 Wyzwania cywilizacyjne.	65
3.1.1. Materializm.	66
3.1.2 Relatywizm.	68
3.1.3 Technologizacja i środowisko cyfrowe.	77
3.1.4 Kultura odrzucenia.	79
3.1.5 Inne wyzwania cywilizacyjne.	85
3.2 Wyzwania osobowe.	88
3.2.1 Konsumpcjonizm.	89

3.2.2 Konformizm.	93
3.2.3 Kult młodości.	97
4. PROCES ROZWOJU ŻYCIA DUCHOWEGO CHARAKTERYSTYCZNY DLA MŁODOŚCI.	105
4.1 Interpersonalna relacja z Jezusem.	106
4.2 Pragnienie przemiany.	111
4.3 Otwarcie na prawdę.	124
4.4 Potrzeba miłości.	131
4.5 Fundamentalne znaczenie wolności i dojrzewanie do wyborów.	141
5. ŚRODKI ROZWOJU ŻYCIA DUCHOWEGO W MŁODOŚCI.	154
5.1 Wychowanie.	155
5.2 Kultura.	161
5.3 Postawa służby.	169
5.4 Życie sakramentalne.	175
5.5 Pismo Święte.	181
5.6 Duszpasterstwo młodzieży.	184
ZAKOŃCZENIE	201
BIBLIOGRAFIA	207

WYKAZ SKRÓTÓW

- AL - Franciszek, Adhortacja apostolska *Amoris letitia*, Rzym 19.03.2016.
- CL - Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Cristifideles laici*, Rzym 30.12.1988.
- CT - Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae*, Rzym 16.10.1979.
- CV - Franciszek, Adhortacja apostolska *Christus vivit*, Loreto, 25.03.2019.
- EG - Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, Rzym 24.11.2013.
- ECE - Jan Paweł II, Konstytucja apostolska *Ex corde ecclesiae*, Rzym 15.08.1990.
- EV - Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae*, Rzym 25.03.1995.
- FC - Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Familiaris consortio*, Rzym 22.11.1981.
- FT - Franciszek, Encyklika *Fratelli tutti*, Asyż 03.10.2020.
- GS - Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska *Gaudium et spes*, Poznań, 2002.
- KKK - *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2002.
- LE - Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*, Castel Gandolfo 14.09.1981.
- LS - Franciszek, Adhortacja apostolska *Laudato si*, Rzym 24.05.2015.
- NPG - *Note di pastorale giovanile*
- PDV - Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis*, Rzym 25.03.1992.
- RH - Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, Rzym, 04.03.1979
- RM - Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris Mater*, Rzym 25.03.1987.

VC - Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Vita consecrata*, Rzym
25.03.1996.

INNE SKRÓTY

itp. – i tym podobne

nr – numer

por. – porównaj

pp. – punkty

pt. – pod tytułem

r. - rok

t. – tom

Pismo Święte - skróty według systemu przyjętego w Biblii Tysiąclecia

WSTĘP

Rozwój duchowy człowieka jest dynamiczny i trwa przez całe życie, a każdy jego etap ma swoją specyfikę i неповtarzalność. Wśród nich wyróżnia się okres młodości jako czas intensywnego wzrostu osoby wpływający na całe późniejsze życie.

Od dwudziestego wieku można zauważyć globalny proces rosnącego zainteresowania młodością. Spowodowało to wyodrębnianie tego okresu od dzieciństwa i dorosłości, wydłużanie go i nadawanie mu coraz większego znaczenia. W rezultacie jak, nieco paradoksalnie, stwierdza jeden z autorów „okres, który w przeszłości nie istniał, obecnie staje się najdłuższym okresem, a właściwie stylem życia”¹.

Także Kościół katolicki wpisuje się w ten światowy trend podkreślania znaczenia młodości w życiu człowieka. Przykładem tego są na przykład rozpoczęte od 1986 roku Światowe Dni Młodzieży, które angażują miliony ludzi. Ta inicjatywa Jana Pawła II, tworzona dla młodych i realizowana przez młodych ukazuje wychowawcze i duszpasterskie oblicze Kościoła realizowane w nieformalnej atmosferze. Innym przykładem jest XV Zwyczajne Zgromadzenie Biskupów w 2018 r., kiedy to pierwszy raz w historii Kościoła Synod Biskupów zajmował się tematyką młodzieży. Owocem tego Synodu jest adhortacja *Christus vivit*, która jest jednym z podstawowych źródeł niniejszej dysertacji. Należy również zauważyć, że rezultatem większego zainteresowania młodością w Kościele jest wyodrębnienie się duszpasterstwa młodzieżowego jako osobnej dyscypliny w ramach teologii pastoralnej

Niniejsza dysertacja zajmuje się okresem pontyfikatów Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka, czyli trzech ostatnich papieży. To w ich okresie temat młodości stawał się w Kościele coraz ważniejszy i popularniejszy. To oni starają

¹ S. Chrobak, *Młodość czasem marzeń i wyborów. Refleksje w świetle posynodalnej adhortacji apostolskiej Christus vivit*, "Seminare" t. 42 * 2021, nr 1, s. 97.

się mieć czas dla młodych i przyznają, że młodzież jest szczególnie umiłowana przez Boga, przez Kościół i przez nich samych.

„Geografia” młodości jest im dobrze znana. Jan Paweł II w ciągu swojego pontyfikatu odbył 104 zagraniczne podróże apostolskie. Analogicznych wyjazdów Benedykt XVI odbył - 24, a Franciszek - 36 (do kwietnia 2022 r.). Oprócz tego każdy z nich dziesiątki razy oficjalnie odwiedzał różne miejsca w Italii. Podczas wielu z tych wydarzeń miały miejsce spotkania z lokalną młodzieżą w atmosferze mniej lub bardziej formalnej.

Należy zaznaczyć, że spotkania papieży z młodymi ludźmi wynikały z inicjatyw obustronnych. Wiele spotkań odbyło się w Watykanie z okazji wizyt różnych grup, ruchów, stowarzyszeń, pielgrzymek i zjazdów. Klerycy, siostry zakonne i ministranci; młodzi dyplomaci, astronomowie i naukowcy; ministranci, studenci, sportowcy i artyści; młodzież biorąca udział w Synodzie w 2018 r. i młodzi przedstawiciele swoich krajów. To tylko nieliczne przykłady „geografii” młodzieżowej, z jaką mieli kontakt papieże.

Papieże rozumieją, że mają do czynienia z pluralizmem światów młodzieży oraz, że mimo postępującej globalizacji istnieje wiele różnic nawet w obrębie jednego państwa. W swym nauczaniu akcentują między innymi różnice demograficzne i religijne. Poruszając temat demografii Jan Paweł II już w 1979 r. zwracał uwagę, iż: „Wzrastająca liczba młodych jest bez wątpienia dla większej części dzisiejszego świata faktem budzącym największe nadzieje, a równocześnie największy niepokój. W niektórych krajach, zwłaszcza tzw. Trzeciego Świata, więcej niż połowa ludności jest w wieku poniżej 18 lub poniżej 30 lat”². Jednocześnie podkreślają, że istnieją kraje o bardzo niskim lub ujemnym przyroście naturalnym.

Poruszając temat różnic historyczno-religijnych papież Franciszek dzieli młodzież na trzy kategorie: na tę żyjącą w krajach tradycyjnie chrześcijańskich, w krajach, gdzie chrześcijanie są mniejszością oraz tam, gdzie chrześcijanie są

² Jan Paweł II, CT, w: *Dzieła zebrane. Adhortacje. t. II*, Kraków 2006, s.19-62, 35.

prześladowani³. Wreszcie temat różnic ekonomicznych między młodzieżą, drogi szczególnie papieżowi Franciszkowi, jest wielokrotnie eksponowany na przykład przy okazji migracji lub dostępu do informacji i technologii.

Powyższe zainteresowanie tematem młodzieży odbywało się równocześnie z narastającymi w cywilizacji zachodniej procesami globalizacji i sekularyzacji, które między innymi naruszyły międzypokoleniową transmisję wiary i spowodowały odchodzenie młodzieży od Kościoła. W Polsce zjawisko to przybrało w ostatnich latach charakter masowy⁴, czyniąc ją jednym z krajów, w których sekularyzacja młodego pokolenia postępuje najszybciej⁵. Szybkość procesów, które papież Franciszek nazwał nie tyle epoką zmian, co zmianą epoki⁶ spowodowały, że wielu pedagogów i duchownych doświadcza niepewności i dezorientacji. Inni zaś widzą w tych zmianach wyzwanie oraz szansę dla głębokiego przemyślenia roli młodzieży w Kościele i własnego duszpasterskiego nawrócenia.

Celem dysertacji jest analiza nauczania Jana Pawła II, Benedykta XVI Franciszka na temat młodości i młodzieży, odpowiadając na następujące pytania badawcze:

- a) Jakie są biblijne podstawy nauczania o młodości?
- b) Jakie są fundamenty antropologiczne tego nauczania?
- c) Jakie są, według papieża, główne wyzwania współczesności wobec młodości?
- d) Jakie są najważniejsze procesy rozwoju życia duchowego charakterystyczne dla młodości?
- e) Jakie są najważniejsze środki dla wsparcia tego rozwoju?

³ Por. Franciszek, CV, Kraków 2019, 69.

⁴ „W 1992 r. aż 93 procent młodych ludzi w wieku 18-24 lata deklarowało, że są wierzący, w ubiegłym roku [czyli w 2021 – M.W.] już tylko 71 procent, zaś prawie 30 procent stwierdziło, że w ogóle nie wierzy. W tym samym czasie w tej grupie wiekowej liczna osób regularnie praktykujących spadła z 69 do 23 procent, a więc trzykrotnie. Z kolei badania dotyczące katechezy pokazują, że w 2021 roku udział w lekcjach religii deklarowało 54 procent uczniów ostatnich klas (...), a jeszcze trzy lata wcześniej było ich 70 procent”. – B. Łoziński, *Kościół musi iść po młodzież*, „Gość niedzielny”, 23 stycznia 2022.

⁵ Trzeba jednak zauważyć, że procesy sekularyzacyjne w Polsce są dużo wolniejsze. Były wielokrotnie ukazywane jako wyjątek w porównaniu do szybkości sekularyzacji innych państw Europy. Jako powód wymieniano na przykład: dużą rolę Kościoła w polskim społeczeństwie lub fenomen „pokolenia JP2”.

⁶ Por. Franciszek, *Discorso ai rappresentanti del V Convegno nazionale della Chiesa italiana*. w: NPG 1/2020, s.45.

f) Jakie są różnice akcentów w nauczaniu poszczególnych papieży i z czego te różnice wynikają?

Źródłami dla tej dysertacji jest nauczanie Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka skierowane wprost do młodzieży. Adresatami pierwszego typu tekstów były przeważnie konkretne grupy młodzieży, których papieże spotykali podczas wypełnienia swej misji apostolskiej. Przeważnie byli to młodzi katolicy. Niektóre zaś teksty (na przykład orędzia) pisane były do ogółu młodych. Wykorzystano również inne treści wystąpień tychże papieży zawierające tę tematykę. Adresatami tekstów o tej treści był także cały Lud Boży lub też dorośli, którzy w sposób szczególny odpowiadali za wychowanie młodzieży, na przykład biskupi, politycy lub pedagodzy.

Jako „nauczanie” rozumie się tu tylko teksty, które tytułowi autorzy napisali podczas sprawowania urzędu papieskiego. Inne, które powstały wcześniej (lub później w wypadku Benedykta XVI), użyto jedynie w celu podkreślenia danych biograficznych. W związku z tym, że pontyfikat Benedykta XVI trwał najkrócej i dziedzictwo jego nauczania w tym względzie jest nieco mniejsze, wykorzystano w sposób maksymalny treści przez niego przekazane.

Autor analizuje tylko teksty odnoszące się do postawionego problemu i odpowiadające przyjętemu kryteriom. Obfitość nauczania pozostawiona przez papieży wykracza poza rozmiary jednej dysertacji, dlatego celem pracy była analiza wybranych źródeł, które ze względu na swoje znaczenie są reprezentatywne dla myśli każdego z papieży.

Omawiane teksty powstawały w różnych językach, między innymi włoskim, polskim lub hiszpańskim. Doczekały się tłumaczenia na wiele języków obcych i są publicznie dostępne zarówno w formie drukowanej jak i cyfrowej. Najważniejszy wydrukowany zbiór tekstów źródłowych wykorzystywany w tej dysertacji był wydany w 2015 r. przez wydawnictwo Pallotinum pod tytułem *Święty Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek do młodzieży (1979-2015). Listy, orędzia, przemówienia, homilie*. Ta licząca prawie 600 stron pozycja zawiera: trzydzieści orędzi na coroczne Światowe Dni Młodzieży w diecezjach, najważniejsze

przemówienia i homilie podczas Światowych Dni Młodzieży odbywających się w różnych częściach ziemskiego globu z osobistym udziałem papieża oraz najważniejsze teksty Jana Pawła II i Benedykta XVI podczas spotkań z młodzieżą polską. Jeśli chodzi o zasoby internetowe, do najczęściej wykorzystywanych należały istniejąca od 2017 r. oficjalna strona watykańska <https://www.vatican.va> zawierająca większość nauczania papieskiego przetłumaczonego na różne języki oraz zajmująca się dziedzictwem Jana Pawła II *Zintegrowana baza tekstów papieskich* (w skrócie ZiBaTePa) розміieszczona obecnie pod adresem <https://jp2online.pl/>, prowadzona przez Centrum Myśli Jana Pawła II przy współpracy z Fundacją *Opoka*.

Nauczanie papieskie o młodości i do młodzieży odnaleźć można w tekstach różnej wagi odznaczających się różnorodną formą literacką. Zostaną tu one omówione według hierarchii ważności.

Z konstytucji apostolskich zwraca uwagę wydana w 1990 r. *Ex corde ecclesiae* określająca tożsamość, posłannictwo i niektóre sprawy organizacyjne uniwersytetów katolickich. Wśród encyklik najczęściej cytowane są dokumenty autorstwa Franciszka, a mianowicie *Evangelii gaudium* oraz skupiona na wychowaniu ekologicznym *Laudato si*.

Wśród adhortacji najważniejszym niewątpliwie tekstem jest *Christus vivit*. Dokument ten, autorstwa Franciszka i będący owocem „Synodu młodych” jest podstawowym i najczęściej przywoływanym tekstem dysertacji. Na początku pisania dysertacji jedynym dostępnym tłumaczeniem było dokonane przez Wydawnictwo M., do którego niestety zakradły się błędy, być może ze względu na szybkie tempo pracy⁷. Inne znaczące adhortacje to *Catechesi tradendae* zajmująca się

⁷ Kilka przykładów błędów lub nieścisłości:

a) W punkcie 73 dodano słowa „zarówno przez liberalną prawicę jak i lewicę”, których w ogóle nie ma ani w języku włoskim, ani angielskim.
b) W tytule podrozdziału (pp. 91-94) jest słowo „Imigranci”, które w języku włoskim brzmi *migranti*, a w angielskim *migrants*.
c) W punkcie 206 napisano „Duszpasterstwo młodzieżowe nie może być tylko synodalne”, zmieniając w sposób znaczący sens oryginału (po włosku „La pastorale giovanile non può che essere sinodale”).
O innych błędach lub nieścisłościach napisano w tekście rozdziałów.

tematem katechezy młodych czy też *Amoris laetitia* skupiona między innymi na dojrzewaniu do małżeństwa i na edukacji seksualnej.

Wśród listów apostolskich największe znaczenie posiada *List apostolski do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży* zatytułowany *Parati semper* i upubliczniony przez Jana Pawła II w 1985 r. W nim to, komentując spotkanie Jezusa z młodzieńcem, papież w szeroki sposób przedstawia znaczenie i wartość młodości. Innym listem, jaki warto podkreślić, jest *Ojciec i nauczyciel młodzieży* również autorstwa Jana Pawła II powstały z okazji setnej rocznicy św. Jana Bosko i zajmujący się między innymi pilną potrzebą chrześcijańskiego wychowania.

Największa ilość dokumentów cytowanych w dysertacji to coroczne papieskie orędzia pisane z okazji: Światowego Dnia Młodzieży, Dnia Modlitw o Powołania i Światowego Dnia Środków Społecznego Przekazu. Orędzia na Światowy Dzień Młodzieży mają przeważnie krótką formę i zawierają podziękowania i pozdrowienia, wspomnienia ostatniego spotkania młodych z papieżem lub zapowiedź kolejnego spotkania oraz rozwijają tegoroczny temat. Pozostałe orędzia są adresowane do czytelników w każdym wieku, jednak ze względu na specyfikę zagadnienia (powołania i mass media) zawierają wiele odniesień do młodych i młodości.

Przemówienia, rozważania i homilie to formy literackie, które czasami powstawały jako tekst wygłoszony, a dopiero potem zapisany. Większość z cytowanych w dysertacji pochodzi ze Światowych Dni Młodzieży, papieskich pielgrzymek do Polski lub ze spotkań z gremiami dorosłych, mających szczególną odpowiedzialność w społeczeństwie. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje wygłoszone przez Jana Pawła II *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO* w Paryżu 2 czerwca 1980 r. Istnieją też przemówienia przesłane do młodych uczestników wydarzeń, w których papież nie mogli osobiście uczestniczyć i które czasami powstawały w formie video.

Osobno należałoby tu wspomnieć wielokrotnie cytowany wywiad-rzekę papieża Franciszka z Thomasem Leoncinim pod tytułem *Bóg jest młody*. Pozycja

ukazała się w 2018 r., w przededniu „Synodu Młodych” w wydawnictwie *Monadori* i w tym samym roku wydana przez *Znak* w języku polskim. Licząca ponad 160 stron książka poprzez swój nieformalny charakter daje papieżowi możliwość szerszego wypowiedzenia się na tematy związane ze współczesnością i przemianami zachodzącymi wśród młodych. Intrygujące jest już pierwsze jej zdanie: „Młodość nie istnieje”.

Jak już wspomniano, temat młodości i młodzieży jest w Kościele aktualny. Dla jego opracowania wykorzystano więc literaturę przedmiotu i literaturę pomocniczą zawierającą refleksję teologiczną z XX i XXI wieku związaną z daną tematyką. Wśród nich należałoby wyróżnić wydawany w języku włoskim od 1967 r. periodyk *Note di pastorale giovanile*, będący kopalnią wartościowych materiałów dotyczących duszpasterstwa młodzieżowego i teologii duchowości.

Analiza stanu dotychczasowych badań nad tytułowym zagadnieniem wykazała, że głównie zajmowano się nauczaniem jednego z papieży, (przeważnie Jana Pawła II lub Franciszka) i najczęściej w kontekście Światowych Dni Młodzieży. Największej ilości opracowań w różnych językach doczekał się Jan Paweł II. Książką, która dostarczyła szczególnych inspiracji w tej dysertacji jest tekst włoskiego pasjonisty Dario di Giosia, pod tytułem *La pastorale dei giovani. Uno studio sul magistero di Giovanni Paolo II* wydana w 2011 r. przez Libreria Editrice Vaticana. Na 329 stronach autor rzetelnie przedstawia i omawia młodzieżowe magisterium papieża, a atutem tej pozycji są trafnie dobrane cytaty. Z polskojęzycznych artykułów można wymienić teksty Jana Niewęgłowskiego pt. *Jan Paweł II i młodzież* wydany w 2006 r. w „Seminare” lub Marioli T. Kozubek pt. *Wartość wychowawcza Światowych Dni Młodzieży z Janem Pawłem II* wydany w zbiorze w 2013 r. przez Księgarnię św. Jacka.

Badaniem nauczania Franciszka zajmowano się w literaturze polskiej w kontekście Światowych Dni Młodzieży w Krakowie lub „Synodu Młodych”. Przykładem tego mogą być artykuły biskupa Andrzeja Siemieniewskiego pt. *Młodzież Franciszka* („Wrocławski przegląd teologiczny”, 2016) lub Stanisława

Chrobaka *Młodość czasem marzeń i wyborów. Refleksje w świetle posynodalnej adhortacji apostolskiej Christus vivit* („Seminare”, 2021).

Jeśli chodzi o porównawcze pomiędzy nauczaniem dwóch lub trzech papieży w literaturze polskojęzycznej wyróżnić należy artykuł Bogdana Stańkowskiego pt. *Jan Paweł II i Benedykt XVI o wychowaniu i duchowym rozwoju młodzieży* („Pedagogika społeczna”, 2015). Jego atutami są: pogłębienie magisterium Benedykta XVI oraz wyjście poza tematykę Światowych Dni Młodzieży. Artykuł zaś autorstwa Macieja Ostrowskiego pt. *Młodzież w oczach papieży na podstawie przemówień podczas Światowych Dni Młodzieży* („Polonia Sacra”, 2016) stara się porównać wszystkich trzech tytułowych autorów. Oba jednak opracowania mają format kilkunastostronicowego artykułu i nie obejmują jakże ważnego dziedzictwa „Synodu Młodzieży”.

Realizacja celów badawczych domaga się wybrania stosownych metod pozwalających właściwie ukazać nauczanie o młodości według omawianych tu papieży. Wybrana została metoda analizy źródeł oraz porównawcza ze względu na podejmowaną w sposób zróżnicowany problematykę. Zastosowanie tych metod wynikało także z konieczności odniesienia do magisterium Kościoła. Prowadzą one do syntezy konkretnych wniosków wynikających z następujących po sobie rozdziałów i paragrafów. Tematyka związana ze współczesną młodzieżą wymaga podejścia interdyscyplinarnego i dlatego w pracy oprócz teologii duchowości korzystano również z osiągnięć: biblistyki, teologii pastoralnej, filozofii, pedagogiki, czy też socjologii.

Dysertacja podzielona jest na pięć rozdziałów. Podążając za myślą papieską, pierwszy i drugi z nich zajmą się „podstawami”. Pierwszy dotyczyć będzie „podstawy” wszelkiej refleksji teologicznej na temat młodości, czyli słowa bożego i jego wykładni w podjętym problemie badawczym. Drugi – „podstaw antropologicznych”, podejmując próbę opisu elementów stałych, charakterystycznych dla młodości, niezależnie od miejsca zamieszkania. Rozdział trzeci dotyczyć będzie „wyzwań”, czyli sytuacji i idei znacząco wpływających na duchową kondycję współczesnej młodzieży. Dla większej jasności pogrupowano je na wyzwania

cywilizacyjne oraz osobowe. Rozdziały czwarty i piąty koncentrują się na rozwoju życia duchowego młodych, przedstawiając zachodzące w nim procesy i środki dla jego rozwoju. Mają one znaczenie dla różnych grup wiekowych, jednak ich wpływ podczas okresu młodości jest szczególny. Dokładnie zostanie opisanych pięć procesów: relacja z Jezusem, pragnienie przemiany, otwarcie na prawdę, potrzeba miłości i afirmacja wolności. Środki korzystne dla duchowego rozwoju podzielono na pięć kategorii, które najczęściej występują w papieskim nauczaniu. Są to: wychowanie, kultura, służba, sakramenty, Pismo Święte i duszpasterstwo młodzieży.

Wybór tematu dysertacji wynika z osobistego doświadczenia autora w sferze duszpasterstwa młodzieży oraz pragnienia, aby jeszcze bardziej je pogłębić o doświadczenie Kościoła. Wyraża on nadzieję, że ów tekst będzie interesujący i pożyteczny tym, którzy poświęcają swoje siły i talenty dla ewangelizacji i formacji młodych pokoleń.

I ROZDZIAŁ

PODSTAWY BIBLIJNE

Pismo Święte jest fundamentalnym źródłem dla teologii i ominięcie go przez jakikolwiek nurt duchowości czyni tę duchowość niekatolicką. Dla omawianych w tej dysertacji papieży jest ono nie tylko najważniejszym ze źródeł, z jakiego korzystają w nauczaniu do młodzieży, ale także źródłem, do którego odwołują się często. Prawie każde przemówienie do młodych było okazją, aby ukazywać im Pismo Święte jako środek dla duchownego wzrostu i zachęcać do żywego z nim kontaktu. W rezultacie takiej obfitości nauczania, temat młodości w Biblii został potraktowany w sposób wielowymiarowy.

1.1. BIBLIJNA TERMINOLOGIA MŁODOŚCI

Analiza *Konkordancji Starego i Nowego Testamentu do Biblii Tysiąclecia* wskazuje na terminy związane z młodością i młodzieżą. Kluczowe terminy to: „młodo” - 1 raz; „młodość” – 66 razy; „młody” – 241 razy; „młodzieniec” – 133 razy; „młodzieńczy” – 2 razy; „młodzież” – 10 razy oraz „młokos” – 2 razy¹. Daje to łączną liczbę 455 miejsc, w których Biblia wspomina o młodości².

Znacząca jest tu proporcja pomiędzy testamentami. Tylko 47 miejsc z owych 455 (czyli nieco ponad 10%) to miejsca z Nowego Testamentu, z czego 27 z nich to Ewangelie. Na przykładzie słowa „młodość” (tytułowego słowa niniejszej dysertacji) rezultaty analizy przedstawiają się następująco. Z 66 biblijnych fragmentów, aż 64 dotyczą Starego Testamentu. Najczęściej o młodości wspominają księgi dydaktyczne (28 razy), a potem księgi prorockie (25 razy).

Język hebrajski dla oznaczenia zarówno dziecka, jak i osoby młodej używa następujących słów: *ben* (syn) (por. Prz 3,21), *bat* (córka) (por. Neh 3,12), *bekhor*

¹ Brano pod uwagę różne formy deklinacyjne oraz formy słowa w liczbie pojedynczej jak i mnogiej.

² J. Flis, *Konkordacja Starego i Nowego Testamentu do Biblii Tysiąclecia*, Warszawa, 1996, s.599-602.

(syn pierworodny) (por. Rdz 4,4; Ps 78,15), *tsa'ir* (młodszy) (por. Za 13,7) i *yatom* (sierota) (por. Wj 22,21)³.

Inna grupa słów wyraża świadomość tego, że młody człowiek rozwija się i dojrzewa: *bachur* (młody mężczyzna) (por. 1 Krn 5,1), *betulah* (młoda kobieta) (Sdz 19,24), *na'ar* (chłopiec, młodzieniec lub sługa) (por. 19,4; Jr 1,6), *na'arah* (dziewczynka, dziewczyna lub służąca) (Rt 2,6), *'elem* (starszy chłopiec/nastolatek) (por. 1 Sm 17,56) *'almah* (starsza dziewczyna lub nastolatka) (por. Iz 7,14), *yeled* (dziecko lub chłopiec) (por. Iz 57,5) lub *yaldah* (dziewczynka) (por. Jl 4,3)⁴.

Wreszcie istnieją hebrajskie słowa, na podstawie których można wnioskować o wieku dziecięcym lub wczesnodziecięcym, jak: *gamul* (por. 1 Sm 1,22 - rdzeń hebrajski *gml*), *awil* (Hi 19,18), *yoneq* (por. Rdz 24,17) lub *olel* (por. 1 Sm 22,19). Wszystkie powyższe określenia dzieci i młodzieży wskazują na pokrewieństwo z nimi, kolejność urodzeń, płeć oraz rozwój⁵.

W języku greckim trzy najważniejsze słowa w terminologii młodości to *neos* (νέος) oraz pochodzące od niego *neaniscos* (νεανίσκος) i *neotés* (νεότης).

Słowo *neos* to przymiotnik, który w różnych formach deklinacyjnych (νέος, νέα, νεον) oznacza zarówno „młody”, jak i „nowy”⁶. Również w tym wypadku „młody” oznacza osoby w różnym wieku oraz świeżo wykonane przedmioty. Tekst *Biblii Tysiąclecia* tłumaczy je na przykład: „Jozue, syn Nuna, młodzieniec” (Wj 33,11), zamężne „młode kobiety” (Tyt 2,4) lub „młode wino” (Mt 9,17).

Używając *neos* w znaczeniu „nowy” często ma on na myśli urodzony na nowo w sensie duchownym. „Wyrzucicie więc stary kwas, abyście się stali nowym ciastem, [...]” (1 Kor 5,7) lub „[...], boście zwlekli z siebie dawnego człowieka z jego uczynkami, a przyoblekli nowego, który wciąż się odnawia [...]” (Kol 3,9-10).

³ J. F. Parker, *Children in the Hebrew Bible*, <https://www.bibleodyssey.org:443/passages/related-articles/children-in-the-hebrew-bible> (data dostępu 12.04.2022).

⁴ Por. tamże.

⁵ Por. tamże.

⁶ *Thayers Greek Lexicon, Electronic Database*, 2011, <https://biblehub.com/thayers/3501.htm> (data dostępu 14.04.2022).

Neaniscos oznaczać może osobę w wieku między 20 a 40 rokiem życia (por. Mt 19,20) lub starszego chłopca (por. Dz 23,18) lub też sługę (por. Wj 24,5). *Septuaginta* używa terminu *neaniscos* również na określenie żołnierza (por. 2 Sm 6,1) lub młodszego członka wspólnoty chrześcijańskiej (por. Dz 5,10). Pierwotne znaczenie *neaniskos* w klasycznej grece oznaczało młodego człowieka, którego wiek nie jest jednak ściśle określony. Na przykład w księdze Rodzaju *neaniskos* może oznaczać zarówno bardzo młodego chłopca (Rdz 25,27) jak i tego, który z pewnością nie jest już nastolatkiem (Rdz 19,4)⁷.

Trzecie greckie słowo, *neotés* najczęściej tłumaczy się jak „młodość” (por. Tym 4,12; Mt 19,20; Mk 10,20; Łk 18,21; Dz 26,4; Rdz 8,21; Hbr 31,18).

Powyższa analiza pozwala na wysunięcie wniosku, że w antropologii biblijnej młodość jest fazą, która nie ma wyraźnej dolnej i górnej granicy wiekowej. Czasami młodym nazywano kilkuletnie dziecko, a w innym miejscu prawie trzydziestolatka⁸. Wydarzeniem, które najbardziej symbolizowało przechodzenie do etapu dorosłości było małżeństwo i posiadanie potomstwa. Zwraca również uwagę fakt o wiele większego zainteresowania Biblii chłopcami niż dziewczynkami, co wynikało z patriarchalnego społeczeństwa jakim był Izrael⁹.

1.2 SPECYFIKA ROZUMIENIA MŁODOŚCI W STARYM TESTAMENCIE

W kulturze Starego Testamentu młody człowiek, a tym bardziej dziecko znaczyli niewiele. Byli oni często lekceważeni, uważani za niedoświadczonych i mało godnych zaufania. O przywilejach i wartości decydował wiek, starsi zaś „[...] z pogardą patrzyli na młodszych lub w despotyczny sposób kazali im służyć”¹⁰.

⁷ Por. *Promoting Genuine Biblical Revival*, <https://www.sermonindex.net/modules/articles/index.php?view=article&aid=34552> (data dostępu 13.04.2022).

⁸ Por. J.F. Parker, *Children in the Hebrew Bible*, <https://www.bibleodyssey.org/passages/related-articles/children-in-the-hebrew-bible.aspx> (data dostępu 14.04.2022).

⁹ Por. tamże

¹⁰ Franciszek, CV, 6.

Jednocześnie Stary Testament zachęca młodych do jak najlepszego przeżywania okresu młodości i przestrzega ich przed postawą nadmiernego skupiania się na przyszłości przy jednoczesnym zaniedbywaniu chwili obecnej. Uzasadniając tę tezę Franciszek odwołuje się do kilku fragmentów biblijnych: „Dziecko, stosownie do swej zamożności, troszcz się o siebie [...]. Nie pozbawiaj się dnia szczęśliwego (Syr 14, 11.14); „Ciesz się młodzieńcze, w młodości swojej” (Koh, 11, 9)¹¹; „Nie ma człowieka gorszego niż ten, który jest sknerą dla samego siebie” (Syr 14, 6). Papież wyjaśnia, że nie chodzi mu o obsesyjne poszukiwanie nowych przyjemności i doznań, ale o umiejętność przyjęcia każdego dnia jako daru¹².

Fenomenem, który jest powszechnie odczuwalny i o którym mówi także Stary Testament, jest fakt, że młodość mija szybko i kończy się. „[...] bo młodość jak zorza poranna szybko przemija” – powiada Kohelet (Koh 11, 10)¹³. Cytujący ów fragment Jan Paweł II jako człowiek już sam podeszły w latach napisał w 1999 r. *List do moich braci i siostr – ludzi w podeszłym wieku* i nie przekonywał swoich rówieśników, że wciąż są albo że powinni być młodzi duchem. Na podstawie Biblii ukazywał, że młodość jest okresem życia, który ma swój początek i koniec, życie jest nietrwałe, a czas płynie nieubłaganie. Wyrażają to słowa tegoż Koheleta „[...] marność nad marnościami – wszystko jest marnością” (Koh 1,2)¹⁴.

Tematem obecnym w Starym Testamencie jest relacja międzypokoleniowa. Na ten temat Jan Paweł II przemawiał w Manili podczas Eucharystii kończącej Światowe Dni Młodzieży. Odwoływał się wtedy do czwartego przykazania. „Czwarte przykazanie jest bardzo bogate. Zachęcam was do rozważenia czwartego przykazania Bożego z Dekalogu”¹⁵. Według papieża z Polski przykazanie to

¹¹ Tamże, 145.

¹² Por. tamże, 146.

¹³ Jan Paweł II, *List Ojca Świętego Jana Pawła II: Do moich braci i siostr - ludzi w podeszłym wieku* (1999), Wrocław 2004, 6.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie X Światowego dnia młodzieży*, w: *Święty Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek do młodzieży (1979-2015). Listy, orędzia, przemówienia, homilie, Pallotinum 2015*, s.388.

zawiera w sobie ideę opartą na sprawiedliwości, która przyznaje, że dziecko wobec rodzica ma dług, gdyż zawdzięcza mu życie, wychowanie i wprowadzenie w dziedzictwo kulturowe i społeczne.

Próbując przybliżyć to zagadnienie autor *Christus vivit* przypomina prorocstwo Joela: „wyleję potem Ducha mego na wszelkie ciało, synowie wasi i córki wasze prorokować będą, starcy wasi będą mieć sny, a młodzieńcy wasi będą mieć widzenia” (Jl 3,1)¹⁶. Tych właśnie słów proroka użył też Piotr Apostoł, rozpoczynając swoje przemówienie w dzień Pięćdziesiątnicy. Otóż kluczowe według autora *Christus vivit* są tu słowa „sny” i „wizje”. Sny biblijnych starców są zakorzenione w przeszłości, a wizje młodzieńców skupione na przyszłości. Jeśli oba pokolenia otworzą się na siebie, może powstać z tego wspaniałe połączenie. Jeśli młodzi zakorzenią się w snach starszych, lepiej zobaczą przyszłość i nowe drogi¹⁷.

Innym biblijnym obrazem przybliżającym relację starsi – młodzież jest według Franciszka chór. Przywołuje cytat z Psalmu 148 „młodzieńcy i dziewczęta, starcy wraz z młodzieżą [...] imię Pana wychwalają”¹⁸ (Ps 148, 12-13). Szczególną rolę w tym chórze spełniają dziadkowie i babcie. „Wyobrażam sobie ludzi starszych jako stale obecny chór w wielkiej duchowej świątyni, w której modlitwy błagalne i pieśni chwały wspierają całą wspólnotę trudzącą się i zmagającą na niwie życia”¹⁹.

Stary Testament był dla papieskiego nauczania źródłem, na podstawie którego ukazywali niektórych młodych jako wzorce osobowe godne naśladowania dla współczesnych. Należy do nich prorok Jeremiasz. Mówiąc do młodzieży, papież kilkakrotnie przywołują scenę jego powołania. „I rzekłem: Ach Panie Boże, przecież nie umiem mówić, bo jestem młodzieńcem! Pan zaś odpowiedział mi: Nie mów: «Jestem młodzieńcem», gdyż pójdziesz do kogokolwiek cię pošlę i będziesz

¹⁶ Por. CV, 192–193.

¹⁷ Por. tamże.

¹⁸ Tamże, 196.

¹⁹ Tamże.

mówił, cokolwiek tobie polecę. Nie lękaj się ich, bo ja jestem z tobą, by cię chronić – wyrocznia Pana” (Jr 1,8).

Jan Paweł II, przemawiając do liderów duszpasterstwa młodzieżowego, przedstawia Jeremiasza jako osobę, która odczuwa lęk i zwątpienie przed ogromem złożonej na niego odpowiedzialności. Przypomina jednak, że Bóg wcześniej zwrócił się do Jeremiasza ze słowami „Zanim ukształtowałem cię w łonie matki, znałem cię nim przyszedłeś na świat, poświęciłem cię, prorokiem dla narodów ustanowiłem cię” (Jr 1,5). Źródłem męstwa Jeremiasza ma więc być świadomość, że Bóg wie dobrze, kogo wysyła do swego dzieła i powołując, daje także niezbędną moc i łaskę²⁰. Zachęcając młodych do misji ewangelizacyjnej, Benedykt XVI przestrzegał ich, że niektórzy z nich będą, tak jak Jeremiasz, czuć się nieodpowiedni, niezdolni i słabi. To doświadczenie ma w nich umocnić ufność Bogu, a nie do własnych talentów²¹. Franciszek zaś pisze, że brak doświadczenia (u Jeremiasza i u młodych) nie jest wystarczającym powodem, aby powiedzieć „Nie”²², oraz że bez zbytnich obaw młodzi powinni się zająć ewangelizacją przede wszystkim innych młodych²³.

W pierwszym rozdziale adhortacji *Christus vivit* Franciszek wskazuje kilka innych przykładów młodych osób. Józef zwany Egipskim był przedostatnim z synów Jakuba. To właśnie on odznaczył się mądrością na dworze faraona i otrzymał odpowiedzialność polityczną, która na stulecia zmieniła historię Izraela²⁴.

Gedeon, z pokolenia Manasses, był najmłodszym synem Joasza. Sam mówił o sobie: „Ród mój jest najbiedniejszy w pokoleniu Manasses, a ja jestem ostatni w domu mego ojca” (Sdz 6,14). Franciszek prezentuje go jako przykład

²⁰ Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej dla uczestników VII Międzynarodowego Forum młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 433.

²¹ Benedykt XVI, *Orędzie na XXVIII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 222-229.

²² Franciszek, *Tekst Listu Ojca Świętego Franciszka do młodych przed Synodem*. <https://deon.pl/kosciol/serwis-papieski/tekst-listu-ojca-swietego-franciszka-do-mlodych-przed-synodem,423521> (data dostępu 01.04.2022).

²³ Franciszek, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie XXVIII Światowego Dnia Młodzieży, Rio de Janeiro - plaża Copacabana*, 28 lipca 2013, w: *Do młodzieży...*, s. 542.

²⁴ Por. CV, 6.

szczerego rozmawiania z Bogiem, nawet o swoim rozczarowaniu. „Jeżeli Pan jest z nami, skąd pochodzi to wszystko, co się nam przydarza? Gdzież są te wszystkie dziwy, o których opowiadają nam ojcowie nasi, mówiąc: "Czyż Pan nie wywiódł nas z Egiptu?" a oto teraz Pan nas opuścił i oddał nas w ręce Madianitów» (Sdz, 6,13)²⁵.

Młody Samuel, wychowywany był przez kapłana Helego. Scenę rozmowy Samuela z Bogiem (1 Sam 3,9-10) adhortacja podaje jako przykład tego, gdy dorosły człowiek towarzyszy młodemu w jego duchowym wzroście²⁶.

Historia Izraela zna przypadki namaszczenia na królów młodych osób. Młodym był Saul, gdy Samuel namaszczał go na misję rządzenia (1 Sm 9,2). Dawid zaś był najmłodszym z siedmiu synów Jessego. *Christus vivit* podaje przykład Dawida jako dowód na to, że Bóg patrzy głębiej niż człowiek. W czasach, gdy młodzi znaczyli niewiele, Bóg w sercu jednego z nich widzi przyszłego wielkiego króla. „[...] bo człowiek patrzy na to, co widoczne dla oczu, Pan natomiast patrzy na serce” (1 Sm, 16,7 b). Salomon sam o sobie mówi „Jestem bardzo młody i nie umiem rządzić” (1 Krl 3,7), choć jednocześnie prosi Boga o mądrość w wypełnieniu powierzonej mu misji²⁷.

Adhortacja podaje również wzorce osobowe młodych kobiet ze Starego Testamentu. Na przykład młoda Izraelka, służąca w domu dowódcy wojskowego Namana, który chorował na trąd, wykazała się współczuciem wobec niego (por. 2 Krl 5,2-6). Tytułowa zaś bohaterka księgi Rut wykazuje się wielkodusznością w stosunku do teściowej Noemi, która znalazła się w ciężkiej życiowej sytuacji po śmierci męża i synów²⁸.

W książce *Bóg jest młody* papież Franciszek opisuje historię bliźniaków Jakuba i Ezawa jako przykład agresji i przemocy, które można zauważyć zarówno u dzieci, jak i u dorosłych. Przykład ten podaje, odpowiadając na pytanie Thomasa

²⁵ Por. CV, 7.

²⁶ Por. tamże, 8.

²⁷ Por. tamże, 8-10.

²⁸ Por. tamże, 11.

Leonciniego o złośliwość, cyberdręczenie i trollowanie obecne w relacjach między młodymi. Jakub, który wykorzystuje głód Ezawa i wymaga od niego sprzedania pierworództwa za miskę soczewicy, jest dla Ojca Świętego przykładem przemocy jednego młodego człowieka nad drugim²⁹.

Izajasz, był powołany przez Boga na proroka w dniu śmierci króla Ozjasza. Był wtedy w wieku 25-30 lat. Jan Paweł II i Benedykt XVI ukazali moment jego powołania jako *exemplum* (por. Iz 6,1-13). Papież z Wadowic przypominał młodym na spotkaniu w Denver, że powołujący Bóg ukazuje człowiekowi swoją świętość, jak zrobił to z młodym Izajaszem. Zachęcał też młodych, aby w sposób szczególny szukali blasku świętości Boga w Eucharystii. W czasie każdej Mszy Świętej w słowach *Sanctus* powtarzamy przecież słowa z tej sceny powołania proroka (Iz 6,3.5). Papież zachęcał do tego, aby spotkanie ze świętością Boga napełniało młodych męstwem i ufnością wobec Jego propozycji: „Niech każdy z was z entuzjazmem odpowie: «Oto ja, poślij mnie!»³⁰. Również Benedykt XVI, wracając myślą do Światowych Dni Młodzieży w Madrycie, gdy błogosławił młodych misjonarzy, porównał ich odpowiedź do wyżej przytoczonej odpowiedzi Izajasza i zapewnił: „Kościół wam ufa i jest wam głęboko wdzięczny za niesioną przez was radość i dynamizm [...]”³¹.

1.3. MŁODOŚĆ OBJAWIAJĄCA SIĘ W JEZUSIE

Młodość ukazana jest w Nowym Testamencie w sposób wielowymiarowy. Jednym z jej wymiarów jest wrażliwość i uleganie słabościom w obliczu cierpienia i prób. Pokazuje to na przykład biblijna scena uczniów z Emaus, którą „synod młodzieży” zaproponował jako ikonę i *exemplum* dla towarzyszenia młodym. Nie rozumiejąc znaczenia śmierci Mistrza, uczniowie oddalali się od Jerozolimy i od

²⁹ Franciszek, *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leoncinim*, tłum. O. Styczeń, Kraków 2018, s. 109-110.

³⁰ Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej dla uczestników Międzynarodowego Forum Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 347-348.

³¹ Benedykt XVI, *Orędzie na XXVIII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 231.

własnej wspólnoty³². Natomiast na przykładzie panien nieroztropnych, które zapomniały o rzeczy tak istotnej jak oliwa (por. Mt 25,1-13) autor *Christus vivit* ukazuje, że młodość można przeżyć „w rozkojarzeniu, prześlizgując się po powierzchni życia, ospale, będąc niezdolnym do pielęgnowania głębokich relacji i wejścia w istotę życia”³³.

Temat relacji międzypokoleniowych jest aktualny w całej Biblii. Papież Franciszek, w rozdziale *Christus vivit* zatytułowanym *Młodzi zakorzenieni* korzysta z wielu fragmentów Nowego Testamentu poruszających ten temat. Zachęca starszych, aby traktować młodych z szacunkiem, „jak braci” (1 Tm 5,1). Cytując List do Kolosan, zachęca ojców: „Nie rozdrażniajcie swoich dzieci, aby nie traciły ducha” (Kol 3,21). Następnie komentuje ten fragment, akcentując jak ważnym jest nie zniechęcanie młodych ludzi w ich marzeniach o rzeczach wielkich i chęci zdobywania świata³⁴.

Następnie zwrócił się do młodych przypominając im biblijne słowa: „Bądźcie poddani starszym” (1 P 5,5), komentując je w następujący sposób: „Biblia zawsze zachęca do głębokiego szacunku dla osób starszych, ponieważ mają dziedzictwo doświadczenia, zaznali sukcesów i porażek [...] Słowo mądrego starca zaprasza do poszanowania pewnych ograniczeń i umiejętności opanowania się we właściwej chwili: «Młodzieńców również upominaj, ażeby byli umiarkowani» (Tt 2,6)”³⁵.

Czasami papież Franciszek dostrzega temat młodości tam, gdzie nie dostrzegają go inni egzegeci Pisma Świętego. Na przykład w punkcie 133 adhortacji *Christus vivit* na poparcie tezy, że Bóg jest źródłem najlepszej młodości, używa obrazu drzewa z Jr 17,8. Używa też, słowa „młody” - „nowy” oraz „dawny” - „stary” jako synonimy³⁶. Na przykład w punkcie 13 adhortacji, cytując List do

³² Por. CV, 237.

³³ Tamże, 19.

³⁴ Por. tamże, 15.

³⁵ Tamże, 16.

³⁶ Por. tamże, 133.

Kolosan (Kol 3,5-17), gdzie Apostoł opisuje konieczność nowego (czyli przemienionego) życia u chrześcijan, Franciszek używa pojęcia Pawła „nowy człowiek” jak synonimu „młody człowiek”³⁷. A przecież Paweł wzywał do odnowienia życia ludzi w każdym wieku. Taka zamiana słów jest nadinterpretacją.

Misterium Wcielenia Boga w osobie Jezusa z Nazaretu dało ludziom możliwość kontemplowania Jego młodości. Zachęca do tego Franciszek, cytując *Dokument końcowy XV Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów*: „młodość jest niepowtarzalnym i pobudzającym okresem życia, który przeżył sam Jezus, uświęcając go”³⁸. Zachęca więc młodych do medytacji nad życiem młodego Jezusa „[...]”, ponieważ On był naprawdę jednym z was i w Nim można rozpoznać wiele przymiotów charakterystycznych dla młodych serc”³⁹. Papież podkreśla, że Jezus, umierając przed 35 rokiem życia, według dzisiejszych norm był młodym dorosłym i że całe jego życie ukryte, jest dla nas znakiem i misterium Odkupienia.

Według papieża Franciszka Jezus może być modelem wzrostu duchowego charakterystycznego dla okresu młodości. Cytując Jana Pawła II wyjaśnia on, że „[...] Jezus wzrastał nie tylko fizycznie, ale „był [to] także rozwój duchowy”, ponieważ „pełnia łaski w Jezusie była odpowiednia dla Jego wieku, pozostając zawsze pełnią, ale wzrastała z wiekiem”⁴⁰. Biblijnym dowodem na to jest Jego odpowiedź udzielona Maryi, która ukazuje relację umiłowanego Ojca i miłującego Syna. „Czy nie wiedzieliście, że powinienem być w tym, co należy do mego?” (Łk 2,49).

Ewangelista podaje, że Jezus był posłuszny rodzicom, poddany Maryi i Józefowi (por. Łk 2,51). Rodzina była więc jego naturalnym środowiskiem wzrastania, gdzie „czynił postępy w mądrości, w latach i w łasce u Boga i u ludzi” (Łk 2,52). Jezus w ten sposób sam wypełnia czwarte przykazanie Dekalogu, które wzywa do czci i szacunku wobec rodziców. Jego młodość była więc, podobnie jak

³⁷ Por. tamże, 13.

³⁸ Tamże, 22.

³⁹ Tamże, 31.

⁴⁰ Tamże, 26.

młodość współczesnych nam pokoleń, czasem formowania osobowości, dojrzewania i przygotowywania do realizacji misji powierzanej przez Boga⁴¹.

Inną cechą młodości Jezusa były relacje z dalszą rodziną i z lokalną wspólnotą. Franciszek wskazuje na znaczenie faktu, że Jezus był integralnym członkiem społeczności Nazaretu oraz miał relacje z krewnymi. Wskazują na to niektóre fragmenty biblijne. Nazywano go „synem cieśli” (por. Mt 13,55) albo po prostu „cieślą” (por. Mk 6,3). W reakcji na jego publiczną działalność mieszkańcy Nazaretu mówili: „Czyż nie jest to syn Józefa?” (Łk 4,22). Słowa te pokazują, że Jezus jak wielu innych hebrajskich młodzieńców, nauczył się zawodu od swojego ojca i później zastąpił go w rodzinnym warsztacie. Miejscowi ludzie znali jego profesję i grupę socjalną, do której przynależał. Kontakty dwunastoletniego Jezusa z poszerzoną rodziną są widoczne we fragmencie odnalezienia Go w świątyni. Rodzice, którym znikł On z oczu na cały dzień, przypuszczają, że jest wśród krewnych i tam Go szukają. Papież Franciszek wyciąga z tego wniosek, że „Na pewno myśleli, że Jezus tam był, chodził tu i tam pośród innych, żartował ze swoimi rówieśnikami, słuchał opowieści dorosłych i dzielił z innymi radości i smutki karawany”⁴².

Oprócz powyższych trzech cech młodości Jezusa, Franciszek wylicza też w punkcie 31 adhortacji wiele innych. „[...] i w Nim można rozpoznać wiele przymiotów charakterystycznych dla młodych serc. Widzimy to na przykład w następujących cechach: „Jezus miał bezwarunkową ufność do Ojca, dbał o przyjaźń ze swoimi uczniami, a nawet w chwilach kryzysu pozostał jej wierny. Okazał głębokie współczucie dla najsłabszych, szczególnie ubogich, chorych, grzeszników i wykluczonych. Miał odwagę zmierzyć się z władzami religijnymi i politycznymi swoich czasów; doświadczył poczucia niezrozumienia i odrzucenia; doświadczył lęku w obliczu cierpienia i znał słabość Męki; skierował wzrok ku przyszłości,

⁴¹ Por. tamże, 26.

⁴² Tamże, 29.

powierając się pewnym rękom Ojca i mocy Ducha Świętego. W Jezusie wszyscy młodzi mogą odnaleźć siebie”⁴³.

1.4. NOWOTESTAMENTALNE PRZYKŁADY MŁODOŚCI

Analiza nauczania papieskiego wskazuje, że do najczęstszych nowotestamentalnych wzorców osobowych młodych ludzi należą: Maryja, bogaty młodzieniec i Apostołowie.

Maryja jako wzór dla młodych ukazywana jest najczęściej przez papieża Franciszka. „W sercu Kościoła jaśnieje Maryja. Jest Ona wspaniałym wzorcem dla młodego Kościoła, który chce naśladować Chrystusa ze świeżością i posłuszeństwem”⁴⁴. W posynodalnej adhortacji *Christus vivit* poświęcił on temu tematowi cały podrozdział składający się z sześciu punktów⁴⁵. Temat ten porusza także w czasie Światowych Dni Młodzieży w: Rio de Janeiro, Krakowie i Panamie.

Najczęściej przedstawiane momenty z życia młodej mieszkanki Nazaretu to Zwiastowanie oraz Nawiedzenie świętej Elżbiety. W momencie spotkania z Archaniołem Gabrielem papież podkreśla przejawienie przez Maryję siły charakteru. „Zawsze głębokie wrażenie wywołuje siła «tak» Maryi, młodej kobiety. [...] To było coś innego niż bierna lub zrezygnowana akceptacja”⁴⁶. Siła Maryi przejawia się w jej zdecydowaniu. Maryja dokonująca w tym spotkaniu fundamentalnego wyboru swojego życia pyta, wyjaśnia, a kiedy słyszy odpowiedź dokonuje wyboru⁴⁷. Siła Maryi oznacza także jej odwagę. W Panamie podczas wieczornego czuwania papież Franciszek chwali odwagę dających świadectwo młodych małżonków Eriki i Rogelio i porównuje ją do odwagi Maryi, która postawiła wszystko

⁴³ Tamże, 31.

⁴⁴ Tamże, 43.

⁴⁵ Por. tamże, 43-48.

⁴⁶ Tamże, 44.

⁴⁷ Por. Franciszek, *Przemówienie Ojca Świętego podczas spotkania z wolontariuszami w hali Tauron Arena*, 31.07.2016. <https://deon.pl/kosciol/serwis-papieski/wszystkie-wystapienia-papieza-franciszka-w-polsce,402668> (data dostępu 25.03.2022).

na jedną szalę, kierując się obietnicą Boga. Odwaga nie oznacza braku lęku, tylko zdolność do jego opanowania.

Papież Benedykt XVI w czasie Światowych Dni Młodzieży w Australii, przed modlitwą Anioł Pański, w Sydney, przedstawił scenę Zwiastowania jako zaręczyny Boga z ludzkością. Młoda Maryja podczas owych „zaręczyn” czuje lęk. „Wyobraźcie sobie, jak Maryja musiała się wtedy czuć. Była załęczniona, całkowicie poruszona tym, co musiało ją spotkać”⁴⁸. Anioł przez słowa „nie lękaj się Maryjo” stara się ją uspokoić a Duch umacnia jej odwagę by powiedziała „Tak”.

Inną widoczną cechą w tej scenie podkreślaną przez Franciszka jest zdolność Maryi do ryzyka. „Było to «tak» osoby, która chce się zaangażować i ryzykować, która chce postawić wszystko na jedną kartę, bez innych gwarancji”⁴⁹. W rezultacie podjęcia tego ryzyka Maryja stała się najbardziej wpływową kobietą świata. „Maryja się zaangażowała i dlatego jest *influencerem*, jest *influencerem* Boga”⁵⁰.

Maryja mówiąca „Oto ja służebnica Pańska, niech mi się stanie według twego słowa” (Łk 1,38) jest także wzorem zaufania Bogu i oddania się na jego służbę. Jest przykładem Tej, która swoje plany odłożyła na bok i przyjęła plany i marzenia Boga. Do takiej właśnie postawy Franciszek zachęcał młodzież w Panamie: „Pomyśl o Maryi i odpowiedz: «Chcę służyć Panu. Niech mi się stanie według Twego słowa». Maryja potrafiła powiedzieć «tak»”⁵¹.

Jeszcze inne cechy osobowościowe Maryi ukazuje jej podróż do Ain-Karim i spotkanie ze Świętą Elżbietą. Papieże podkreślają tu przede wszystkim jej czynne miłosierdzie wobec bliźniego. „Oto drodzy Przyjaciele nasz wzór. Ta,

⁴⁸ Benedykt XVI, *Anioł Pański na hipodromie w Randwick, Sydney 20 lipca 2008*, w: *Do młodzieży...*, s.505.

⁴⁹ Franciszek, CV, 44.

⁵⁰ Franciszek, *Czuwanie z młodymi. Przemówienie Ojca Świętego. Metro Park. Sobota, 26 stycznia 2019 r.*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/january/documents/papa-francesco_20190126_panama-veglia-giovani.html (data dostępu 22.02.2022).

⁵¹ Franciszek, *Ceremonia powitania Ojca Świętego i otwarcia Światowych Dni Młodzieży w Panamie. Przemówienie Ojca Świętego. Cinta Costera, Nadbrzeże, 24 stycznia 2019 r.*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/january/documents/papa-francesco_20190124_panama-apertura-gmg.html (data dostępu 22.02.2022).

która otrzymała od Boga najcenniejszy dar, w pierwszym odruchu, odpowiadając na niego wyrusza w drogę, aby służyć i nieść Jezusa”⁵². Zwiastowanie płynnie przechodzi w Nawiedzenie. Młoda kobieta, która dopiero doświadczyła miłosierdzia Boga, podejmuje odpowiedzialną i pospieszną decyzję, aby okazać miłosierdzie swojej krewnej.

W kontekście właśnie tego fragmentu Franciszek przedstawia ją jako przykład chrześcijańskiego działania, które niesie pomoc nie ze względu na ludzką chwałę, ale aby w konkretny sposób ukazywać miłość Jezusa. „I w tym wyjściu ze swojego domu, ze swoich ograniczeń, ze względu na miłość, niesie to, co ma najcenniejszego: Jezusa, Syna Bożego, Pana”⁵³.

Maryja z Ain-Karim, to także przykład dziewczyny słuchającej i słyszanej. Słucha Anioła, który opowiada jej o oczekującej dziecka Elżbiecie i sama już rozumie, że ta starsza kobieta będzie potrzebowała pomocy. „Maryja wsłuchuje się również w fakty, jest wrażliwa na konkretną rzeczywistość i nie zatrzymuje się na powierzchni, ale stara się zrozumieć jej sens”⁵⁴.

Dużo o osobowości Maryi mówi nam również hymn *Magnificat*. Jan Paweł II przemawiając do młodych w Denver zwrócił uwagę, że w hymnie tym widzimy pokorę Matki Pana oraz wdzięczność wobec faktu, że „wielkie rzeczy uczynił mi Wszechmocny. Święte jest Jego imię” (Łk 1,49)⁵⁵. Oprócz tych najpopularniejszych scen Zwiastowania i Nawiedzenia papieże ukazują też na inne momenty i rysy osobowości młodej *Theotokos*.

Benedykt XVI podkreślał w Maryi wytrwałość pomimo cierpienia, pokazując ją jako młodą matkę, która rodzi syna w warunkach nad wyraz skromnych. Niedługo zaś potem słyszy słowa proroctwa Symeona o mieczu boleści, który

⁵² Franciszek, *Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański”*, Rio de Janeiro – plaża Copacabana, 28 lipca 2013, w: *Do młodzieży...*, s.544.

⁵³ Franciszek, Przemówienie Ojca Świętego podczas spotkania z wolontariuszami w hali Tauron Arena, 31.07.2016. <https://www.katolik.pl/wystapienia-ojca-swietego-w-polsce-podczas-swiatowych-dni-młodziezy-2016,26673,813,cz.html?idr=11382> (data dostępu 22.02.2022).

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie VIII Światowego Dnia Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 361.

przeszyje jej serce⁵⁶. Z kolei papież z Argentyny podkreśla zaś gotowość Maryi na emigrację do Egiptu, aby chronić życie swojego dziecka przed gniewem Heroda⁵⁷.

Inną cechą Maryi, na którą papieże zwracają uwagę młodym jest Jej radość. „Maryja była dziewczyną o wspaniałej duszy, pełna radości (por. Łk 1,47), młodą dziewczyną o oczach jaśniejących Duchem Świętym, która z wiarą kontemlowała życie i zachowywała wszystko w swoim sercu (por. Łk 2, 19.51)”⁵⁸. Ta radość jest widoczna najbardziej w słowach *Magnificat*, gdzie dziewczyna wyznaje, że to Bóg jest najgłębszą i najprawdziwszą przyczyną jej radości.

Jeśli założymy, według niektórych ze współczesnych norm, że młodość to okres życia trwający od 16 do 35 roku życia, to jako wniosek należałoby przyjąć, iż duża część Ewangelii, jest opisem relacji w grupie rówieśniczej młodzieży, czyli między młodym Jezusem a młodymi Apostołami. Papieże zgadzają się z tym, że przynajmniej niektórzy z Dwunastu w momencie powołania przez Mistrza, mieścili się w tej wiekowej kategorii.

Szczególną uwagę Jan Paweł II poświęca osobie Apostoła Jana, „który poszedł za Jezusem jako młodzieniec, a potem aż do podeszłych lat wzrastał w wierze i w miłości”⁵⁹. Młodość Jana przejawia się także w tym, że w rozmowach z Jezusem o swojej przyszłości pośredniczy jego mama, która martwi się o „karierę” syna (Mt 20,21). Młody Jan jest także tym, który bierze Maryję do siebie (por. J 19,27). Jan Paweł II, zgodnie z Tradycją Kościoła, zwraca uwagę, na fakt, że w tym momencie Jan udostępnił Maryi nie tylko swoje mieszkanie. Chodzi tu głównie o aspekt wewnętrzny przyjęcia Maryi przez Jana i na nową więź jaka w rezultacie wytworzyła się pomiędzy nimi⁶⁰. Następnie papież zwraca się bezpośrednio do młodych adresatów: „Dzisiaj do was kieruje Chrystus prośbę, byście

⁵⁶ Benedykt XVI, *Anioł Pański na hipodromie w Randwick, Sydney 20 lipca 2008*, w: *Do młodzieży...*, s. 505-506.

⁵⁷ Franciszek, CV, 47.

⁵⁸ Tamże, 46.

⁵⁹ Jan Paweł II, *Spotkanie rozpoczynające II Światowy Dzień Młodzieży, Buenos Aires, 11 kwietnia 1987* w: *Do młodzieży...*, s.272.

⁶⁰ Por. Jan Paweł II, RM, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1998, s. 355-434, 45.

wzięli Maryję «do swojego domu», byście przyjęli ją «u siebie», ażeby uczyć się od Tej, która «zachowywała wszystkie te sprawy i rozważała je w swoim sercu (Łk 2,19). Wewnętrznej gotowości do słuchania oraz postawy pokory i ofiarności, [...]»⁶¹.

Według Jana Pawła II młody wiek Apostoła Jana, był przyczyną szczególnej miłości Jezusa do niego. Píše o tym w adhortacji *Pastores dabo vobis*, gdy akcentuje funkcję seminariów niższych. Powołuje się przy tym na Świętego Tomasza z Akwinu, który wyciąga następujący wniosek: „[...] że Bóg szczególnie miłuje tych, którzy oddają się jego służbie już od wczesnej młodości»⁶².

Będąc w Santiago de Compostela na zakończenie IV Światowego Dnia Młodzieży, papież z Wadowic omawiał postać młodego Jakuba Apostoła, jednego z dwóch „synów gromu»⁶³. Na pytanie Jezusa „Czy możecie pić kielich, która ja mam pić? (Mt 20,22) bracia odpowiadają „Możemy”. Jan Paweł II podkreślał w tej odpowiedzi młodzieńczy entuzjizm i ofiarność. To była odpowiedź osoby, która zaufała, nie zaś odpowiedź wyrachowana. Nawet jeśli w danym momencie Jakub nie rozumiał do końca, czym będzie ten „kielich”, to wyraził gotowość jego przyjęcia⁶⁴.

Andrzej Apostoł to ten, który jako pierwszy został powołany przez Jezusa. Nad momentem jego powołania rozważa Jan Paweł II w czasie XII Światowego Dnia Młodzieży we Francji w 1997 r.⁶⁵. Hasłem Dni Młodzieży we Francji były właśnie słowa: „Nauczycielu, gdzie mieszkasz? Chodźcie a zobaczycie” (J 1,38). Papież komentując ten fragment, pokazuje młodego Andrzeja oraz drugiego ucznia, którzy za wskazówką Jana Chrzciciela, podążają za Jezusem. Pokazuje powołaniowy wymiar tego spotkania, w którym „zawiera się cała istota programu

⁶¹ Tamże.

⁶² *In Iohannem Evangelistam Expositio*, c. 21, lect. V 2, w: Jan Paweł II, PDV, 63.

⁶³ Por. Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie IV Światowego Dnia Młodzieży. Santiago de Compostela – Monte del Gozo, 20 sierpnia 1989*, w: *Do młodzieży...*, s. 304.

⁶⁴ Por. tamże.

⁶⁵ Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie Światowego Dnia Młodzieży. Longchamp – hipodrom. 24 sierpnia 1997*, w: *Do młodzieży...*, s. 418-420.

Światowego Dnia Młodzieży: wymiana pytań, potem odpowiedź, która jest powołaniem”⁶⁶. Andrzej i drugi uczeń są tu wzorcami młodego człowieka, który szuka Boga. Szuka Go, bo taka jest wewnętrzna dynamika jego własnej egzystencji. Szuka Go, uświadamiając sobie przemijalność i marność tego świata. Kontynuując swoją myśl, Jan Paweł II zwrócił uwagę, że także dziś młodzi pytają Jezusa „Gdzie mieszkasz?” i jest zadaniem między innymi Kościoła, udzielanie młodym odpowiedzi na to pytanie⁶⁷.

Benedykt XVI przedstawiał młodzieży osobę młodego Apostoła Pawła. Okazją do tego był Rok Świętego Pawła obchodzony w latach 2008-2009, a także hasło na Światowych Dniach Młodzieży w Madrycie (2011) *Zapuscie korzenie w Chrystusie i na Nim dalej się budujecie i umacniajcie się w wierze* (Kol 2,7). Papież pokazuje Świętego Pawła pod Damaszkiem jako młodego mężczyznę, między 20 a 25 rokiem życia, który został przemieniony przez spotkanie z żywym Jezusem. To doświadczenie Bożej Miłości w Jezusie na zawsze zmieniło życie Pawła. Papież przekonuje młodzież, że spotkanie z żywym Bogiem jest możliwe i konieczne także dziś dla każdego chrześcijanina⁶⁸.

Bogaty młodzieniec, którego opisuje Ewangelia Mateusza (Mt 19,16-22) to osoba, która jest obecna w nauczaniu każdego z opisywanych w tej pracy papieży. Najgłębiej jego spotkanie z Jezusem opisuje Jan Paweł II w *Parati semper*, czyli opublikowanym w 1985 r. *Liście Apostolskim do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Roku Młodzieży*. To spotkanie uważa papież za uniwersalne *exemplum* spotkania Chrystusa z młodą osobą. „To poniekąd stale i wciąż, przez stulecia i pokolenia, Chrystus tak rozmawia z młodym człowiekiem, chłopcem czy dziewczyną. Rozmawia na różnych miejscach ziemskiego globu, wśród różnych

⁶⁶ Tamże, s. 419.

⁶⁷ Por. tamże, s.421.

⁶⁸ Benedykt XVI, *Orędzie na XXIV Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 190-191.

narodów, ras i kultur. Każdy z was jest w tej rozmowie Jego potencjalnym rozmówcą”⁶⁹.

To ewangeliczne spotkanie, według Jana Pawła II, daje podstawy „aby o młodości myśleć jako o szczególnym bogactwie”⁷⁰, które tak jak owego młodzieńca motywuje do odkrywania siebie i do zadawania pytań egzystencjalnych: Jak żyć? Jak osiągnąć życie wieczne? Do czego jestem powołany? To właśnie bogactwo młodości przyprowadziło go do Jezusa który, jak wierzył, miał odpowiedzi na te pytania.

Młodzieniec pyta Jezusa o swoją drogę, a Ten w odpowiedzi wskazuje mu Boga. „Nikt nie jest dobry tylko sam Bóg”. Pyta też Jezusa o życie wieczne. Komentując to, Jan Paweł II zastanawiał się, czy to pytanie w kontekście współczesnej kultury, skupionej na życiu ziemskim, nie zaś na wiecznym, jest jeszcze zrozumiałe? Zwraca uwagę, że to pytanie kieruje uwagę ku śmierci i że antynomia między młodością i śmiercią jest tylko pozorna. Młodość, według niego, pytając o drogę i o sens, powinna pytać również o kres drogi. Wreszcie pyta Jezusa „co mam czynić?” i jednocześnie wyznaje, że zna przykazania i żyje według nich. „Miał bardzo jasny pogląd na zasady, wedle których winno się budować ludzkie życie”⁷¹. Jednak wydaje się, że to mu nie wystarcza i pyta „Czego mi jeszcze brakuje?” (Mt 19,20). Jezus wymienia niektóre z przykazań: Nie zabijaj, nie cudzołóż, nie kradnij, nie zeznawaj fałszywie, nie oszukuj, czcij swego ojca i matkę”, a kiedy słyszy, że młodzieniec ich przestrzega, spogląda na niego z miłością. Jan Paweł II komentuje, że jest to pytanie na temat moralności i sumienia i że także w naszych czasach, rozmawiając z młodymi, Jezus pyta ich o te same przykazania, które nie straciły swojej aktualności⁷².

⁶⁹ Jan Paweł II, *Parati semper. List apostolski do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Dnia Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 22.

⁷⁰ Tamże, s. 23.

⁷¹ Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży. Gdańsk – Westerplatte. 12 czerwca 1987*, w: *Do młodzieży...*, s. 578.

⁷² Por. tamże, s. 577.

Końcowa część spotkania jest wzorcem chrześcijańskiego powołania. „Idź, sprzedaj wszystko, co masz i rozdaj ubogim, a będziesz miał skarb w niebie. Potem przyjdź i chodź za mną”. (Mt 19, 21). Jezus nie od każdego wymaga sprzedania i rozdania całego majątku, więc powołanie młodzieńca jest szczególne. Papież, komentując ten fragment, przywoływał więc powołania szczególne w Biblii, jak kapłaństwo i życie zakonne⁷³. Później niejednokrotnie powracał do tego tematu, jak na przykład w homilii podczas Światowego Dnia Młodzieży w Manili⁷⁴. Jednocześnie ten fragment jest uniwersalny dla wszystkich powołań (np. do małżeństwa, któremu papież poświęca szczególną uwagę), gdyż słowa „chodź za mną” Mistrz z Nazaretu kieruje do każdego. „Młody człowiek, wchodząc w siebie, a zarazem podejmując odwieczną rozmowę z Chrystusem na modlitwie, pragnie, jak gdyby odczytać tę odwieczną myśl, jaką w stosunku do niego kieruje się Bóg: Stwórca i Ojciec. Przekonuje się wówczas, że zadanie, jakie Bóg mu stawia, jest całkowicie pozostawione jego wolności, a równocześnie określone szeregiem okoliczności natury wewnętrznej i zewnętrznej”⁷⁵.

Ewangeliczny młodzieniec odszedł ze smutkiem. Nie przyjął propozycji Chrystusa, ponieważ „miał majątności wiele” (Mk 10,22). Komentując ten fragment w czasie spotkania z polską młodzieżą na Westerplatte w 1987 r., namiestnik Chrystusa wysunął przypuszczenie, że jeśliby ten propozycję przyjął, dostąpiłby łaski bycia świadkiem Paschy i Pięćdziesiątnicy. Jeśliby propozycję przyjął, mógłby „bardziej być”. On zaś wybrał propozycję, aby „bardziej mieć”⁷⁶.

W 2010 r., czyli 25 lat później, Benedykt XVI, pisząc orędzie do młodych przed XXV Światowym Dniem Młodzieży w Madrycie powrócił do powyższego tekstu Jana Pawła II. Podkreślił w zasadzie te same idee centralne, co jego poprzednik. Między innymi zwrócił uwagę na słowa: „Jezus spojrzał na niego

⁷³ Jan Paweł II, *Parati semper...* w: *Do młodzieży...*, s. 36–37.

⁷⁴ Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej dla uczestników V Międzynarodowego Forum Młodzieży. Manila 13 stycznia 1995 r.*, w: *Do młodzieży...*, s. 369.

⁷⁵ Jan Paweł II, *Parati semper...* w: *Do młodzieży...*, s. 38.

⁷⁶ Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży. Gdańsk – Westerplatte. 12 czerwca 1987*, w: *Do młodzieży...*, s. 578.

z miłością” (Mk 10,21) podkreślając, że chrześcijaństwo jest przede wszystkim doświadczeniem miłości i bycia kochanym, a dopiero później normami moralnymi i przykazaniami⁷⁷.

Benedykt XVI analizował też smutek bogatego młodzieńca, z którym ten odchodzi od Jezusa. Tak jak jego smutek wynikał z braku odwagi porzucenia swoich bogactw, tak podobny smutek ogarnia każdego, komu braknie męstwa w podjęciu właściwej decyzji⁷⁸.

Papież Franciszek komentując to spotkanie w posynodalnej adhortacji zwrócił uwagę, że bogaty młodzieniec jest symbolem młodości jako takiej, która chce więcej, szukając nowych horyzontów i nowych wyzwań⁷⁹.

Osobą opisywaną przez papieża jako archetyp postaw młodzieńczych jest Syn Marnotrawny (Łk 15,11-32). Franciszek zwrócił uwagę, że jest to młody człowiek z marzeniem o niezależności, tak bardzo przecież typowym dla tego okresu życia. Jednak ową niezależność realizował w rozpuście i wyuzdaniu. Rezultatem tego jest samotność i zagrożenie śmiercią z biedy i głodu. Jest on jednak gotowy do skruchy i do zmiany postawy. Do przyjęcia lekcji, jaką dało mu życie i do rozpoczęcia od nowa⁸⁰. Dla Franciszka ten fragment był okazją do przekazania młodzieży, że mają miłosiernego Ojca, „[...] który kieruje na nich wzrok przychylny i miłosierny, który z nimi nie konkuruje i zawsze na nich czeka z otwartymi rękami”⁸¹. Jan Paweł II w 1999 r., (był to tak zwany. rok Boga Ojca przygotowujący do Wielkiego Jubileuszu) fragment ten wykorzystał, aby zachęcić młodzież do sakramentu spowiedzi. Podkreślał, że Bóg szanuje wolność młodego człowieka. Ojciec cierpi, patrząc na grzech syna, ale cierpliwie oczekuje. Gdy zaś ten powraca, każe go przyodziać w królewskie szaty, przebacza i daje nową szansę⁸².

⁷⁷ Benedykt XVI, *Orędzie na XXV Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 196.

⁷⁸ Por. tamże, s. 198.

⁷⁹ CV, 18.

⁸⁰ Por. tamże, 12.

⁸¹ Franciszek, *Bóg jest młody...*, s.129.

⁸² Jan Paweł II, *Orędzie na XIV Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 128–129.

Młodość, mimo swej epizodyczności, jest także okresem szans. Dla zobrazowania tej prawdy Franciszek przypomina nowotestamentalną scenę rozmnożenia chleba opisaną w Ewangelii Jana (J 6,4-13). Pięć chlebów jęczmiennych i dwie ryby należały do chłopca, który je ofiarował na prośbę Jezusa i Apostołów. Powołując się na tę scenę, papież wyznaje wiarę w możliwości młodych: „[...] chleby i ryby młodych mogą się rozmnażać. Tak jak w przypowieści, małe ziarna młodych stają się drzewem i plonem (por. Mt 13, 23.31-32)”⁸³.

Celem tego rozdziału było położenie fundamentu biblijnego pod nauczanie papieży na temat młodości i młodych. Materiał dla swych rozważań czerpali oni z bogactwa zarówno Starego jak i Nowego Testamentu. Z ich kart przywoływali wzory godne naśladowania i pokazywali znaczenie i charakterystykę młodych w czasach biblijnych. Najczęściej przywoływanym tu źródłem była adhortacja *Christus vivit*, która na chwilę obecną, najgłębiej systematyzuje omawiane zagadnienie.

Papieże eksplorują większość tematów biblijnych związanych z młodością i z młodzieżą⁸⁴. Większość, ale nie wszystkie, gdyż o młodości Biblia wyraża się zarówno pozytywnie jak i krytycznie. Jednak w papieskich tekstach przeważają fragmenty, które młodość chwala i pokazują jej pozytywne strony. Ta sama tendencja dotyczy też wzorców osobowych. Przeważają te, które Biblia ukazuje wyłącznie pozytywnie lub jako osobowości złożone. Biblijne „czarne charaktery” są rzadko przedmiotem rozważań na temat młodości. A przecież prorok Izajasz jako karę Bożą dla Jerozolimy i Judy uważał młody wiek rządzących: „Książętami ustanowię im chłopców, młokosy będą panować nad nimi” (Iz 3,4). Wiele razy podkreśla Biblia brak doświadczenia u młodych, który może mieć zgubne skutki (por. 1 Krl 3,7; 1 Krl 22,5; 1 Krm 22,5; 2 Krm 13,7). Młodzi potrafią lekceważyć

⁸³ Franciszek, CV, 173.

⁸⁴ Por. M.H. Manser, *Dictionary of Bible Themes Scripture*, 2009, <https://www.biblegateway.com/resources/dictionary-of-bible-themes/5746-youth> (data dostępu 14.04.2022).

starszych (por. 2 Krl 2,23-24; Hi 30,1; Iz 3,5), nie szanować rodziców (por. Pwt 21, 18-20) oraz żyć w stałym buncie wobec Boga (por. Jer 3,24-25; Jer 32,30).

Oprócz młodych godnych naśladowania Pismo Święte ukazuje też: inicjujące kazirodcze stosunki z własnym ojcem córki Lota, bratobójcę - Abimeleka, piękną Salome, Chofniego i Pinchasa – niegodnie pełniących służbę przy Namocie Spotkania czy wreszcie Judasza Apostoła.

Powyższa uwaga jest jednak zrozumiała, jeśli wziąć pod uwagę okoliczności, w których powstawały teksty. Mówiąc o młodości i o młodych w Biblii, papięże najczęściej zwracali się właśnie do młodych (a nie na przykład do naukowców), więc ich teksty miały przede wszystkim cel duszpasterski i wychowawczy.

II ROZDZIAŁ

PODSTAWY ANTROPOLOGICZNE W NAUCZANIU O MŁODOŚCI

Młodość jest dla papieży fenomenem wielowymiarowym. Jest okresem życia, który ma swój początek i koniec. Jest też jednocześnie stanem ducha, który trwa u niektórych osób, nie zważając na ilość przeżytych lat. Trafnie to ujął Jan Paweł II w trakcie Światowych Dni Młodzieży w Toronto: „Młodość, młodość przychodzi i mija, a jednak pozostaje przez całe życie”¹. Jak to zostało wspomniane we wstępie, młodość jest też fenomenem zróżnicowanym, który ma swoją „geografię” różnicującą jej zawartość. To, czy jest przeżywana w slumsach czy w luksusach, znacząco wpływa na jej zawartość. Istnieją jednak elementy, które są w młodości stałe i niezależne od „geografii”. Do nich papieże zaliczają: proces wykształcenia, realizację zawodową oraz wspólnoty, wśród których młodość się formuje. Wszystko to w danej pracy nosi nazwę „antropologii młodości”. Mimo, iż papież Franciszek twierdzi już w pierwszym zdaniu swej książki, że „młodość nie istnieje, a zamiast tego istnieją młodzi”², rozdział ten próbuje jednak pokazać, czym młodość jest i jak się jawi.

2. 1 SPECYFIKA OKRESU ROZWOJU CZŁOWIEKA MŁODEGO

Analiza nauczania wskazuje, że dla żadnego z trzech papieży ustalenie, kiedy dokładnie młodość się zaczyna, kiedy się kończy i na jakie podokresy się dzieli, nie było ani priorytetowe ani nawet ważne. Także dokumenty Synodu o młodzieży nie zajmują się szczególnie tą tematyką, ograniczając się do kilku ogólnych stwierdzeń. Na podstawie nielicznych tekstów podjęta zostanie próba ustalenia, co na ten temat myślą papieże. W związku zaś z tym, że przez ostatnie dekady chronologiczne granice młodości były zmieniane przez niektóre

¹ Jan Paweł II, *Przemówienie na rozpoczęcie obchodów XVII Światowego Dnia Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 453.

² Franciszek, *Bóg jest młody...*, s.15.

organizacje międzynarodowe, należy ustalić, czy Kościół podąża za tym trendem przedłużania okresu młodości czy też nie. Wreszcie podjęta zostanie próba ustalenia niektórych fundamentalnych charakterystyk tego okresu rozwoju.

Okresem poprzedzającym młodość jest dzieciństwo. Ta niezbyt odkrywczą tezę jest obecna w nauczaniu jako oczywista. Franciszek opisuje przejście z dzieciństwa do młodości na przykładzie wskrzeszenia dokonanego przez Jezusa w Mk 5,39-41, gdzie zmarła 12-letnia córka Jaira jest dziewczynką, czyli dzieckiem, a po wskrzeszeniu jest nazwana przez Jezusa *talitha*, czyli dziewczyną³.

Okresem następującym po młodości jest według papieży dorosłość⁴. Do tej samej w sobie, też niezbyt odkrywczej prawdy, autor pragnie dodać dwie refleksje. Po pierwsze nawet pobieżna analiza papieskiego nauczania wykazuje, że temat okresu rozwoju jakim jest dorosłość jest od 6 do 9 razy mniej popularny niż temat młodości⁵. Po drugie, jest zauważalna ewolucja oceny wieku dorosłego.

O ile jeszcze Jan Paweł II w kontekście procesu katechizacji definiował dorosłych za „wykonujących największe zadania i w ogóle zdolnych do życia według Orędzia Chrześcijańskiego i to z jego pełni⁶”, to późniejsi papieże nie wyrażali opinii tego typu, które uprzywilejowywałyby dorosłość jako „pełnię” rozwoju. W przypadku Franciszka akcent przesunął się zdecydowanie w stronę młodości, który to etap, według niego, „prawdopodobnie jest najważniejszy i najtrudniejszy w życiu”⁷.

³ Franciszek, CV, 136. Niektóre tłumaczenia w językach: polskim, włoskim lub angielskim aramejskiego słowa *talitha* oddają je jednak jako „dziewczynko” (Biblia Jerozolimską, 2006), „little girl” (<http://www.usccb.org/bible>) lub „fanciulla” (<http://www.laparola.net>). (data dostępu 24.03.2020)

⁴ Por. CV, 135, 159, 160, 262; Jan Paweł II, CT, 43.

⁵ Używając już wspomnianego mechanizmu wyszukiwania na stronie <http://w2.vatican.va/> gromadzącego większość nauczania papieskiego, gdy wpisujemy po włosku słowo dorosły (*adulto*) otrzymamy następujące rezultaty pokazujące ile razy dane słowo było obecne w tekstach papieskich: Jan Paweł II – 925, Benedykt XVI – 140, Franciszek – 167. Jeśli wpisujemy słowo młodzi (*giovani*) analogiczne rezultaty pokazują: Jan Paweł II – 6648, Benedykt XVI – 1375 i Franciszek – 1573. Pokazuje to różnicę ilościową od 6 do 9 razy w zależności od Papieża.

⁶ Jan Paweł II, CT, 43.

⁷ Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 17.

Jeśli chodzi o podział okresu młodości na podokresy, to papieże wyróżniają dwa z nich: nastolatki i młodzi-dorośli. Inne okresy, które wyróżnia pewna literatura fachowa, nazywają po prostu „młodością”. Dobrym przykładem ustrukturyzowania okresów rozwojowych człowieka jest wspomniany już piąty rozdział adhortacji *Catechesi tradendae* p.t. *Wszyscy potrzebują katechizacji*, gdzie Jan Paweł II wymienia: dzieci najmłodsze, dzieci starsze, dorastający, młodzi oraz dorośli. Nazwę okresu jako „dorastający” ten sam dokument oddaje po włosku jako *adolescenti*, a język francuski i angielski jako *adolescents*. Dziś także w języku polskim używa się słowa „adolescencja”, zaś młodych należący do tej grupy „nastolatkami”. Tak oto Jan Paweł II charakteryzuje ten pierwszy okres młodości: „[...] pierwsza młodość z tym wszystkim, co wiek ten przynosi wielkiego, ale i niebezpiecznego. Jest okres, w którym każdy odkrywa samego siebie i swój własny świat wewnętrzny, w którym snuje wielkie plany. Budzi się wtedy uczucie miłości i naturalny popęd seksualny, rozpala się pragnienie nawiązywania kontaktów społecznych i szczególnie głęboka radość, związana z obiecującym odkrywaniem życia⁸”.

Okres nazywany „młody-dorosły” jest wspomniany przez Franciszka w adhortacji *Christus vivit*. Stwierdza on mianowicie, że Jezus w okresie swojej działalności publicznej, czyli od chrztu nad rzeką Jordan do śmierci, która nastąpiła przed 35 rokiem życia, znajdował się w okresie życia, który dziś właśnie jest nazywany „młody – dorosły”⁹. Jednak w ślad za tą wzmianką nie następuje jakaś pogłębiona analiza owego okresu.

Każdy z omawianych papieży jest autorem tekstów autobiograficznych, które opisują okres przeżywanej przez nich młodości. Również na ich podstawie można wyciągnąć wnioski co do tego, jak papieże rozumieją młodość i jej ramy chronologiczne. Papież rodem z Wadowic swoje młode lata wiązał z okresem matury i z życiem studenckim, z Teatrem Rapsodycznym, z wojną, i z pracą

⁸ Jan Paweł II, CT, 38.

⁹ Franciszek, CV, 23-24.

w fabryce *Solvay*, wreszcie z okresem studiów seminaryjnych pod okiem abp. Adama Sapiehy, które to zakończył święceniami mając 26 lat¹⁰. Benedykt XVI, gdy pisał o swojej młodości, odnosił się do lat II wojny światowej i do okresu formacji w seminarium we Freising, a więc do okresu, między 12–ym a 24–ym rokiem życia¹¹. Franciszek, gdy wraca do swoich młodych lat wspomina czas, gdy studiował chemię, pierwszy okres w seminarium, przeżył operację na płuca oraz niespełnione marzenie wyjazdu na misje do Japonii¹². Tak więc chodzi o okres życia od kilkunastu do dwudziestu kilku lat.

Percepcja granic chronologicznych okresu młodości w nauczaniu papieży również nie jest przedmiotem szczególnej refleksji. Jest ona raczej dostosowana do ogólnych trendów światowych. Jak zaznaczono we wstępie, nasza postindustrialna epoka, po tym, jak do cyklu życia człowieka dodała okres o nazwie „młodość” (do dotychczas znanych dziecko – dorosłość – starość), przejawia następnie tendencje do przedłużania tego okresu również na poziomie oficjalnych dokumentów. Na przykład obecnie Unia Europejska za osobę młodą uważa człowieka w wieku do 29 lat¹³, a Ukraina do lat 35¹⁴. Papieże w swym nauczaniu unikają wyznaczania dokładnych ram chronologicznych. Jednak wyjątkiem od tej reguły był Synod o młodzieży. Chcąc wsłuchać się w głos młodych, organizatorzy Synodu zaprosili ich do wypełniania ankiet (off-line lub on-line), a jako ramy wiekowe respondentów wyznaczyli wiek 16-29 lat¹⁵. Stąd można by wyprowadzić wniosek o podążaniu za światową tendencją. W związku z tym, że jak już zaznaczono, refleksja na ten temat nie miała wielkiego znaczenia, a czasami była

¹⁰ Por. Jan Paweł II, *Dar i tajemnica. W pięćdziesiątą rocznicę moich święceń kapłańskich*, Kraków 1996, s. 8-44.

¹¹ Benedykt XVI, *Orędzie na XXVI Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 203-205.

¹² Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 20–22.

¹³ European Commission, *On EU indicators in the field of youth*, Brussels, 2011, s. 3. https://ec.europa.eu/assets/eac/youth/library/publications/indicator-dashboard_en.pdf (data dostępu 04.04.2022)

¹⁴ *Про основні засади молодіжної політики*, “Відомості Верховної Ради України (ВВР)”, 2021, № 28, ст.233, Розділ I, p.17. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (data dostępu 04.04.2022).

¹⁵ Franciszek, CV, 29.

przedmiotem wyrażen poetyckich, to zdarzały się również niekonsekwencje. Na przykład Jan Paweł II stwierdza, że ludzie dorośli już „przesuwają się w kierunku etapu «zstępującego» w całościowym obrachunku życia”¹⁶.

Młodość jako etap rozwojowy posiada niektóre charakterystyczne cechy, które papież podkreśla niemal jednogłośnie, inne zaś, na przykład biologiczne, są przez nich niemal pomijane.

Młodość jest więc okresem naturalnym. „Wiek młodzieńczy nie jest patologią, którą trzeba pokonać. To część normalnego dorastania, naturalna w życiu naszych dzieci” – pisze Franciszek¹⁷. Inną specyfiką jest przejściowość tego okresu. Papież porównuje go do mostu między dzieciństwem i dorosłością: „[...] nastolatki nie są ani tu, ani tam; są w drodze, w podróży, w ruchu. Nie są dziećmi – i nie chcą być traktowane jak dzieci – ale nie są też dorosłymi, choć tak chcą być traktowane, zwłaszcza na poziomie przywilejów”¹⁸. Młodość jest okresem ważnym, nazywanym przez Jana Pawła II „bogactwem”. W *Parati semper*, komentując spotkanie Jezusa z bogatym młodzieńcem pisze on, że młodość jawi się „[...] szczególnym bogactwem człowieka, dziewczyny czy chłopca – najczęściej też jako swoiste bogactwo bywa przez młodych przeżywana”¹⁹. Jest okresem wzrastania. Jan Paweł II poświęca temu tematowi cały rozdział wspomnianego już dokumentu tytułując go *Młodość jako „wzrastanie”*²⁰, a Franciszek jeden z paragrafów adhortacji *Christus vivit* nazywa *Wzrost i dojrzewanie*²¹. Wzrastanie jest według Jana Pawła II na tyle charakterystyczne dla młodości, że „[...] przez nie młodość jest właśnie młodością. W ten sposób zyskuje ona swoją własną, niepowtarzalną charakterystykę”²². Jest młodość przede wszystkim okresem wyborów.

¹⁶ Jan Paweł II, *Parati semper...* w: *Do młodzieży...*, s. 51.

¹⁷ Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 20.

¹⁸ Tamże, s. 18.

¹⁹ Jan Paweł II, *Parati semper...* w: *Do młodzieży...*, s. 23.

²⁰ Por. tamże, s. 50.

²¹ Franciszek, CV, 158.

²² Jan Paweł II, *Parati semper...* w: *Do młodzieży...*, s. 50-51.

Papieże wielokrotnie zwracali młodzieży uwagę, że te wybory mają znaczenie dla jej całego życia, ale także dla przyszłości wspólnot, których są częścią. Benedykt XVI przyrównał owe wybory do pytania, które, wspomniany już bogaty młodzieniec skierował do Jezusa: „Co mam czynić? Jaki mógłby być mój życiowy plan? Co mam czynić, aby życie moje posiadało pełną wartość i pełny sens?”²³. Najbardziej typowe wybory, które dokonuje młody człowiek oraz niektóre ich konsekwencje będą tematem kolejnych części tej pracy.

2.2 MŁODOŚĆ JAKO STAN DUCHA

Wyrażenie „młody duchem” weszło już na stałe do słownika, nie tylko potocznego, ale i do nauczania papieskiego. Celem tej części pracy jest wykazanie w stosunku do kogo jest ono używane, czyli kto jest młody duchem. Podjęta zostanie także próba wyodrębnienia częstszych charakterystyk i synonimów, które określają według papieża stan duchowej młodości.

Po pierwsze wyrażenie „młodzi duchem” dotyczy przede wszystkim samej młodzieży. Prawda oczywista, aczkolwiek jak to później będzie zanalizowane istnieją młodzi wiekiem, którzy są duchowymi emerytami. Przymiotnik „młody” odnoszą też papieże do Boga. Z analizy Biblii Tysiąclecia wynika, że Stary Testament ani razu nie używa przymiotnika „młody” w stosunku do Boga. W Nowym Testamencie zaś spotykamy obraz pana młodego utożsamianego z Jezusem (np. Mt 25, 1-13). Według Biblii²⁴ i *Katechizmu Kościoła Katolickiego*²⁵, Bóg jest wieczny, czyli ani młody, ani stary. Warto jednak zwrócić uwagę, że w malarstwie

²³ Benedykt XVI, *Orędzie na XXV Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 197.

²⁴ Por. Iz 41,4 "Kto zdziałał to i uczynił? Ten to z nicości wywołuje od początku pokolenia. Ja, Pan, jestem pierwszy, z ostatnimi również Ja będę!".
Syr 42,21 "On ustawił w pięknym porządku wielkie dzieła swej mądrości, ponieważ istnieje przed wiekami i na wieki, a nic Mu nie będzie dodane ani odjęte i nie potrzebuje żadnego doradcy".
Ap 1,8 "Jam jest Alfa i Omega, mówi Pan Bóg, Który jest, Który był i Który przychodzi wszechmogący".

²⁵ KKK, Poznań 2002, 212 - „W ciągu wieków wiara Izraela mogła rozwinąć i pogłębić bogactwa zawarte w objawieniu imienia Bożego. Bóg jest jedyny; poza Nim nie ma innych bogów' Z. On przekracza świat i historię. To On uczynił niebo i ziemię: 'Przeminą one, Ty zaś pozostaniesz. I całe one jak szata się zastarzeją. Ty zaś jesteś zawsze ten sam i lata Twoje nie mają końca'” (Ps 102, 27–28). W Nim "nie ma przemiany ani cienia zmienności" (Jk 1, 17). On jest "Tym, Który Jest", bez początku i bez końca, i w ten sposób pozostaje zawsze wierny sobie i swoim obietnicom”. -..

zachodnim utrwalił się obraz Boga Ojca jako starca, co miało między innymi symbolizować mądrość. Zdarzały się wyjątki, do których należą na przykład objawienia zakonnicy Eugenii Elisabetty Ravasio, której Bóg Ojciec objawił się jako człowiek młody²⁶.

Wyrażenia „Bóg jest młody” (które w związku z wyżej powiedzianym należy rozumieć bardziej poetycznie, niż teologicznie), używa najczęściej Franciszek. Tak właśnie zatytułowano książkę, która jest wywiadem z nim na temat młodości²⁷. Rozpoczyna się ona od jego słów „Bóg jest młody, jest zawsze nowy”²⁸. Jan Paweł II o „młodości Boga” pisał rzadko i wiązał ją raczej z Jego wiecznością i świętością²⁹. Młody, według papieża, jest Kościół albo młodym bywa. Kościół lokalny „młodym” bywa, gdy ma niewiele lat od swego założenia³⁰ lub gdy w danym miejscu lub czasie, duża część jego członków to młodzież (tak np. Jan Paweł II widział Kościół afrykański). Młodość jednak, w przypadku Kościoła jest czymś głębszym i należącym do jego natury. Kościół jest młody za sprawą Ducha Świętego³¹ oraz na wzór Maryi³². Jest takim, gdyż wciąż aktualne jest jego orędzie³³, a w każdym pokoleniu pojawiają się nowi gorliwi świeccy³⁴. Jedne z ważniejszych słów na ten temat pochodzą z „Orędzia II Soboru Watykańskiego do młodych”, do których to odwołuje się Jan Paweł II: „[...] Kościół jest ukazany jako prawdziwa młodość świata, jako ten, który `posiada to, co stanowi moc i siłę pociągającą młodych: zdolność do radowania się nowymi inicjatywami, do bezinteresownego

²⁶ Por. E. Ravasio, *Ojciec mówi do swoich dzieci*; red. A. D'Ascanio ; tłum. W. Kapica, Kraków, 2015.

²⁷ Franciszek, *Bóg jest młody...*, Kraków 2018.

²⁸ Tamże, s. 7.

²⁹ Jan Paweł II, w: *XVII Światowy Dzień Młodzieży, Przemówienie podczas czuwania modlitewnego*, w: *Do młodzieży...*, s. 458.

³⁰ - Por. Jan Paweł II, CL, w: *Dzieła zebrane. Adhortacje. t. II*, Kraków 2006, s. 221-294, 35. Analogicznie do tego istnieją też „kościół stare”.

³¹ Por. Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s. 58.

³² Franciszek, CV, 43.

³³ Por. Jan Paweł II, *Parati semper*, w: *Do młodzieży...*, s. 58.

³⁴ Jan Paweł II, CL, 2.

oddania się, do wewnętrznej odnowy i do dalszych osiągnięć”³⁵. Według papieża „młodzi duchem” mogą pozostać ci, którzy przestali być młodzi wiekiem. „Moga”, gdyż nie dzieje się to automatycznie. Każdy okres życia, jeśli jest dobrze przeżyty, niesie w sobie wartości, które w późniejszych okresach powinny zostać zinterioryzowane, pogłębione i nadal dawać płody. W ten sposób dojrzały starzec powinien mieć w sobie „wewnętrzne dziecko”, „wewnętrznego młodzieńca” i „wewnętrznego dorosłego”. Sam papież Franciszek wyznaje, że z momentem rozpoczęcia posługi papieża otrzymał od Boga odnowioną młodość³⁶. Wreszcie wyrażenie „młody” odnoszą papieżę także do mieszkańców Niebios. Na przykład o zmarłym już Janie Pawle II, Benedykt XVI mówi „[...] dzisiaj – pomimo śmierci – jest między nami młody w Bogu”³⁷.

Kontynuując analizę wyrażenia „młody duchem”, należy wskazać jakie według papieża, są charakterystyki tego stanu. Młodość ducha oznacza więc po pierwsze triadę: nowość–świeżość– aktualność. Zwykle przymiotniki te stosują papieżę do Boga Trójjedynego oraz do Kościoła i jego misji. Jezus „jest zawsze młody i jest zawsze źródłem nowości”³⁸, może wyjść poza wszelkie schematy i zaskoczyć świeżością i kreatywnością. Stąd Ewangelia jest zawsze aktualna mimo upływu dwóch tysięcy lat. W wierze tej ma swoje źródło określenie wprowadzone przez Jana Pawła II „nowa ewangelizacja”, która głosząc odwieczną nowość, znajduje nowe formy i drogi komunikacji do wciąż nowych pokoleń³⁹.

Kolejna triada synonimów to dynamizm-energiczność-entuzjazm. Młodość i młodość ducha są wciąż w ruchu. Według papieża Franciszka nie można zrozumieć młodego człowieka w sposób statyczny. Trzeba go widzieć w ruchu⁴⁰.

³⁵ Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s. 58.

³⁶ Franciszek, CV, 160.

³⁷ Benedykt XVI, *Pielgrzymka apostolska Benedykta XVI do Polski, 2006. Słowo do zebranych pod oknem pałacu arcybiskupiego*, w: *Do młodzieży...*, s. 593.

³⁸ Franciszek, EG, Kraków, 2014, 11. Tą część dokumentu Franciszek zatytułował *Odwieczna nowość*, która trafnie pokazuje związek młodości ducha i nowości.

³⁹ Por. tamże, 11.

⁴⁰ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 32.

Chcąc nawiązać z nim kontakt trzeba starać się poruszać wraz z nim. Ikona tego jest scena, którą Synod o młodzięży wybrał jako paradygmat duszpasterstwa młodzieżowego, a mianowicie uczniów idących z Jerozolimy przez Emaus, do których przyłącza się Jezus i idzie razem z nimi. Bóg, dawca młodości jest także tym, który napędza energią i mocą, tak jak czytamy w Księdze Izajasza: „Chociażby byli w podeszłym wieku, «odzyskują siły, otrzymują skrzydła jak orły; biegną bez zmęczenia, bez znużenia idą»” (Iz 40, 31)⁴¹.

Jan Paweł II wiąże entuzjazm młodości z jego idealizmem i z hojnością, która jest gotowa oddawać siebie nie tylko dla celów utylitarystycznych⁴². Ta hojność w XX i XXI wieku przejawia się na przykład w młodzieżowym wolontariacie, którego wartość papież podkreślali, chociażby poprzez specjalne spotkania dla wolontariuszy na zakończenie Światowych Dni Młodzięży. Papież z Polski dostrzega dynamiczną młodość Kościoła posoborowego we włączaniu się świeckich w jego misję na różne sposoby: „nowy styl współpracy między kapłanami, zakonnikami i świeckimi, czynny udział świeckich w liturgii, w głoszeniu słowa Bożego i w katechezie, powierzanie świeckim wielorakich posług oraz zadań, bujny rozkwit grup, zrzeszeń, ruchów duchowości i zaangażowania świeckich, szerszy i bardziej znaczący udział kobiet w życiu Kościoła i w rozwoju społeczeństwa”⁴³.

Dla młodości ducha charakterystyczna jest także radość i poczucie humoru. Zwracając się w Australii do kandydatów do bierzmowania Benedykt XVI przypomniał im, że radość jest jednym z darów Ducha Świętego⁴⁴. W 2012 r., orędzie na XXVII Światowy Dzień Młodzięży zatytułował *Radujcie się zawsze w Panu!* W orędziu tym pisze o różnych przyczynach radości, o tym, że przyczyną prawdziwej radości jest Bóg oraz podaje przykłady świętych świadków radości⁴⁵. Jan

⁴¹ Franciszek, EG, 11.

⁴² Por. Jan Paweł II, *Omelia, Belluno 26/08/19/9*, w: D. Giosia, *La pastorale dei giovani. Uno studio sul magistero di Giovanni Paolo II*, Watykan 2011, s. 56.

⁴³ Jan Paweł II, CL, 2.

⁴⁴ Benedykt XVI, *Homilia na zakończenie XXIII Światowego Dnia Młodzięży na hipodromie w Randwick, Sydney 20 lipca 2008*, w: *Do młodzięży ...*, s. 503-504.

⁴⁵ Benedykt XVI, *Orędzie na XXVII Światowy Dzień Młodzięży*, w: *Do młodzięży ...*, s. 213-221.

Paweł II zwraca uwagę młodzieży, że świat często pociąga ją namiastkami radości, które chrześcijanin powinien umieć rozpoznać⁴⁶. Franciszek przyznaje się młodym, że spotyka się z nimi także dlatego, że chce się zarazić ich radością i entuzjazmem, bo smutny biskup to żalosny obraz⁴⁷. On także robi pogłębioną analizę poczucia humoru⁴⁸ jako zdrowego symptomu radosnej młodości. Wyznaje swoje przywiązanie do osoby świętego Tomasza More'a – patrona parlamentarzystów i cytuje znamienite słowa Grahama Keitha Chestertona „Życie jest zbyt poważne, aby przeżyć je poważnie”⁴⁹.

Także nadzieja jest cechą związana z młodym duchem. Piszą o niej wszyscy trzej papieże, choć w różny sposób. Po pierwsze nadzieja ukazuje stosunek młodości do przyszłości. Młodość to czas obietnic, marzeń, planów, decyzji i wyboru powołania. Zwraca na to uwagę Franciszek, który kojarzy młodzieńca z osobą, która (inaczej niż dorosły) jedną nogę ma wciąż wysuniętą do przodu z nastawieniem na start, na drogę, która jest przed nim⁵⁰. Podkreślając tę prawdę papież cytuje fragment *Retoryki* Arystotelesa: „Dla młodych przyszłość jest długa, przeszłość zaś krótka. O poranku życia nie ma się niemal żadnych wspomnień, wszystko natomiast pokłada się w nadziei”⁵¹. Owa nadzieja młodych jest na tyle silna, że wiele totalitaryzmów i dyktatur już się o nią rozbiło. Karol Wojtyła jako młody człowiek był w Polsce świadkiem hitleryzmu, stalinizmu i komunizmu. Niewiele od niego młodszy Joseph Ratzinger dorastał w cieniu dyktatury NSDAP, a Jorge Bergoglio pełnił swój urząd prowincjała jezuitów w Argentynie w czasach wojskowej junty. Z osobistego doświadczenia wiedzieli, że „żadna trudność,

⁴⁶ Jan Paweł II, *Przemówienie na rozpoczęcie obchodów XVII Światowego Dnia Młodzieży. Do młodzieży...*, s. 450.

⁴⁷ Franciszek, *XXVIII Światowy Dzień Młodzieży Rio de Janeiro 2013. Homilia podczas liturgii słowa. w: Do młodzieży ...*, s. 529.

⁴⁸ Jan Paweł II o poczuciu humoru w sposób bezpośredni mówił i pisał mało, mimo że humoru tak często używał. Baza tekstów nauczania papieskiego <http://w2.vatican.va/> pokazuje tylko trzy teksty papieskie z użyciem zwrotu „poczucie humoru” i jedynie cztery przypadki użycia słowa „humor”.

⁴⁹ Franciszek, *Bóg jest młody...*, Kraków 2018, s. 164-165.

⁵⁰ Por. tamże, s. 16-17.

⁵¹ Arystoteles, *Retoryka*, Warszawa 2008, II, 12, tłum. H. Pobielski, w: Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 33.

żaden lęk nie są tak wielkie, aby całkowicie zdusić nadzieję, która jest wiecznie żywa w sercach ludzi młodych”⁵².

Czasem młodzi bywają zbyt łatwowierni⁵³, co sprawia, że łatwiej ich zwieść i oszukać, co wielokrotnie potwierdziła historia. Nadzieja pomaga im jednak otrząsnąć się z rozczarowań i spróbować kolejny raz⁵⁴. Papież Benedykt na temat nadziei napisał encyklikę *Spe salvi*, w której to zwracał uwagę, że współczesny człowiek ma ogromne problemy ze zdefiniowaniem istoty nadziei i że „w tym punkcie chrześcijaństwo poważnie odbiega od mentalności pozachrześcijańskiej”⁵⁵. To właśnie ten papież przypominał młodym, że fundamentem chrześcijańskiej nadziei jest Bóg, a jej najlepszą nauczycielką Maryja⁵⁶. Jan Paweł II wielokrotnie mówił młodym ludziom o przyszłości i o nadziei: „do was należy przyszłość” i „od was zależy przyszłość”⁵⁷. Nazywa ich „nadzieją Kościoła”, „nadzieją społeczeństwa” i „moją nadzieją”, jednak mówiąc to podkreśla bardziej nadzieję pokładaną na młodych ze strony dorosłych niż przez nich samych.

Zagadnieniem pokrewnym do nadziei jest temat pragnień. Wszak człowiek z nadzieją skierowany ku przyszłości, to człowiek, który ma oczekiwania. Papieże, gdy piszą o pragnieniach młodości, zgodnie podkreślają ich wielkość. Zgadza się, że zdrowa młodość nie zadowala się przeciętnością i że chce uczestniczyć w czymś wielkim i ważnym. Franciszek podaje jako przykład Maryję, która uwielbiając Boga wypowiada słowa „wielkie rzeczy uczynił mi Wszechmogący”. Zachęca młodych, aby przysłuchiwali się swoim wielkim pragnieniom. Chciałby,

⁵² Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie XVII Światowego Dnia Młodzieży. Toronto – Downsview Park. 28 lipca 2002, Do młodzieży ...*, s. 461.

⁵³ W tym kontekście wydają się ważnymi słowa Franciszka na temat optymizmu, którzy niektórzy mogą uważać za synonim nadziei. Otóż optymizm nie jest, w przeciwieństwie do nadziei, darem Ducha Świętego, gdyż bywa autoreferencyjny i mierzący się tylko ze swoimi możliwościami. Por. Franciszek, *Messaggio del Santo Padre Francesco ai partecipanti al 28-mo Capitolo Generale dei Salesiani*, https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/pont-messages/2020/documents/papa-francesco_20200304_messaggio-salesiani-valdocco.html (data dostępu 07.01.2021 r.).

⁵⁴ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 17.

⁵⁵ M. Tatar, *Chrześcijańska nadzieja jako czynnik rozwoju człowieka i świata w encyklice „Spe salvi” Benedykta XVI*, w: „Warszawskie Studia Teologiczne” XXII/2/2009, s.123.

⁵⁶ Benedykt XVI, *Orędzie na XVI Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży ...*, s. 188–194.

⁵⁷ Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży ...*, s. 21.

aby uwierzyli, nie zważając na swoje ograniczenia i grzechy, na swoją pozycję ekonomiczną i socjalną, że Bóg może ich życie uczynić wielkim. Mogą zostawić swój ślad w historii⁵⁸. Papież z Argentyny lubi używać w tym kontekście słowa „marzenia” i podkreślać, że owe marzenia – pragnienia powinny wzbudzać zdrowy niepokój. Ten właśnie niepokój⁵⁹ biorący się z wielkich pragnień i dalekich horyzontów, może współistnieć z wewnętrznym spokojem i być motorem, który stymuluje do działania. Dobrze wyrażają to znane słowa świętego Augustyna „Niespokojne jest serce nasze, dopóki w Tobie nie spocznie”⁶⁰. Wielkie pragnienia młodości (Boga, miłości, prawdy, wolności, przemiany, domu etc.) zostaną omówione bardziej szczegółowo w rozdziałach późniejszych.

Inną specyfiką młodości ducha jest odwaga. Tak samo jak pragnienia, również i ona związana jest z nadzieją. Nadzieja jest motorem odwagi. Ten kto walczy o lepsze jutro, ma odwagę się nie bać⁶¹. Papieże wzywają młodych do bycia odważnymi. Oznacza to na przykład nierezygnowanie ze swoich młodzieńczych ideałów. Czasem oznacza to, że trzeba iść pod prąd panujących w danym społeczeństwie przekonań lub wartości. Czasami odwaga młodych przejawia się w gniewie i w gwałtowności. Wiedzą o tym politycy, którzy chcąc posłać kogoś „na barykady”, często namawiają do tego młodych. Franciszek widząc, że w Europie wiele ugrupowań skrajnych, populistycznych i skierowanych przeciw imigrantom szuka swoich zwolenników wśród młodzieży z niższych warstw albo z prowincji, uzasadnia to „skłonnością do surowości, jaka cechuje wielu

⁵⁸ Franciszek, *Orędzie papieża Franciszka na XXXII Światowy Dzień Młodzieży 2017 r.* „Wielkie rzeczy uczynił mi Wszechmocny” (Łk 1,49). https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20170227_messaggio-giovani_2017.html (data dostępu 01.04.2022).

⁵⁹ Warto podkreślić, że w CV, w językach włoskim, angielskim i hiszpańskim w punktach 138 i 142 użyte są różne słowa. Na przykład po włosku w punkcie 138 użyte jest włoskie słowo „inquietudine”, które jest czymś pozytywnym, zaś cztery punkty dalej, w punkcie 142 słowo „ansia”, które jest czymś negatywnym. W polskim tłumaczeniu jedno i drugie słowo zostało przetłumaczone jako „niepokój”, co wprowadza czytelnika w błąd na temat oceny autora co do niepokoju jako takiego. Słowo „ansia” w tym kontekście oznacza raczej „lęk” lub „trwogę”.

⁶⁰ Por. Franciszek, CV, 138.

⁶¹ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 33.

młodych”⁶². U niektórych młodych odwaga przejawia się także w fascynacji ryzykownymi zachowaniami, które są „sposobem sprawdzenia swoich możliwości, poszukiwania silnych emocji i zyskania uznania”⁶³. U innych zaś przejawiać się może w lekkomyślnej zuchwałości. Franciszek przypomina tu mit o Ikarze, który zachwycony chwilą, zapomniał o konsekwencjach swoich działań i przez to zginął na oczach własnego ojca⁶⁴. Wszystkich jednak młodych wzywa on, aby nie traktowali świata jak turyści, ale wykorzystywali właściwie swoją odwagę. Prosi ich: „Róbcie raban!”⁶⁵.

Ostatnią omawianą tu jakością będzie intensywne przeżywanie teraźniejszości. Obok nastawienia na przyszłość jest także w młodości silne pragnienie doświadczania chwili obecnej, ze wszystkimi możliwościami, jakie ona przynosi. Franciszek widzi w tym biblijną mądrość słów „Nie martwcie się więc o jutro, bo jutrzejszy dzień sam o sobie martwić się będzie” (Mt 6,34). Podkreśla, że osoba właściwie żyjąca chwilą obecną, potrafi cieszyć się małymi radościami i potrafi być wdzięczna. Dodaje też, że intensywnie trzeba przeżywać także momenty cierpienia, gdyż niosą one w sobie ważne przesłanie. Jako przykład podaje tu wietnamskiego kardynała Francois-Xavier Nguyen Van Thuana, który spędzając wiele lat w więzieniu, postanowił „przeżywać chwilę obecną, napełniając ją miłością”⁶⁶. Przestrzega jednak młodych, że żyć chwilą obecną nie oznacza „Carpe diem!”, które rzuca człowieka w wir nieodpowiedzialnej rozpusty⁶⁷. Przestrzega ich też przed drugą skrajnością, a mianowicie przed przeakcentowaniem przyszłości, tak jakby młodość była tylko „poczekalnią” między dzieciństwem a dorosłością, nie zaś sama w sobie cennym okresem życia. Mówił do nich: „[...] drodzy młodzi, nie

⁶² Por. tamże, s. 95.

⁶³ *Dokument Końcowy XV Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów*, w: Franciszek, *Christus vivit*, 82.

⁶⁴ Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 139.

⁶⁵ Franciszek, CV, 143.

⁶⁶ Tamże, 144-148.

⁶⁷ Por. tamże, 147.

jesteście przyszłością, lecz Bożym teraz”⁶⁸. Papież Benedykt zauważał, że niecierpliwość i skłonność do pośpiechu są czymś młodzieńczym. W tym wieku nie lubi się czekać i chce się mieć wszystko i od razu⁶⁹. Zaś Jan Paweł II, jak to już było wyżej powiedziane, bardziej stawiał akcent na związek młodzieży z przyszłością.

Istotne jest wskazanie dwóch konkluzji na temat młodości jako stanu ducha. Po pierwsze, termin ten przez papieży (i nie tylko przez nich) jest idealizowany. Mówiąc o kimś, że jest „młody duchem” zwykle nie mamy na myśli tego, że osoba ta jest lekkomyślna, kontestująca, łatwowierna i szybko wpadająca w gniew. A młodość taka również bywa, co zostało dopiero wykazane. Zwykle nazywając kogoś młodym duchem, mamy na myśli te cechy młodości, które ogólnie uważa się za pozytywne. Druga konkluzja dotyczy antonimu owego zwrotu. Może się to wydawać prostym zadaniem: młodość ducha – starość ducha. Jednak na temat starości papieże wypowiadają się z szacunkiem (sami są zresztą w tym okresie życia), więc wniosek przynajmniej nie jest jednoznaczny. Jan Paweł II napisał specjalny list do osób starszych⁷⁰, a Franciszek uważa, że starość to przywilej, z którego trzeba być dumnym i szczęśliwym⁷¹. Jako okresy życia są więc młodość i starość bardziej komplementarne, nie zaś antonimiczne. Przeciwnieństwem młodości ducha jest stan, który według Jana Pawła II prowadzi do „[...] opieszałości i odrętwienia uniemożliwiających poznanie i przeżywanie wciąż nowej miłości Boga [...]”⁷² Franciszek zaś obrazowo nazywa go „kanaposzczęściem”, opisując młodych, „którzy idą na emeryturę” w wieku 20 lat, uśpionych, jakby sparaliżowanych, otumanionych, którzy „rzucili ręcznik” przed rozpoczęciem walki⁷³.

⁶⁸ Franciszek, *Msza Święta. Homilia Ojca Świętego. Metro Park*, 27 stycznia 2019 r. https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2019/documents/papa-francesco_20190127_omelia-gmg-pa-nama.html (data dostępu 26.03.2022).

⁶⁹ Benedykt XVI, *Orędzie na XXIV Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży ...*, s. 192.

⁷⁰ Jan Paweł II, *Do moich braci i siostr - ludzi w podeszłym wieku*, Wrocław, 2004.

⁷¹ Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 15-16.

⁷² Jan Paweł II, *Spotkanie rozpoczynające II Światowy Dzień Młodzieży w Buenos Aires 1987*, w: *Do młodzieży ...*, s. 272.

⁷³ *Wystąpienia Ojca Świętego Franciszka podczas Światowych Dni Młodzieży 2016. Przemówienie papieża Franciszka na Błoniach, 28.07.2016.* <https://www.katolik.pl/wystapienia-ojca-swietego-w-polsce-podczas-swiatowych-dni-mlodziezy-2016,26673,813,cz.html?idr=11371> (data dostępu 2.02.2022).

2.3 CHARAKTERYSTYCZNE CECHY MŁODOŚCI PRZEJAWIAJĄCE SIĘ W EDUKACJI I PRACY

Cechą charakterystyczną okresu młodości jest konieczność podejmowania wyborów. Część z nich związana z powołaniem, jak na przykład małżeństwo, kapłaństwo lub życie konsekrowane, omówiona będzie w rozdziale czwartym. Tu zaś przedstawione zostaną proces i wybory dotyczące edukacji, realizacji zawodowej i uczestniczenia w życiu wspólnoty.

W nauczaniu do młodzieży i o młodzieży, tematy edukacji, studiów, szkoły i nauki nie należą do priorytetów. Najczęściej są one poruszane przy okazji spotkań z młodzieżą studencką lub środowiskiem akademickim. Temat oświaty papieże częściej poruszają z dorosłymi niż z młodzieżą, na przykład w nauczaniu skierowanym do szkół i uniwersytetów katolickich lub w przemówieniach skierowanych do gremiów naukowych, ludzi kultury lub polityków⁷⁴.

Mówiąc o edukacji do młodzieży, papieże zwracają jej uwagę, że oświata jest jednym z podstawowych dóbr ludzkiej cywilizacji. Podkreślają to, że Kościół katolicki, dbając o duchowy rozwój człowieka, „zawsze starał się stworzyć dla młodych przestrzeń dla najlepszej kultury”⁷⁵. Przykładem tego jest współudział w fundowaniu pierwszych uniwersytetów w Europie. Jako ważne cele oświaty papieże wymieniają: rozbudzenie w młodych chęci do poszukiwania prawdy, sensu i mądrości. Placówki oświatowe powinny otwierać młodym horyzonty moralne, kulturalne, społeczne i zawodowe⁷⁶. Celem zaś procesu edukacji jest osobowość dojrzała, silna, zintegrowana i gotowa do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym⁷⁷. Papieże zdają sobie sprawę, że są miejsca na świecie, gdzie młodzi nie mają dostępu do „rosnącej liczby możliwości oferowanych przez globalizację”⁷⁸.

⁷⁴ Por. *Uniwersytety w nauczaniu Jana Pawła II*, red. A. Wieczorek, Warszawa, 2000.

⁷⁵ Franciszek, CV, 223.

⁷⁶ Por. Jan Paweł II, *Ojciec i nauczyciel młodzieży. List Ojca Świętego Jana Pawła II do księdza Edigio Vigano Przełożonego Generalnego Towarzystwa świętego Franciszka Salezego w setną rocznicę śmierci świętego Jana Bosko*, 18.

⁷⁷ Franciszek, CV, 221.

⁷⁸ Tamże, 69.

Czasem nie mają dostępu nawet do oświaty w wymiarze podstawowym. Żyjąc na marginesie społeczeństwa albo w środowisku wiejskim, cierpią z powodu wykluczenia. W imieniu młodzieży papież apelują do organizacji międzynarodowych o jak najszybszą zmianę tej sytuacji⁷⁹.

Celem edukacji jest również przygotowanie młodego człowieka do świata pracy. W liście skierowanym do Salezjanów z okazji 100-lecia śmierci Jana Bosko zatytułowanym *Ojciec i nauczyciel młodzieży*, Jan Paweł II dał przykład tego świętego wychowawcy oraz jego duchowych synów, którzy troszczą się w szkołach zawodowych i warsztatach o odpowiednie przygotowanie techniczne i zawodowe dla młodych ludzi⁸⁰. Jan Paweł II interesował się pracą zarówno jako filozof, teolog oraz jako duszpasterz. Miał też, wspomniane już doświadczenie pracy fizycznej w krakowskich kamieniołomach. Jego fenomenologiczno-tomistyczna „filozofia pracy” zawarta jest w dziele *Osoba i czyn* (*The acting person*), napisanym jeszcze jako Karol Wojtyła i wydanym po raz pierwszy w 1969 r. Zaś teologię pracy oraz jej wymiar społeczny przedstawił już jako papież w encyklice *Laborem exercens*, 12 lat później. Odnosząc rzeczywistość pracy do młodości, Jan Paweł II podkreśla, że dla większości osób to właśnie młodość jest czasem rozpoznawania talentów, realizacja których przejawia się w życiu zawodowym. Naucza, że praca kształtuje osobę, że człowiek jednocześnie jest twórcą i tworzywem swojego działania, czyli podmiotem i przedmiotem swych czynów. Ten twórczy charakter pracy odnosi się do każdego jej typu: badawczej, umysłowej i fizycznej⁸¹. Przypomina też młodym, aby podejmowali trud, gdyż praca jest nieodłącznie związana z trudem, czego doświadczamy już od najmłodszych lat⁸².

Franciszek wie, że dla młodych praca jest ważna i jest jednym z podstawowych celów procesu edukacji. Dla wielu z nich jest też granicą oddzielającą młodość od dorosłości. Wie, że pytanie: „Jak zarabiasz na życie?” jest bardzo częstym

⁷⁹ Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży* ..., s. 46.

⁸⁰ Por. Jan Paweł II, *Ojciec i nauczyciel młodzieży*..., 18.

⁸¹ Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży*...s. 45.

⁸² Por. tamże.

tematem w rozmowach między młodymi. Pokazuje też specyfikę rynku pracy młodzieży, szczególnie w krajach o wyższej stopie życiowej, który wykazuje się dużą płynnością, gdyż współcześni młodzi-dorośli decydują o zmianie pracy, a nawet o zmianie zawodu podejmują stosunkowo łatwo i często⁸³. Wskazuje na to, że praca wpływa na poczucie tożsamości i na samoocenę młodego człowieka, dając mu jednocześnie poczucie znaczenia i ważności w społeczeństwie. Praca jest również miejscem, gdzie młody dorosły zawiera większość relacji, z których niektóre stają się przyjaźniami⁸⁴. Dlatego nazywa on pracę „[...] drogą dojrzewania i integracji społecznej, jest stałym bodźcem do wzrastania w odpowiedzialności i kreatywności [...]”⁸⁵ oraz „koniecznością, częścią sensu życia na tej ziemi, sposobem dojrzewania, ludzkiego rozwoju i osobistego spełnienia”⁸⁶. Papież zachęca też młodych, aby nie unikali pracy oczekując, że ktoś ich będzie utrzymywał. Wzywa ich również, aby nie pozwalali definitywnie zakopywać swojego powołania. Przyznaje, że czasem trzeba zaakceptować twardą rzeczywistość i podjąć taką pracę, jaka jest, a nie taką, do jakiej czuje się człowiek powołanym. Jednak o marzenia i o swoje powołanie trzeba walczyć, starając się realizować je przynajmniej w sposób częściowy⁸⁷.

Wątkiem, któremu papież zgodnie poświęcają wiele uwagi w danym temacie, jest bezrobocie młodzieży. Jednomyślnie nazywają je złem, klęską społeczną i grzechem społecznym⁸⁸. Są też dobrze zorientowani w danej rzeczywistości⁸⁹. Jako niektóre z przyczyn bezrobocia młodzieżowego wymieniają: chęć

⁸³ Franciszek, CV, 268.

⁸⁴ Por. tamże, 268.

⁸⁵ Tamże, 271.

⁸⁶ Tamże, 269.

⁸⁷ Por. tamże, 273.

⁸⁸ Por. Jan Paweł II, LE, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1998, s. 144-249, 18.

⁸⁹ Franciszek, (...) *Pensate che in Italia, per esempio, la disoccupazione giovanile dai 25 anni in giù è quasi del 50 per cento; in Spagna è del 60 per cento, e in Andalusia, nel Sud della Spagna, è del 70 per cento quasi (...)*. – Franciszek, *Intervista di papa Francesco con alcuni giovani del Belgio*, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/march/documents/papa-francesco_20140331_intervista-giovani-belgio.html. (data dostępu 01.04.2022).

wyzysku, poszukiwanie taniej siły roboczej, brak wykwalifikowanych kadr wśród młodych spowodowany między innymi słabymi systemami edukacyjnymi lub obsesyjną chęć zmniejszania kosztów pracy przez kapitał⁹⁰.

Papieże opisują też skutki, jakie bezrobocie wywiera na młodych. U wielu z nich pojawia się frustracja, poczucie bezsilności, a z czasem brak walki o swoje marzenia i nadzieje. Są tacy, których prowadzi ono do depresji, uzależnień i prób samobójczych. Franciszek opisuje też przypadki młodych bezrobotnych, którzy zatrudniali się w szeregach ISIS lub w innych organizacjach terrorystycznych⁹¹. Wszyscy trzej zgodnie podkreślają, że priorytetową odpowiedzialność za politykę pracy i zatrudnianie młodych ponoszą państwo oraz instytucje międzynarodowe odpowiadające za rynek pracy. One to, wychodząc z zasad powszechnego używania dóbr oraz priorytetu osoby nad kapitałem, powinny: wspomagać bezrobotnych zasiłkami, dawać im możliwości do zmiany kwalifikacji oraz tworzyć nowe miejsca zatrudnienia ułatwiając szczególnie młodym dostęp do rynku pracy⁹².

2.4 OTWARCIE NA WSPÓLNOTOWOŚĆ

Życie społeczne i wspólnotowe jest koniecznym elementem ludzkiej egzystencji, potrzebą człowieka wynikającą z jego natury⁹³ i nieodzownym warunkiem urzeczywistnienia powołania⁹⁴. Dla chrześcijanina niedościgłym wzorem życia

(...) *Se non sbaglio il tasso di disoccupazione giovanile qui in Italia dai 25 anni in su è verso il 35%. In un altro Paese d'Europa, confinante con l'Italia, 47%. In un altro Paese d'Europa vicino all'Italia, più del 50%* - Franciszek, *Incontro pre-sinodale del Santo Padre Francesco con i giovani*, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/march/documents/papa-francesco_20180319_visita-pcimme.html. (data dostępu 26.03.2022).

⁹⁰ Por. Franciszek CV, 270-271.

⁹¹ Por. Franciszek, *Incontro pre-sinodale del Santo Padre Francesco con i giovani*, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/march/documents/papa-francesco_20180319_visita-pcimme.html. (data dostępu 26.03.2022).

⁹² Por. Jan Paweł II, LE, 18.

⁹³ Por. KKK, 1879.

⁹⁴ Por. tamże, 1886.

wspólnotowego opartego na prawdzie i miłości jest jedność Osób Boskich⁹⁵. Ludzkie życie wspólnotowe ma formę społeczności. Jest ona „przede wszystkim wartością duchową. Dzięki niej ludzie, współdziałając ze światłem prawdy, przekazują sobie wzajemnie swoją wiedzę, mogą bronić swoich praw i wypełniać obowiązki, otrzymują zachętę starania się o dobra duchowe [...], starają się usilnie przyswajać sobie duchowe wartości posiadane przez innych”⁹⁶. Chrześcijanin, rozumiejąc priorytet wartości duchowych i wewnętrznych w życiu zarówno osobistym jak i wspólnotowym, zdaje sobie sprawę, że zmiany społeczne rozpoczynają się od wewnętrznego nawrócenia serca. Dlatego widzi sens ciągłego odwoływania się do duchowych i moralnych zdolności osoby⁹⁷.

Według *Katechizmu Kościoła Katolickiego* istnieją formy społeczności, jak na przykład rodzina i państwo, które bardziej niż inne odpowiadają ludzkiej naturze⁹⁸. Również omawiani papieże skupiali uwagę młodzieży przede wszystkim na rodzinie, a szczególnie na wspólnotcie małżeńskiej. Koncentrowali się także w szerszym kontekście na problematyce dialogu międzypokoleniowego. Wreszcie ukazywali młodym znaczenie wspólnoty politycznej i narodowej, a także wspólnoty Kościoła. Niektóre z tych zagadnień będą szczegółowo omówione w rozdziałach późniejszych.

Przychodząc na ten świat każdy z nas staje się częścią określonego „dzielectwa”, które otrzymujemy dzięki poprzednim pokoleniom. Chodzi tu na przykład o: podobieństwo fizyczne do rodziców, język, kulturę i historię miejscowej społeczności⁹⁹. „Dzielectwo” otrzymane przez młodych jest jednocześnie dla nich etycznym wezwaniem, analogicznym do przypowieści o talentach, gdyż należy je przejąć, potwierdzić utrzymać i mnożyć¹⁰⁰. Obecność chrześcijanina we

⁹⁵ Por. tamże, 1878.

⁹⁶ Jan XXIII, *Pacem in terris*, Paryż 1964, 36.

⁹⁷ Por. KKK, 1888.

⁹⁸ Por. tamże, 1882.

⁹⁹ Por. tamże, 1880.

¹⁰⁰ Por. Jan Paweł II, *Parati semper...* w: *Do młodzieży...*, s. 44.

wspólnocie powinna być obecnością „dla”, sprawiając, że życie staje się ofiarą i tym samym osiąga swoją pełnię. Chrześcijanin może być „dla innych” wtedy, gdy widzi swoje życie jako powołanie, czyli wezwanie Boga do określonej służby w społeczności¹⁰¹.

Inne korzyści bycia częścią wspólnoty to siła i radość. Młodzi zjednoczeni to młodzi, którzy mają siłę godną podziwu. To zjednoczenie wyraża się czasem w więzach przyjaźni, która jest relacją solidną, trwałą i dojrzewającą w czasie, którą papież nazywają wielkim darem życia i darem od Boga¹⁰². Zachęcają oni do tworzenia „wspólnoty młodych”, w której młodzi widzieliby swoją wielką rodzinę, gdzie ci, którym udało się „wybić”, dbają o tych, co są „z tyłu”¹⁰³. Przestrzegają zaś przed pokusą izolacji, gdyż samemu trudno jest się oprzeć własnej pożądlivosti oraz pokusom tego świata¹⁰⁴. Radość jest charakterystyczna dla młodości i Bóg kocha radość ludzi młodych. Jedną z jej przyczyn jest braterska komunia, która uczy dzielić się miłością i radością oraz uczestniczyć w radości innych. Benedykt XVI w tym temacie przywołuje pierwszych chrześcijan, którzy „łamiąc chleb po domach, spożywali posiłek w radości i w prostocie serca” (Dz 2,46)¹⁰⁵. Charakteryzując typ współczesnej wspólnotowości Franciszek używa obrazu „roju”. Obraz ten oznacza według niego, zauważalną tendencję odchodzenia od wspólnot sformalizowanych, hierarchicznych i spójnych z oficjalnymi liderami. Zamiast tego coraz częściej wspólnota przybiera obraz „roju”, w którym osoby na krótko się spotykają i równie szybko rozchodzą, motywowane ulotnymi przyczynami i szybko zmieniającymi się celami, zależącymi na przykład od mód i trendów. „Rój” wybiera na miejsce spotkań „niemiejsca”, gwarantujące anonimowość, gdzie każdy może się rozpuścić i podążać dalej w swych partykularnych interesach. Klasycznym „niemiejscem” jest dziś według papieża sieć Internetu. W takich

¹⁰¹ Por. Franciszek, CV, 253-258.

¹⁰² Por. tamże, 152.

¹⁰³ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 75.

¹⁰⁴ Por. Franciszek, CV, 110.

¹⁰⁵ Benedykt XVI, *Orędzie na XXVII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 218.

„rojach” trudno o głębokie relacje oraz o intymność, która dla wielu może się jawić jako zagrożenie. Charakteryzują się one bardziej chwilowym towarzyszeniem niż współdzieleniem i wpisują się w ogólny obraz społeczeństwa zatowarzyszonego i zindywidualizowanego¹⁰⁶.

2.4.1 WSPÓLNOTA MIĘDZYPOKOLENIOWA

Częstym symbolem relacji międzypokoleniowych są w nauczaniu papieży korzenie. Młode drzewa, pozostają duże i piękne, pomimo burz i wichur dlatego, że czerpią swoją siłę z głębokich i silnych korzeni. Owa siła jest dziedzictwem, przekazanym nowemu pokoleniu. Jest ich udziałem w pamięci zbiorowej i rezultatem sumy mądrości doświadczenia starszych oraz nadziei i entuzjazmu młodszych, bo: „Gdyby młody wiedział, a stary mógł, nie byłoby nic takiego, czego nie dałoby się zrobić”¹⁰⁷.

Temat nauczania papieży o relacji młodych z rodzicami i ze starszymi pokoleniami poruszono już w pierwszym rozdziale, w bezpośrednim odniesieniu do Biblii. Prawda o centralnej i niezastąpionej roli rodziny w wychowaniu osoby jest dla papieży priorytetowa, o czym świadczą liczne dokumenty¹⁰⁸, choć bardziej akcentują oni wychowanie dzieci niż młodzieży. Na przykład adhortacja *Christus vivit*, nie poświęca szczególnej uwagi tematowi relacji młodzieży z rodzicami. Możliwe, iż wynika to z faktu, że dla wielu młodych-dorosłych rodzina z której pochodzą, nie jest już głównym punktem odniesienia. Franciszek w adhortacji przypomina młodym o obowiązku szacunku wobec rodziców, ale chwali także zdrowy krytycyzm młodych, podkreślając, że szacunek nie oznacza w ich wieku bezwzględności posłuszeństwa i aprobaty wszystkich działań. Zachęca natomiast młodych do dialogu, otwartości i nieuleganiu pokusie izolacji¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 157-158.

¹⁰⁷ Franciszek, CV, 191.

¹⁰⁸ Por. Jan Paweł II: FC; w: *Dzieła zebrane. Adhortacje. t. II*, Kraków 2006, s. 69-132; *Ojciec i nauczyciel młodzieży...*; Franciszek, AL, Kraków 2016.

¹⁰⁹ Por. Franciszek, CV, 190.

Odpowiadając na pytanie „Jak wychowywać w rodzinie?” papieże akcentują niektóre aspekty charakterystyczne dla okresu życia nastolatków: edukacja seksualna¹¹⁰, nawyki konsumpcyjne¹¹¹, czy też odpowiedzialne korzystanie z mass mediów¹¹². Podkreślają także znaczenie rodziny dalszej, na przykład dziadków. Zwracając się do polskich biskupów, Franciszek zwraca uwagę, że doświadczenie historyczne Polski w XX wieku pokazało, że to dziadkowie zachowali pamięć narodu, pamięć wiary i pamięć Kościoła i to oni mieli znaczący wpływ na rozwój uczuć i wychowanie religijne swoich wnuków¹¹³. Papieże wskazują też na niektóre dysfunkcje rodzin oraz ich wpływ. Źródłem cierpienia dla wielu młodych są roz wody, separacje, powtórne związki i rodziny niepełne, które u wielu z nich powodują kryzysy tożsamości lub zmuszają do podejmowania dorosłych ról, nieproporcjonalnych do ich wieku¹¹⁴.

Inną dysfunkcją obecną we współczesnych rodzinach jest „nieobecny ojciec”, czyli taki, który wycofuje się z funkcji wychowawczej i minimalizuje relacje z synem lub córką. Franciszek opisuje, że rewolucja kulturalna dwudziestego wieku odpowiadając na model ojca, zbyt kontrolującego i despotycznego, sprawiła, że wpadnięto w drugą skrajność¹¹⁵.

Pomaganie młodym, aby docenili swoje korzenie, swoją historię i dziedzictwo, to ze strony starszych zarówno obowiązek, jak i ważny akt miłości. Zadanie nie należy do prostych, gdyż, jak już to wspomniano, młodość jest „nachylona” ku przyszłości, a przeszłość nie wydaje jej się szczególnie interesująca¹¹⁶. Wśród ważnych elementów dziedzictwa i korzeni, które starsi powinni przekazać

¹¹⁰ Por. Jan Paweł II, FC, 37 lub Franciszek, AL, 280-286.

¹¹¹ Por. Franciszek, AL, 277.

¹¹² Por. tamże, 274.

¹¹³ Por. *Wystąpienia Ojca Świętego Franciszka podczas Światowych Dni Młodzieży 2016. Spotkanie z polskimi biskupami, Katedra Wawelska, 27.07.2016.*
<https://www.katolik.pl/wystapienia-ojca-swietego-w-polsce-podczas-swiatowych-dni-mlodziezy-2016,26673,813,cz.html?idr=11368> (data dostępu 22.02.2022).

¹¹⁴ Por. Franciszek, CV, 262.

¹¹⁵ Por. tenże, AL, 176-177.

¹¹⁶ Por. tenże, CV, 187.

młodszy papież wymieniają: wartości, kulturę narodową, możliwość edukacji i pracy¹¹⁷. Elementy te zostały omówione w innych miejscach tego rozdziału. Zwracają też uwagę, że komunikacja między pokoleniami powinna opierać się na konstruktywnym dialogu, gdyż dzisiejszym młodym, pragnącym protagonizmu i nie znoszącym dyrektywności, trudno jest przyjąć racje oparte jedynie na argumencie „starszy tak powiedział”¹¹⁸. Jan Paweł II i Franciszek świadczą o tym, że taki konstruktywny dialog jest możliwy, i że oni sami, jako młodzi ludzie, go doświadczyli. Dla papieża z Polski taką osobą był starszy o 19 lat Jan Tyranowski. Gdy w parafii na krakowskich Dębnikach ubyto salezjanów (wywiezionych przez nazistów do obozów śmierci), Tyranowski zbierał młodzież i wprowadzał ich w tajniki życia duchowego. Jedenaście osób z tej grupy wybrało potem powołanie kapłańskie. „Od niego nauczyłem się między innymi elementarnych metod pracy nad sobą, które wyprzedziły to, co potem znalazłem w seminarium. Tyranowski, który sam kształtował się na dziełach świętego Jana od Krzyża i świętej Teresy od Jezusa, wprowadził mnie po raz pierwszy w te niezwykle, jak na mój ówczesny wiek, lektury”¹¹⁹. Dla Franciszka takimi osobami byli: jego babcia, Rosa Vassalo Bergoglio, (której rolę w swoim życiu wielokrotnie podkreślał¹²⁰) oraz starsza pani

¹¹⁷ Por. tenże, *Ceremonia powitania Ojca Świętego i otwarcia Światowych Dni Młodzieży w Panamie. Przemówienie Ojca Świętego. Cinta Costera, Nadbrzeże, 24 stycznia 2019 r.* https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/january/documents/papa-francesco_20190124_panama-apertura-gmg.html (data dostępu 22.02.2022).

¹¹⁸ Franciszek, *Bóg jest młody...*, Kraków 2018, s. 148.

¹¹⁹ Jan Paweł II, *Dar i Tajemnica ...*, s. 25.

¹²⁰ Np.: „Słowa dziadków mają w sobie dla młodych coś specjalnego. I oni o tym wiedzą. Słowa, które moja babcia przekazała mi na piśmie w dniu moich święceń kapłańskich nadal zawsze noszę ze sobą w brewarzu i często je czytam, a wychodzi mi to na korzyść”. – *Audiencja Generalna Ojca Świętego Franciszka, 11 marca 2015.*

„Moja babcia mawiała do nas, dzieci: całun nie ma kieszeni”. [odnośnie przywiązania do pieniędzy, chodzi o całun pośmiertny – przyp. BS] – *Homilia Ojca Świętego Franciszka wygłoszona podczas Niedzieli Palmowej 24 marca 2013.*

„Po raz pierwszy usłyszałem przesłanie chrześcijańskie właśnie od tej kobiety, od mojej babci! To bardzo piękne! Pierwszy przekaz w domu, w rodzinie! Dlatego myślę o miłości tak wielu mam i tak licznych babć, wkładanej w przekazywanie wiary.” – *Czuwanie modlitewne z okazji dnia ruchów, nowych wspólnot i stowarzyszeń kościelnych, 18 maja 2013.*

„Kiedyś, gdy byłem dzieckiem, babcia opowiadała mi pewną historię starszego człowieka, który brudził się podczas posiłków, bo trudno mu było trafić łyżką z zupą do ust. Tak więc jego syn postanowił, żeby dziadek nie jadał przy wspólnym stole, uczynił dla niego mały stół w kuchni, żeby jadł sam, a inni go nie widzieli, żeby się nie skompromitować, kiedy przychodzili przyjaciele na obiad czy wieczrę. Kilka dni później, wracając do domu zastał swego najmłodszego syna przy zabawie z drewnem i młotkiem,

z Buenos Aires, z którą chodził regularnie do opery jako nastolatek jako nastolatek¹²¹.

Do młodych zaś, papież apelują, aby potrafili cierpliwie słuchać opowieści starszych, szukając w nich mądrości płynącej z doświadczenia. Z czasem będą mogli odnaleźć smak tych opowieści, potrafiących poruszyć serca¹²². Wspólnota międzypokoleniowa narażona jest na różne niebezpieczeństwa. Ważnym dla niej wyzwaniem jest rozpowszechniona dziś kultura odrzucenia, która o starości nie chce pamiętać, a osoby starsze dyskryminuje i marginalizuje, traktując je ze zniecierpliwieniem¹²³. Inne niebezpieczeństwo ma miejsce wtedy, gdy młodzi traktują tradycje rodzinne lub lokalne jako opresyjne lub jako obce i niezrozumiałe. Jedną z przyczyn tego jest globalizacja kulturalna. Zdarza się także, iż to starsze pokolenie nie chce lub nie potrafi przekazać wartości albo próbuje zmienić role pokoleniowe naśladując styl młodzieżowy¹²⁴. Często przyczyną takich postaw jest świadome lub nieświadome przekonanie, że to co nowe jest zawsze dobre, piękne i lepsze niż stare¹²⁵. Franciszek osobną uwagę poświęca dysfunkcji w relacjach między dorosłymi średniego pokolenia i nastolatkami. Niepokoi go, iż czasem dorośli podchodzą do tej relacji jak do konkurencji lub rywalizacji¹²⁶. W związku z tym czasem według niego wskazany jest alians między młodymi i starszymi z tymczasowym pominięciem średniego pokolenia¹²⁷.

gwoździami. Coś tam robił. Zapytał: co robisz? Robię stołeczek: Stół – po co? Żeby go miał, jak będziesz starszy. Żebyś miał, przy czym jeść. Dzieci mają sumienia wrażliwsze niż my!” - *Audiencja Generalna Ojca Świętego Franciszka*, 4 marca 2015.

Wszystkie powyższe cytaty: <https://pl.aleteia.org/2017/01/21/rozmawiajcie-z-waszymi-dziadkami-6-mysli-franciszka-o-osobach-starszych/> (data dostępu 01.04.2022).

¹²¹ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, 62-64.

¹²² Por. Franciszek CV, 195.

¹²³ Franciszek, AL, 191–193.

¹²⁴ Por. Franciszek, CV, 80.

¹²⁵ Franciszek, CV, 191.

¹²⁶ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 39.

Franciszek nie precyzuje, relacje jakiego typu ma tu na myśli. Jeśli opisywał relacje zawodowe, to konkurencja i rywalizacja są naturalną częścią wolnego rynku i kapitalizmu i same w sobie nie są czymś negatywnym. Celem powinna być zdrowa konkurencja i rywalizacja, (także między młodymi i dorosłymi) nie zaś jej zupełna eliminacja.

¹²⁷ Por. tamże, s. 38.

Rezultatem zaś zerwania więzi międzypokoleniowej są młodzi „wykorzenieni”, czyli nieufni wobec świata starszych i gardzący ich dziedzictwem. „Wykorzenieni”, czyli łatwo podatni na manipulacje ideologów, „sprzedawców dymu” i mód różnej maści. „Wykorzenienie” może również oznaczać homogenizację, czyli ujednolicenie, niezależnie od lokalnego kontekstu kulturowego zgodne z duchem globalizacji¹²⁸. Piękne i młode drzewo o słabych i płytkich korzeniach może upaść bez życia po pierwszej, większej burzy.

2.4.2 MŁODZI W SPOŁECZEŃSTWIE

Wspomniane już „dziedzictwo” przekazane nowym pokoleniom jest darem wynikającym z uczestnictwa w określonej społeczności. Najważniejsze części tego „dziedzictwa” to: system wartości, język, kultura i historia. Namiestnicy Chrystusa przypominają młodym, że człowiek przychodzi na świat i wzrasta w określonym ludzie, plemieniu albo narodzie oraz że pojęcia: „rodzina” i „ojczyzna” są sobie bliskie. Dojrzewając, człowiek przechodzi więc stopniowo od więzów rodzinnych do odpowiedzialności za ową „większą rodzinę”¹²⁹.

Największą uwagę tematowi ojczyzny i narodu poświęcił Jan Paweł II. Rezultaty wyszukiwania w języku włoskim na wspomnianej już stronie <http://w2.vatican.va/> pokazują, że słowo „nazione” papież z Polski używał w swych tekstach 4705 razy, podczas gdy Benedykt XVI 709 razy, zaś Franciszek 604 razy. W przypadku słowa „patria” analogiczne cyfry wynoszą: 2215, 317 i 327. Jan Paweł II o ważności narodu i ojczyzny mówił młodym i dorosłym. Podkreślał, że naród jest przede wszystkim bogaty ludźmi. Nie ukrywał, że jego osobiste doświadczenie Polski i polskiego narodu, którego synem się nazywał, miało na to duży wpływ¹³⁰. Podkreślał on związek narodu z kulturą, ukazując, że naród istnieje z kultury i dla kultury. Tworząc i podtrzymując własną kulturę, w niej to naród otrzymuje spoiwo

¹²⁸ Franciszek, CV, 181 i 186.

¹²⁹ Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s. 44-45.

¹³⁰ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO. Paryż, 2 czerwca 1980 r.*, 14. <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-przemowienie-wygloszone-2-czerwca-1980-roku-w-unesco> (data dostępu 21.03.2022).

własnej jedności¹³¹. Dlatego papież zachęcał młodzież do poznawania, promowania i wzbogacania kultury własnej społeczności. Uczył ją, że naród to wartość, która kosztuje i kosztować powinna. Zwracając się do polskiej młodzieży kilkanaście miesięcy po zakończeniu stanu wojennego przestrzegał, aby nie zazdrościła innym narodom, że jej wolność była okupiona mniejszą ceną. „Nie pragniemy takiej Polski, która by nas nic nie kosztowała”¹³². Zwracając się do ukraińskiej młodzieży w 2001 r. przyznał, że przejście od totalitarnego systemu do demokracji jest zadaniem niełatwym i że życie w wolności kosztuje czasami drożej niż niewola¹³³. Zachęcał ją, aby знаła historię swojego narodu, gdyż świadomość własnych dziejów pomaga włączyć się w szereg pokoleń, aby pozostawić swój własny ślad. Spotykając się ze studentami w 1997 r. na Placu Mickiewicza w Poznaniu potrafił dużą część swojego przemówienia poświęcić omawianiu historii Polski powojennej i wyciągania wniosków z lekcji, które ta historia ze sobą niesie. Zarówno młodych Ukraińców jak i Polaków zachęcał, aby nie emigrowali zarobkowo, ale zostali i wzięli aktywny udział w budowaniu swoich ojczyzn w nowych warunkach demokracji¹³⁴.

Nie była papieżom obojętna również sytuacja całego kontynentu europejskiego. Na przykład 3 czerwca 1997 r. w Gnieźnie, przy grobie św. Wojciecha, Jan

¹³¹ Por. tamże.

¹³² Jan Paweł II, *Rozważanie w czasie Apelu Jasnogórskiego*, w: *Do młodzieży...*, s. 569.

¹³³ *Дорога молоде, ваш народ переживає важкий і складний перехід від тоталітарного режиму, що пригнічував його протягом стількох років, до нарешті вільного й демократичного суспільства. Свобода, однак, вимагає сильного, відповідального й зрілого сумління. Свобода вимоглива, і в певний спосіб, коштує більше ніж неволя.* - Jan Paweł II, *Pielgrzymka na Ukrainę. Spotkanie z młodzieżą we Lwowie*, 7. - https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/uk/speeches/2001/june/documents/hf_jp-ii_spe_20010626_ucraina-youth.html (data dostępu 27.03.2022).

¹³⁴ Tamże - *Зможете довести до кінця зобов'язуючі починання, іти проти течії, як наприклад, щоб з довір'ям залишитись у своїй Батьківщині, не піддаючись мареву легкого щастя за кордоном. Тут потрібно вас, молодих, готових внести свій вклад для покращення суспільних, культурних, економічних і політичних умов життя країни. Тут потрібно талантів, якими ви багаті, потрібно для майбутнього вашої землі, що має таке славне минуле.*

Paweł II przypominał młodzieży, o chrześcijańskich podwalinach europejskiej tożsamości i wzywał: „Otwórzcie drzwi Chrystusowi!”¹³⁵.

Gdy w 1985 r. Organizacja Narodów Zjednoczonych ogłosiła Rokiem Młodzieży i jako hasło przewodnie wybrała trzy słowa: uczestnictwo, postęp i pokój, ówczesny papież podczas I Światowego Dnia Młodzieży w Rzymie, zachęcał uczestników, aby aktywnie uczestniczyli w życiu swoich wspólnot: rodzinnych, narodowych, plemiennych, kościelnych¹³⁶. Ten, który uczestniczy przyznaje, że otrzymał „dziedzictwo”, czyli dobro, które jest zasługą tych, którzy byli przed nim. Uczestniczyć to jednak także rozwijać owo dziedzictwo, troszcząc się o własne wspólnoty. Dlatego Namiestnicy Chrystusa zgodnie powtarzają młodemu, że chciałoby w nich widzieć nie tylko dobrych chrześcijan, ale także uczciwych i odpowiedzialnych obywateli. Swoją zaś obywatelską odpowiedzialność, katolik (szczególnie świecki) przejawia poprzez czynne uczestnictwo w życiu swojego ludu, plemienia lub narodu oraz w działalności politycznej. Dał temu przykład Franciszek, angażując się osobiście w promocję *Docat*, czyli kompendium nauki społecznej Kościoła dla młodych. Wzywał wówczas, aby startując z pozycji wiary i ewangelicznych wartości młodzi zmieniali systemy ekonomiczne i polityczne¹³⁷. Temat ten, związany z energią przemian społecznych, która tkwi w młodzieży, zostanie rozwinięty w rozdziale czwartym.

W części tej próbowano pokazać antropologię młodości w nauczaniu papieży, czyli to czym młodość jest jako okres życia, jako stan ducha oraz jak realizuje się ona poprzez wykształcenie, pracę i uczestnictwo w różnych wspólnotach. Posłuży to jako punkt wyjścia do ukazania niektórych wyzwań, jakie stoją na drodze prawidłowego rozwoju duchowego młodych.

¹³⁵ M. Tatar, *Charyzmat młodości na drodze życia duchowego w spotkaniach Jana Pawła II z młodzieżą w czasie pielgrzymek do Polski*, w: *Jestem tylko wędrowcem* (red. S. Urbański, W. Gałązka, E. Krawiecka) Warszawa 2010, s. 188.

¹³⁶ Por. Jan Paweł II, *I Światowy Dzień Młodzieży. Rzym 1985. Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą*, w: *Do młodzieży...*, s. 261-262.

¹³⁷ Por. Franciszek, *Вступ в: DOCAT. Що нам слід робити? Соціальне вчення Католицької Церкви*, tłum. O. Гринчук, Київ, 2021, s. 11.

III ROZDZIAŁ

WYZWANIA WSPÓŁCZESNOŚCI

WOBEC MŁODOŚCI

Papieże dobrze orientują się w tym, jakie szanse oraz jakie ryzyka i zagrożenia niesie dla młodzieży współczesność. W ocenie sytuacji pomagają im między innymi: regularne wizyty *ad limina Apostolorum* konferencji episkopatów poszczególnych krajów, watykańskie instytucje naukowe oraz częste wizyty apostolskie. Także Synod Biskupów o młodzieży w 2018 r. był okazją dla pogłębionej refleksji nad tym tematem.

Słowo „wyzwania” oznaczać będzie w tym rozdziale współczesne sytuacje i idee wpływające na młodość. W swym nauczaniu Papieże podkreślają, że współczesność postawiła przed młodymi wyzwania nieznane poprzednim pokoleniom. Już w 1988 r. Jan Paweł II wśród owych nowych wyzwań wymieniał: „narkomanię, przemoc, terroryzm, amoralność licznych spektakli filmowych i telewizyjnych, zalew pornografii”¹. Trzydzieści lat później Franciszek w *Christus vivit* dodaje do tej listy na przykład: świat cyfrowy i migrację.

Rozdział został podzielony na dwie główne części. W pierwszej z nich przedstawiono wyzwania cywilizacyjne, które dotyczą procesów społecznych, politycznych, ekonomicznych lub kulturalnych i które to w sposób szczególny generują kryzys wartości. W drugiej zaś wyzwania osobowe, które dotyczą konkretnych jednostek.

3.1 WYZWANIA CYWILIZACYJNE

Niektóre z przedstawionych wyzwań cywilizacyjnych, jak na przykład materializm czy kultura odrzucenia, są jednoznacznie negatywne, a inne, jak technologizacja lub migracja, wieloznaczne, czyli niosące ze sobą zarówno szanse, jak

¹ Jan Paweł II, *Ojciec i nauczyciel młodzieży...*, 20.

i zagrożenia. Są też wyzwania, które nie są nowe, ale nie były wcześniej znane w tak szerokim zakresie, jak na przykład kryzys ekologiczny.

3.1.1 MATERIALIZM

Jednym z głównych wyzwań współczesności, oddziałującym również na młodych, jest materializm. Pod tym pojęciem rozumie się najczęściej postawę życiową skoncentrowaną na wartościach i korzyściach materialnych i marginalizującą wartości duchowe lub też kierunek filozoficzny uzasadniający, że materia jest pierwotna, a wszelka aktywność psychiczna i duchowa człowieka są jej pochodnymi. Tak to rozumieli na przykład twórcy materializmu dialektycznego Karol Marks i Fryderyk Engels². Ustosunkowując się do materializmu teologia zwraca uwagę, że jest on często postacią ateizmu, który wraz z odrzuceniem Boga neguje znaczenie lub istnienie elementu duchowego³. Materializm może współistnieć z różnymi systemami gospodarczymi, na przykład z socjalizmem jak i kapitalizmem. *Katechizm Kościoła Katolickiego* zwraca uwagę na niebezpieczeństwo, że materializm może doprowadzić do całkowitego podporządkowania stosunków społecznych czynnikom ekonomicznym⁴, a z zysku uczynić jedyny cel działalności ekonomicznej, co jest niezgodne z naturą osoby ludzkiej⁵.

Materializm wielokrotnie pojawia się w nauczaniu papieży. Najwięcej pisał i mówił o nim (zwykle do dorosłych) Jan Paweł II, który z jednej strony sam był filozofem, z drugiej zaś osobiście doświadczał skutków materializmu dialektycznego w komunistycznej Polsce. Mówiąc na ten temat wychodził od antropologicznego pytania: „Kim jest człowiek?”. Jego przypominanie, że człowiek ma więcej

² A. Bogomołow, D. Czesnokow, W. Kelle, I. Kuzniecowa, T. Ojzerman, M. Rozental, i in.: *Podstawy filozofii marksistowsko-leninowskiej*, dz zb. pod red. F. W. Konstantinowa ; tłum. H. Widłaszewski. Warszawa, 1980.

³ Por. KKK, 2124.

⁴ Por. tamże, 2423.

⁵ Por. tamże, 2424.

„być”, niż „mieć”, należą do klasycznych cytatów papieża z Wadowic⁶. To pytanie wskazuje na pozycję Kościoła, który nie popiera w całości jakiegoś konkretnego systemu ekonomicznego. Kościół, mówiąc obrazowo, dla zbadania systemów używa „homometru”, czyli analizuje jaką koncepcję człowieka przyjął i promuje dany system ekonomiczny i jego zgodność z koncepcją ewangeliczną. Zachęca młodych, aby to pytanie zadawali nie tylko sobie, ale i starszemu pokoleniu oraz politycznym i finansowym decydentom⁷. Jan Paweł II zwracając się do ukraińskiej młodzieży naucza, że postawa materialistyczna zakłada nieistnienie lub przynajmniej nieistotność Boga, nie negując Go wprawdzie słowami, ale wykluczając go przez praktykę życia⁸.

Wśród postaw zrodzonych przez materializm papież często piętnują przywiązywanie do pieniądza. Z jednej strony przyznają, że potrzeba zarabiania na życie własną pracą jest normalna u młodego człowieka i wynika z jego chęci samodzielności⁹. Z drugiej jednak przypominają młodym, że to właśnie przywiązywanie do dóbr materialnych powstrzymało ewangelicznego bogatego młodzieńca do kroczenia za Jezusem. Franciszek podaje im jako przykład takiej postawy, znaną mu starszą niemiecką zakonnicę, która, gdy kiedyś zemdląła, to żartowano, że cucić ją trzeba podsuwając pod nos banknot odpowiedniego nominału¹⁰.

W dłuższej perspektywie postawa materialistyczna dewastuje człowieka. W wielu społeczeństwach dobrobyt materialny idzie w parze z duchową pustynią,

⁶ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO. Paryż, 2 czerwca 1980 r.*, 13-14. <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-przemowienie-wygloszone-2-czerwca-1980-roku-w-unesco> (data dostępu 21.03.2022).

⁷ Por. Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s. 12.

⁸ *Не переходьте від неволі комуністичного режиму до неволі споживацтва, що є іншою формою матеріалізму, який, хоч і на словах не відкидає Бога, однак, заперечує Його фактами, виключаючи Його з життя. Без Бога не зможете зробити нічого доброго.* - Jan Paweł II, *Pielgrzymka na Ukrainę. Spotkanie z młodzieżą we Lwowie w 2001 r.* - <https://lysty.net.ua/popevisitua/> (data dostępu 21.03.2022)

⁹ Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 20.

¹⁰ Por. *Incontro pre-sinodale del santo padre Francesco con i giovani, 19 marzo 2018*, https://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/march/documents/papa-francesco_20180319_visita-pcimme.html. (data dostępu 19.02.2022).

gdzie rosnąca potrzeba „mieć”, coraz bardziej zagraża ludzkiemu „być”¹¹. Rezultaty owej postawy wyliczane przez papieży to: pustka, rozpacz, głuchy niepokój, apatia i coraz bardziej bolesna nuda życia¹².

Odpowiedzialność za wychowanie młodych do korzystania z dóbr materialnych spoczywa na starszym pokoleniu, szczególnie zaś na rodzicach i wychowawcach. Przemawiając do katechetów i nauczycieli Jan Paweł II przypomina, że to w Kościele młodzi mają prawo znaleźć oparcie, gdy kuszeni są materializmem¹³. Szczególnym przejawem materializmu powszechnie dziś obecnym jest konsumpcjonizm, który zostanie omówiony w kolejnej części.

3.1.2 RELATYWIZM

Relatywizm jest wyzwaniem oraz zagrożeniem dla młodego pokolenia w takiej mierze, w jakiej nie odczuwały go pokolenia poprzednie. Joseph Ratzinger nazwał go „centralnym problemem wiary obecnego czasu”¹⁴ i postrzegał jako dziedzictwo upadłego marksizmu. Jest on prezentowany jako pozytywny, czyli wzmacniający tolerancję i dialog oraz jako filozoficzna podstawa demokracji, co w dużej mierze jest prawdą¹⁵. W religii relatywizm ujawnia się intensywnie w latach 80. Według bawarskiego teologa z jednej strony jest on „typową odroślą świata zachodniego i jego form myśli filozoficznej, z drugiej łączy się on

¹¹ Por. Benedykt XVI, *Homilia na zakończenie XXIII Światowego Dnia Młodzieży na hipodromie w Randwick. Sydney, 20 lipca 2008*, w: *Do młodzieży...*, s. 503.

¹² Franciszek, *Orędzie na XXXV Światowy Dzień Młodzieży*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20200211_messaggio-giovani_2020.html (data dostępu 31.03.2022).

¹³ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów podczas IV pielgrzymki do Ojczyzny w 1994 r.* <http://www.nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/462/pos/16/haslo/materializm>. (data dostępu 21.03.2022 r.)

¹⁴ Ratzinger J, *Konferencja wygłoszona do przewodniczących komisji doktrynalnych Konferencji Biskupów Ameryki Łacińskiej*, tł. A. Fijewski <https://christianitas.org/news/ratzingerbenedykt-relatywizm-centralny-problem-wiary-dzisiaj/> (data dostępu 11.02.2022).

¹⁵ Por. tamże. Należy pamiętać, że Ratzinger odnosił się wówczas przede wszystkim do konkretnej sytuacji politycznej Ameryki Łacińskiej drugiej połowy XX wieku.

z filozoficznymi i religijnymi intuicjami Azji, szczególnie, i nieoczekiwanie, z tymi z subkontynentu indyjskiego”¹⁶.

Istnieje kilka typów relatywizmu: prawdy, etyczny, kulturowy lub też naukowy. Według przywoływanych w niniejszej rozprawie papieży zagrożeniem szczególnie niebezpiecznym jest relatywizm prawdy, który wypływa z przekonania, że nie istnieje prawda absolutna, zaś prawdziwość każdej wypowiedzi należy oceniać jedynie w kontekście systemu, w którym jest ona rozważana. Relatywizm ów charakterystyczny jest dla epoki postmodernizmu. Walczy on z prawdą w sposób dwojaki. Albo próbuje ukazać ją jako wartość opresyjną i nietolerancyjną, albo przekonuje, iż człowiek nie jest zdolny do poznania prawdy co do świata, ani co do siebie samego. Wyraża się to w *alethofobii*, czyli strachu przed prawdą uniwersalną i transcendentną. Przeakcentowuje także wartość doświadczenia poprzez fakt, że nadaje w sposób bezkrytyczny znaczenie i wartość prawie wszystkiemu. Jednak doświadczenie oderwane od refleksji nad tym, co jest prawdziwe czy dobre prowadzi do zamętu¹⁷. Ofiarami relatywizmu prawdy młodzi (i nie tylko oni) stają się w środkach masowego przekazu, gdzie rozpowszechniane *fake newsy* lub *deep-fakes* służą krótkotrwałym interesom ekonomicznym, religijnym lub politycznym¹⁸. Papież Franciszek analizując *fake newsy* zastanawia się nad tym, że nawet jeśli udowodni się kłamliwość informacji, ona i tak nadal żyje, tak jakby nie miało znaczenia, że jest ona nieprawdziwa, a jedynie, że wzbudziła u odbiorcy określone emocje¹⁹.

Do pewnego stopnia relatywizm prawdy może być dla młodego człowieka bodźcem, który rozbudza ciekawość i otwartość oraz pomaga spojrzeć na daną rzeczywistość w sposób wieloaspektowy. Kiedy jednak skrajny relatywizm jako jedyny pewnik przyjmuje brak pewników oraz to, że w ogóle nie ma ostatecznej

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Por. Benedykt XVI, *Spotkanie z młodzieżą na nabrzeżu Barangaroo*, w: *Do młodzieży...*, s. 488.

¹⁸ Franciszek, CV, 89.

¹⁹ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s.155.

prawdy, staje się dla młodych drogą do głębokiej niepewności, zagubienia i zniewolenia przez mody i trendy²⁰.

Innym obszarem przejawiania się relatywizmu jest moralność człowieka i ocena jego czynów jako dobre lub złe. Papieże bronią tradycyjnej doktryny Kościoła i głoszą, że istnieją prawdy moralne obiektywne, powszechnie obowiązujące i wewnętrznie dobre. Głoszą, że sumienie jest współwiedzą (*conscientia*), którą Bóg dzieli się z człowiekiem na temat tego, co jest dobrem, a co złem, i że jeśli sumienie jest prawidłowo ukształtowane, to rozeznaje właściwie²¹. Jan Paweł II przyznał, że relatywizm moralny obecny jest nie tylko na zewnątrz, ale także wewnątrz Kościoła, do którego wnika on między innymi wraz z niektórymi poglądami teologicznymi sięjąc wątpliwości i zastrzeżenia²². Papież z Polski zauważył, że to zjawisko nie ma charakteru epizodycznego, ale systemowy i w sposób globalny próbuje podważyć dziedzictwo doktryny moralnej Kościoła. Próbuje się przeforsować tezę, iż nauczanie papieskie może jedynie rekomendować wartości i zachęcać sumienia, pozbawione zaś jest w tej dziedzinie autorytetu i przymiotu nieomyłności. Innym poglądem teologicznym, od którego odcina się Jan Paweł II, jest przekonanie, że wiara i moralność nie są ze sobą ściśle związane i że można być autentycznie wierzącym niezależnie od dokonywanych wyborów życiowych i sposobu życia²³.

Relatywizm moralny jest przyspieszany także przez procesy sekularyzacyjne. Społeczeństwa, które wyrzekają się odniesienia do transcendencji, tracą stabilny punkt odniesienia i zacierają ku temu, że wiara staje się czymś prywatnym. Według Franciszka powoduje to deformację etyczną, zanik poczucia grzechu osobistego oraz ogólną dezorientację, szczególnie wśród młodych²⁴. Owe dezorientacji młodzieży sprzyja także szum informacyjny, który różne komunikaty podaje

²⁰ Por. Benedykt XVI, *Orędzie na XXVI Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*s. 204.

²¹ Jan Paweł II, *Rozważanie podczas czuwania modlitewnego. Denver – Cherry Creek State Park, 14 sierpnia 1993*, w: *Do młodzieży...*, s. 355.

²² Jan Paweł II, VS, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1998, s. 705-840, 4.

²³ Por. tamże.

²⁴ Por. Franciszek, EG, 64.

na jednakowym poziomie ważności i zdaje młodych na łaskę tych, którzy mają więcej środków do „tworzenia” opinii i narzucania jej innym²⁵.

Przejawia się on także w postawie, według której nie istnieje prawo moralne obiektywne, gdyż nie jest ono ani usankcjonowane przez Stwórcę, ani zakorzenione w naturze. W związku z tym żadne prawo moralne nie może się wyróżniać przymiotami powszechności. Kognitywizm aksjologiczny w ujęciu relatywizmu moralnego może być drogą do totalitaryzmu. W konsekwencji powyższych założeń należałoby przyjąć, że „dobre” jest to, co jest przyjemne i użyteczne, a „złe” to, co staje na drodze przyjemności i użyteczności (utytylizizm i hedonizm). Każdy więc miałby prawo do indywidualnego systemu wartości²⁶.

Ten rodzaj relatywizmu według papieży wywiera na młodzież demoralizującą i dewastującą presję i przynosi konkretne konsekwencje. Oprócz wspomnianej już ogólnej dezorientacji, prowadzi on do smutku, samotności i cynizmu, gdyż może pozbawić podstaw do nadziei i prawdziwej miłości²⁷. Niestety dla wielu młodych jest on też drogą do różnych form przemocy, niebezpiecznych zachowań oraz ucieczki w uzależnienia od alkoholu lub narkotyków²⁸.

Oprócz postawienia diagnozy problemu, papieże rekomendują młodym konkretne działania, które powinny ich chronić przed relatywizmem moralnym. Nie należy więc milczeć wobec moralnego zła, nawet jeśli jest ono tłumaczone prawem do osobistego wyboru i mieć odwagę, aby zło nazywać złem²⁹. Wielkim zadaniem dla młodych jest także troska o prawość własnego sumienia. Podczas katechezy, w trakcie Światowych Dni Młodzieży w Denver w 1993 r., Jan Paweł II uczył młodych, że każde sumienie potrafi rozpoznać głos Boga, rozeznąć na

²⁵ Por. Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie VIII Światowego Dnia Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 363.

²⁶ Por. Jan Paweł II, *Rozważanie podczas czuwania modlitewnego. Denver-Cherry Creek State Park, 14 sierpnia 1993*, w: *Do młodzieży...*, s. 355.

²⁷ Jan Paweł II, *Rozważanie podczas czuwania modlitewnego. Manila-Luneta Park, 14 stycznia 1995*. W: *Do młodzieży...*, s. 376.

²⁸ Jan Paweł II, *Orędzie na XXIV Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 190.

²⁹ Jan Paweł II, *Rozważanie podczas czuwania modlitewnego. Denver-Cherry Creek State Park, 14 sierpnia 1993*, w: *Do młodzieży...*, s. 354.

jego podstawie moralne dobro i pobudzać wolę do działania zgodnie z jego wskazaniami. To właśnie słuchanie Boga i posłuszeństwo Jemu prowadzi do autentycznej wolności zgodnie ze słowami Jezusa, iż „prawda was wyzwoli” (J 8,32). Papież nauczał też, że zdeprawowane sumienie jest jak chore oko, które sprawia, że całe ciało jest w ciemności (por. Mt 6, 22-23). Jednak nawet zdeprawowane sumienie może się odrodzić, jeśli podejmie się wysiłek konsekwentnego podążania za obiektywną prawdą i podejmie decyzję kroczenia za Jezusem³⁰. Innym ważnym środkiem oporu przeciw moralnemu relatywizmowi ma być edukacja, która uczy krytycznego myślenia, jest oparta na wartościach i wychowuje do wartości³¹. Benedykt XVI rozumiał, że bez pomocy dorosłych, młodzi łatwo mogą ulec jego wpływowi. Są oni przecież jak młoda roślina, która potrzebuje wsparcia, zanim sama nie stanie się silnym drzewem dającym owoce. Dlatego głosi, że obowiązkiem dorosłych jest przekazać młodym stabilne punkty odniesienia, bez których trudno zbudować stabilne życie³².

Inną konsekwencją relatywizmu, którą podkreślają papieże, jest kultura tymczasowości. Jak już zaznaczono w rozdziale drugim, młodzi ze swej natury są silnie nastawieni na teraźniejszość. Mają niewiele wspomnień i wiele marzeń. Czują, że całe życie jeszcze przed nimi. Żyją często w społeczeństwach, które jeszcze wzmacniają w nich ten stan i które doceniają głównie teraźniejszość. Mają tendencje dewaluowania dziedzictwa przeszłości i tradycji, jak na przykład instytucję małżeństwa opartą na związku mężczyzny i kobiety. Skoro nie ma nic stałego i obiektywnego, nie warto przejmować się tym co było kiedyś. W takiej sytuacji można popaść w iluzję, że „teraz dopiero” się wszystko zaczyna, a to co pochodzi z przeszłości wydaje się archaiczne i pozbawione znaczenia³³.

³⁰ Por. tamże, s. 355-366.

³¹ Por. Franciszek, EG, 64.

³² Por. Benedykt XVI *Rozważanie podczas czuwania modlitewnego. Denver-Cherry Creek State Park, 14 sierpnia 1993*, w: *Do młodzieży...*, s. 204.

³³ Por. Franciszek, *Orędzie papieża Franciszka na XXII Światowy Dzień Młodzieży 2017 r. „Wielkie rzeczy uczynił mi Wszechmocny”* (Łk 1,49). https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20170227_messaggio-giovani_2017.html (data dostępu 23.03.2022).

Owa kultura tymczasowości wynika też z faktu, że relatywizm, pomijając prawdę o Bogu i o człowieku, nie daje pełnego obrazu świata. Jest to przyczyną jego krótkowzroczności i kruchości³⁴. Franciszek zauważa, że takie społeczeństwa charakteryzują się mnóstwem początków bez zakończeń³⁵ i nazywa ową ulotność przewagą chwili nad czasem. „Chwila [...] «spala się» sama w swojej zachłanności, skończona i określona. O czasie z kolei myślimy inaczej: jako o życiu, jako o rozwoju, otwarciu się na doświadczenie istnienia”³⁶. Otóż kultura tymczasowości według papieża powoduje, że wiele osób żyje chwilą tak, jakby była ona czasem. Takiej osobie trudno coś zdecydować na całe życie, gdyż życie wydaje jej się zbyt ulotne i zmienne.

Innym owocem relatywizmu jest absolutyzacja wolności. Papieże rozumieją, że dla wielu młodych wolność jest wartością, którą ci bardzo sobie cenią. To pokolenia wyrosłe w czasach które, jak może nigdy do tej pory, podkreślają godność osoby ludzkiej, jej prawa i wynikającą z nich kwestię wolności. Jan Paweł II tę szczególną wrażliwość uważał za znak czasów i nazywał „pozytywnym dorobkiem”³⁷.

Papieże zachęcają młodych do odważnego i odpowiedzialnego korzystania z wolności, co czasami oznacza konieczność, pójścia pod prąd i bycie gotowym na trudności i cierpienie. Przypominają im, że wolność człowieka jest darem od Boga, który stworzył go na swój obraz. To On właśnie jest gwarantem i stoi na straży wolności ludzkiej³⁸. Wolność jest człowiekowi nie tylko dana, ale również zadana, aby ten poszukiwał prawdy i dobra oraz uczynił wybór miłowania Boga ponad wszystko. Znaleźć zaś prawdę i dobro można wsłuchując się we własne sumienie. To właśnie w nim człowiek może odkryć prawo, którego nie on jest

³⁴ Benedykt XVI, *Czuwanie młodzieży na hipodromie w Randwick. Sydney, 19 lipca 2008*, w: *Do młodzieży...*, s. 492.

³⁵ Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 59.

³⁶ Tamże, s. 142.

³⁷ Jan Paweł II, VS, 31.

³⁸ Por. Benedykt XVI, *Czuwanie modlitewne. Kolonia, 20 sierpnia 2005* w: *Do młodzieży...*, s. 475.

twórcą, a któremu powinien być posłuszny³⁹. Ów związek między wolnością a prawdą, wyeksponowany przez Jana Pawła II w cytacie „Prawda was wyzwoli” (J 8,32), pokazuje, że wolność nie jest ani swawolą ani dowolnością. Będąc posłusznym prawom Bożym, człowiek nie traci swej wolności, ale właśnie korzysta z niej w sposób właściwy⁴⁰. Papieże, wierni wiekowej tradycji teologicznej, bronią wolności człowieka przed fatalizmem. Dziś ów fatalizm opiera się na pewnych rezultatach nauk o człowieku, które (słusznie zresztą) zwracają uwagę na uwarunkowania osoby natury psychologicznej i społecznej. Niektórzy jednak na tej podstawie wyciągają nieuprawnione wnioski, które podają w wątpliwość lub negują ludzką wolność jako taką⁴¹.

Jednak dominującą dziś jest druga skrajność, która przecenia rolę ludzkiej wolności i nadaje jej wartość absolutną⁴². Według tej koncepcji człowiek nie musi szukać prawdy obiektywnej i danych z zewnątrz praw moralnych. Nie musi ich szukać, bo może je „stworzyć” sam będąc ich autorem i źródłem. „Do tezy o obowiązku kierowania się własnym sumieniem niesłusznie dodano tezę, wedle której osąd moralny jest prawdziwy na mocy samego faktu, że pochodzi z sumienia”⁴³. W ten sposób relatywizm implikuje sytuację, w której wolność rozdzielona jest od prawdy, gdyż zamiast jej poszukiwać, to sama chce ją tworzyć. Podczas spotkania z młodymi papież Benedykt nauczał, że nadawanie temu co nieabsolutne, wartości absolutnej (nawet jeśli będzie to wolność) prowadzi do totalitaryzmu i zamiast wyzwalać, zniewala i pozbawia godności⁴⁴. Zaś w homilii podczas Światowych Dni Młodzieży oddzielanie wolności od prawdy uważa za pokusę czynienia siebie „bogiem”, który nie potrzebuje ani korzeni, ani fundamentu, gdyż sam siebie uważa

³⁹ Por. Jan Paweł II, *Rozważanie podczas czuwania modlitewnego. Denver-Cherry Creek State Park, 14 sierpnia 1993*, w: *Do młodzieży...*, s. 355.

⁴⁰ Por. Jan Paweł II, VS, 42.

⁴¹ Por. tamże, 33.

⁴² Por. tamże, 32.

⁴³ Tamże, 32.

⁴⁴ Por. Benedykt XVI, *Czwanie modlitewne. Kolonia, 20 sierpnia 2005*, w: *Do młodzieży...*, s. 475.

za korzeń i fundament⁴⁵. Taki zaś „bóg” sam decyduje co jest dobre a co złe, kto ma prawo żyć, a kto nie. Jego zaś decyzje pozbawione obiektywnych kryteriów zależą od przypadku, nastroju i zmiennych okoliczności⁴⁶.

Z powyższego wynika również wniosek, iż relatywizm jest wyzwaniem dla życia duchowego młodzieży, gdyż prowadzi do bezbożności, czyli do odrzucania Boga osobowego, który jest źródłem obiektywnej prawdy i ludzkiej wolności. A przecież „[...] samo stworzenie zapada w mroki przez zapomnienie o Bogu”⁴⁷.

Obszarów zagrożonych relatywizmem jest wiele. W nauczaniu do młodych papieże zwracają jednak szczególną uwagę na niektóre z nich: chrześcijańską wizję osoby, małżeństwo oraz rodzinę.

Objawienie zakorzenione w Biblii przedstawia osobę ludzką stworzoną na obraz Boży jako jednocześnie cielesną i duchową. Konstytucja apostolska *Gaudium et spes* nie pozwala gardzić ciałem⁴⁸, a *Katechizm Kościoła Katolickiego* mówi o tak głębokiej jedności ciała i duszy, „że trzeba uważać duszę za «formę» ciała; oznacza to, że dzięki duszy duchowej ciało utworzone z materii jest ciałem żywym i ludzkim; duch i materia w człowieku nie są dwiema połączonymi naturami, ale ich zjednoczenie tworzy jedną naturę”⁴⁹.

Prądy relatywizmu obecne również w teologii moralnej, chciałyby widzieć ciało jako zewnętrzne w stosunku do osoby i jako pozbawiony moralnych znaczeń surowiec, który można kształtować dowolnie według własnego zamysłu⁵⁰. Wyrazem tego są coraz bardziej popularne wśród młodych operacje plastyczne, które upowszechniają sztuczną estetykę i odczłowieczają piękno ludzkiego ciała

⁴⁵ Por. Benedykt XVI, *Homilia podczas Liturgii słowa na Plaza de Cibeles. Madryt, 18 sierpnia 2011.* w: *Do młodzieży...*, s. 511.

⁴⁶ Por. tamże.

⁴⁷ Jan Paweł II, VS, 39.

⁴⁸ Sobór Watykański II, GS, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 526-606,14.

⁴⁹ KKK, 365. Wart uwagi jest fakt, iż w pierwszym wydaniu *Katechizmu Kościoła Katolickiego* z 1994 r. ten sam tekst brzmiał: „że można uważać duszę za «formę» ciała [...]”.

⁵⁰ Por. Jan Paweł II, VS, 48.

dostosowując się do uniwersalnych standardów⁵¹. Szybki rozwój technologii biomedycznych, pozwalający na ingerencję w DNA, tworzenie cyborgów i wywoływanie zmian na poziomie neurologicznym, to z jednej strony bogactwo i szansa, z drugiej zaś powód do jeszcze głębszego przekonania, że ciało jest tylko tworzywem, które można zmieniać bez ograniczeń i bez konsekwencji⁵².

Autorem pełnego i pięknego opisu znaczenia ludzkiego ciała z punktu widzenia chrześcijan jest Jan Paweł II. Jego „teologia ciała” w której opisuje jego znaczenie w planie Bożym i jego rolę w relacji małżeńskiej jest jedną z najważniejszych rekonfiguracji teologii katolickiej, którą George Weigel określał jako teologiczną bombę zegarową, która wybuchnie w trzecim tysiącleciu Kościoła⁵³. „Teologia ciała” jest szczególnie potrzebna w kontekście tematów rodziny i małżeństwa, które są szczególnym przedmiotem ataku i ofiarą dyktatury relatywizmu. Takiemu atakowi poddawane są szczególnie kraje ubogie, gdzie finansowa pomoc krajów bogatych warunkowana jest przyjęciem zachodnich propozycji dotyczących także seksualności i małżeństwa⁵⁴. „Ta ideologiczna kolonizacja wyrządza szkodę szczególnie ludziom młodym”⁵⁵. Aktualnym i jaskrawym wypadkiem absolutyzowania wolności jest obecnie ideologia gender. Ona to radykalnie odróżnia i oddziela płeć biologiczną (sex) od płci kulturowej (gender) zaprzeczając tym samym różnicom i komplementarności między kobietą i mężczyzną. Ideologia ta chce mieć wpływ na edukację i zmieniać prawodawstwo. Tym samym uderza ona w podstawy małżeństwa i rodziny, gdyż rozdziela seksualność od płodności⁵⁶.

⁵¹ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 58-59.

⁵² Por. CV, 82.

⁵³ Por. G. Weigel: *Witness to Hope*. New York, 1999, s. 336, 343, 853.

⁵⁴ Przykładem kraju, który ulega takiej ideologicznej kolonizacji może być obecnie Ukraina. Kraj, który ubiega się o dotacje i kredyty w międzynarodowych organizacjach ulega żądaniom zmiany prawodawstwa. Stąd na przykład działania zmierzające do ratyfikacji konwencji stambulskiej. Często powtarza się następujący schemat działania, że do ważnych i korzystnych ustaw (dotyczących np. mediów lub edukacji), dodaje się punkty propagujące ideologię gender i dające podstawy dla karania z nią niezgodnych.

⁵⁵ Franciszek, CT, 78.

⁵⁶ Por. Franciszek, AL, 56.

3.1.3 TECHNOLOGIZACJA I ŚRODOWISKO CYFROWE

Postęp technologiczny, którego doświadcza ludzkość, szczególnie od drugiej połowy dwudziestego wieku jest bezprecedensowy i wpływa na wszystkie sfery życia człowieka. Technologie informacyjne, które są jego częścią zostawiają tak ważny ślad na młodych, że badacze, jak Jean Twenge, proponują nazwać to pokolenie *iGen* – skrót od *i* Generacja – pokolenie Internetu, stale podłączone do urządzeń mobilnych⁵⁷. Oceniając ów rozwój nauki i techniki teologia podkreśla, że nie może on być celem sam w sobie, ale że jego paradygmatem ma być wsparcie integralnego rozwoju osoby ludzkiej i pomnożenie autentycznego dobra społeczności⁵⁸. Technologia niesie ze sobą więcej szans niż zagrożeń. Wiele zdobyczy techniki przyczyniło się do życia bardziej ludzkiego i do zaradzenia licznym cierpieniom i problemom człowieka. Zwracając się do naukowców w Hieroszymie Jan Paweł II nazwał technologię darem Boga i wspaniałym produktem ludzkiej kreatywności⁵⁹.

Temat technologizacji pojawiał się u każdego z trzech papieży. Jego zaś aspektem, który z roku na rok coraz częściej był obecny w nauczaniu skierowanym do młodzieży, były technologie cyfrowe. Papieże zdawali sobie sprawę, że to właśnie one są codziennością dzisiejszego młodego pokolenia, które nie tylko używa narzędzi komunikacji, ale dla wielu środowisko *on-line* stało się bardziej realne niż *off-line*. Coroczną możliwość nauczania na temat technologii informacyjnych i świata cyfrowego dają, zapoczątkowane przez Pawła VI w 1967 r., orędzia papieskie na Dzień Środków Społecznego Przekazu. Wiele razy poruszana jest w nich tematyka związku mediów z dziećmi, z młodzieżą i z wychowaniem.

⁵⁷ Por. J. M. Twenge, *iGen. Dlaczego dzieciaki dorastające w sieci są mniej zbuntowane, bardziej tolerancyjne, mniej szczęśliwe – i zupełnie nieprzygotowane do dorosłości – i co to oznacza dla nas wszystkich*, tłum. O. Dziedzic, Sopot 2019 Z polskich badaczy określenie „iGen” przyjęli i proponują np. Agnieszka Wilczyńska lub Łukasz Tomczyk.

⁵⁸ Por. KKK, 2293.

⁵⁹ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do naukowców i przedstawicieli Uniwersytetu Narodów Zjednoczonych w Hiroszimie wygłoszone 25 lutego 1981 r.*, w: *Przemówienia i homilie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2008, s. 309.

Czasem, jak w przypadku Benedykta XVI w 2009 r., orędzie adresowane jest wprost do młodych katolików⁶⁰.

Proces technologizacji dał człowiekowi taką kumulację władzy nad drugim człowiekiem oraz nad naturą, która nie była dotąd spotykana w historii ludzkości⁶¹. Papieże podkreślają, że wiele razy władza ta jest nadużywana i że technologie bez odwołania do wartości moralnych stają się zagrożeniem, gdy ich logiką kieruje zasada „Jest możliwe, a więc jest dobre”. Wtedy głównymi wartościami szybko mogą stać się: władza *per se*, produktywność, wydajność lub zysk⁶².

Papieże podkreślają, że świat cyfrowy radykalnie wpływa na życie młodego pokolenia: „[...] na pojęcie czasu i przestrzeni, na postrzeganie siebie, innych, świata, na sposób komunikowania, uczenia się, zdobywania informacji, nawiązywania relacji z innymi”⁶³. Jednocześnie zdają sobie sprawę, że działają w nim również interesy ekonomiczne, które różnymi sposobami próbują kontrolować sumienia lub nawet procesy demokratyczne⁶⁴. Jednym z formacyjno-wychowawczych zadań, jakie stawia przed sobą Kościół, jest wychowywanie do krytycznego odbioru mediów⁶⁵ oraz zwracanie uwagi na zagrożenia i wyzwania, jakie niesie ze sobą świat cyfrowy.

Wyzwaniem cyfrowych mediów jest ryzyko utraty kontaktu ze światem realnym i ubóstwo kontaktów międzyludzkich. To ubóstwo relacji prowadzi często do poczucia samotności i izolacji⁶⁶. Jak twierdzi papież Franciszek, mamy dużo

⁶⁰ Por. Benedykt XVI, Orędzie na 43. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, *Nowe technologie, nowe relacje. Trzeba rozpowszechniać kulturę szacunku, dialogu i przyjaźni* <https://www.paulus.org.pl/224,43-sdssp-benedykt-xvi-2009> [data dostępu: 26.03.2022].

⁶¹ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 71-72.

⁶² Jan Paweł II, *Przemówienie podczas czuwania modlitewnego. Toronto-Downsview Park, 27 lipca 2002*, w: *Do młodzieży...*, s. 456.

⁶³ Franciszek, CV, 86.

⁶⁴ Por. tamże, 89.

⁶⁵ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na 19 Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu. Środki społecznego przekazu w służbie chrześcijańskiej promocji młodzieży*, <https://www.paulus.org.pl/248,19-sdssp-jan-pawel-ii-1985> [data dostępu: 26.03.2022].

⁶⁶ Ciekawe wyniki na ten temat można odnaleźć w książce *iGen (2017 r.)* wspomnianej już Jean M. Twenge, psycholożki z uniwersytetu w San Diego p.t., która zanalizowała odpowiedzi ok.11 milionów respondentów. Jeden z wniosków do którego doszła to, że wśród amerykańskich trzynastolatków

łączności i mało komunikacji⁶⁷. Od świata cyfrowego można się też uzależnić. Swoją specyfiką zamyka on osoby w „bańkach informacyjnych”, gdzie ludzie myślą w podobny sposób i utrudniają spotkanie i konfrontację pomiędzy różnymi stanowiskami⁶⁸. Inne zagrożenia świata cyfrowego to: cyberprzemoc różnego rodzaju, nieznana poprzednim epokom ekspansja pornografii, mechanizmy seksualnej eksploatacji czy też hazard⁶⁹. Sieć wreszcie staje się platformą rozpowszechniania *fake newsów*, które często mają na celu rozpowszechnianie fałszywych informacji, zniszczenie czyjejś reputacji czy też podsycanie nienawiści⁷⁰.

Mimo owych zagrożeń, świat cyfrowy jest jednocześnie coraz ważniejszym polem duszpasterstwa i ewangelizacji młodzieży, i przez młodzież, o czym będzie mowa w kolejnych rozdziałach.

3.1.4. KULTURA ODRZUCENIA

Pojęcie „kultura odrzucenia” zostało rozpowszechnione i wprowadzone do języka teologicznego przez papieża Franciszka od początku jego pontyfikatu. Do „odrzuconych” zalicza on ubogich, najsłabszych, marginalizowanych i wykluczonych poza nawias społeczeństwa. Najczęściej zaś są nimi: dzieci nienarodzone, chorzy starcy, niepełnosprawni, migranci, a także młodzież. Jego zdaniem współczesne społeczeństwo opalone jest w dużej mierze paradygmatem kultury odrzucenia⁷¹. Jest w tym pewien paradoks, że kultura, która z jednej strony zachęca do kultu młodości, z drugiej nierzadko odrzuca młodych. U źródeł owej kultury

intensywnie korzystających z mediów społecznościowych poziom samotności i depresji jest o 27 proc. wyższy niż u reszty ich rówieśników oraz że te nastolatki, które spędzają przy smartfonach powyżej trzech godzin dziennie, są o 35 proc. bardziej skłonne do samobójstwa. Jedną z bohaterek książki, 13-letnia Amerykanka Atena wyznaje: „Nie mieliśmy możliwości, by poznać życie bez iPadów i iPhone'ów. Myślę, że lubimy nasze telefony bardziej niż prawdziwych ludzi” - por. J. M. Twenge, *iGen. Dlaczego dzieciaki dorastające w sieci ...*, s.96 - 97.

⁶⁷ Por. Franciszek, *Orędzie na XXXV Światowy Dzień Młodzieży*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20200211_messaggio-giovani_2020.html (data dostępu 31.03.2022).

⁶⁸ Por. Franciszek, CV, 89.

⁶⁹ Por. tamże, 88.

⁷⁰ Por. tamże, 89.

⁷¹ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 25.

stoi między innymi ekonomia skupiona obsesyjnie na szybkim zysku. Zgodnie z jej logiką nie ma sensu inwestowanie w to, co słabe i nie rokujące profitów, ale straty. Innym jej źródłem jest polityka widząca swój jedyny cel we władzy *per se*. Tak uprawiana polityka traktuje młodych jako obiekt manipulacji⁷². Wreszcie wspomniany już materializm przyzwyczaja do postawy „użyj i wyrzuć” w stosunku do przedmiotów, ale także do osób⁷³.

Różne są przejawy odrzucenia i marginalizacji młodych. Niektórzy z nich są wykorzystywani jako „mięso armatnie” lub „oddziały szturmowe” przez ugrupowania polityczne lub terrorystyczne⁷⁴. Inni są marginalizowani z powodów religijnych, etnicznych lub ekonomicznych. Osobnym problemem jest dyskryminacja ze względu na płeć, która przeważnie dotyczy dziewcząt. Franciszek jako jeden z przykładów podaje młode dziewczęta i kobiety, przywożone na Zachód z Afryki, Ameryki Południowej lub Europy Wschodniej, zmuszane do prostytucji i traktowane jak niewolnice⁷⁵. Także w sferze zatrudnienia papież piętnuje wyzysk młodych poprzez niewypełnianie obietnic płacności lub oczekiwanie darmowej pracy⁷⁶. Podczas Światowego Dnia Młodzieży w Panamie, skomentował on świadectwo młodego Alfredo i mówił o tych, których socjologowie opisują jako „młodzi NEET” (*no education, no employment, no training*). „Podsumowuję to w czterech słowach „bez”, z powodu których nasze życie nie ma korzeni i wysycha: bez pracy, bez edukacji, bez wspólnoty, bez rodziny [...] Te cztery „bez” zabijają”⁷⁷.

Kultura odrzucenia i instrumentalizacji przejawia się też w pladze wykorzystania seksualnego niepełnoletnich⁷⁸. Piętnując to zjawisko, Kościół

⁷² Por. tamże, s. 84.

⁷³ Por. tamże, s. 25.

⁷⁴ Por. Franciszek, CV, 73.

⁷⁵ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s.128.

⁷⁶ Por. tamże, s. 28.

⁷⁷ Franciszek, *Czuwanie z młodymi. Przemówienie Ojca Świętego. Metro Park. Sobota, 26 stycznia 2019 r.* https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/january/documents/papa-francesco_20190126_panama-veglia-giovani.html (data dostępu 22.02.2022).

⁷⁸ Na przykład World Health Organisation w raporcie za 2002 r. pisze, że co roku ok. 1,5 miliona dzieci staje się ofiarami wykorzystania seksualnego, oceniając na ok. 10 milionów liczbę dzieci, które zmusza się

jednocześnie walczy z grzechem w swoich własnych szeregach szczególnie z plagą pedofilii i efebofilii. Osąd tych przestępstw został przesunięty do kompetencji Kongregacji Nauki Wiary, która ma możliwość wymierzania najsurowszych kar. Procedury procesów w Kongregacji zostały zmienione w taki sposób, aby przebiegały one szybciej. Wprowadzono przepisy tworzące system prewencyjny, jak również wzmacniające troskę o ofiary⁷⁹. Wreszcie, w 2021 r. zaktualizowano *Kodeks Prawa Kanonicznego* w części dotyczącej kar. Ostatnie dziesięciolecia są okresem bolesnych odkryć o grzechach ludzi Kościoła oraz czasem oczyszczania. Zwracając się do kapłanów i zakonników, którzy dopuszczali się nadużyć seksualnych wobec dzieci w Irlandii Benedykt XVI pisze: „Zdradziliście niewinnych, młodych ludzi oraz ich rodziców, którzy pokładali w was zaufanie. Musicie za to odpowiedzieć przed Bogiem wszechmogącym, a także przed odpowiednio powołanymi do tego sądami. Utraciliście szacunek społeczności Irlandii i okryliście wstydem i hańbą waszych współpracowników. [...] Wzywam was, byście zrobili rachunek sumienia, uznali swoją odpowiedzialność za popełnione grzechy i z pokorą wyrazili żal. [...] Uznajcie otwarcie waszą winę, spełnijcie wymogi sprawiedliwości, ale nie traćcie nadziei na Boże miłosierdzie”⁸⁰. Ze swej strony papież Franciszek, który przyczynę nadużyć seksualnych widzi między innymi w klerykalizmie zachęca młodych, aby mieli odwagę przypominać księżom, którzy pobiłali lub

do prostytucji lub do tworzenia pornografii - World Health Organization, *Global Estimates of Health Consequences due to Violence Against Children*, Genève, 2006.

Według różnych badaczy od 84% do 90% z wszystkich przypadków przemocy seksualnej wobec nieletnich dzieje się w rodzinach, z czego 27% sprawców to najbliżsi członkowie rodziny (np. ojcowie). Np. w Italii w 1999 r., na 522 sprawców czynów pedofilii, 338 należało do najbliższej rodziny - Por. G. Cucci-H.Zollner, *Osservazioni psicologiche sul problema della pedofilia*, „La Civiltà Cattolica” N. 3837 (01 maggio 2010), s. 214 oraz M. Piccozzi-A.Zappala, *Criminal profiling. Dall'analisi della scena del delitto al profilo psicologico del criminale*, Milano 2008, s. 228.

⁷⁹ Kongregacja Nauki Wiary, *Normae de gravioribus delictis* (2010); Franciszek, *List apostolski Vos estis lux mundi*, Rzym 2019.

⁸⁰ Benedykt XVI, *List do katolików Irlandii*, 7. Benedykt XVI, *List do katolików Irlandii* (19.03.2010), https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/letters/2010/documents/hf_benxvi_let_20100319_church-ireland.html.

niedojrzałe domagają się kompensacji emocjonalnej o przyjętych przez nich zobowiązaniach wobec Boga i swojej trzody⁸¹.

Skutki, jakie powoduje kultura odrzucenia, w której dojrzewają młodzi, mogą być dla nich dewastujące. Pierwszym z nich jest poczucie nieprzydatności. Człowiek ma potrzebę bycia potrzebnym i na niej wielu młodych buduje swoje poczucie wartości. Tymczasem kultura odrzucenia czyni z nich „niewidzialnych”. Jak mówi Franciszek: „Wielu młodych ludzi odczuwa, że przestali istnieć dla innych, dla rodziny, dla społeczeństwa, dla wspólnoty a potem wiele razy, czują się niewidzialni. Jest to kultura porzucenia i braku zainteresowania. Nie mówię, że wszyscy, ale wielu czuje, że nie mają wiele lub nic do dania, ponieważ nie mają rzeczywistych przestrzeni, z których wychodząc, można by się poczuć wezwanymi. Jak pomyślą, że Bóg istnieje, jeśli oni sami, ci młodzi, od dawna przestali istnieć dla swoich braci i społeczeństwa?”⁸² Jan Paweł II jednym ze skutków odrzucenia widział też ucieczkę wielu młodych od odpowiedzialności w złudny świat alkoholu i narkotyków oraz w świat przelotnych związków nieprowadzących do małżeństwa⁸³.

Inne skutki odrzucenia to strach lub frustracja, która rodzi agresję. Pojawia się ryzyko, że ilość „wykluczonych” będzie rosła. Istnieje realne niebezpieczeństwo, że z czasem przejmą władzę i czując się zdradzeni przez demokrację, będą szukać coraz bardziej autorytarnych form władzy⁸⁴.

Szczególnym skutkiem kultury odrzucenia i wykluczenia jest kryzys ekologiczny, który nigdy nie był tak aktualny w historii ludzkości jak dziś. Franciszek uważa, że logika społeczności, która nie troszczy się o środowisko, jest tą samą logiką, która nie troszczy się o słabych i ubogich. Zarówno w jednym jak i w drugim przypadku owa logika podpowiada ekonomii i polityce, że nie ma sensu

⁸¹ Por. CV, 100.

⁸² Franciszek, *Czuwanie z młodymi. Przemówienie Ojca Świętego. Metro Park. Sobota, 26 stycznia 2019* https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/january/documents/papa-francesco_20190126_panama-veglia-giovani.html (data dostępu 22.02.2022).

⁸³ Por. Jan Paweł, *Orędzie na XVIII Światowy Dzień Pokoju. 1 stycznia 1985*, w: *Do młodzieży...*, s. 12.

⁸⁴ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s.147-148.

inwestować sił i środków tam, gdzie nie widać pewnego i szybkiego zysku⁸⁵. Papież w komunikacji z młodzieżą zwracają ich uwagę na rany, jakie człowiek zadaje naturze: „erozja, wycięte lasy, trwonienie światowych bogactw mineralnych i zasobów oceanów w celu zaspokojenia niepohamowanego konsumpcjonizmu. Niektórzy spośród was pochodzą z krajów położonych na wyspach, których istnienie jest zagrożone przez podnoszenie się poziomu wód; inni z krajów cierpiących z powodów wyniszczającej suszy”⁸⁶. Kryzys ekologiczny nie jest wyzwaniem przede wszystkim dla młodych, aczkolwiek przede wszystkim ich dotyczy. Dotyczy ich dlatego, że chroniąc ekosystemy, chronimy również kolejne pokolenia, wnuków i prawnuków, którzy będą spadkobiercami przekazanego im środowiska naturalnego. Przełomowym momentem w nauczaniu na ten temat było napisanie w 2015 r. encykliki *Laudato si* – pierwszej encykliki w historii papiestwa poświęconej tematowi ekologii. W niej to właśnie papież systematyzuje katolickie podejście do kryzysu ekologicznego oraz wprowadza pojęcie ekologii integralnej, która łączy kryzys człowieka z kryzysem środowiska: „Nie ma dwóch odrębnych kryzysów, jeden środowiskowy, a drugi społeczny, ale istnieje jeden złożony kryzys społeczno-ekologiczny”⁸⁷. Papież dostrzegają, że pokolenie młodych jest bardziej uwrażliwione na kwestie ekologiczne niż ich rodzice i dziadkowie, do czego przyczyniają się również środki społecznego przekazu. Młodzi są zaniepokojeni stanem środowiska naturalnego i są gotowi walczyć w jego obronie, do czego zachęcają ich kolejni papież. „Jestem przekonany, że niepokoi was - podobnie jak niepokoi dziś prawie wszystkich młodych na całym świecie – zatrucie powietrza i mórz, oraz że leży wam na sercu kwestia ekologiczna. Oburza was złe wykorzystanie zasobów ziemi i postępujące zniszczenie środowiska. I macie rację.”⁸⁸ W tym kontekście można rozpatrywać spotkanie, które miało miejsce w kwietniu

⁸⁵ Por. tamże, s. 83.

⁸⁶ Benedykt XVI, *Spotkanie z młodzieżą na nabrzeżu Barangaroo. Sydney, 18 lipca 2008*, w: *Do młodzieży...*, s. 487.

⁸⁷ Franciszek, LS, Kraków 2015, 139.

⁸⁸ Jan Paweł II, *Spotkanie z młodzieżą. Santiago de Compostella-Monte del Gozo, 19 sierpnia 1989*, w: *Do młodzieży...*, s. 296.

2019 r., kiedy to na zakończenie audiencji generalnej w Rzymie, Franciszek spotkał się krótko z 16-letnią Szwedką Gretą Thunberg, aktywistką ruchu ekologicznego, podczas którego papież podziękował Grecie za jej zaangażowanie i życzył jej sił do dalszej działalności⁸⁹.

Odpowiedzialność za podtrzymywanie kultury odrzucenia, ale także za jej przełamanie i za integrowanie młodych ze społeczeństwem Franciszek składa przede wszystkim na średnie pokolenie. Zachęca, aby w poszukiwaniu młodych Kościół wychodził również na „peryferia” tak, jak robił to Jezus, który sam w końcu stał się jednym z odrzuconych. Innym sposobem na sprzeciw wobec kultury odrzucenia jest promocja praw człowieka. Od XIX wieku refleksja Urzędu Nauczycielskiego Kościoła nad prawami człowieka została pogłębiona teologicznie i doprecyzowana ze szczególnym akcentem na prawo do życia, do pracy, do wolności religijnej i prawa rodziny. Papieże zwracają też uwagę na prawa niepełnoletnich. Przykładem może tu być wydane w 2019 r. motu proprio *Vos estis lux mundi* na temat ochrony małoletnich i osób bezradnych⁹⁰. Podczas wieczornego czuwania w czasie Światowych Dni Młodzieży w Panamie Franciszek zadaje pytanie: „Dorosłych, którzy tutaj są, i tych, którzy nas widzą, pytam: co robicie, aby zrodzić przyszłość, pragnienie przyszłości w ludziach młodych dnia dzisiejszego? Czy jesteście zdolny, by walczyć, by mieli edukację, pracę, rodzinę, wspólnotę? Niech każdy z nas dorosłych odpowie w swoim sercu”⁹¹.

⁸⁹ Osobnym zagadnieniem jest fakt, iż wielu młodych angażując się w istniejące już ruchy proekologiczne spotyka się tam z filozoficznym ekologizmem i z lewicowym lub skrajnie liberalnym światopoglądem połączonym często z agnostycyzmem lub ateizmem. Ów liberalny światopogląd jest także obecny w „zielonych” partiach politycznych.

Dla przykładu cytaty z *Deklaracji przyjętej na wspólnym kongresie Partii Zielonych Anglii i Walii, Europejskiej Partii Zielonych oraz Globalnych Zielonych w Liverpoolu, 2 kwietnia 2017*, <https://partiazieloni.pl/deklaracja-liverpoolska/> - „My, Zieloni, promujemy wyzwolenie i różnorodność. Odrzucamy model społeczeństwa, w którym kobiety nie są w pełni równe, i przyjmujemy podmiotowość kobiet jako podstawę zielonych wartości. Uznajemy, że płeć nie jest binarna, a tożsamości płciowe są zróżnicowane. Zieloni od dawna promują równe prawa dla społeczności gejów, lesbijek, osób biseksualnych, transseksualnych” oraz interseksualnych.

Franciszek nie porusza tego tematu w *Laudato si*, ale jest on wyzwaniem dla Kościoła, a szczególnie dla duszpasterstwa młodzieżowego, aby stworzyć propozycje oparte na ekologii integralnej.

⁹⁰ Franciszek, *Vos estis lux mundi*, Rzym 2019.

⁹¹ Franciszek, *Czwanie z młodymi. Przemówienie Ojca Świętego. Metro Park. Sobota, 26 stycznia 2019*,

3.1.5 INNE WYZWANIA CYWILIZACYJNE

Oprócz opisanych już czterech wyzwań cywilizacyjnych wobec młodości, należy tu wspomnieć także inne wyzwania cywilizacyjne, obecne często w nauczaniu papieży. Szczególnie dwa z nich wychodzą na pierwszy plan, a są to migracja oraz przemoc.

Migracja ludności, występująca w różnych swoich formach (emigracja, imigracja, przesiedleńcy wewnątrzni) nie jest zjawiskiem przejściowym, ale strukturalnym i od zawsze obecnym w historii człowieka. Papieskie nauczanie zwraca uwagę na teologiczny aspekt tego fenomenu. Jezus Chrystus także był emigran-tem, gdy Święta Rodzina zmuszona była do ucieczki do Egiptu dla ocalenia życia Dziecięcia (por. Mt 2, 13-15.19-23) i także on doświadczał w związku z tym niepewności i trudności życia na obczyźnie. Tak więc dla człowieka wierzącego, emigrant lub osoba wewnątrznie przesiedlona, często w podartym ubraniu, z brudnymi stopami, z poranionym ciałem i nieumiejąca mówić lokalnym językiem jest szczególną szansą spotkania z Jezusem Chrystusem, którego trzeba odziać, nakarmić, wyleczyć, w dom przyjąć, etc. (por. Mt 25, 31-46)⁹². Decyzja młodych o emigracji lub wewnętrznym przesiedleniu ma różne przyczyny: ucieczka przed śmiercią, wojną i prześladowaniem, przed klęskami żywiołowymi i zmianami klimatycznymi, przed biedą i w poszukiwaniu lepszej przyszłości⁹³. Wielu młodych ma

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/january/documents/papa-francesco_20190126_panama-veglia-giovani.html (data dostępu 22.02.2022).

⁹² Por. *Orędzie Ojca Świętego na 106. Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy. 27 września 2020 r.*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/migration/documents/papa-francesco_20200513_world-migrants-day-2020.html (dostęp 24.03.2022 r.)

⁹³ Na uwagę zasługuje fakt nieco innego stosunku papieży do młodzieżowej emigracji. Jan Paweł II kilkakrotnie apelował do młodych, aby nie emigrowali do bogatszych krajów i budowali przyszłość własnej ojczyzny na miejscu.

Podczas trzeciej pielgrzymki do Polski, 12 czerwca 1987 r. zwracał się do młodzieży zgromadzonej na Westerplatte: (...), *aby nie ulec pokusie rezygnacji, (...) także ucieczki w znaczeniu dosłownym – opuszczenia Ojczyzny (...).*

Zaś młodym Ukraincom zgromadzonym w 2001 r. we Lwowie mówił jasno i wyraźnie: *3 Його допомогою, (...), ви зможете сміливо вийти назустріч усім викликам сьогодення. Зможете довести до кінця зобов'язуючі починання, іти проти течії, як наприклад, щоб з довірям залишитись у своїй Батьківщині, не піддаючись мареву легкого щастя за кордоном. Тут потрібно вас, молодих, готових внести свій вклад для покращення суспільних, культурних, економічних і політичних умов життя країни. Тут потрібно талантів, якими ви багаті, потрібно для майбутнього вашої землі,*

też iluzoryczny obraz kultury zachodniej, który potem staje się dla nich źródłem rozczarowań⁹⁴. Na młodych migrantów czekają też inne pułapki i niebezpieczeństwa⁹⁵. Mogą zostać wykorzystani przez handlarzy ludźmi, zaangażowani w handel narkotyków lub przemyt broni. Szczególnie narażeni są niepełnoletni, którym nikt nie towarzyszy. Mogą oni na przykład spędzić wiele lat w obozach dla uchodźców lub w krajach tranzytowych bez możliwości kontynuowania nauki szkolnej i rozwijania swoich talentów⁹⁶.

Inną stroną tego wyzwania jest ksenofobia wobec emigrantów, której często ulegają także młodzi pod wpływem niektórych polityków. Głównie są to młodzi z prowincji lub z niższych warstw społecznych, którzy sami czują się wyrzuceni poza nawias i łatwo w nich wzbudzić poczucie zagrożenia. Papież Franciszek zachowanie tych młodych tłumaczy skłonnością do sztywnej surowości. Z jednej strony chcą oni narzucić sobie jasny wybór, który pomaga im w budowaniu własnej tożsamości. Z drugiej strony poczucie zagrożenia, które odczuwają, przeszkadza im prowadzić dialog i doceniać płodną różnorodność⁹⁷. Znajdując się w takim stanie nie zastanawia się „dlaczego dany człowiek tutaj przybywa czy ucieka przed wojną, czy my sami na jego miejscu zrobilibyśmy to samo – po prostu ten, kto jest surowy, ma w głowie tylko jeden refren: to cudzoziemiec, ma wracać do siebie!”⁹⁸.

Papież z Argentyny podkreśla fakt, że migranci przybywają do starzejącej się od dziesięcioleci Europy, która ma coraz mniej dzieci i są w ten sposób jakąś

що має таке славне минуле. - Jan Paweł II, *Pielgrzymka na Ukrainę. Spotkanie z młodzieżą we Lwowie* https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/uk/speeches/2001/june/documents/hf_jp-ii_spe_20010626_ukraina-youth.html (data dostępu 27.03.2022).

„Z Jego pomocą (...) możecie śmiało przyjąć wszystkie wyzwania współczesności. Możecie wypełnić wasze obowiązki, iść pod prąd, aby na przykład z zaufaniem pozostać w swojej ojczyźnie, nie ulegając mirażom lekkiego szczęścia za granicą. To tutaj potrzeba was – młodych, gotowych dołożyć swoją część dla ulepszenia społecznych kulturowych ekonomicznych i politycznych warunków życia w kraju. To tutaj potrzeba waszych talentów, w które jesteście bogaci. Potrzeba ich dla przyszłości waszej ziemi, która ma taką słynną przeszłość” – [tłumaczenie własne].

⁹⁴ Por. Franciszek, *Christus vivit*, 91.

⁹⁵ Pandemia COVID – 2019 pogłębiła problemy migrantów, gdyż wiele programów pomocowych adresowanych do nich zostało zredukowanych lub przesuniętych na dalszy plan agend politycznych.

⁹⁶ Por. Franciszek, CV, 92.

⁹⁷ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 94-96.

⁹⁸ Tamże, s. 97.

odpowiedzią dla kontynentu, który jest coraz bardziej opustoszały⁹⁹. W stosunku do migrantów proponuje postawę, która zawiera się w słowach: „przyjąć”, „chronić”, „promować” i „integrować”¹⁰⁰. Apeluje głównie do krajów Unii Europejskiej, aby brały wzór gościnności i szczodrości na przykład z Włoch lub z Grecji¹⁰¹. Prosi młodych, aby nie dali się manipulować tym, którzy chcą (z różnych powodów) skonfliktować ich z młodymi emigrantami przybywającymi na ich ziemię¹⁰².

Przemoc jest wyzwaniem dla młodych na wszystkich kontynentach niezależnie od dobrobytu i stanu materialnego danego kraju. Uobecnia się ona w ich życiu w różnej formie. Wielu z nich żyje w krajach dotkniętych wojną. Zbyt wielu staje się ofiarami handlu ludźmi lub wykorzystania seksualnego. Inni są ofiarami prześladowań lub dyskryminacji. Ze względu na swoją wiarę lub przynależność do danego narodu, plemienia lub orientacji seksualnej mogą trafić do obozu pracy lub obozu koncentracyjnego. Są też młodzi, którzy sami dopuszczają się przemocy robiąc to ze względu na brak alternatywy lub pod przymusem: dzieci–żołnierze (zrekrutowani do armii i uczestniczący w działaniach zbrojnych), członkowie zorganizowanych grup przestępczych, gangów i organizacji terrorystycznych, młodociani handlarze narkotyków, etc. Przemoc w wyżej wymienionych formach niszczy i deprawuje młode życia prowadząc jednych do więzienia, innych zaś do szybkiej śmierci. Pozostałych zaś często przemoc zmienia w osoby wrogie i nieufne¹⁰³.

⁹⁹ Por. tamże, s. 99.

W 2000 r. średnia wieku mieszkańców Europy wynosiła 38,6 roku. W ciągu dwudziestu lat wzrosła prawie o 4 lata (do 42,3 roku). W tym okresie do Europy przybyło ok 10 milionów imigrantów. Ogólna liczba mieszkańców Europy wzrosła z 726 milionów do 743 milionów. Według prognoz populacja Europy do 2050 r. zmniejszy się do 708 milionów a średni wiek wzrośnie do 45,9 lat. Por. <https://www.populationof.net/pl/europe/>.

¹⁰⁰ Por. *Orędzie Ojca Świętego na 106. Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy obchodzony 27 września 2020 r.*, <https://ekai.pl/dokumenty/orędzie-ojca-swietego-na-106-swiatowy-dzien-migranta-i-uchodzcy-obchodzony-27-wrzesnia-2020-r/>.

¹⁰¹ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 99.

¹⁰² Por. tenże, CV, 94.

¹⁰³ Por. Franciszek, CV, 72.

Wszystko to dzieje się w epoce, gdy postęp technologiczny dał człowiekowi w ręce broń zdolną zmienić ziemię w nuklearne cmentarzysko śmierci¹⁰⁴.

Opisane powyżej wyzwania cywilizacyjne: materializm, relatywizm, technologizacja, środowisko cyfrowe, kultura odrzucenia, migracja i przemoc nie są listą wyczerpującą wszystkie wyzwania. Zostały tu wymienione, gdyż to najczęściej o nich mówią papieże w kontekście młodości i młodzieży.

Każdy z papieży nieco inaczej stawia akcenty i priorytety między tymi wyzwaniami. Jest to zrozumiałe, gdyż okres trzech pontyfikatów to ponad 40 lat naczynionych szybkimi i głębokimi zmianami cywilizacyjnymi. Zmiany te dotyczyły w sposób szczególny cywilizacji zachodniej. Poza tym każdy z trzech omawianych tu papieży pochodził z innego kraju i z innego kręgu kulturowego.

Kościół ma poza sobą 2000 lat doświadczenia pośród różnych cywilizacji i różnych wyzwań. Cywilizacje przemijały, wyzwania zmieniały się, a Kościół trwa nadal. Konfrontując się z nimi, każdy papież w sposób szczególny jest znakiem wiary Ludu Bożego, że: *Jeżeli Bóg z nami, któż przeciwko nam* (Rz, 8,31).

3.2 WYZWANIA OSOBOWE

W czasach nam współczesnych toczy się wielki spór antropologiczny o to, kim człowiek jest, jaka jest jego natura, do wypełnienia jakich celów powinien on dążyć oraz co uważamy za pełnię człowieczeństwa. Pluralizm odpowiedzi na powyższe pytania u wielu rodzi zdziwienie, a u innych zagubienie. Owo zagubienie prowadzić może do „braku zaufania do własnego człowieczeństwa [...], do płynącej z tego afirmacji i radości, która jest twórcza”¹⁰⁵. Jak wielka jest różnica między obecną cywilizacją, a średniowieczną *christianitas*, kiedy to niemal każdy Europejczyk na te fundamentalne pytania udzieliłby jednoznacznych odpowiedzi¹⁰⁶. Młodzi są ważnym frontem owego sporu o człowieka, a młodość okresem

¹⁰⁴ Por. Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s. 55.

¹⁰⁵ Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO. Paryż, 2 czerwca 1980*, 13. <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-przemowienie-wygloszone-2-czerwca-1980-roku-w-unesco> (data dostępu 21.03.2022).

¹⁰⁶ P. Artemiuk, *Renesans apologii*, Płock 2016, s.157-162.

wyzwań i wyborów, czy bardziej „być” czy „mieć”, czy „działać”. Wśród wielu wyzwań, trzy z nich wydają się być szczególnie aktualne: konsumpcjonizm, konformizm i kult młodości.

3.2.1 KONSUMPCJONIZM

Najnowsza historia Europy Środkowo-Wschodniej pokazuje jak szybko, od niewoli komunizmu *homo sovieticus* wpadł w niewolę konsumpcjonizmu. Transformacja ekonomiczna od centralnie sterowanego socjalizmu do liberalnego kapitalizmu, odrzucając ideologię marksistowską, na jej miejsce zaproponowała „kult” mamony i spożycia. Żyjący w okresie tejże transformacji młodzi, z których wielu odczuwa wewnętrzną pustkę, są szczególnie narażeni na tę nową formę niewoli.

Pod słowem konsumpcjonizm autor rozumie postawę ludzką ukierunkowaną przede wszystkim na „mieć”, nie zaś na „być”. Postawa taka utrudnia lub uniemożliwia osobie odróżnianie potrzeb naturalnych, od potrzeb sztucznie stworzonych, co w rezultacie sprzyja uformowaniu niedojrzałej osobowości¹⁰⁷. Tę sytuację dobrze opisuje cytat izraelskiego pisarza, Amosa Oza: „Większość moich znajomych pracuje ciężiej niż powinni, po to, żeby zarobić więcej pieniędzy, niż im naprawdę potrzeba, żeby kupować rzeczy, których naprawdę nie potrzebują, po to, żeby zaimponować ludziom, których tak naprawdę nie lubią”¹⁰⁸.

Katechizm Kościoła Katolickiego ukazuje konsumpcjonizm jako grzech naruszający przykazania „Nie kradnij” i „Nie będziesz pożądał żadnej rzeczy, która należy do bliźniego twego” (Wj, 20,17). Nieumiarkowane przywiązanie do bogactw i ich egoistyczne używanie są tu przedstawione jako naruszenie sprawiedliwości i miłości wobec ubogich¹⁰⁹. Prowadzi ono do zachłanności i chciwości, które mają swe źródło w pożądliwości bogactw i władzy pozbawionej wewnętrznej

¹⁰⁷ Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium Nauki Społecznej Kościoła*, Kielce 2005, 360.

¹⁰⁸ A. Oz, *Zjadacze gadżetów*, *Gazeta Świąteczna* (dodatek do *Gazety Wyborczej*), 01.07.2000, s. 10.

¹⁰⁹ Por. KKK, 2445.

miary¹¹⁰. *Katechizm Kościoła Katolickiego* jako lekarstwo na ową pożądlivość ro-
dzącą konsumpcjonizm poleca cnotę umiarkowania¹¹¹ oraz trwanie w postawie
ewangelicznego ubóstwa serca¹¹².

Nauczając o przyczynach konsumpcjonizmu Jan Paweł II zwraca uwagę na
to, że jest to postawa będąca wyrazem materializmu praktycznego, który to warto-
ści związane z „być” podmienia wartościami związanymi z „mieć”. Zwracając się
w Warszawie w 1991 r. do przedstawicieli świata kultury Jan Paweł II zwrócił
uwagę, że „system ideologiczny, który nadawał ton naszemu życiu przez okres
ostatnich dziesięcioleci zgodnie ze swoimi założeniami materialistycznymi, prze-
suwał ten prymat w kierunku «mieć» Nawet kulturę próbowano widzieć w kate-
goriach produkcyjno-konsumpcyjnych”¹¹³.

Jako cel nadrzędny osoba przyjmuje wówczas własny dobrobyt materialny
oraz konsumpcję przyjemności i rozrywki¹¹⁴. Papież Franciszek podkreśla, że kon-
sumpcjonizm jest wyrazem pustki duchowej. Nie szukając wartości duchowych
i nie potrafiąc się nimi „nakarmić”, człowiek, także ten młody, próbuje „napęlić”
ową pustkę egzystencjalną wciąż nowymi przedmiotami¹¹⁵. Papież wiąże też kon-
sumpcjonizm ze współczesną formą kapitalizmu. Cytuje on słowa Ericha Fromma
z jego *Sztuki miłości* „Współczesny kapitalizm potrzebuje ludzi, którzy zapewnią
mu sprawną i masową współpracę; ludzi pragnących coraz więcej konsumować,
których upodobania są zestandaryzowane, dają się łatwo przewidzieć i kształto-
wać”¹¹⁶. Zarówno Franciszek, jak i Jan Paweł II są zgodni, że konsumpcjonizm jest

¹¹⁰ Por. tamże, 2536.

¹¹¹ Por. tamże, 1809.

¹¹² Por. tamże, 2544-2547.

¹¹³ Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata kultury w Teatrze Narodowym*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/40warszawa_08061991.html (data dostępu 10.02.2022)

¹¹⁴ Por. Jan Paweł II, EV, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1998, s. 841-990, 23.

¹¹⁵ Franciszek, LS, 204.

¹¹⁶ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 120.

bardziej widoczny w północnej części ziemskiego globu, w krajach rozwiniętych ekonomicznie i technologicznie¹¹⁷.

Konsekwencje konsumpcjonizmu są spójne z materializmem. Papieże jednak nie pozostają na omówieniu symptomów choroby. Proponują też młodym konkretne na nią „lekarstwa”. Jednym z nich jest zdrowy osąd, krytyczny wobec propozycji rynku, który potrafi odróżnić to co wartościowe od tego, co wartości nie ma lub jest szkodliwe, mimo że przedstawia się jako atrakcyjna nowość. Aby zaś ów krytyczny osąd mógł oprzeć się na właściwych kryteriach, zachęcają oni młodych, by byli otwartymi na mądrość i tradycję międzypokoleniową przekazywaną im przez starszych¹¹⁸.

Innym środkiem leczącym z konsumpcjonizmu jest nawrócenie do ubogich. Franciszek, który jako pierwszy papież w historii przybrał imię świętego „biedaczyny z Asyżu”, naucza młodych, jak ważnym jest, aby w centrum kultury postawić solidarność oraz troskę o duchowe i materialne potrzeby ubogich. W obliczu nowych i starych form ubóstwa (emigranci, bezrobotni, uzależnieni, etc.) nie wystarczają słowa, ale liczy się empatia, spotkanie osobowe, wysłuchanie i spojrzenie w oczy. Franciszek przypomina, że jest to szczególnie potrzebna nam okazja do spotkania Chrystusa w tych *braciach najmniejszych* (por. Mt 25, 40). Okazja, w których ubodzy mogą być często przykładami pokory i ufności w stosunku do Boga i nauczycielami tego, że godność osoby nie zależy od jej zamożności.

¹¹⁷ Dla przykładu można tu podać następujące dane za Walter J. Burghard, https://opoka.org.pl/biblioteka/1/IK/sprawiedliwosc_09.html (data dostępu 11.04.2021)

a) Najbogatsze 20% populacji świata: zarabia 86% dochodu światowego, wykorzystuje 80% światowych zasobów i wytwarza 83% światowych odpadów.

b) Zużycie wody *per capita* w Stanach Zjednoczonych wynosi: 1300 galonów dziennie, podczas gdy na całym świecie 1,2 miliarda osób jest pozbawionych dostępu do pitnej wody.

c) Na Stany Zjednoczone przypada 25% światowego zużycia paliw kopalnianych zaś dwa miliardy osób na całym świecie nie ma dostępu do prądu.

d) Stany Zjednoczone oraz pozostałe kraje rozwinięte, które zamieszkuje niewielki odsetek ludności świata, zużywają 84% papieru.)

¹¹⁸ Por. Franciszek, CV, 179 - 190.

Jako przykład podaje Benedykta Józefa Labre, bezdomnego z Rzymu, który był doradcą duchowym szlachty i hierarchów¹¹⁹.

Innym środkiem przeciwdziałającym konsumpcjonizmowi jest cnota umiarkowania, do praktykowania której młodzi są wzywani przez papieży. Umiarkowanie umieszczają papieże w kontekście błogosławieństwa dla ubogich w duchu. Pomaga ono być wolnymi wobec rzeczy, szczególnie wobec pieniądza i skupiać się na tym, co najistotniejsze. Umiarkowanie wzywa do zmiany stylu życia, do kształtowania właściwych nawyków konsumpcyjnych i do zaniechania marnotrawstwa. Wymaga ono odwagi i jest jednym z czynników mogących przezwyciężyć kryzys gospodarczy¹²⁰. Świadomość tego, że konsumenci i ich stowarzyszenia mają realny wpływ na ekonomię i politykę podkreślają wszyscy opisywani tu papieże. Wszyscy też zgodnie powtarzają, że akt zakupu nie jest tylko aktem ekonomicznym, ale też zawsze działaniem moralnym¹²¹. Franciszek wzywa młodych do zmian nawyków konsumenckich w kontekście ich szczególnej wrażliwości ekologicznej. Rzeczywiście niektóre trendy zmian nawyków konsumenckich są chętnie przyjmowane przez młode pokolenia takie jak:

a) *konsumpcja kolaboratywna (collaborative consumption)* - model organizacji i dystrybucji polegający na bezpośrednim świadczeniu sobie usług przez ludzi, czyli tzw. *peer to peer economy* (dobrym przykładem może tu być usługa BlaBlaCar) lub współużytkowanie, współkupowanie albo współtworzenie produktu, które powoduje oszczędność i pomaga w bardziej efektywnym wykorzystaniu zasobów.

b) *smart shopping* - sposób kupowania nie pod wpływem impulsu, ale w celu zaoszczędzenia środków i czasu.

c) *slow life* – pojęcie powstałe początkowo jako *slow food* w opozycji do Mc Donalds'a i promowanej przez firmę mody na *fast food*. Następnie rozszerzyło swój

¹¹⁹ Por. Franciszek, *Orędzie na XXIX Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 239.

¹²⁰ Por. tamże, s.238-239.

¹²¹ Por. Jan Paweł II, *Centesimus annus*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1998, s. 619-704, 36; Benedykt XVI, *Caritas in veritate*, Kraków 2009, 66.

zakres pojęciowy i jako *slow live* wzywa do zwolnienia tempa życia, poświęcenia czasu na relacje, wewnętrznego pokoju i lepszego balansu między życiem prywatnym i zawodowym.

d) *simple living* – trend powstały w opozycji do zbytkownego stylu życia, który wzywa do funkcjonalnego minimalizmu i świadomej konsumpcji.

Franciszek zachęca wychowawców i samych młodych do edukacji i samoedukacji ekologicznej poprzez podejmowanie małych, codziennych działań: „segregowanie odpadów, gotowanie tylko wówczas, gdy będzie można zjeść to, co ugotowano, ostrożne podejście do innych istot żywych, korzystanie z transportu publicznego lub wspólne korzystanie z samochodu przez kilka osób, sadzenie drzew, wyłączanie niepotrzebnego światła”¹²².

Nie wystarczy bronić się przed banalnymi i tanimi propozycjami konsumpcjonizmu. Trzeba powstałą w ten sposób pustkę egzystencjalną wypełnić propozycjami wartościowymi i atrakcyjnymi jednocześnie. Franciszek w danym kontekście przywołuje tu historię Odyseusza i Orfeusza. Jeden i drugi słuchali zdradliwego śpiewu Syren. Odyseusz jednak kazał się unieruchomić i przywiązać do masztu. Orfeusz zaś sam zaśpiewał tak, że oczarował Syreny i wybawił tym samym siebie i towarzyszy z niebezpieczeństwa¹²³. Papież wzywa więc młodych, aby wykorzystywali swoje możliwości i talenty niosąc piękno i dobro innym młodym. Jako przykład podaje błogosławionego Carlosa Acutisa, zmarłego w wieku lat 15, który zamiast „konsumować” treści Internetu, wykorzystywał go do ewangelizacji i szerzenia kultu eucharystycznego¹²⁴.

3.2.2 KONFORMIZM

W 2015 r. Centrum Badania Opinii Społecznej wydało raport *Kanon wiary Polaków*. Wynika z niego na przykład, że uważanie się za wierzącego, a nawet regularne uczestnictwo w praktykach religijnych nie oznacza jednocześnie

¹²² Franciszek, LS, 211.

¹²³ Por. tenże, CV 223.

¹²⁴ Por. tamże, 104-106.

akceptacji wszystkich prawd wiary katolickiej. Dla przykładu: wiara w piekło, w zmartwychwstanie ciał lub w grzech pierworodny są często odrzucane. Jednocześnie wiarę w przeznaczenie zadeklarowało 66% respondentów¹²⁵. Ludzie młodzi, mimo iż deklarują się jako wierzący lub głęboko wierzący, często jednocześnie nie podzielają przekonań i postaw etycznych wynikających z nauczania Kościoła katolickiego¹²⁶.

Jako „konformizm” przyjmuje się tu zmianę zachowania jednostki, która podporządkowuje się wartościom, poglądom i normom postępowania przyjętym w danej grupie społecznej, wychodząc naprzeciw prawdziwym lub wyobrażonym oczekiwaniom grupy¹²⁷. Ta zmiana może mieć charakter bezrefleksyjny lub refleksyjny i wtedy wiąże się ona ze zmianą przekonań.

Niektórzy teolodzy w konformizmie widzą relatywizm wcielony, czyli postawę będącą skutkiem danego poglądu filozoficznego. Na przykład *Instrukcja o powołaniu teologa w Kościele* nazywa konformizm (opinii publicznej i środków masowego przekazu) jedną z przyczyn systematycznej opozycji wobec Nauczycielskiego Urzędu Kościoła¹²⁸. Ów związek konformizmu i relatywizmu podkreśla Benedykt XVI, gdy w *Orędziu* na Światowy Dzień Młodzieży w Madrycie napisał: „szerzący się relatywizm, w myśl którego wszystko jest tak samo ważne i nie istnieje żadna prawda ani żaden absolutny punkt odniesienia, nie prowadzi do prawdziwej wolności, lecz do niepewności, zagubienia i konformizmu wobec chwilowych mód”¹²⁹.

¹²⁵ Por. Centrum Badania Opinii Publicznej, *Kanon wiary Polaków. Komunikat z badań CEBOS. Nr 29/2015*, Warszawa, 2015. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_029_15.PDF (data dostępu 02.01.2020).

¹²⁶ Sztandarowym przykładem mogą tu być uliczne protesty z licznym udziałem ludzi młodych po wyroku Trybunału Konstytucyjnego w Polsce z 22.X.2020 r., który zabronił aborcji dzieci ze względu na ich stan zdrowia.

¹²⁷ Por. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Konformizm> (data dostępu 25.03.2022).

¹²⁸ Por. Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja o powołaniu teologa w Kościele*, 32, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19900524_theologian-vocation_pl.html (data dostępu 11.04.2021).

¹²⁹ Benedykt XVI, *Orędzie na XXVI Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 204.

Konformizm często wynika także z tchórzostwa ludzi, którzy boją się wyróżniać i ze strachu przed wykluczeniem gotowi są naruszyć wartości własne lub zagrozić tym, którzy się wyróżniają. Tak było na przykład w relacji Jezusa i współczesnych mu: „Tchórzliwy konformizm słabych dusz czuje się silny w atakowaniu Tego, który zdaje się odtąd być tylko bezsilnością”¹³⁰. Konformista zgadza się na jednakowość myślenia i naśladownictwo zachowania. Jako życiową taktykę wybiera dostosowanie się.

Papież Franciszek jako przejaw konformizmu uważa takie właśnie ujednolicanie myślenia, które jest groźniejsze niż jego rewolucjonizowanie. Sądzi on, że nasza epoka wyróżnia się właśnie próbami narzucania „jednej myśli”, która jest słaba, gdyż nie jest rezultatem osobistego wyboru, ale narzucana jest z zewnątrz. W związku z tym „nikt nie traktuje jej jako własnej; wszyscy zaś starają się nią żyć, ale nie myślą o niej”¹³¹. Taka „jedna myśl” jest także rezultatem tak zwanej „globalizacji kulistej”, rozumianej jako standaryzację bez uszanowania lokalnej tożsamości. Franciszek podkreśla, że globalizacja powinna być nie „kulista” ale wielopłaszczyznowa, to znaczy uwzględniająca różne standardy¹³².

Głównymi skutkami konformizmu, które akcentują papieże są: zgoda na przeciętność, przelotność, nijakość, a także toksyczne uzależnienia¹³³. Przeciętność wśród młodych przejawia się w szybkim uleganiu przeróżnym modom. Mechanizm, jaki się tu przejawia, to bezkrytyczna wiara w to, że „nowe” zawsze oznacza „dobre”. Za owym pragnieniem bycia „modnym” występuje chęć stawania się takim jak wszyscy, czyli zgoda na własną przeciętność i niewyróżnianie się. Jako przykład niebezpiecznej mody podaje Franciszek, wspomniane już wcześniej, operacje plastyczne, których popularność w skali światowej z roku na rok rośnie

Polski tłumacz użył słów *uleganie panującej modzie* jednak tłumaczenia w innych językach używają wprost słowa konformizm: angielski (*blind conformity to the fads of the moment*), włoski (*conformismo alle mode del momento*), hiszpański (*conformismo con las modas del momento*).

¹³⁰ Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu, cz. II. Od wjazdu do Jerozolimy do Zmartwychwstania.*, tłum. W. Szymona, Jedność 2011, s. 234.

¹³¹ Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 123-124.

¹³² Por. tamże, s. 122-123.

¹³³ Por. Jan Paweł II, *Orędzie z okazji XVII Światowego Dnia Młodzieży*, w: *Do młodzieży...* s. 145.

wśród młodych i coraz młodszych¹³⁴. Tę sztuczną estetykę papież z Argentyny nazywa odczłowieczającą ludzkie piękno i wzywa do kochania siebie takimi, jakimi stworzył nas Bóg¹³⁵. Za taką postawą kryje się też wspomniany już strach przed byciem odrzuconym jako ten, który nie dostosował się do obowiązujących standardów. W rezultacie ów strach odrzucenia przejawiający się w postawie konformizmu może doprowadzić nawet do uzależnienia narkotycznego¹³⁶.

Przelotność i nijakość są symptomami konformizmu w takim sensie, że „kręgosłup” wartości osoby (również młodej), nie istnieje lub jest tak słaby, że nie daje mu stabilności. W związku z powyższym każda nowa moda, trend i ideologia powodują, że człowiek „chce płynąć, kierując się jakimś konformizmem, przesu- wając się raz na lewo, raz na prawo, wedle tego jak zawieje wiatr”¹³⁷.

Środkiem profilaktycznym i lekarstwem na konformizm, o którym piszą wszyscy omawiani tu papieże są: męstwo, wysokie ideały oraz zdolność do pod- jęcia ryzyka w ich obronie. Do odwagi wzywał młodych Jan Paweł II, gdy spotkał się z nimi w 1987 r. na Westerplatte. Jako przykład takiej odwagi dawał im mło- dych, polskich żołnierzy, którzy pod dowództwem majora Sucharskiego podjęli z uporem nierówną walkę. Zachęcał ich do bycia wiernymi w obronie własnego „Westerplatte” rozumianego jako słuszną sprawę, o którą trzeba i należy walczyć, jako obowiązek, od którego nie można uciec i jako porządek wartości, który trzeba „utrzymać”¹³⁸.

¹³⁴ Dla przykładu w USA w 2000 r. było wykonanych 4,847,561 procedur kosmetycznych (Minimally-Invasive Cosmetic Procedures), a w 2019 r. już 16,349,031 co oznacza wzrost o 237%. <https://www.plasticsurgery.org/news/plastic-surgery-statistics> (data dostępu 13.01.2021).

¹³⁵ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s.59.

¹³⁶ Por. Franciszek, *Messaggio del Santo Padre Francesco ai partecipanti al Capitolo Generale dei Salesiani, Valdocco, 16 febbraio – 4 aprile 2020*.

“Cultura imperante che, in non poche situazioni – sia per indigenza e povertà estrema sia per abbondanza, in alcuni casi pure estrema –, finiscono con l’asfissiare e uccidere i sogni dei nostri giovani condannandoli a un conformismo assordante, strisciante e non di rado narcotizzato”.

¹³⁷ Jan Paweł II, *Przemówienie do profesorów i studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*. <http://www.nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/625/pkt/0/pos/7/haslo/konformizm> (data dostępu 11.04.2021).

¹³⁸ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży. Gdańsk-Westerplatte, 12 czerwca 1987*, w: *Do mło- dzieży...*, s. 581.

Należy dodać, że takich odważnych obrońców „Westerplatte” Jan Paweł II życzył również marksistom, pokazując tym samym, że konformizm jest postawą, która nie służy żadnej ideologii, religii ani sprawie. Uważał uniwersytety katolickie za środowiska, które powinny wychowywać ludzi na osobowości z silnym kręgosłupem moralnym¹³⁹. Zachęcał on młodych, aby zadowalały ich tylko najwyższe ideały. Przekonywał, że przelotne mody i nijakie rozrywki umniejszają ich człowieczeństwo. Zapewniał, że bez Boga „poprzeczka” ideałów młodości szybko się obniża¹⁴⁰, zaś żywe Jego pragnienie może ustrzec od konformizmu i przeciętności oraz dopomóc w osiągnięciu wysokich celów ¹⁴¹.

Odwaga i wierność w obronie życiowych „Westerplatte” wymagają także podjęcia ryzyka. Wymagają wyrażenia słusznego sprzeciwu i podjęcia obrony. Często za wysoką cenę: utraty dóbr materialnych, mniejszych możliwości kariery zawodowej, aż do utraty wolności, zdrowia lub życia. Jako przykład katolików, którzy takie ryzyko podjęli Jan Paweł II podawał Kościół w Meksyku, który mimo, że został postawiony poza prawem państwowym, to stał się kościołem niezwykle mocnym, i komentował: „Natomiast niebezpieczny [...] jest człowiek, który nie wybiera ryzyka, nie wybiera wedle najgłębszych przekonań, wedle swojej wewnętrznej prawdy, tylko chce się zmieścić w jakiejś koniunkturze [...]”¹⁴².

3.2.3 KULT MŁODOŚCI

Ostatnim z omawianych tu wyzwań osobistych jest kult młodości. Jest to wyzwanie szczególne, gdyż skierowane bardziej wobec młodości jako takiej, niż

¹³⁹ Jan Paweł II, *Przemówienie do profesorów i studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*. <http://www.nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/625/pkt/0/pos/7/haslo/konformizm> (data dostępu 11.04.2021).

¹⁴⁰ Takie zdradzenie wysokich ideałów młodości dobrze obrazuje tekst jednej ze słynnych piosenek grupy *Perfect*: „Proza życia to przyjaźni kat, pęka cienka nić / Telewizor, meble, mały fiat: oto marzeń szczyt / Hej, prorocy moi z gniewnych lat, obrastacie w tłuszcz / Już was w swoje szpony dopadł szmal, zdrada płynie z ust”.

¹⁴¹ Por. Jan Paweł II, *Oreędzie do młodych całego świata z okazji XVII Światowego Dnia Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 152.

¹⁴² Jan Paweł II, *Przemówienie do profesorów i studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*. <http://www.nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/625/pkt/0/pos/7/haslo/konformizm> (data dostępu 11.04.2021).

wobec młodych. Stoi ono głównie przed osobami dorosłymi i w podeszłym wieku i dotyczy wartości, jaką posiada młodość dla człowieka. Odpowiadając na to pytanie, starsze pokolenia doprowadziły dziś do fenomenu kultu młodości, jaki stał się w ten sposób wyzwaniem także dla współczesnej młodzieży.

Wyrażenie *kult młodości* używane jest (bez cudzysłowu) przez Jana Pawła II i Franciszka. Franciszek, który częściej eksploruje dany temat, używa także zwrotu „adorowanie młodości”¹⁴³.

Z punktu widzenia teologii duchowości, kult i adoracja należą się jedynie Bogu lub świętym ze względu na Boga¹⁴⁴. Według *Katechizmu Kościoła Katolickiego* fałszywy kult oznacza grzech bałwochwalstwa. Jest on stałą pokusą wiary. „Polega na ubóstwianiu tego, co nie jest Bogiem. Ma on miejsce wtedy, gdy człowiek czci i wielbi stworzenie zamiast Boga, bez względu, czy chodzi o innych bogów, czy o demony (na przykład satanizm), o władzę, przyjemność, rasę, przodków, państwo, pieniądze, itp.”¹⁴⁵.

Znawca tematu - włoski ksiądz Armando Matteo, wiąże początek kultu młodości z pokoleniami: *Boomers* i *X*, oraz z rewolucją obyczajową, która swe apogeum osiągnęła w 1968 r.¹⁴⁶. Rewolta ówczesnych studentów, importowana z USA do Europy, głosiła odejście od zatęchłej, według nich tradycji, autorytarności rodziców i amerykańskiego imperializmu pod hasłem „Make love, not war”. W tym właśnie okresie myśl, iż celem dojrzwania jest bycie dorosłym, zastąpiono chęcią pozostawania młodym za wszelką cenę¹⁴⁷. W większości przypadków oznaczało to dbałość o swoje zdrowie fizyczne, afirmację własnej seksualności i atrakcyjności, podkreślanie własnego sukcesu, traktowanie wolności jako wartości priorytetowej i stałą chęć do zdobywania nowych doświadczeń. W rezultacie owa chęć przedłużania młodości pozostawiła mało miejsca dla etyki i moralności, dla

¹⁴³ Franciszek, CV, 182.

¹⁴⁴ Por. KKK, 2114.

¹⁴⁵ Tamże, 2113.

¹⁴⁶ Por. A. Matteo, *Onora l'adulto, che e in te*, w: NPG (XI. 2020), s. 18.

¹⁴⁷ Por. tamże.

dawania świadectwa i dla procesu wychowawczego. Wywołała ona też niechęć i dystans do zobowiązań i do ról, które z nich wynikają¹⁴⁸.

Do głównych przejawów kultu młodości należałoby zaliczyć cztery zjawiska: przedłużanie okresu młodości w prawodawstwie; dyskryminację osób starych i chorych, wykorzystanie młodego ciała jako symbolu kultu młodości; oraz fenomen „społeczeństwa bez dorosłych”¹⁴⁹.

Kult młodości podkreśla z jednej strony wartość tego co młode, z drugiej zaś strony, sprzyja niechęci wobec starości i tego co z nią związane. Tę problematykę wielokrotnie podejmowali papieże. Na przykład Jan Paweł II w swoim liście z 1999 r. *Do moich braci i siostr – ludzi w podeszłym wieku*, zwracał uwagę na samotność wielu osób starszych¹⁵⁰. Franciszek zaś napisał, że kultura odrzucenia, zalicza osoby starsze do tych, którzy „nie są już potrzebni”¹⁵¹. Ta sytuacja stała się szczególnie widoczna w kontekście pandemii koronawirusa, gdy wielu starszych umierało w samotności oraz izolacji. „Izolowanie osób starszych i pozostawianie ich pod opieką obcych, bez właściwego i bliskiego towarzyszenia rodziny, okalecza i zubaża samą rodzinę. Co więcej, doprowadza do pozbawienia ludzi młodych niezbędnego kontaktu z ich korzeniami i mądrością, której młodzież nie może osiągnąć o własnych siłach”¹⁵². Podobny wpływ kult młodości może mieć na relację do chorych sprawiając, iż obecność osoby cierpiącej może stać się drażniącą i niekomfortową. Jan Paweł II łączy te dwa czynniki, gdy napisał o kulturze „którą cechuje bałwochwalczy kult ciała, wypieranie ze świadomości bólu i cierpienia oraz mit wiecznej młodości”¹⁵³.

Głównym symbolem kultu młodości jest dziś młode ciało. Nasza epoka cielesnością interesuje się niemal obsesyjnie. Ciała młode, piękne, seksualne

¹⁴⁸ Por. tamże, s. 19.

¹⁴⁹ Por. tamże, s.14-32.

¹⁵⁰ Jan Paweł II, *Do moich braci i siostr – ludzi w podeszłym wieku*, 13.

¹⁵¹ Franciszek, FT, Kraków 2020, 18.

¹⁵² Tamże, 19.

¹⁵³ Jan Paweł II, *Ecclesia in Europa*, w: *Dzieła zebrane. Adhortacje. t. II*, Kraków 2006, s. 859-914, 88.

i pożądane pojawiają się w reklamach, filmach i na wybiegach dla modelek¹⁵⁴. Ciała, które odbiegają od owego idealnego wzorca (czyli przeważająca ich wielkość), mają utrudniony dostęp do kultury masowej¹⁵⁵. Owo przeakcentowanie cielesności często powoduje nadmierne zainteresowanie własnym wyglądem fizycznym, które zwłaszcza u młodych może przybierać formy dysfunkcyjne, szczególnie u nastolatków, którzy budują swoje poczucie wartości w dużej mierze na własnym fizycznym wyglądzie. Zbiega się to z charakterystyczną dla tego wieku dużą potrzebą akceptacji ze strony grupy rówieśniczej. Jeśli także od grupy nastolatków otrzymuje negatywny komunikat na temat swojego wyglądu, może to być powodem dla zaburzeń: anoreksji, bulimii, anoreksji, dysmorfofobii lub depresji. Zaniepokojenie papieża Franciszka rosnącym popytem na operacje plastyczne opisano już wyżej. Jednocześnie podkreśla on, że istnieje różnica między słusznym dbaniem o swój wygląd i wizerunek oraz przesadą w tworzeniu sztucznej estetyki¹⁵⁶.

Ostatnim omawianym tu fenomenem kultu młodości jest zjawisko „społeczeństwa bez dorosłych”. Jak to było wspomniane na początku, kult młodości jest wyzwaniem, które stoi przede wszystkim przed dorosłymi i które wiele mówi o ich dzisiejszej sytuacji.

Pokazuje, że proces starzenia dla dorosłych jest trudny do zaakceptowania. Wielu nie chce przyjąć własnej łysiny i zmarszczek. Protestują przeciwko przemianom i chcą nadal udawać młodych. O nich to napisał papież, iż „[...] ktoś chciałby

¹⁵⁴ Por. CV, 182.

¹⁵⁵ Na szczęście w reklamie widać także przebijające się nowe trendy. Na przykład firma *Dove* od 2004 rozpoczęła kampanię reklamową o nazwie *Campaign for Real Beauty*. Produkty firmy reklamowały kobiety o wyglądzie wykraczającym poza wąski model piękności. Elementem działalności firmy *Dove* stało się od tego czasu poszerzanie definicji kobiecego piękna. Słynnym stał się krótki film *Evolution* wyprodukowany przez firmę, który pokazuje, jak za pomocą stylizacji, makijażu i programu komputerowego do obróbki zdjęć można kobietę o przeciętnym wyglądzie zmienić w piękność z billboardu.

Innym nowym trendem jest zapraszanie starszych kobiet do reklamowania odzieży. Francuska marka *Céline* zaprosiła liczącą sobie 81 lat Joan Didion, intelektualistkę i pisarkę. Saint Laurent wykorzystał wizerunek Joni Mitchell (72 lata), a nowojorska marka Kate Spade reklamowana była przez Iris Apfel (ponad 90 lat).

¹⁵⁶ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s.61.

sobie zrobić nawet lifting serca. Jakże bolesne, jeśli ktoś chce usunąć zmarszczki oznaczające tyle spotkań, tyle radości i smutków!”¹⁵⁷.

Następnie owi dorośli wchodzą w niezdrową rywalizację z młodymi. Dzieje się tak w biznesie, w organizacjach pozarządowych, w rodzinie i czasem w Kościele. Owładnięci pragnieniem własnej młodości, próbują udowodnić prawdziwym młodym, że mogą być lepsi od nich nawet w „byciu młodym”¹⁵⁸. W ten sposób chcą skrócić młodość, której pragną dla siebie, nie dlatego, że kochają młodych, ale dlatego, że im zazdroszczą¹⁵⁹. Daną sytuację, można by sparafrazować następująco: kiedyś dorosły komunikował młodemu: „tu, gdzie teraz jestem ja – ty powinieneś dotrzeć”. Obecnie jest na odwrót i młody odbiera następujące przesłanie: „tu, gdzie teraz jesteś ty – chcę być ja. Jesteś młody, czyli jesteś w raju. Ty jesteś rajem”¹⁶⁰.

Kolejnym aspektem jest niedojrzałość wielu dorosłych podtrzymywana przez kontekst kulturalny w którym żyją. W przeszłości stworzenie rodziny i poczęcie dzieci rozumiano między innymi jako obowiązek publiczny. Dziś, w kontekście dominującej na Zachodzie kultury indywidualizmu uważa się to wyłącznie za sprawę prywatną¹⁶¹. W rezultacie nadeszło „pokolenie Piotrusiów Panów”, przedstawiciele którego często unikają odpowiedzialności, skupiają się na sobie, są niezdolni do budowania trwałych więzi i oczekują od innych (na przykład współmałżonka) postawy opiekuńczej, pobłażliwej i niewymagającej.

Najpoważniejszym jednak rezultatem „społeczeństwa bez dorosłych” jest naruszona wymiana międzypokoleniowa. Szczególnie naruszona wydaje się być wymiana wartości wychowawczych, w tym religijnych¹⁶². Otóż niedojrzali dorośli nie chcą lub nie potrafią wychowywać swoich dzieci ku dorosłości. Istnieje

¹⁵⁷ Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 40.

¹⁵⁸ Por. tamże, s.40.

¹⁵⁹ Por. CV, 79.

¹⁶⁰ A. Matteo, *Onora adulto, che e in te*, w: NPG (XI.2020), s.28 [tłumaczenie własne].

¹⁶¹ Por. tamże, s. 19.

¹⁶² Por. Franciszek, EG, 70.

poważne niebezpieczeństwo, iż dorosły, który uważa i komunikuje, że dorosłość jest nudna, będzie wychowywał kolejnych Piotrusiów Panów. Taka abdykacja z roli wychowawczej ciągnie za sobą dramatyczne skutki w rodzinach i przejawia się tym, że rodzice skupiają się na tym, aby dziecka nie zranić. Bardziej chcą być przyjaciółmi niż wychowawcami. Jednak edukacja w rodzinie jest relacją asymetryczną, nie zaś symetryczną. Młodzi potrzebują autorytetów w relacji z dorosłymi, a w sytuacji ich braku mają znaczne problemy, aby opuścić rodzinę swojego pochodzenia i założyć swoją własną. W ten sposób stają się ofiarami gry pozorów własnych niedojrzałych rodziców i rosną coraz bardziej wykorzenione i ukierunkowane na naśladowanie owej gry pozorów¹⁶³.

Niektóre konsekwencje kultu młodości były już wspomniane w rozdziale drugim, w części mówiącej o wspólnotcie międzypokoleniowej. Franciszek zwracał uwagę na to, że kult młodości bywa wykorzystywany przez niektórych w celu uwodzenia i manipulowania młodymi dla uzyskania korzyści osobistych, ekonomicznych lub politycznych. W rezultacie nie służy on samym młodym, ale wykorzenienia ich i ogałaca z prawdziwych wartości¹⁶⁴.

Wobec wyzwania jakim jest kult młodości, teologia, w tym nauczanie omawianych papieży, proponuje, aby sam Kościół unikał kultu młodości w swoim przepowiadaniu i we własnej praktyce duszpasterskiej. Szczególnie duszpasterstwo młodzieżowe jest narażone na nadużycia w tym względzie¹⁶⁵. Trzeba ponownie przemyśleć jakim językiem o młodości mówić. Być może należy przyznać, że ciągle nazywanie młodości najpiękniejszym lub najważniejszym okresem życia nie jest zgodne z biblijną antropologią, która takim okresem ukazuje raczej dorosłość. Zbyt częste przypisywanie sobie (także przez duchownych), stanu bycia „młodym duchem” lub unikanie nazywania kogoś „starym” poprzez mnożenie synonimów tego słowa można interpretować jako symptom kultu młodości, nie zaś jako trzymanie się zasad dobrego wychowania. Przejawem niezdrowego

¹⁶³ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s.41.

¹⁶⁴ Por. Franciszek, CV, 179, 182.

¹⁶⁵ Por. A. Matteo, *Onora adulto, che e in te*, w: NPG (XI.2020), s. 32-34.

juwenalizmu może być też fakt częstego wyznaczania na duszpasterza młodzieży osoby najmłodsze wiekiem. Wiele razy kryje się za tym przekonanie, że sam fakt bycia rówieśnikiem młodych mógłby być „receptą na sukces”.

Innym przejawem są trudności duszpasterzy młodzieży, aby w pracy wychowawczej określić precyzyjny model dorosłego „absolwenta” duszpasterstwa, którego chce się wychować i konsekwentnie do tego zmierzać¹⁶⁶. Tak więc celem dla duszpasterstwa młodzieżowego jest stać się „dorosłym” w całości, nie zaś tylko w swoich protagonistach¹⁶⁷.

Innym polem działalności Kościoła jest troska o podkreślanie odpowiedzialności dorosłych za wychowanie młodych i za przekazanie im wiary. W tym kontekście należałoby widzieć, na przykład inicjatywę Benedykta XVI, który ową troskę wyraził ogłaszając w 2012 Rok Wiary oraz inicjatywę Franciszka z 2019 r. dla wypracowania „Globalnego Paktu Edukacyjnego”.

Należy jednak podkreślić, że niebezpieczeństwo, jakim jest kult młodości, nie powinno zaćmić autentycznej radości, która jest tak charakterystyczna dla młodego wieku i do której młodzi mają prawo¹⁶⁸.

W rozdziale tym zostały omówione wyzwania, które niesie dla młodzieży współczesność. Z wielu zostały wyodrębnione te, które najczęściej pojawiają się w przepowiadaniu papieży. Wśród wyzwań cywilizacyjnych zwracają oni szczególną uwagę na: materializm, relatywizm, świat cyfrowy, kulturę odrzucenia, migrację oraz przemoc. Zaś wśród wyzwań indywidualnych podkreślają: konsumpcjonizm, konformizm oraz kult młodości.

Jednak wyzwania, porażki, aspekty negatywne i niedoskonałości młodzieży nie są dla papieży tematem priorytetowym. Zostawiają oni innym bycie ekspertami od zagrożeń, które zresztą są ogólnie znane. Nie lekceważą trudności, ale uważają, że jako ojcowie i przewodnicy młodych, powinni bardziej niż same

¹⁶⁶ Należy przyznać, że sytuacja polepszyła się w konsekwencji Synodu o rodzinie w 2015 r. Na przykład Towarzystwo Salezjańskie przeprowadziło poważną refleksję na temat wychowania młodych do małżeństwa i rodziny w ramach duszpasterstwa młodzieżowego.

¹⁶⁷ Por. Franciszek, EG, 105.

¹⁶⁸ Por. Franciszek, CV, 180.

problemy, pokazywać szlaki ich rozwiązania oraz więcej akcentować istniejące dobro niż piętnować zło, dostrzegając nawet mały płomień, który jeszcze się tli¹⁶⁹. I to właśnie będzie tematem dwóch kolejnych rozdziałów.

¹⁶⁹ Por. tamże, 67.

IV ROZDZIAŁ

PROCES ROZWOJU ŻYCIA DUCHOWEGO CHARAKTERYSTYCZNY DLA MŁODOŚCI

Po prezentacji wyzwań stojących przed młodością w rozdziale trzecim i przed przybliżeniem środków możliwych dla duchownego wzrostu młodych, które będą tematem rozdziału ostatniego, konieczna jest analiza procesu rozwoju życia duchowego charakterystycznego dla okresu młodości.

W niniejszym rozdziale analizie będą poddane te elementy procesu, które najczęściej są omawiane w nauczaniu papieskim, a mianowicie: interpersonalną relację z Bogiem, pragnienie przemian, znaczenie prawdy, wielką rolę miłości i wolności, oraz dojrzewanie do wyborów, także tych powołaniowych.

Wstępnie należałoby uczynić dwie uwagi. Po pierwsze - mimo że zagadnienia tego rozdziału rozpatrywane są przede wszystkim pod kątem duchowym, ze względu jednak na swoją specyfikę i naturę człowieka, nie jest możliwym ominąć tu także aspekty psychologiczne. Próbując je ominąć, popadałoby się w spirytualizm i eskapizm¹.

Po drugie – komunikując się z młodymi każdy z omawianych papieży nie prezentuje im tylko „jak jest”, ale wiele razy wskazuje „jak powinno być”. Robią to zaś w formie zachęt, wskazówek i rekomendacji. Wydawało się właściwym większość z owych wskazówek i rekomendacji umieścić w tym właśnie rozdziale, ponieważ ich treść wskazuje właśnie na znajomość procesów zachodzących w młodych i ich życiu.

¹ Duchowość i psychologia mają jednak wspólną płaszczyznę spotkania – człowieka. Ich wzajemna relacja przybiera jedną z pięciu form.

Separatyzm – który wyklucza współpracę; antagonizm – gdy dziedziny wzajemnie się wykluczają; psychologizm – gdy psychologia próbuje zdominować duchowość redukując ją do procesów psychicznych oraz spirytyzm – gdy duchowość robi to samo i deprecjonuje wartość psychologii w poznaniu człowieka.

Najwłaściwszym rozwiązaniem byłaby współpraca dyscyplin dla dobra człowieka z poszanowaniem wzajemnej autonomii i kompetencji. - Por. M. Tatar, *Między duchowością a psychologią. Przyjaciele czy wrogowie?* w: „Mistyka chrześcijańska” (159). *Kryzys w człowieku. Człowiek w kryzysie*, Warszawa 2022, s. 45-69.

4.1 INTERPERSONALNA RELACJA Z JEZUSEM

Stary Testament przedstawia Jahwe jako osobę, która wychodzi naprzeciw człowiekowi nawiązując z nim relację interpersonalną. Owa relacja dojrzewa poprzez kolejne etapy Objawienia, dochodząc do pełni w misterium Wcielenia Jezusa. Nie byłaby ona jednak możliwa, gdyby nie fakt, że z woli samego Boga człowiek jest *capax Dei*, czyli że jest zdolny do nawiązania takiej relacji. W odróżnieniu od innych stworzeń jest on istotą religijną, w sercu której jest obecne pragnienie Boga². Jak twierdzi nauczanie Kościoła: „Osobliwą rację godności ludzkiej stanowi powołanie człowieka do uczestniczenia w życiu Boga. Człowiek już od samego początku zapraszany jest do rozmowy z Bogiem [...]”³.

Relacja interpersonalna wymaga odkrycia podstawowej dla chrześcijan prawdy, że przede wszystkim chodzi nie o *coś*, ale o *Kogoś*. O *Kogoś* żywego z którym można wejść w relację. Pierwsze doświadczanie Boga jako osoby jest charakterystyczne właśnie dla wieku młodzieńczego, kiedy człowiek od religijności magicznej i moralnej przechodzi do postawy autentycznej i dojrzałej. Kiedy od *Boga moich rodziców* znajduję *mojego Boga*. Opisane poniżej procesy zachodzące w relacji Bóg-człowiek nie są ekskluzywne dla okresu młodości, niemniej ze względu na charakterystykę okresu rozwojowego procesy te mają swój wyłączny koloryt i niepowtarzalnie rozłożone akcenty. „Młodość [...] to wiek licznych i ważnych odkryć. Każda i każdy z was odkrywa własną osobowość, sens swego istnienia, rzeczywistość dobra i zła. [...] Ale wśród tych licznych odkryć nie może zabraknąć jednego, które posiada podstawowe znaczenie dla każdej ludzkiej istoty: osobistego odkrycia Jezusa Chrystusa. Odkrywanie Chrystusa wciąż od nowa i coraz lepiej jest najwspanialszą przygodą naszego życia”⁴. Z kolei Franciszek zauważa, że dzięki odkryciu miłosnej i stałej obecności Jezusa, młody człowiek może być wolny od poczucia samotności i opuszczenia, gdyż On „napęnia

² Por. KKK, 27-28.

³ Sobór Watykański II, GS, 19.

⁴ Jan Paweł II, *Orędzie na IV Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 69.

wszystko swoją niewidzialną obecnością i gdziekolwiek pójdziesz, będzie na ciebie czekał”⁵.

Obecny papież często nazywa relację młodych z Jezusem „przyjaźnią”. W *Christus vivit* pisząc o niej odmienia słowo *przyjaciół* i *przyjaźń* ponad 30 razy. Przypomina, że Jezus sam nazwał nas przyjaciółmi (por. J,15,15)⁶. Przyjaźń z Nim sprawia, że człowiek oczyszcza się i dojrzewa⁷. Charakteryzuje się ona częstymi rozmowami między przyjaciółmi⁸, nierozzerwalnością⁹ i doświadczeniem jedności między nimi¹⁰. Ukazując młodzieży Jezusa jako Przyjaciela i Brata, papieże często odwołują się do Wcielenia. Jego bliskość z człowiekiem wypływa z faktu, że doświadczał On dramatów i piękna ludzkiego życia, kruchości i słabości ludzkiej natury, aż po zdradę Judasza i cierpienie na krzyżu¹¹.

W historii teologii zmieniały się akcenty wskazujące na to, które władze człowieka są kluczowe dla jak najwłaściwszej relacji z Bogiem. Czasami zmiana akcentów prowadziła do skrajności i przeakcentowania: emocji (sentymentalizm), rozumu (intelektualizm), wiedzy (gnoza), ducha (spirytualizm) lub do fałszywego mistycyzmu. Dla współczesnej młodzieży w relacji z Bogiem kluczowe jest osobiste doświadczenie¹². Młodemu nie wystarcza wiedza teologiczna i nie wystarcza cudze doświadczenie, gdyż sami chcą egzystencjalnie doświadczyć Boga. Papieże często więc apelowali właśnie do ich doświadczenia wiary używając do tego

⁵ Franciszek, CV, 125.

⁶ Por. tamże, 153.

⁷ Por. tamże, 151.

⁸ Por. tamże, 155.

⁹ Por. tamże, 154.

¹⁰ Por. tamże, 156.

¹¹ Por. tamże, 23-33.

¹² Funkcja doświadczenia w teologii jest tematem z zakresu metateologii, który jest przedmiotem szerokiej dyskusji, toczącej się na przykład w obszarze języka niemieckiego od drugiej połowy XX wieku. Część owej dyskusji to polemika katolicko-protestancka. Píše o tym Kowalik Krzysztof w: *Funkcja doświadczenia w teologii. Próba oceny teologiczno-metodologicznej dyskusji we współczesnej literaturze niemieckojęzycznej*, Lublin 2003.

Katolicką rezerwę co do funkcji doświadczenia w teologii może obrazować fakt, że w *Indeksie tematycznym Katechizmu Kościoła Katolickiego* (Poznań 1994) słowo *doświadczenie* dotyczy tylko doświadczeń naukowych.

różnych określeń np. *przeżyć, odczuć, zjednoczyć się, poznać, zawierzyć, spojrzeć w oczy, ujrzeć, kontemplować, pragnąć, etc.*¹³.

Zwracają uwagę młodych, że najważniejszym doświadczeniem jest ich wewnętrzna zażyłość z Chrystusem, która jest gwarancją „prawdziwej pełni bycia młodym”¹⁴. Święty Jan Paweł II zwracał uwagę, że to w Jezusie najpełniej poznajemy Boga. Poznanie to (różne od wiedzy) „[...] angażuje właściwie całego człowieka. [...] Z punktu widzenia duchowości jest to niezwykle istotny element, ponieważ opisuje egzystencję człowieka w Jezusie Chrystusie”¹⁵. Innym określeniem opisującym interpersonalną relację z Jezusem w kategoriach doświadczenia jest *zjednoczenie*. W teologii życia mistycznego opisuje ono trzeci i ostatni etap rozwoju życia wewnętrznego następujący po *oczyszczeniu* i *oświeceniu*. Zjednoczenie z Chrystusem przewyższa wszystko co możemy przeżyć z innymi ludźmi. Pisząc o nim Franciszek przywołuje słowa Świętego Pawła „teraz już nie ja żyję, lecz żyje we mnie Chrystus” (Ga 2,20)¹⁶.

Papież wskazuje młodym różne sposoby i przestrzenie, gdzie mogą doświadczyć interpersonalnej relacji z Bogiem. Wśród nich jednak najczęściej wskazują na dwie z nich, a mianowicie na modlitwę kontemplatywną i na Kościół. Na przykład komentując temat XIX Światowego Dnia Młodzieży *Chcemy ujrzeć Jezusa* Jan Paweł II zachęca, aby młodzi pozwolili Jezusowi spojrzeć im w oczy i aby kontemplowali piękno Jego oblicza. Podkreśla, że dla kontemplacji potrzebna jest atmosfera wewnętrznego wyciszenia z dala od zgiełku świata. Zachęca, aby kontemplowali oblicze Chrystusa oczami ciała, czyli w bieżących wydarzeniach i w innych ludziach¹⁷. Jednak kontemplować Go powinni także oczami duszy poprzez modlitwę i medytację Pisma Świętego¹⁸. Analizując sposób

¹³ Por. Franciszek, CV, 150-157.

¹⁴ Por. tamże, 150.

¹⁵ M. Tatar, *Charyzmat młodości ...*, s.180.

¹⁶ Por. Franciszek, CV, 156.

¹⁷ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XIX Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 155.

¹⁸ Por. tamże.

modlitwy proponowany młodym przez organizatorów na przykład Światowych Dni Młodzieży lub Europejskich Spotkań Taize, zauważa się, jak często pojawia się modlitwa o charakterze medytacyjnym i wyciszającym jak na przykład: Adoracja Najświętszego Sakramentu, Droga Krzyżowa lub śpiew kanonów. Także modlitwę różańcową Jan Paweł II przedstawiał młodym jako „formę prostej i głębokiej kontemplacji oblicza Chrystusa”¹⁹.

Miejszem doświadczenia Boga jest też Kościół. Nie można go oddzielić od Chrystusa, tak jak nie można oddzielić ciała od głowy (por. 1 Kor 12,12), gdyż nie żyje on samym sobą, ale Chrystusem, który mu daje życie. Dlatego uzasadnione są na przykład życzenia Benedykta XVI skierowane do młodych w Kolonii w 2005 r. „Obyście w tych błogosławionych dniach wspólnoty i radości mogli przeżyć wyzwalające doświadczenie Kościoła jako miejsca, w którym miłosierna miłość Boga ogarnia wszystkich ludzi. W Kościele i za pośrednictwem Kościoła spotkacie Chrystusa, który na was czeka”²⁰.

Nie jest możliwą dla chrześcijanina autentyczna relacja z Bogiem bez miłości, gdyż jest ona podstawą budowania więzi międzyosobowej. Od prawdy, że to Bóg pierwszy ukochał człowieka zaczyna się kerygmat. Potwierdzając to Franciszek w *Christus vivit* ukazał Boga jako wspierającego ojca, którego miłość jest czulsza od miłości matki, tak zakochanego w człowieku, że wytatuował go na obu dłoniach. Jego miłość do człowieka jest radosna a zarazem silna i stabilniejsza niż góry²¹. Jego miłość „nie przytłacza, [...] nie marginalizuje ani nie ucisza i nie milczy, miłość, która nie upokarza ani nie zniewala. Jest to miłość Pana, miłość codzienna, dyskretna i respektująca, miłość wolności i dla wolności, miłość, która leczy i uwzniośla. To miłość Pana, która wie więcej o powstawaniu niż upadkach, o pojednaniu niż zakazach, o dawaniu nowej szansy niż potępieniu, o przyszłości

¹⁹ Jan Paweł II, *Orędzie na XXVIII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 151

²⁰ Benedykt XVI, *Powitanie uczestników Światowego Dnia Młodzieży. Kolonia, 18 sierpnia 2005*, w: *Do młodzieży...*, s. 468.

²¹ Por. Franciszek, CV, 113-114.

niż przeszłości”²². Miłość rodzi miłość, tak więc Franciszek radzi, aby odpowiadając na taką miłość Boga zakochać się w Nim namiętnie, absolutnie i ostatecznie²³. Temat ten zostanie rozwinięty również w kolejnym punkcie tego rozdziału dotyczącym potrzeby miłości.

Osobowa relacja z Jezusem pomaga odkryć, że to On jest Drogą i Prawdą. Droga jest związana z wyborem. Papieże zwracają uwagę młodych, że znajdują się oni w okresie życia, który wymaga podjęcia najważniejszych wyborów i związanych z kierunkiem studiów, profesją, małżeństwem, rolą, którą chcą odgrywać w społeczeństwie lub Kościele, etc. Z Jezusem można z zaufaniem patrzeć w przyszłość „Wy ludzie młodzi, często stoicie na skrzyżowaniu dróg i nie wiecie, którą z nich wybrać, gdzie iść. [...] W takich chwilach nie zapominajcie, że tylko Chrystus, tylko Jego Ewangelia [...] są drogą pewną, wiodącą do pełnego i trwałego szczęścia”²⁴. Zgromadzonej zaś na Tor Vergata młodzieży święty Jan Paweł II mówił, że najważniejsze pytania dotyczące drogi życiowej nie zaczynają się od *co*, ale od *kto*, *komu* i *za kim*²⁵.

Doświadczenie, że Jezus jest Prawdą, to dla młodego człowieka wielka pomoc, gdyż młodość jest okresem szczególnie wyczulonym na prawdę i na autentyczność. Wtedy to właśnie człowiek intensywnie szuka sensu własnego życia. Papieże wielokrotnie podkreślali, że w pełni zrozumieć siebie samego można jedynie w Chrystusie, gdyż to on jest „Słowem prawdy, wypowiedzianym przez samego Boga jako odpowiedź na wszystkie pytania ludzkiego serca”²⁶. Osobowa więź z Jezusem - Prawdą pomaga też w rozeznaniu duchownym, na którego istotę i właściwą metodologię (zakorzenioną w tradycji ignacjańskiej) wielokrotnie zwracał uwagę Franciszek²⁷.

²² Franciszek, CV, 116.

²³ Por. tamże, 132.

²⁴ Jan Paweł II, *Orędzie na IV Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 70.

²⁵ Por. Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie XV Światowego Dnia Młodzieży. Tor Vergata – błonia*, w: *Do młodzieży...*, s. 442.

²⁶ Jan Paweł II, *Orędzie na IV Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s.70.

²⁷ Por. Franciszek, CV, 278-298.

Głównym rezultatem interpersonalnej relacji z Jezusem, o której piszą papieże, jest przemiana. Najpierw przemienia się wewnętrznie sam młody człowiek. Odkrywa w sobie siły, aby odnieść zwycięstwo nad samym sobą, nad tym co w nim słabe i grzeszne. Zostaje wyzwolony z lęku i napełniony męstwem, które pomaga przetrwać problemy i burze życiowe²⁸. Następnie zaczyna on promieniować tą przemianą na zewnątrz: w wymiarze rodzinnym, kulturalnym, artystycznym, politycznym, koleżeńskim i szkolnym. „Wiara pozwala wniesić w życie społeczne coś nowego, niezwykłego, oryginalnego i młodzieńczego. Wiara ułatwia przeobrażenie społeczeństwa nie powierzchownie, ale od podstaw”²⁹. Pragnienie przemieniania siebie, społeczeństwa i Kościoła będzie tematem kolejnego punktu.

4.2 PRAGNIENIE PRZEMIANY

Papieże, których pisma poddajemy analizie, dobrze rozumieją procesy zachodzące w świecie młodych. W rezultacie ich ogólne widzenie współczesnej młodzieży jest pełne nadziei. Często powtarzali właśnie młodym, że są nadzieją Kościoła i ich osobistą nadzieją. Nie obawiają się też stawiać młodym wymagania. Pomimo to albo właśnie dzięki temu, potrafili zdobyć u wielu z nich autorytet i miłość. Wiedzą o głębokich i silnych pragnieniach przemiany siebie, świata i Kościoła, jakie drzemią w młodych i wzywają, aby nie zagłuszali w sobie tych pragnień i nie bali się ich. W kontekście tego święty Jan Paweł II pisał o rosnącej potrzebie uczestnictwa, szczególnie wśród młodzieży i kobiet, którą nazywał prawdziwym „znakiem czasu”. Owo uczestnictwo widoczne jest w życiu rodzinnym i szkolnym, ale także w sferze kulturalnej, politycznej, społecznej i ekonomicznej³⁰.

Jan Paweł II twierdził, „Nie lękajcie się waszej młodości i waszych głębokich pragnień szczęścia, prawdy, piękna i trwałej miłości! Mówi się czasem, że

²⁸ Por. Jan Paweł II, *Spotkanie z młodzieżą. Poznań - plac Adama Mickiewicza, 3 czerwca 1997*, w: *Do młodzieży...*, s. 586.

²⁹ J. Niewęglowski, *Jan Paweł II i młodzież* w: „Seminare. Poszukiwania naukowe” 23/2006. s.321-322.

³⁰ Por. Jan Paweł II, CL, 5.

społeczeństwo boi się owych potężnych pragnień młodzieży, że się ich boicie także wy sami. Nie lękajcie się! [...] Droga, która prowadzi w przyszły wiek, zależy od was”³¹. Benedykt XVI na spotkaniu z pielgrzymami niemieckimi przypomniał, że Kościół jest młody i że młodzi chcą wielkich przemian na rzecz pokoju i sprawiedliwości³². Franciszek zaś zaprasza ich obrazowo, aby ubrali buty wyczyrnowe i wyszli na „boisko życia”, będąc aktywnymi uczestnikami historii, nie zaś biernymi widzami³³. Wobec młodzieżowego radykalizmu pragnień, zaangażowania, pasji i żywiołowości Franciszek wyraża podziw, jest nimi zbudowany i nazywa to darem z nieba. Uważa, że cały Kościół powinien się od młodych uczyć i naśladować te cechy ³⁴.

Charakterystyczną cechą młodzieńczej gotowości do przemiany jest odwaga. Źródłem tej odwagi dla chrześcijanina powinien być Bóg zgodnie ze słowami „Jeżeli Bóg z nami, któż przeciwko nam?” (Rz, 8,31). Chrześcijanin przekonany o tym, że spełnia wolę Boga może dać się „porwać” Jego łasce i wtedy staje się, tak jak Maryja, świadkiem wielkich rzeczy, które w jego życiu czyni Wszechmogący³⁵. Mocna odwaga potrzebna jest młodemu do walki ze Złym i ze złem, które przejawia się pod postacią niesprawiedliwości, wyzysku, fałszu i zakłamania. Do walki „[...] ze wszystkim, co krzywdzi, poniża, plugawi ludzkie współzycie i obcowanie, z każdą zbrodnią w stosunku do życia – z każdym grzechem”³⁶. Wzorem takiej odwagi według papieży mogą być niektórzy święci lub też współcześni młodzi. Św. Jan Paweł II jako szczególny przykład odwagi przywołuje męczenników. W Roku Świętym, upamiętnia obok Koloseum, świadków

³¹ Jan Paweł II, *Orędzie na XVIII Światowy Dzień Pokoju 1985 r.*, w: *Do młodzieży...*, s. 9.

³² Por. Benedykt XVI, *Spotkanie z pielgrzymami niemieckimi*. 25.04.2005, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/niemcy_25042005.html (data dostępu 25.03.2022).

³³ Franciszek, *Przemówienie papieża Franciszka na Błoniach*, 28.07.2016. <https://deon.pl/kosciol/serwis-papieski/wszystkie-wystapienia-papieza-franciszka-w-polsce,402668> (data dostępu 25.03.2022).

³⁴ Por. tamże.

³⁵ Por. Franciszek, *Orędzie na Światowe Dnia Młodzieży 2018*, 4. https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20180211_messaggio-giovani_2018.html (data dostępu 25.03.2022).

³⁶ Jan Paweł II, Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s. 57.

wiary z XX wieku, którzy przelali krew za Chrystusa³⁷. Franciszek jako przykład do naśladowania podaje Erikę i Rogelio, którzy mimo obaw podjęli decyzję o narodzinach swojej chorej córki Ines³⁸.

Prócz odwagi, cnotą, która wzmacnia również pragnienie przemiany człowieka i świata, jest nadzieja. Na przełomie tysiącleci w *Nuovo millennio ineunte* lub *Ecclesia in Europa* św. Jan Paweł II zadawał pytania dotyczące przyszłości świata i Europy. Z jednej strony zachęcał, aby dowierzając słowom Chrystusa wypłynąć na głębie, z drugiej jednak zauważał w Europie oznaki gaszenia nadziei również w młodych poprzez: odejście od chrześcijańskich korzeni kontynentu, rozwój agnostycyzmu, obojętność religijną, fragmentaryzację życia czy zachwianie się samej koncepcji człowieka i rodziny³⁹. Podejmując refleksję swojego poprzednika, cnotę nadziei prawdopodobnie najdokładniej scharakteryzował Benedykt XVI w swojej encyklice *Spe salvi*. Tak pisał o istocie nadziei: „[...] jawi się jako element wyróżniający chrześcijan fakt, że oni mają przyszłość: nie wiedzą dokładnie co ich czeka, ale ogólnie wiedzą, że ich życie nie kończy się pustką”⁴⁰.

Przemiany wiążą się z ryzykiem i do ryzykowania właśnie Franciszek zaprasza młodych. Przekonuje ich, że, kto nie ryzykuje - ten nie wzrasta. Zarówno, jeśli jest to osoba czy też instytucja. Mądrze ryzykować powinien też Kościół, wychodząc na przykład na nowe peryferia. Młodzi, którzy nie ryzykują, mogą stać się 20-letnimi emerytami, a instytucja, która nie ryzykuje, każdą tradycję z małej litery „t”, może chcieć uczynić Tradycją według logiki słów: „Zawsze tak było”⁴¹. O takich właśnie młodych emerytach, którzy zrezygnowali z charakterystycznego

³⁷ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie podczas czuwania modlitewnego. Tor Vergata – blonia. 19 sierpnia 2000*, w: *Do młodzieży...*, s.438.

³⁸ Por. Czuwanie z młodymi. Przemówienie Ojca Świętego. Metro Park. Sobota 26 stycznia 2019 r. https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/january/documents/papa-francesco_20190126_panama-veglia-giovani.html (data dostępu 22.02.2022).

³⁹ Por. M. Tatar, *Chrześcijańska nadzieja jako czynnik rozwoju człowieka i świata w encyklice Spe Salvi Benedykta XVI*, w: „Warszawskie Studia Teologiczne” XXII/2/2009, s. 121-122.

⁴⁰ Benedykt XVI, *Spe Salvi*, Kraków 2007, 2.

⁴¹ Por. Franciszek, *Incontro pre-sinodale del Santo Padre Francesco con I giovani*, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/march/documents/papa-francesco_20180319_visita-pcimme.html (data dostępu 26.03.2022).

dla młodości pragnienia przemian mówił w Krakowie Franciszek, korzystając z metafory *kanapy-szczęścia*, która prowadzi do cichego paraliżu, ospałości i ogłupienia⁴². Papieże zdają sobie sprawę, że młodzieńcze pragnienie przemian może zostać zmanipulowane i wykorzystane pod wpływem ideologii lub prądów filozoficznych bądź społecznych. Na przykład Benedykt XVI zwracał uwagę na progresywizm, czyli nieograniczoną wiarę w historyczny postęp od gorszego ku lepszemu. Pod wpływem myśli, między innymi Karola Marksa i Fryderyka Engelsa, to właśnie postęp oparty na sile rozumu i wolności stał się dla wielu siłą napędową i motywem nadziei na przemiany. Innym niebezpieczeństwem jest podkreślanie indywidualistycznego wymiaru nadziei z jednoczesnym lekceważeniem jej wymiaru wspólnotowego. Do tego właśnie prowadzi indywidualizm, którym jest naznaczona obecnie zachodnia kultura. Papież z Niemiec przypominał, że nadzieja chrześcijańska w całej swojej rozciągłości jest wspólnotowa⁴³.

Papieże proponują zwrócić młodzieńcze pragnienia przemian w trzech głównych kierunkach: przemiany siebie, przemiany poprzez apostolat i przemiany świata. Przemiana siebie powinna, ich zdaniem, prowadzić drogą wzrostu ku dojrzałości. Dojrzewanie to z jednej strony pielęgnowanie i rozwijanie tego, co w młodości najpiękniejsze, z drugiej zaś oczyszczanie siebie od tego, co niewartościowe lub grzeszne. Na drodze tego oczyszczania mogą zawadzać na przykład kompleksy niższości, które sprawiają, że nie chcemy dostrzec i pracować nad własnymi słabościami⁴⁴. W tym kontekście papieże nie obawiają się ukazywać młodoży wymagań i radykalizmu Ewangelii, wskazując drogę chrześcijańskiej ascezy jako właściwej metody przemiany siebie⁴⁵. Dojrzewanie nie oznacza, iż młodość powinna zostać całkowicie wchłonięta i zamieniona dorosłością. Chodzi nie o zamianę, ale o przyswojenie i pogłębienie. Także charakterystyczne dla

⁴² Por. Franciszek, *Przemówienie Ojca Świętego na Campus Misericordie podczas modlitewnego czuwania z młodzieżą*. 30.07.2016. <https://deon.pl/kosciol/serwis-papieski/wszystkie-wystapienia-papieza-franciszka-w-polsce,402668> (data dostępu 25.03.2022).

⁴³ Por. M. Tatar, *Chrześcijańska nadzieja...*, s. 127.

⁴⁴ Por. Franciszek, CV, 161.

⁴⁵ Por. Jan Paweł II, *Parati semper...*, 8.

młodości pociągnięcie przez nieskończoność, szeroka otwartość i fascynacja rzeczywistością powinny nadal trwać w dorosłym, zgodnie z myślą Franciszka, że „każda faza życia jest bowiem nieustanną łaską, ma w sobie wartość, która nie powinna przeminąć”⁴⁶.

Na drodze przemieniania samych siebie, młodość pragnie wielkości. Św. Jan Paweł II potwierdzał i wzmacniał owo pragnienie dążenia do wielkich celów. Przestrzegał młodych przed popadnięciem w przeciętność. Mówił im, że to Chrystus wzywa ich do rzeczy wielkich, a sprawienie Mu zawodu oznaczałoby, że sami młodzi spotkają się z zawodem⁴⁷. „To On jest pięknem, które tak was pociąga. To On wzbudza w was pragnienie radykalnych wyborów, które nie pozwala wam iść na kompromisy. To On każe wam zrzucić maski, które zakłamują wasze życie. To On odczytuje w waszych sercach decyzje najbardziej autentyczne, które inni chcieliby stłumić”⁴⁸.

W procesie przemieniania siebie papieże zachęcają do rozwoju integralnego (rozwój fizyczny, profesjonalny, umiejętności, wiedzy etc.), szczególnie jednak akcentują konieczność rozwoju duchowego. Franciszek używa metafory, że tak jak młodzi troszczą się o pozostawanie on-line, tak powinni troszczyć się o aktywne połączenie z Jezusem⁴⁹. Od wieków Kościół używa własnego terminu na oznaczenie miary wielkości, ku której powinien dążyć chrześcijanin. Miarą tą jest świętość, do której powołani są wszyscy ochrzczeni, także młodzi. Papieże zapewniają, że choć droga ku świętości jest trudna, to z pomocą Jezusa jest ona osiągalna. Podkreślają, że naśladowanie świętych nie oznacza ich kopiowania, lecz szukanie swojego sposobu bycia świętym, aby być jak bardziej tym, kim Bóg nas

⁴⁶ Franciszek, CV, 160.

⁴⁷ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie pożegnalne. Jasna Góra. 15 sierpnia 1991*, w: *Do młodzieży...*, s.333.

⁴⁸ Jan Paweł II, *Przemówienie podczas czuwania modlitewnego. Tor Vergata – blonia, 19 sierpnia 2000*, w: *Do młodzieży ...*, s.439.

⁴⁹ Por. Franciszek, CV, 158.

zechciał „wymarzyć i stworzyć”⁵⁰. Św. Jan Paweł II wzywał wprost: „Młodzi przyjaciele, miejcie świętą ambicję być świętymi, jak On jest święty”⁵¹.

Każdy z omawianych papieży wzywa też młodych do przemieniającego apostołstwa. Według nich obecne w młodych pragnienie przemian powinno wyrażać się w dzieleniu się życiem wiary. Jako dowód na to, że są autentycznymi i skutecznymi ewangelizatorami i apostołami papieże podają przykłady z różnych epok. Carlo Acutis – zmarły w 2006 r. (w wieku lat 15) Włoch, którego beatyfikacja odbyła się w 2020 r. został patronem internautów dlatego, że swój apostolski zapał realizował w sieci, komunikując tam wartości ewangeliczne. Franciszek zachęca młodych do używania Internetu w sposób twórczy i zgodny z własnym światopoglądem, cytując słowa Carlo: „Wszyscy rodzą się jako oryginały, ale wielu umiera jako kserokopie”⁵². Bł. Józef Anchietta – apostoł Brazylii z XVI wieku, swoją działalność misjonarską rozpoczął jako młody hiszpański jezuita, gdy miał zaledwie dziewiętnaście lat⁵³. Św. Teresa od Dzieciątka Jezus (zmarła w wieku dwudziestu czterech lat) uznana jest za patronkę misji i za misjonarkę, mimo że nigdy nie opuściła swego karmelitańskiego klasztoru⁵⁴. Bł. Fryderyk Ozanam – który jako świecki młody uczoney wraz z grupą przyjaciół rozpoczął w XIX-wiecznym Paryżu działalność społeczną wśród najuboższej ludności⁵⁵.

Apostolat związany jest i wynika z misji posłania. Światowy Dzień Młodzieży w Manili w 1995 r. zorganizowany pod hasłem „Jak Ojciec mnie posłał, tak i Ja was posyłam” (J,20,21) był dla świętego Jana Pawła II okazją, do przybliżenia uczestnikom, czym dla chrześcijanina jest posłanie. Zachęca ich do radosnej odpowiedzi na posłanie Chrystusa z całym Jego orędnem i z wszystkim, co służy

⁵⁰ Por. Franciszek, CV, 162.

⁵¹ Jan Paweł II, *Orędzie na XV Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...* s.135.

⁵² Franciszek, CV, 106.

⁵³ Por. Franciszek, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie XXVIII Światowego Dnia Młodzieży. Rio de Janeiro – plaża Copacabana, 28 lipca 2013*, w: *Do młodzieży...* , s.541.

⁵⁴ Por. Benedykt XVI, *Orędzie na XXIII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...* , s.186.

⁵⁵ Por. Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy Świętej dla uczestników VI Międzynarodowego Forum Młodzieży. Paryż-kościół Saint-Etienne du Mont, 23 sierpnia 1997*, w: *Do młodzieży...* , s.411.

autentycznemu wyzwoleniu i prawdziwemu postępowi. Rezultatem tego będzie między innymi odkrycie przez starożytne kultury Azji, jak wiele wspólnego mają z chrześcijaństwem⁵⁶. Franciszek ów apostołat młodych wśród młodych wiąże z charyzmatem prorocstwa. Podkreśla, że prorok to człowiek, który „mówi i robi”, który potrafi zganić, ale także nakreślić perspektywy⁵⁷.

Jeśli chodzi o wyróżnione metody apostołstwa, to papieże podkreślają szczególnie świadectwo własnego życia i „miłość praktykowaną”. Świadectwo ma być zwykłe, konsekwentne, wierne, pokorne i odważne. Powinno być dawane w domach, w miejscach nauki, pracy i rozrywki. Jest ono jednocześnie niełatwe w kontekście zsekularyzowanego społeczeństwa, które wiarę i religię chce zepchnąć jedynie do życia prywatnego⁵⁸. Apostołstwo rodzi się z miłości i powinno wyrażać się językiem miłości. Dlatego młodzi ewangelizatorzy są wezwani, aby o tych, których im Bóg powierzył, zatroszczyli się, wysłuchali i starali się zrozumieć⁵⁹.

Oprócz ogólnego posłania *ad gentes*, papieże wyznaczają młodym pewne szczególne sfery i szczególnych adresatów dla ich apostołstwa, w których mogą liczyć na większe owoce niż dorośli ewangelizatorzy. Są to: apostołstwo wśród młodych, Internet i podróżowanie.

Nauczają, że to właśnie młodzi są znakomitymi apostołami i ewangelizatorami swoich rówieśników. Często osoba dorosła (np. kapłan lub zakonnik) nie mogą (lub nie potrafią) dotrzeć do tych środowisk, do których wstęp mają młodzi, jak to dobitnie opisał Benedykt XVI: „Niewątpliwe trudności, jakie napotykają ludzie dorośli, gdy starają się w sposób zrozumiały i przekonujący przemawiać do środowisk młodzieżowych, są może znakiem, przez które Duch chce przynaglić was młodych, abyście sami się tym zajęli. Wy znacie ideały i języki swoich

⁵⁶ Por. Jan Paweł II, *Rozważanie podczas czuwania modlitewnego. Manila-Luneta Park, 14 stycznia 1995*, w: *Do młodzieży...*, s.383.

⁵⁷ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 34-35.

⁵⁸ Por. Benedykt XVI, *Spotkanie z młodzieżą na nabrzeżu Bangaroo. Sydney, 18 lipca 2008*, w: *Do młodzieży...*, s.489.

⁵⁹ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XXVII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s.228.

rówieśników, wiecie, co ich boli, czego oczekują, a zarazem, jak bardzo pragną dobra. [...] Niech każdy z was zdobędzie się na odwagę, aby przyrzec Duchowi Świętemu, że przyprowadzi do Jezusa Chrystusa jednego młodego człowieka, w sposób, który uzna za najlepszy, umiając «z łagodnością uzasadnić tę nadzieję, która w was jest» (por. 1P 3,15)”⁶⁰. Jan Paweł II przedstawia jako przykład gotowej metodologii, która wychowuje młodych do apostołstwa wśród rówieśników *system prewencyjny*, czyli metodę wychowawczą zaproponowaną przez Świętego Jana Bosko⁶¹.

Na temat obecności młodych w Internecie było wspomniane już kilkakrotnie. Tu należałoby jednak dodać, że owa obecność ma mieć również charakter ewangelizacyjny i że jest ona dla młodych obowiązkiem chociażby ze względu na to, że mają oni naturalną łatwość poruszania się na cyfrowym kontynencie⁶².

Benedykt XVI nazwał podróżowanie przemieszczaniem się z powodu: studiów, pracy, przyjemności lub z przyczyn społeczno-ekonomicznych, stając się w ten sposób częścią ruchu migracyjnego. Papież z Niemiec podkreślał, że okoliczności podróżowania stwarzają również okazje do ewangelizacji, z których należy korzystać⁶³. Młodzi ewangelizatorzy powinni pamiętać, że ich misja nie jest osadzona w eklezjologicznej pustce. Świadectwo i misja każdego, są częścią świadectwa całej wspólnoty Kościoła. Młodym apostołom towarzyszy Kościół lokalny, powszechny i świętych obcowanie. Owoce zaś misji są uwarunkowane od jakości pracy w ekipie i od komunii, którą między sobą żyją pojedynczy apostołowie i ewangelizacyjne wspólnoty⁶⁴.

Strach i lęk to stany, które wielu młodych odczuwa przed podjęciem się zadań apostołskich. Jako przykład takiego lęku papież ukazuje im scenę powołania młodego Jeremiasza na proroka, który odpowiada: „Ach Panie Boże, przecież

⁶⁰ Benedykt XVI, *Orędzie na XXIII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s.185-186.

⁶¹ Por. Jan Paweł II, *Ojciec i nauczyciel młodzieży...*, 8.

⁶² Por. Benedykt XVI, *Orędzie na XXVIII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s.227.

⁶³ Por. tamże.

⁶⁴ Por. tamże, s.230.

nie umiem mówić, bo jestem młodzieńcem” (Jr 1,6). Dziś przyczyną takich lęków może być dla młodych wstyd, niechęć do porzucenia ustalonego i wygodnego sposobu życia, albo obojętność (lub wrogość) społeczeństwa wobec ewangelicznych wartości⁶⁵. Rozumiejąc te trudności Benedykt XVI przypomina młodym, że skuteczność ewangelizacji ostatecznie zależy od samego Boga. On to oczekuje od ewangelizatora przede wszystkim ufnej i posłusznej odpowiedzi na swoje wezwanie i może otrzymać owoce pomimo jego słabości i braków⁶⁶. Bóg i Kościół ufają młodym, powierzając im apostolską misję, gdyż, tak jak święty Jan, wiedzą, że ci potrafią być mocnymi we wierze (1J, 2,14).

Papież oczekują od młodych aktywnego angażowania się w życie społeczne na różnych poziomach: lokalnym, regionalnym i krajowym. Najczęstsze zaś zachęty dotyczą zaangażowania w promowanie pokoju, politykę, ekonomię i budowanie światowego braterstwa. Przestrzegają ich przed ryzykiem zamykania się w małych „gettach” lub grupach ludzi myślących podobnie jak oni. Powołanie świeckich nie powinno być pojmowane jedynie jako posługa wewnątrz Kościoła. Jest ono dużo szersze i wzywa do budowania szerokich przyjaźni społecznych w poszukiwaniu wspólnego dobra⁶⁷. Przemawiając do młodych na Westerplatte święty Jan Paweł II na przykładzie odwagi młodych obrońców tego⁶⁸ przylądka zachęcał do znalezienia swojego „Westerplatte”, czyli wymiaru zadań, od których nie można się uchylić i w obronie którego nie można zdezerterować⁶⁹. Franciszek zaś używa metafory piłkarskiej zachęcając, aby młodzi grali zawsze w ataku, kopiąc piłkę do przodu, co rozumie jako tworzenie świata braterstwa, sprawiedliwości i pokoju. Jako trwałe kryterium, do którego młodzi powinni się odwoływać

⁶⁵ Por. Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie VIII Światowego Dnia Młodzieży. Denver-Cherry Creek State Park, 15 sierpnia 1993*, w: *Do młodzieży...*, s.364.

⁶⁶ Por. Benedykt XVI, *Orędzie na XXVIII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s.228-229.

⁶⁷ Por. Franciszek, CV, 168.

⁶⁸ Por. Franciszek, *Przemówienie podczas czuwania modlitewnego. Rio de Janeiro-plaża Copacabana, 27 lipca 2013*, w: *Do młodzieży...*, s. 538-539.

⁶⁹ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży. Gdańsk-Westerplatte, 12 czerwca 1987*, w: *Do młodzieży...*, s. 581.

w swym społecznym zaangażowaniu, papież proponują młodym katolicką naukę społeczną. Szczególnie wyakcentował to Franciszek w czasie Światowych Dni Młodzieży w Krakowie, gdy osobiście zaangażował się w promocję książki i aplikacji *Donat*, czyli syntezy katolickiej nauki społecznej przygotowanej na potrzeby młodego czytelnika. Temat ten zostanie omówiony dokładniej w rozdziale piątym.

Do priorytetowych celów w społeczeństwie święty papież zaliczał budowanie i promowanie pokoju. Biorąc pod uwagę, iż sprawował on swój pontyfikat w czasach zimnej wojny, pod stałym zagrożeniem broni nuklearnej „której arsenały już w chwili obecnej zdolne są doprowadzić do samozniszczenia ludzkości”⁷⁰. Być może właśnie dlatego poruszał częściej niż pozostali temat pokoju w rozmowach z młodymi. Zebranych w Buenos Aires młodych Argentyńczyków, którzy pięć lat wcześniej przeżyli wojnę o Falklandy-Malwiny, a wcześniej rządy junty wojskowej i bratobójczą walkę z tysiącami *desaparecidos*, zachęca do pojednania narodowego i pokojowego współżycia opartego na szacunku do osoby ludzkiej, pokoju, sprawiedliwości i solidarności⁷¹. Św. Jan Paweł II naucza ich również personalistycznego wymiaru pokoju głosząc, że trzeba się o niego modlić oraz że rodzi się on najpierw w sercu każdego człowieka i stamtąd może stać się rzeczywistością wspólnotową⁷². Chrześcijanin, szczególnie młody, który żyje paschalną radością i jest głosicielem Słowa, będzie bardziej wiarygodnym, a więc i bardziej owocnym budowniczym pokoju. Pokój ma swoje głębokie korzenie i jeśli o nich zapomnieć, to może się on stać tylko nierealną utopią⁷³.

Kościół jako wspólnota wierzących uczestniczy w polityce jako partner, w sposób pośredni i pomocniczy. Inaczej rzecz się ma ze świeckimi katolikami. Mają oni szczególne powołanie do przejawiania miłości politycznej i obowiązek, by być aktywnymi w życiu politycznym i jego strukturach w sposób

⁷⁰ Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s.55.

⁷¹ Por. Jan Paweł, *Spotkanie rozpoczynające II Światowy Dzień Młodzieży. Buenos Aires, 11 kwietnia 1987*, w: *Do młodzieży...*, s.272.

⁷² Por. tamże, s.278.

⁷³ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na IX i X Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s.102.

bezpośredni⁷⁴. Kontekst dla takiej działalności bywa trudny, gdyż w niektórych miejscach na Zachodzie obecna jest pooświeceniowa mentalność skrajnej sekularyzacji. Ma ona na celu wyeliminowanie religii ze wszelkich form życia społecznego i zepchnięciu jej tylko do sfery prywatnej. W związku z tym ogólnym powołaniem świeckich, także młodzi są zaproszeni, aby wchodzić w politykę i być twórcami społecznej odnowy⁷⁵. Cele, które młodzi powinni zdaniem papieży realizować w polityce mają niewielki poziom szczegółowości rozwiązań. Wskazują raczej na wartości, które trzeba promować i których czasem trzeba bronić. Najważniejszą wśród nich wartością jest miłość. Powinna być ona fundamentem cywilizacji i życia politycznego, co wyraża zwrot „cywilizacja miłości” wprowadzony przez Pawła VI i często używany przez papieża z Wadowic.

Kolejną fundamentalną wartością polityczną jest sprawiedliwość oraz ludzka godność. Młodzież powinna bronić godności szczególnie najsłabszych i najbiedniejszych⁷⁶. Św. Jan Paweł II uzupełnił ten spis o wartości takie jak „pełna wolność religijna, [...], ochrona prawa do życia od poczęcia do naturalnej śmierci, troska o rozwój i umocnienie rodziny, dowartościowanie kulturowych odrębności dla wzajemnego ubogacania się wszystkich ludzi, ochrona równowagi naturalnego środowiska, które coraz bardziej bywa zagrożone”⁷⁷.

Pragnienie przemiany świata metodami politycznymi ciągnie też za sobą ryzyka i pułapki, przed którymi papieże przestrzegają młodych. Gdy Franciszek został zapytany, dlaczego tak wielu młodych Europejczyków angażuje się w ruchy

⁷⁴ Por. Benedykt XVI, *Deus caritas est*, Kraków 2008, 29.

⁷⁵ Por. Jan Paweł II, CL, 46.

⁷⁶ Por. Franciszek, *Bcmyn*, w: *DOCAT...*, s.13.

⁷⁷ Jan Paweł II, *Homilia podczas zakończenia Mszy Świętej na zakończenie VI Światowego Dnia Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s.328.

antyemigracyjne i szowinistyczne⁷⁸, tłumaczył to zjawisko tendencją niektórych młodych do surowości, mentalnej sztywności i lękiem przed zmianami⁷⁹.

Inną sferą społeczną, do przemieniania której wezwani są przez papieży młodzi, jest ekonomia. Każdy z nich wskazywał podobne priorytety w działalności ekonomicznej, które powinny zostać uwzględnione przez chrześcijanina. W ten sposób kontynuują oni konsekwentne nauczanie od czasów encykliki *Populorum progressio*, które podkreśla, że nie ma rozwoju ekonomicznego bez rozwoju społecznego. Franciszek zapoczątkował ruch skierowany bezpośrednio do młodych ekonomistów. W dzień wspomnienia liturgicznego Świętego Józefa Robotnika w 2019 r. zaprosił studentów, biznesmenów i ekonomistów obojga płci poniżej 35 roku życia do Asyżu⁸⁰, dla omówienia wspólnego paktu na rzecz ekonomii, która nie opiera się jedynie na dążeniu do zysku i rozbudzaniu konsumizmu, ale dąży do sprawiedliwości ekologicznej i społecznej. Papież proponuje trzy źródła inspiracji dla tego paktu. Po pierwsze, myśl franciszkańską począwszy od świętego Franciszka, po drugie, swoje własne nauczanie na temat społeczeństwa i środowiska naturalnego, po trzecie, inspiracją mają być sami młodzi. Ocena nauczania w stosunku do systemów ekonomicznych jest podobna, jak opisana już ocena systemów politycznych, gdzie tak zwany „homometr” był symbolem głównego kryterium,

⁷⁸ Jako że młodzież oskarżana jest czasem w środowiskach kościelnych o nacjonalizm należałoby podkreślić różnicę zdań także pomiędzy poszczególnymi biskupami w definiowaniu słowa „nacjonalizm”.

Dobrym przykładem są tu skrajnie różne opinie biskupów katolickich dwóch sąsiadujących ze sobą stron. Otóż w 2013 r. śp. kard. Lubomir Huzar w wydaniu *Ukraińskiej prawdy* pisze, że słowo nacjonalizm jest słowem pozytywnym, gdyż oznacza ono po prostu miłość do swojego narodu. Miłość tę wyprowadza z czwartego przykazania Dekalogu. Wyraźnie odróżnia też nacjonalizm od szowinizmu. Por. <https://www.pravda.com.ua/columns/2013/11/8/7001772/>

Zaś w 2017 r. Konferencja Episkopatu Polski wydaje dokument: *Chrześcijański kształt patriotyzmu*, gdzie w punkcie drugim pt. *Nacjonalizm przeciwieństwem patriotyzmu* można przeczytać między innymi: „Kościół w swoim nauczaniu zdecydowanie rozróżnia szlachetny i godny propagowania patriotyzm oraz będący formą egoizmu nacjonalizm”, <https://episkopat.pl/chrzescijanski-ksztalt-patriotyzmu-dokument-konferencji-episkopatu-polski-przygotowany-przez-rade-ds-spolecznych/>.

⁷⁹ Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 97, „Kto zwraca się ku skrajnościom i ma skłonność do zbytnej surowości, jest strachliwy, chowa się w surowości i robi to, by się bronić”.

⁸⁰ Z powodu pandemii COVID-19 trzydniowe spotkanie zostało przeprowadzone on-line w listopadzie 2020 r. Uczestniczyło w nim setki młodych ekonomistów z 115 krajów świata, którzy mieli opracować 12 tematów, np.: praca, zarządzanie, rolnictwo i sprawiedliwość, energia i ubóstwo, powołanie, pokój, kobieta, style życia, nierówność społeczna, przekształcenia w biznesie. Według organizatorów spotkanie śledziło on-line setki tysięcy osób.

czyli stosunku danego systemu do człowieka. W liście zapraszającym młodych na owo *Franciszkańskie Davos* papież podkreśla, że aktualny system jest nie do utrzymania. Apelował o szukanie takich modeli ekonomicznych, które bardziej udzielały głosu ubogim i wykluczonym, gdyż filantropia i zaspokajanie jedynie ich podstawowych potrzeb nie są wystarczające⁸¹.

Papież zachęcają młodych do przemian, które skupiają się wokół pojęć: braterstwa, miłosierdzia i solidarności. Braterstwo między ludźmi zakorzenione jest w fakcie, że mają oni jednego Ojca – Boga. Ludzkie braterstwo, jego motywy i przejawy zostało tematem przewodnim encykliki Franciszka *Fratelli tutti*. Już jednak wcześniej Święty Jan Paweł II zwracał się do młodych takimi słowami: „Pulsuje w was młodych pragnienie prawdziwego braterstwa wszystkich ludzi, bez podziałów, przeciwstawień, dyskryminacji. Tak. Pragnienie braterstwa i wielorakiej solidarności przynosicie ze sobą wy, młodzi – a nie pragnienie wzajemnej walki człowieka przeciw człowiekowi, w jakiegokolwiek postaci. Czyż to pragnienie braterstwa: człowiek człowiekowi bliżnim, człowiek człowiekowi bratem! – nie świadczy o tym, że „znacie Ojca” (jak pisze Apostoł). Bo tylko tam są bracia, gdzie jest Ojciec. I tylko tam, gdzie jest Ojciec, ludzie są braćmi. Skoro więc nosicie w sobie pragnienie braterstwa, to znaczy, że „nauka Boża trwa w was”⁸².

Jako szczególny przykład realizacji braterstwa i solidarności podają papież między innymi fenomen wolontariatu, coraz bardziej popularny wśród ludzi młodych w XX i XXI wieku. Aby podkreślić wartość wolontariatu jako daru serca w czasie Światowych Dni Młodzieży papież jedno ze spotkań odbywają tylko z wolontariuszami. Na jednym z nich, 31 lipca 2016 r. w Krakowie na scenie Tauron Arena, Franciszek opisał scenę Nawiedzenia świętej Elżbiety przez Maryję jako ikonę wolontariatu składającego się z trzech etapów: dostrzec potrzebę,

⁸¹ Por. Franciszek, Zaproszenie skierowane do młodych ekonomistów i biznesmenów na spotkanie *Ekonomia Franciszka*, https://www.vatican.va/content/francesco/it/letters/2019/documents/papa-francesco_20190501_giovani-imprenditori.html (data dostępu 27.08.2021).

⁸² Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s.56.

podjąć decyzję i podjąć działanie⁸³. Temat ten poruszył także Jan Paweł II w 1988 r., gdy zgromadzonych w Turynie młodych wolontariuszy wzywał do stałego oczyszczania swoich intencji i dość dosadnie powiedział, że ten, kto w ich wieku nie jest gotowy dedykować dłuższego czasu na służenie bliźniemu nie może nazywać się chrześcijaninem⁸⁴.

4.3 OTWARCIE NA PRAWDĘ

Wszyscy omawiani papieże potwierdzają, że młodość jest szczególnie intensywnym czasem otwarcia na prawdę i jej poszukiwanie. Próbuując zdefiniować, czym jest otwarcie na prawdę, można by użyć słów z deklaracji *Dignitatis humanae* Soboru Watykańskiego II, który uczy, że „Stosownie do swojej godności wszyscy ludzie, ponieważ są osobami [...] są przynaglani i moralnie zobowiązani do poszukiwania prawdy – przede wszystkim religijnej”⁸⁵. Jak wyjaśnia ten sam punkt deklaracji, osoba ludzka realizuje otwarcie na prawdę przede wszystkim dzięki rozumowi, wolnej woli i odpowiedzialności. Znajdując zaś ją, człowiek zobowiązany jest w sumieniu do przyłgnięcia do niej i podporządkowania całego życia jej wymaganiom⁸⁶.

O tym, jakie skutki niesie negacja istnienia prawdy absolutnej albo odrzucenie obiektywnych prawd i norm moralnych, napisano już w rozdziale trzecim w części poświęconej relatywizmowi. Przemawiając w UNESCO Święty Jan

⁸³ Por. Franciszek, *Spotkanie Ojca Świętego z wolontariuszami Światowych Dni Młodzieży. Kraków. 31 lipca 2016*. http://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2016/july/documents/papa-francesco_20160731_polonia-volontari-gmg.html (data dostępu 31.08.2021 r.).

⁸⁴ Direzione Generale Opere Don Bosco. Dicasteri per la Pastorale Giovanile e per le Missioni, *Volontariato e missione salesiana. Manuale di guida e orientamenti*, Roma – 2006, 19.

Il volontariato, fatto così meraviglioso del nostro tempo, è vivo tra noi. Solo abbiate la purezza delle motivazioni che vi rende trasparenti, il respiro della speranza che vi fa costanti, l'umiltà della carità che vi rende credibili. Oso dire che un giovane della vostra età che non dia, in una forma o in un'altra, qualche tempo prolungato al servizio degli altri, non può dirsi cristiano, tali e tante sono le domande che nascono dai fratelli e sorelle che ci circondano.

⁸⁵ Sobór Watykański II, *Dignitatis humanae*, 2.

⁸⁶ Por. tamże.

Paweł II następująco skomentował tę sytuację: „Na miejsce prymatu prawdy przyjęliśmy – prymat koniunktury, doraźnego sukcesu i sensacji”⁸⁷.

Owa intensywność otwarcia na prawdę, charakterystyczna dla młodości, przejawia się na różne sposoby. Niektórymi z nich są: poszukiwanie nowych doświadczeń, ciekawość oraz intensywna duchowa introspekcja. Wiedząc o tym, Franciszek zapraszał młodych na Światowe Dni Młodzieży do Portugalii i zwracał się do nich: „Lubicie podróżować, stawać przed nowymi miejscami i twarzami, których wcześniej nie widzieliście, przeżyć nowe doświadczenia”⁸⁸. Owo poszukiwanie i niepokojąca ciekawość są częścią „charyzmatu” młodości. P się on w sposób szczególnie w duchowej introspekcji. Ona właśnie zdaniem świętego Jana Pawła II jest faktem, który należy „[...] do uroku młodości. Polega on na odkrywaniu świata wewnętrznego, czyli „ja”, które posiada swoje bogactwo, będąc jednak na rozdrożu, to jest w kierunku dobra oraz zła”⁸⁹.

Otwarcie na prawdę przejawia się w poszukiwaniu przez młodych sensu w sposób szczególnie intensywny. To poszukiwanie wyrażają ich pytania egzystencjalne, o których piszą papieże. Niektóre z pytań dotyczą przyszłości: „Jak znaleźć swoje miejsce w świecie, w którym tak wiele jest niesprawiedliwości i cierpienia?”⁹⁰; „Gdzie mogę znaleźć kryteria, jakimi mam się kierować w życiu, kryteria, które pozwolą w sposób odpowiedzialny współpracować w budowaniu teraźniejszości i przyszłości naszego świata?”⁹¹. Inne pytania dotyczą wartości: „Jak postępować, aby moje życie posiadało pełną wartość i pełny sens?”⁹². Niektóre z pytań o sens mają w sobie wymiar religijny „Komu mogę zaufać komu za-

⁸⁷ Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO. Paryż, 2 czerwca 1980 r.*, 13-14. <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-przemowienie-wygloszone-2-czerwca-1980-roku-w-unesco> (data dostępu 21.03.2022).

⁸⁸ Franciszek, *Orędzie papieża Franciszka na XXV Światowy Dzień Młodzieży 2020 r.*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20200211_messaggio-giovani_2020.html.

⁸⁹ M. Tatar, *Charyzmat młodości ...*, s.178.

⁹⁰ Jan Paweł II, *Orędzie na XXIII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s.184.

⁹¹ Benedykt XVI, *Powitanie uczestników Światowego Dnia Młodzieży. Kolonia, 18 sierpnia 2005*, w: *Do młodzieży...*, s.469.

⁹² Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s.24.

wierzyć? Gdzie jest Ten, który może dać mi odpowiedź zaspokajającą oczekiwania mojego serca?”⁹³ Benedykt XVI porównywał młodych do Mędrców ze Wschodu, których serca nurtowały podobne pytania: „Gdzie jest nowo narodzony Król żydowski?” (Mt 2,2) i aby odnaleźć odpowiedzi byli gotowi wyruszyć w daleką i nieznaną drogę⁹⁴. Św. Jan Paweł II jako wzór osoby poszukującej sensu przywołuje bogatego młodzieńca i jego pytanie „Co mam czynić, aby osiągnąć życie wieczne?” dodając, że w danej sytuacji każde inne pytanie byłoby niewłaściwe⁹⁵. Prawdą jest, że owo pragnienie sensu tak intensywne w młodości jest jednak charakterystyczne dla ludzi w każdym wieku, o czym przypomniał święty Jan Paweł II zgromadzonym w Denver uczestnikom Światowych Dni Młodzieży, gdy cytował im punkt 10 konstytucji *Gaudium et Spes*: „[...] coraz liczniejsi stają się ci, którzy [...] rozważają: kim jest człowiek? jaki jest sens cierpienia, zła, śmierci, które istnieją nadal, chociaż dokonał się tak wielki postęp? [...] co może dać człowiek społeczeństwu, a czego się od niego spodziewać, co nastąpi po tym życiu ziemskim?”⁹⁶. Papieże podkreślają też fakt, że nikt nie może zamienić jednostki w nadanie sensu własnemu życiu, gdyż owo „usensowienie” własnej egzystencji i nadanie jej celu jest sprawą prywatną⁹⁷. Pokazują też formy przekazu, które pomagają w dojściu do głębokich prawd egzystencjalnych. Jedną z takich form, o której naucza Franciszek jest mit. Mity (występujące na przykład w Biblii) powinny być narzędziem kontemplacji i sposobem otwarcia naprawdę i na tajemnicę rzeczywistości. Mity się nie starzeją, gdyż są związane z niezmiennymi elementami ludzkiej natury. Pobudzają one wyobraźnię, wymagają interpretacji

⁹³ Benedykt XVI, *Powitanie uczestników Światowego Dnia Młodzieży. Kolonia, 18 sierpnia 2005*, w: *Do młodzieży...*, s.469.

⁹⁴ Por. tamże.

⁹⁵ Por. *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s.27.

⁹⁶ Sobór Watykański II, GS, 10.

⁹⁷ Jan Paweł II, *Rozważanie podczas czuwania modlitewnego. Manila-Luneta Park, 14 stycznia 1995*, w: *Do młodzieży...*, s.376.

i zachęcają nie do sporu, ale do dialogu. Jako przykład Franciszek podaje mity o Narcyzie lub o Dedalu i Ikarze⁹⁸.

Prawda jest nierozrwalna z miłością i na ten związek papież zwracali uwagę młodym. Przykładem jest spotkanie Jana Pawła II z młodzieżą w 1983 r. pod oknem arcybiskupiego pałacu. Usłyszeli wtedy, że młodość to wymiar człowieczeństwa, który otwierając się na prawdę prowadzi również do miłości. „Troszczę się właśnie [...] żebyście byli sobą. A możecie być sobą w tym wymiarze tylko przez prawdę i miłość. Żeby wam była dana prawda i miłość. I w tym kierunku [...] się modłę za Kościół w Polsce i za wszystkich tych, którzy mają odpowiedzialność za młodzież, [...], ażeby ten wymiar człowieczeństwa umieli potwierdzić prawdą i miłością. To jest jedyna droga do przyszłości, do odnowy”⁹⁹.

Analogicznie do miłości, prawda związana jest także z wolnością. Otwarcie na prawdę powinno otwierać i prowadzić ku wolności zgodnie z obietnicą Chrystusa, że „Prawda was wyzwoli” (J, 8,32). Poza prawdą wolność przestaje być wolnością, a staje się tylko jej iluzją albo przekształca się w niewolę. Taki związek prawdy z wolnością ma swoich oponentów. Leszek Kołakowski komentując encyklikę *Veritatis splendor* i *Fides et ratio* widzi tu nawiązanie do zasady św. Augustyna według której wolność nie polega na faktycznym wyborze między dobrem a złem, a na wyborze dobra. Swój sprzeciw argumentuje „elementarnym doświadczeniem wolności” i uważa, że taka postawa zmniejsza odpowiedzialność za czynione zło, gdyż przecież człowiek wybierając zło, nie traci wolności wyboru¹⁰⁰.

Najważniejszym rezultatem otwarcia na prawdę i szczerego jej poszukiwania stało się dla wielu odnalezienie Jezusa, który sam siebie nazwał Drogą, Prawdą i Życiem (por. J,14,6). W nauczaniu papieża z Wadowic elementy triady: Jezus – prawda - wolność są spójne i wzajemnie się przenikające. „Chrystus odsyła do prawdy, prawda do Chrystusa, oba filary sprawiają, że wolność naprawdę jest

⁹⁸ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s.138-140.

⁹⁹ Jan Paweł II, *Słowo z okna Pałacu Arcybiskupiego. Kraków 21 czerwca 1983*, w: *Do młodzieży...*, s. 572-573.

¹⁰⁰ Por. Leszek Kołakowski, *Fides et ratio. Mała uwaga o wielkiej encyklice*, w *Chrześcijaństwo*, Kraków 2019, s. 524.

wolnością”¹⁰¹. Papież dostrzega również ważną rolę dążenia do poznania w duchowym rozwoju młodego człowieka zwracając uwagę na to, że z czasem prowadzi ono do odkrycia, że człowiek poszukujący Boga, w rzeczywistości sam jest poszukiwany przez Niego i że owo poznanie przeniknięte jest miłością¹⁰². Mówiąc o obowiązku odkrywania prawdy w życiu chrześcijanina zwraca też szczególną uwagę na tajemnicę krzyża, który nazywa „największą katedrą prawdy o Bogu i człowieku”¹⁰³.

Człowiek, również młody, jest wezwany do poszukiwania prawdy moralnej, czyli takiej, która dotyczy jego postępowania i skierowana jest na rozpoznanie dobra dostępnego poznawczo ludzkiemu rozumowi¹⁰⁴. Podstawowym zaś fenomenem, dzięki któremu doświadcza owej prawdy mówiącej o uczynkach, jest wewnętrzny głos własnego sumienia, które jako świadek czasem oskarża, a innym razem uniewinnia (por. Rz 2, 15). Funkcjonuje ono w sposób prawidłowy tylko wtedy, gdy samo nie zostało spaczane poprzez zdeformowanie zapisu zasad moralnych. W związku z tym stan sumień młodzieży oraz ich spójność z prawdą jest sprawą kluczową i newralgiczną. „To najważniejszy wymiar doczesności i historii. Historia bowiem [...] przede wszystkim pisana «od wewnątrz»: jest historią ludzkich sumień, moralnych zwycięstw lub klęsk”¹⁰⁵.

Ważną metodą, która wspomaga właściwy wybór prawdy moralnej jest rozeznanie duchowe. O otwarciu na prawdę w procesie rozeznania duchowego najczęściej mówi i pisze Franciszek, co uwarunkowane jest między innymi jezuicką formacją papieża. Nauczanie na ten temat zostanie przybliżone w ostatnim rozdziale.

Szczególną przestrzenią, w której młodzi mają dojrzewać w swoim otwarciu się na prawdę jest każdy uniwersytet, a szczególnie katolicki. Kościół w ciągu

¹⁰¹ Szymik Jerzy, *Wielkie lekcje JPII: wolność*, „Gość Niedzielny” nr 42, s. 74, 18 października 2020.

¹⁰² Por. M. Tatar, *Charyzmat młodości* ..., s. 180.

¹⁰³ Por. tamże.

¹⁰⁴ Por. Jan Paweł II, VS, 32.

¹⁰⁵ Por. Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s. 30.

swej historii organizował szkoły wszystkich stopni, a w średniowieczu dał początek europejskim uniwersytetom, na przykład w Paryżu, Bolonii, Salamance, w Krakowie lub w Lovanium¹⁰⁶. Zarówno Święty Jan Paweł II jak i Benedykt byli wykładowcami uniwersyteckimi. Temat uniwersytetu był dla nich bliski i ważny. Podkreślali, że jego misją, której powinien poświęcić się on bezwarunkowo, jest otwieranie na prawdę szczególnie młodzieży. Katolicki uniwersytet służy w ten sposób godności ludzkiej i Kościołowi. Powinien charakteryzować się on wolnością poszukiwań naukowych na temat świata, człowieka i Boga, gdyż dla chrześcijanina nie istnieje powód, dla którego należałoby bać się owej wolności. Szczególnie ważnym zadaniem uniwersytetu jest pomoc w zintegrowaniu prawdy. Zadanie to (z każdą dekadą coraz trudniejsze ze względu na dynamiczny rozwój wiedzy oraz rozdrobnienie dyscyplin), wymaga umiejętności syntezy oraz ukazania związków dyscyplin między sobą. Dzięki niemu jednak, młody człowiek ma szansę scalić zdobywaną wiedzę ze swoim światopoglądem. Szczególnie istotną częścią misji katolickiego uniwersytetu jest ukazanie związku między wiedzą, a wiarą, ukazując, że nie ma między nimi sprzeczności, obie pochodzą z jednego źródła i prowadzą do jednego celu¹⁰⁷. Ów związek nauki i wiary był głównym tematem encykliki świętego Jana Pawła II, *Fides et ratio*.

Inną ważną przestrzenią, w której młodzi są powołani, aby poszukiwać prawdy i świadczyć o niej, jest świat cyfrowy. Szczególnie sieci społecznościowe są sprawdzianem autentyczności i wierności deklarowanym wartościom. W Orędziu na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu właśnie do autentyczności, refleksyjności i wierności samemu sobie w sieciach społecznych wzywa młodych Benedykt XVI. Zachęca ich, aby nie ulegali pokusie budowania sztucznych „profilów”. Zwraca też ich uwagę, że istnieje chrześcijański styl obecności w świecie cyfrowym, który powinien się odznaczać szczerością, otwartością na

¹⁰⁶ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO. Paryż, 2 czerwca 1980 r.*, 18. <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-przemowienie-wygloszone-2-czerwca-1980-roku-w-unesco> (data dostępu 21.03.2022).

¹⁰⁷ Por. Jan Paweł II, ECE, Watykan 1990, 1,4,5.

„innego”, odpowiedzialnością za sposób komunikacji i szacunkiem do innych. Młody chrześcijanin jest wezwany, aby w Internecie świadczyć Ewangelię nie tylko przez umieszczanie treści religijnych, ale także poprzez sposób przekazywania, wybory i opinie, które powinny być w pełni z nią zgodne. Jest to też przestrzeń, która powinna służyć do ożywiania egzystencjalnych pytań człowieka potwierdzających jego wymiar transcendentny. Benedykt XVI wzywa chrześcijan, szczególnie młodych, aby rzucić wyzwanie mentalności internetowej, która ocenia wagę i moc prawdy przez pryzmat jej popularności i przyciąganej przez nią uwagi. Prawda Ewangelii nie może stać się chwilową sensacją, atrakcją lub źródłem powierzchownej przyjemności. Ma być ona codziennym pokarmem zarówno w świecie cyfrowym jak i realnym¹⁰⁸.

Omawiając temat otwarcia młodości na prawdę papież nie omieszkują również wspomnieć o pokusach i nadużyciach, które stają się zagrożeniem dla niektórych młodych. Jedną z nich jest przesadny krytycyzm, prowadzący osobę do takiego zachowania, jakoby wszystko należało przemyśleć i zobaczyć od nowa. Inną zaś jest pokusa sceptycyzmu wobec tradycyjnych wartości, prowadząca nie rzadko do trzeciej z nich, a mianowicie do cynizmu¹⁰⁹, który, jak mawiał Oskar Wilde, zna cenę wszystkiego i nie zna wartości niczego. Owe nadużycia są rezultatem tego, że młodość jest czasem kontestacji. Młodzi często kontestują świat dorosłych, ich tradycje, zwyczaje i prawdy przejęte od poprzednich pokoleń. Widzą wady świata i chcą go ulepszać. Św. Jan Paweł II zachęcał, aby na tę młodzięcą kontestację spojrzeć w sposób pozytywny. Często nie oznacza ona próby zniszczenia, zaś próbę wypróbowania owych wartości na ich spójność, konsekwencję i autentyczność, których młodzi pragną i poszukują w innych. Jednocześnie zauważa ambiwalencję ich zachowania, gdyż samym młodym trudno jest być konsekwentnym i krytycznym w stosunku do siebie. Rozdźwięk pomiędzy

¹⁰⁸ Por. Benedykt XVI, *Orędzie na 45 Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, Prawda, przepowiadanie i autentyczność życia w erze cyfrowej* (2011 r.), <https://www.paulus.org.pl/222,45-sdssp-benedykt-xvi-2011> (data dostępu, 22.03.2022).

¹⁰⁹ Por. Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s. 49.

wyznawanymi wartościami, a życiem nazywał papież fundamentalnym problemem młodzieży¹¹⁰. Przeżywając okres przejścia od dzieciństwa ku dorosłości młodych nie zadowala już tylko przyjmowanie prawd opierając się na autorytet starszych. Chcą je zinterioryzować, uczynić swoimi i wziąć za to odpowiedzialność¹¹¹. Charakterystyczne w młodzieńczym otwarciu na prawdę jest również pragnienie bycia oryginalnym i niepowtarzalnym oraz poszukiwanie rozwiązań nowych i alternatywnych. Młodzi charakteryzują się również odwagą w mówieniu prawdy, także tej trudnej.

O tę odwagę apelował Franciszek na przedsynodalnym spotkaniu z młodymi i jako przykład takiej odwagi dawał im postacie młodego Dawida i Samuela¹¹². Duszpasterzy młodzieży papież zachęcał zaś, aby nie zniechęcali się tym stałym poszukiwaniem nowości przez młodych, gdyż właśnie przemieniony Pięćdziesiątnicą Kościół przedstawia siebie i życie duchowe jako alternatywę i nowość¹¹³.

4.4 POTRZEBA MIŁOŚCI

Temat miłości jest centralny w chrześcijaństwie. Jest fundamentalny, gdy mówimy o Bogu, który jest Miłością. Jest kluczowy, gdy mówimy o szczęściu człowieka i o jego etycznych powinnościach wobec Boga i człowieka. *Katechizm Kościoła Katolickiego* w części *Życie w Chrystusie* dotyczącej moralności wskazał na przykazanie miłości Boga i bliźniego jako klucz, według którego należy interpretować cały Dekalog. „Miłość względem Jedyne Boga jest przypomniana w pierwszym z „dziesięciu słów”. Przykazania wyjaśniają następnie odpowiedź miłości, do której udzielenia wobec Boga jest powołany człowiek”¹¹⁴. Cytując zaś

¹¹⁰ Jan Paweł II, *Discorso alle suore di Santa Marcellina*, Città del Vaticano 09/11/1988 in *Insegnamenti*, XI/4, s. 1467.

¹¹¹ Por. D. Giosia, *La pastorale dei giovani ...*, s. 60-61.

¹¹² Por. Franciszek, *Incontro pre-sinodale del Santo Padre Francesco con I giovani*, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/march/documents/papa-francesco_20180319_visita-pcimme.html. (data dostępu 26.03.2022).

¹¹³ Por. D. Giosia, *La pastorale dei giovani ...*, s. 61.

¹¹⁴ KKK, 2083.

Apostoła Narodów *Katechizm Kościoła Katolickiego* przypomina, że wszystkie przykazania streszczają się w nakazie, aby miłować bliźniego jak samego siebie¹¹⁵. Nic więc dziwnego, że temat miłości często jest obecny w słowie papieży skierowanym także do młodych. Papieże podkreślają to transcendentne i duchowe źródło miłości obecnej w człowieku. W *Orędziu* na XXII Światowy Dzień Młodzieży, organizowanym pod hasłem: *Miłujcie się wzajemnie, tak jak ja was umiłowalem* (J 13,34), Benedykt XVI zaznaczył, że miłość nie jest tylko działaniem Boga, ale jest także Jego istotą. „Stajemy tu wobec najwyraźniejszego objawienia źródła miłości, jakim jest tajemnica trynitarna: w Bogu Trójjedynym trwa odwieczna wymiana miłości między osobami Ojca i Syna, a tą miłością nie jest energia bądź uczucie, lecz osoba – Duch Święty”¹¹⁶. Św. Jan Paweł II podkreślał w przemówieniach do młodzieży, że w sposób najpełniejszy swą miłość do człowieka Bóg objawił w Jezusie Chrystusie. Znalazła ona swój szczególny wyraz w tajemnicy krzyża, który otwiera przed człowiekiem pełną perspektywę jego człowieczeństwa¹¹⁷, oraz w Eucharystii, która jest wielką szkołą miłości. To właśnie regularne uczestnictwo we Mszy Świętej sprawia, że łatwiej jest pojąć „długość, szerokość, wysokość i głębokość Jego miłości przewyższającej wszelkie poznanie”¹¹⁸.

Transcendentny wymiar miłości jest według papieży szczególnie widzialny w życiu Maryi i w wielu świętych. Jako przykład można odwołać się do Jana Pawła II, który na Jasnej Górze nazwał Bogurodnicę „nauczycielką pięknej miłości”¹¹⁹ lub Benedykta XVI, który opisywał historię życia Matki Teresy z Kalkuty. Święta z Kalkuty usłyszała wołanie Chrystusa „Pragnę” i odtąd jej wielkim pragnieniem stało się zaspokajać głód miłości Chrystusa konkretnymi czynami i rozpoznawać Jego oblicze w obliczach najuboższych¹²⁰.

¹¹⁵ Por. tamże, 2196.

¹¹⁶ Benedykt XVI, *Orędzie na XXII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...* s. 172-173.

¹¹⁷ M. Tatar, *Charyzmat młodości ...*, s. 181.

¹¹⁸ Benedykt XVI, *Orędzie na XXII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...* s. 176.

¹¹⁹ Por. Jan Paweł II, *Rozważanie w czasie Apelu Jasnogórskiego. Częstochowa-Jasna Góra, 18 czerwca 1983*, w: *Do młodzieży...* s. 567.

¹²⁰ Por. Benedykt XVI, *Orędzie na XXII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...* s. 176.

Wielokrotnie papieże w spotkaniach z młodymi podkreślali centralne znaczenie miłości w życiu człowieka i w życiu społeczeństwa. Zwracali uwagę, że potrzebuje on miłości dla zrozumienia siebie samego, oraz dla usensowienia swojej egzystencji. Zrozumienie to przychodzi, gdy osoba spotka się z Bogiem-Miłością i gdy uczyni Jego miłość w jakiś sposób swoją¹²¹. To wewnętrzny kształt miłości jest najważniejszym kryterium, na podstawie którego ocenia się i wartościuje życie. Zasadę tę święty Jan Paweł II syntetycznie ujął słowami: „Pokaż mi, jaka jest twoja miłość – a powiem ci kim jesteś”¹²². Wreszcie miłość jest jedyną siłą zdolną realnie przemieniać serce pojedynczego człowieka i polepszyć relacje między ludźmi¹²³. Miłość Boga i bliźniego rozumiana i przeżywana w taki sposób jest podstawą, na której można budować cywilizację miłości. Jej horyzonty to życie codzienne, a przede wszystkim: rodzina, szkoła, praca i czas wolny. Jej wyzwania to zachowanie pokoju na świecie, walka z głodem i ubóstwem oraz kuszenie namiastkami miłości: jak hedonizm, obojętność czy sceptycyzm. Cywilizacja miłości wymaga, aby naśladując Chrystusa przeżywać miłość jako ofiarowanie samego siebie w wyraźnej i wytrwałej gotowości do poświęceń¹²⁴. pamiętając, że „horyzont miłości naprawdę nie ma granic – jest nim cały świat”¹²⁵.

Potrzeba miłości w okresie młodości przejawia się w sposób specyficzny i niepowtarzalny. Wszak jest to okres, w którym osoba „odczuwa największą potrzebę akceptacji, wsparcia, kiedy najbardziej pragnie być wysłuchana i kochana”¹²⁶. Owa niepowtarzalność wynika głównie z kolorytu emocjonalnego powiązanego z miłością. Ujawnia się on choćby poprzez radość. Pisząc o związku radości i miłości Benedykt XVI zwraca uwagę, iż „miłość daje radość, a radość

¹²¹ Por. Jan Paweł II, RH, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1998, s. 7-78, 10.

¹²² Jan Paweł II, *Rozważanie w czasie Apelu Jasnogórskiego. Częstochowa-Jasna Góra, 18 czerwca 1983*, w: *Do młodzieży...*, s. 567.

¹²³ Por. Benedykt XVI, *Orędzie na XXII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 176.

¹²⁴ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na II Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 63.

¹²⁵ Por. Benedykt XVI, *Orędzie na XXII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 175.

¹²⁶ Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s. 61.

jest formą miłości”¹²⁷. Niektóre elementy, które szczególnie nadają miłości radosną formę to: wielkoduszność, braterska komunია i służba bliźniemu, gdyż ten kto daje z radością – daje więcej¹²⁸. Z miłością związane jest też poczucie humoru. Po pierwsze pełni ono rolę wspomagającą i pomaga lepiej przeżywać miłość. Po drugie pełni rolę „miernika”, który wskazuje, z jaką autentycznością i głębią miłość jest realizowana. Dzięki humorowi chrześcijanin może objawiać miłować „bardziej” i więcej”¹²⁹. W adhortacji *Gaudete et exultate* Franciszek zauważa w sposób jednoznaczny, że świętość nie jest gorzka i melancholijna, ale zdolna do życia pełnego radości i poczucia humoru¹³⁰. Dobrym przykładem wyrażania miłości poprzez poczucie humoru jest sposób, w jaki Święty Jan Paweł II lub Franciszek komunikowali się z młodzieżą. Żarty, anegdoty i śmiech były w tej komunikacji czymś normalnym i prawie dla wszystkich było jasne, że właśnie tak papieże skracają dystans i chcą wyrazić swoją ojcowską miłość do młodych.

Koloryt emocjonalny ujawnia się w młodości w związku z miłością rozumianą jako *eros*. Dla młodych te uczucia miłosne są bardzo ważne. W tym miejscu należałoby zwrócić uwagę na rozdźwięk pomiędzy nauczaniem papieży i „nauczaniem” współczesnej kultury. „Świat” próbuje przekonać młodych, że w miłości najważniejsze są uczucia lub że miłość jest tożsama z uczuciem. Papieże temat emocji i uczuć w ogóle, w tym także uczuć miłosnych traktują raczej zdawkowo. Nigdy nie były one głównym tematem papieskiego orędzia lub listu. Ocena, czy jest to właściwa strategia duszpasterska, nie jest jednoznaczna. Pomijając ten ważny dla młodzieży aspekt, język papieskiego nauczania traci szansę na wspólną płaszczyznę dialogu i staje się dla młodzieży bardziej obcy.

Dobrym przykładem jest dyskusja, która jest prowadzona w Kościele na temat obchodów Dnia Zakochanych, czyli w dzień wspomnienia liturgicznego

¹²⁷ Benedykt XVI, Orędzie na XXVII Światowy Dzień Młodzieży w: *Do młodzieży...*, s. 217

¹²⁸ Por. tamże.

¹²⁹ Por. M. Wocial, *Humor chrześcijanina w relacji do wybranych wartości w świetle twórczości Gilberta Keitha Chestertona i Clive’a Staplesa Lewisa*, „Seminare” t. 41 * 2020, nr 1, s. 21-34.

¹³⁰ Por. Franciszek, *Gaudete et exultate*, Kraków 2018, 122.

świętego Walentego, przypadający na 14 lutego. Samo słowo „zakochać się” występuje rzadko w nauczaniu papieży. Analizując teksty świętego Jana Pawła II w bazie *Zibatepa*, słowo „zakochać się” występuje siedem razy i we wszystkich wypadkach dotyczy zakochania w Bogu. Stosunek Kościoła do Dnia Zakochanych ewoluuje od negatywnego poprzez zdystansowany, aż po próbę wykorzystania go jako szansy duszpasterskiej¹³¹. Pewnym przełomem był tu 2014 r., gdy papież Franciszek zaprosił do Watykanu narzeczonych, aby wraz z nimi spędzić ten dzień. Zainteresowanie przeszło oczekiwania organizatorów i z powodu wielkiej ilości chętnych par, zamiast w Auli Pawła VI spotkanie przeniesiono na plac świętego Piotra. Franciszek wygłosił wtedy konferencję skoncentrowaną na temacie małżeństwa, w trakcie której powiedział między innymi: „Nie chcecie budować go na piasku uczuć, które przychodzą i odchodzą, ale na skale prawdziwej miłości, tej miłości, która pochodzi od Boga”¹³².

Mówiąc z młodymi o miłości święty Jan Paweł II ukazywał jako centralny temat cielesności. Z „teologii ciała”, której jest autorem, wynikają poważne konsekwencje. Ciało ludzkie - naucza papież - mimo że materialne, nie jest przecież takim samym przedmiotem jak inne. Ciało jest kimś, w tym sensie, że jest manifestacją osoby. Dzięki niemu osoba może być obecna pomiędzy innymi i komunikować z nimi. Zwracając się zaś do młodych Francuzów nauczał: „Młodzi, miejcie wielki szacunek do waszego ciała i do ciała innych! Niech wasze ciało będzie na służbie waszego najgłębszego «ja». Niech wasze gesty i spojrzenia będą zawsze odbiciem waszej duszy! Adoracja ciała? Nigdy! Pogarda ciała? Tym bardziej nie! Panowanie nad swoim ciałem? Tak! Przemiana własnego ciała? Jeszcze

¹³¹ Franciszek, AL, 2008. „(...) wszystkie działania duszpasterskie zmierzające do pomocy małżonkom, by wzrastali w miłości i przeżywaniu Ewangelii w rodzinie są bezcenne, aby ich dzieci przygotowały się do swego przyszłego życia małżeńskiego. Nie można też zapominać o cennym wkładzie duszpasterstwa ludowego. Aby podać prosty przykład, przypominam dzień świętego Walentego, który w niektórych krajach jest lepiej wykorzystywany przez handlowców niż przez kreatywność duszpasterzy”.

¹³² Katolicka Agencja Informacyjna, *Walentynki z Franciszkiem*, <https://www.gosc.pl/doc/1884702> (data dostępu 11.09.2021).

bardziej!¹³³” [tłumaczenie własne]. Wyrażeniem cielesności, któremu święty Jan Paweł II poświęcał bardzo wiele uwagi jest ludzka płciowość i ludzka seksualność. W cyklu katechez *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich* jako jeden z niezmiennie powtarzających się motywów jest binarność i komplementarność dwóch płci, których jedność osiąga swoją najwyższą i najpiękniejszą formę w małżeństwie. Uzupełniając niejako ten obraz Franciszek, uznając priorytet biologii w determinowaniu płci, przestrzega przed nadmierną sztywnością w zastygnięciu w rolach męskich lub żeńskich. „To prawda, że nie możemy oddzielić tego, co jest męskie i żeńskie w dziele stworzonym przez Boga, które jest uprzednie wobec wszystkich naszych decyzji i doświadczeń, i gdzie istnieją elementy biologiczne, których nie można ignorować. Prawdą jest jednak również, że to, co męskie i kobiece, nie jest czymś sztywnym. Dlatego jest na przykład możliwe, że męskość męża potrafi się elastycznie dostosować do sytuacji pracy żony. Podjęcie zadań domowych lub pewnych aspektów wychowania dzieci nie czyni go mniej męskim [...]”¹³⁴.

Święty Jan Paweł II proponował młodemu widzeniu seksualności opartą na dwóch celach: jednoczącym i prokreacyjnym, które są wpisane w akt małżeński i nierozłączne między sobą¹³⁵. Chrześcijanin nie boi się seksualności, gdyż wie, że jest ona darem i ma być darem dla innych. Tak jak jednak wszystkie inne realności, może ona być dotknięta i wykrzywiona przez grzech. Dzieje się to wtedy, gdy nie szanuje się wymienionych wyżej celów, wówczas, gdy wymiar jednoczący seksualności zamienia się na uprzedmiotowienie partnera służące jedynie zaspokojeniu własnej przyjemności. Takiemu wykrzywieniu sprzyja pornografia, którą wielu nazywa „współczesną pandemią”¹³⁶. Papież w swym nauczaniu porusza

¹³³ Jan Paweł II, *Messaggio ai giovani di Francia, Parigi 01/06/1980*, w.: D. Giosia, *La pastorale dei giovani ...*, s.150.

Giovani e ragazzi abbiate un grandissimo rispetto del vostro io profondo! Ch i vostri gesti, I vostri sguardi siano sempre riflesso della vostra anima! L'adorazione del corpo? No giammai! Disprezzo del corpo? Ancora meno. Padronanza del corpo! Si! Trasfigurazione del corpo! Piu ancora!

¹³⁴ Franciszek, AL, 286.

¹³⁵ Por. Jan Paweł II, EV, 23.

¹³⁶ Potwierdzeniem jest fragment książki Eberstadt Mary, *Adam i Ewa po pigulce*, Kraków 2018, s. 104-105.

problem pornografii jedynie przy okazji innych tematów (świata cyfrowego, wykorzystania seksualnego nieletnich¹³⁷ lub ogólnej etyki seksualnej). Analizując jednak dewastujące skutki pornograficznej „pandemii” wśród młodych staje się jasne, że nadszedł czas, aby temat doczekał się bezpośredniej uwagi i osobnego tekstu.

Wykrzywienie seksualności ma też miejsce wówczas, gdy cel prokreacyjny ogranicza się w sposób nienaturalny lub służy on na przykład komercji (jak w przypadku surogatek)¹³⁸. W tym kontekście Święty Jan Paweł i Franciszek poruszali sprawę edukacji seksualnej młodego pokolenia. Powtarzali za II Soborem Watykańskim, że jest ona konieczna i powinna być dostosowana do wieku¹³⁹.

„Rozważmy część z nowo dostępnych danych o pogrążaniu się młodych Amerykanów w pornografii. W jednym z opracowań z 2008 r. skupiono się na studentach przedostatniego i ostatniego roku w wieku od osiemnastego do dwudziestego szóstego roku życia.

Stwierdzono, że ponad dwie trzecie mężczyzn – i jedna na cztery kobiety w grupie badanej – ogląda pornografię częściej niż raz w miesiącu. W innym studium opublikowanym w czasopiśmie *Journal of Adolescent Health* wskazano, że studenci pierwszego roku, którzy korzystają z materiałów erotycznych i pornograficznych, charakteryzują się następującymi cechami: zwiększoną tolerancją przy wyborze materiałów pornograficznych, a to z kolei prowadzi do wyszukiwania materiałów uduziwnionych i perwersyjnych; podwyższonym ryzykiem zaburzeń postrzegania własnego ciała, występującymi zwłaszcza u dziewcząt; błędnymi i niewłaściwymi wyobrażeniami co do natury dominujących zachowań seksualnych, a ponadto zachowaniami ryzykanckimi i niebezpiecznymi.

W 2004 r. Krajowe Centrum Uzależnień przy uniwersytecie Columbia ogłosiło, że 65 procent chłopców w wieku szesnastu i siedemnastu lat przyznało, iż mają przyjaciół, którzy regularnie ściągają pornografię z Internetu. Zakładając, że pornografia jest tematem, w kwestii którego ludzie kłamią w ankietach i w życiu, można spokojnie stwierdzić, że podane liczby zaniżają jej aktualną konsumpcję, może nawet w znacznym stopniu”.

¹³⁷ Benedykt XVI, *Kościół a skandal wykorzystywania seksualnego*. (11 kwietnia 2019 r.), 1. <http://diecezja.bydgoszcz.pl/wp-content/uploads/2016/06/14.-BENEDYKT-XVI-%E2%80%93-KO%C5%99CI%C3%93%C5%81-A-SKANDAL-WYKORZYSTYWANIA-SEKSUALNEGO-11-KWIETNIA-2019.pdf> (data dostępu 25.09.2021)

„Sprawa zaczyna się od wprowadzania dzieci i młodzieży w naturę seksualności zgodnie z zaleceniami i poparciem państwa. W Niemczech, z inicjatywy minister zdrowia, pani Strobel, został nakręcony film, w którym w celach edukacyjnych zostało zaprezentowane wszystko to, co wcześniej nie mogło być pokazywane publicznie, w tym stosunki seksualne. To, co początkowo było przeznaczone wyłącznie do edukacji młodzieży, zostało następnie przyjęte, jakby w oczywisty sposób jako ogólna możliwość. Podobne skutki osiągnęła „Sexkoffer” (walizka seksu) wydana przez rząd Austrii. Filmy erotyczne i pornograficzne stały się rzeczywistością do tego stopnia, że były pokazywane w kinach dworcowych. Do tej pory pamiętam, jak pewnego dnia w Ratyźbonie, przechodząc obok dużego kina, zobaczyłem tłum ludzi, którzy stali tam i czekali; coś, co wcześniej doświadczaliśmy tylko w czasie wojny, kiedy spodziewano się jakiegoś szczególnego przydziału. Pozostało mi również w pamięci, jak w Wielki Piątek 1970 r. przyjechałem do miasta i zobaczyłem, że wszystkie słupy ogłoszeniowe oklejone były dużego formatu plakatami prezentującymi dwie kompletnie nagie osoby w ścisłym objęciu”.

¹³⁸ Por. D. Giosia, *La pastorale dei giovani ...*, s.197-198.

¹³⁹ Por. Franciszek, AL, 280.

W edukacji seksualnej należy, według nich, zwrócić uwagę na: nieodzowny związek miłości i seksu¹⁴⁰, wychowanie do skromności¹⁴¹, otwarcie na nowe życie¹⁴². Powinna ona odwoływać się do zmysłu krytycznego młodych¹⁴³ i być umiejscowiona w horyzoncie wiary. Od czasów rewolucji obyczajowej to właśnie katolicka moralność seksualna jest jednym z najważniejszych przedmiotów dyskusji i sporów Kościoła ze światem w tematach takich jak: homoseksualizm, antykoncepcja lub relacje seksualne poza sakramentem małżeństwa. Jest też przedmiotem sporów wewnątrz Kościoła. Przykładem jest tu rozpoczęta w 2020 r. *Droga Synodalna* niemieckiego Kościoła, która ustanowiła moralność seksualną jako jeden z czterech głównych tematów swoich obrad¹⁴⁴.

Nauczając młodzież o potrzebie miłości i o seksualności papieże tematy te często umiejscawiają w kontekście małżeństwa. Jest to zagadnienie „[...] które leży poniekąd w centrum młodości każdego [...]”¹⁴⁵ i mimo wielu trudności „pragnienie rodziny jest stale żywe, zwłaszcza wśród ludzi młodych i motywuje Kościół”¹⁴⁶. Papieże pokazują, że miłość oblubieńcza umocniona sakramentem, jest odpowiedzią na powołanie, które ma swój początek w Bogu i jest zakorzenione w Chrystusie. To właśnie Jezus jako Oblubieniec uczy wszystkie oblubienice i oblubieńców, jak dawać siebie na miarę godności człowieka¹⁴⁷. Biblia i Tradycja Kościoła często opisują relacje Boga i człowieka językiem miłości oblubieńczej. Papieże zaś, pokazując związek pomiędzy ową miłością i małżeństwem, nauczają

¹⁴⁰ Por. tamże, 286.

¹⁴¹ Por. tamże, 282.

¹⁴² Por. tamże, 283.

¹⁴³ Por. tamże, 281.

¹⁴⁴ Katolicka Agencja Informacyjna, *Niemcy: O moralności seksualnej podczas trzeciego zgromadzenia plenarnego Drogi Synodalnej*, <https://www.gosc.pl/doc/7347258.Niemcy-O-moralnosci-seksualnej-podczas-trzeciego-zgromadzenia> (data dostępu 26.03.2022).

¹⁴⁵ Jan Paweł, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s. 40.

¹⁴⁶ Franciszek, AL, 1.

¹⁴⁷ Por. Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s.41-42.

młodych, często unikających instytucjonalizacji swojego związku, że małżeństwo jest po to, aby ich miłość wzmocnić i ukierunkować¹⁴⁸.

W sposób jednoznaczny nauczają też młodych, że dzieci są dla małżeństwa błogosławieństwem i wyrazem aktywnej współpracy małżonków z Bogiem. Nie trzeba ich się bać i nie są one intruzami, które przychodzą, aby zabrać wolność. W paidofobii Święty Jan Paweł II widział owoc liberalnej kultury, która nie ma nadziei na przyszłość. Krytykował on też tendencję do planowania tylko jednego dziecka, dostrzegając w niej oznakę zaspokojenia własnych potrzeb emocjonalnych zamiast prawdziwej miłości gotowej dawać życie. Jednocześnie papież z Polski podkreślał, że w programie przygotowania młodych do rodzicielstwa powinny być też najlepsze metody uczące odpowiedzialnego rodzicielstwa¹⁴⁹.

Papieże wyjaśniają również, na czym polega odpowiedzialność Kościoła za młodych w realizacji ich powołania małżeńskiego. Pierwszą z nich jest pomoc w przygotowaniu do małżeństwa. Przygotowanie to ma być potraktowane w sposób poważny. Powinno ono pomóc w głębokim zrozumieniu prawdziwego znaczenia seksualności i miłości¹⁵⁰ i zachęcać do wytrwania w czystości aż do dnia ślubu¹⁵¹. W punktach 205-216 adhortacji *Amoris laetitia* Franciszek szczegółowo zbiera refleksję ojców synodalnych na ten temat. Podkreśla między innymi: różnorodność metod, które można wykorzystać podczas przygotowania; priorytet dotknięcia serca nad przekazaniem dużej ilości wiedzy; odpowiedzialność całej wspólnoty chrześcijańskiej za przygotowanie narzeczonych (np. duchowieństwo, pary małżeńskie, specjaliści); konieczność współpracy duszpasterstwa młodzieżowego i duszpasterstwa rodzin; pomoc narzeczonym w rozeznaniu słabości, niedojrzałości i zagrożeń; wsparcie podczas przygotowania uroczystości ślubnych¹⁵².

¹⁴⁸ Por. Franciszek, AL, 131.

¹⁴⁹ Por. D. Giosia, *La pastorale dei giovani* ..., s.202.

¹⁵⁰ Por. Jan Paweł II, EV, 97.

¹⁵¹ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XXII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 175.

¹⁵² Por. Franciszek, AL, 205-216.

Kolejnym wezwaniem i odpowiedzialnością Kościoła jest towarzyszenie młodym małżeństwom w pierwszych latach ich relacji. Już podczas przygotowania narzeczonych należy jasno dawać do zrozumienia gotowość i sposoby włączenia we wspólnotę chrześcijańską także po otrzymaniu sakramentu. Statystycznie, pierwsze dziesięć lat relacji to kluczowy dla pary okres. W tym właśnie czasie ma miejsce największa liczba separacji. W pierwszej fazie głównym wyzwaniem jest zdrowe odłączenie się od rodziny biologicznej i stworzenie własnej tożsamości jako małżeństwo. Kolejną fazą jest właściwe wejście w role rodzicielskie. Jednej i drugiej fazie mogą towarzyszyć wyzwania dotyczące trudności ekonomicznych (własne mieszkanie, praca), psychologicznych lub duchowych. Sposoby towarzyszenia zaproponowane przez Kościół powinny być różnorodne i na ile to możliwe zindywidualizowane. Potrzebna jest tu chęć wejścia w relację, pragnienie wysłuchania i bycia do dyspozycji. Często okazją sprzyjającą są chrzest lub pierwsza komunika dziecka, błogosławieństwo domu, wspólne świętowanie rocznicy sakramentu małżeństwa itp. Wspólnota może proponować grupy rodzin lub grupy małżeńskie, aby mieć płaszczyznę dla wspólnej modlitwy, dzielenia się lub służby¹⁵³.

Franciszek przyznaje w imieniu Kościoła, że często nie stawał na wysokości postawionego zadania w towarzyszeniu małżeństwom. Błędy, o których pisze, to między innymi słabe wsparcie młodych małżeństw, przeakcentowanie w celowości małżeństwa celu prokreacyjnego nad celem jednoczącym lub promowanie zbyt abstrakcyjnego ideału małżeństwa¹⁵⁴.

¹⁵³ Por. G. Cavagnari, *L'accompagnamento e il sostegno delle coppie giovani*, w: NPG (styczeń 2021 r.), s.66-69.

¹⁵⁴ Por. Franciszek, AL, 36-37.

4.5. FUNDAMENTALNE ZNACZENIE WOLNOŚCI I DOJRZEWANIE DO WYBORÓW

Katechizm Kościoła Katolickiego umieszcza zagadnienie wolności w rozdziale poświęconym godności osoby ludzkiej i łączy ją z odpowiedzialnością i rozumnością¹⁵⁵. Tak więc prawo do wolności zarówno wewnętrznej jak i zewnętrznej jest warunkiem poszanowania godności ludzkiej, zwłaszcza w sferach moralności i religii¹⁵⁶. Wolność i rozumność człowieka wyróżniają go i odróżniają od świata zwierząt. Bóg dozwolił, aby człowiek z własnej ochoty szukał (lub nie szukał) swojego Stworzyciela. Wolność człowieka implikuje też możliwość wyborów moralnych między dobrem, a złem. Wybór dobra sprawia, że człowiek staje się coraz bardziej wolnym, zaś użycie wolności dla wyboru zła jest nadużyciem, które prowadzi do niewoli¹⁵⁷. W swoich wyborach człowiek powinien współpracować z łaską Bożą, która nie narusza wolności, tylko ją wzmacnia. Dzięki tej współpracy człowiek może lepiej zrozumieć i wypełniać wolę Bożą w stosunku do swojego życia¹⁵⁸.

Papieże rozumieją, że we współczesnej kulturze naznaczonej między innymi liberalizmem, wolność jest wartością tak bardzo cenioną, że czasem aż absolutyzowaną, co już zostało zasygnalizowane w rozdziale trzecim omawiającym wyzwania relatywizmu. Młodzi (szczególnie ci żyjący w cywilizacji zachodniej) są świadomi swoich praw (często bardziej niż obowiązków) nie są tu wyjątkiem i na wszelkie próby naruszania swej wolności reagują boleśnie. Stąd zapewne wynika ton komunikacji papieży z młodymi. Unikają oni trybu nakazującego i moralizatorskiego, a pareneza prawie zawsze występuje w kontekście kerygmaticznym lub dogmatycznym. Zamiast mówić „musicie” lub „powinniście” wolą zachęcać,

¹⁵⁵ Por. KKK, 1730–1748.

¹⁵⁶ Por. tamże, 1747.

¹⁵⁷ Por. tamże, 1733.

¹⁵⁸ Por. tamże, 1742.

pochwalić, wyrazić swoją nadzieję pokładaną w młodzięży, pokazać korzyści z właściwych wyborów i niebezpieczeństwa z niewłaściwych.

Słowa, idee i obrazy, których używają papieże, wyjaśniając młodzięży sens wolności, są zbliżone do tych z *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Bóg dał człowiekowi wolność, aby ten szukał dobra i prawdy; aby odpowiadał za swoje czyny i dzięki temu mógł być dla Boga odpowiedzialnym rozmówcą w dialogu miłości, a nie był tylko ślepym robotem; aby mógł świadomie współpracować z Bogiem w dziele stworzenia¹⁵⁹. Częstą ideą, której używa papież z Polski dla ukazania młodym sensu wolności jest *zadanie*. Podkreśla, że wolności nie można zdobyć raz na zawsze, ale trzeba ją nieustannie zdobywać. Nie tyle jest ona bowiem człowiekowi dana co „zadana”¹⁶⁰. Innym szczególnie częstym tematem ukazującym sens wolności jest jej związek z prawdą. Już w 1985 r. w Liście z okazji Międzynarodowego Roku Młodzięży Święty Jan Paweł II pisał: „Młodzi mają takie spontaniczne «pragnienie wolności». „Ale co to oznacza? pyta papież - to znaczy: umieć używać swej wolności w prawdzie – być «prawdziwie wolnym». Być «prawdziwie wolnym» – to nie znaczy, stanowczo nie znaczy: czynić wszystko, co mi się podoba, na co mam ochotę. Wolność zawiera w sobie kryterium prawdy, dyscyplinę prawdy. Bez tego nie jest prawdziwą wolnością. Jest zakłamaniem wolności. Być prawdziwie wolnym – to znaczy: »używać swej wolności dla tego, co jest prawdziwym dobrem«. W dalszym ciągu więc: być prawdziwie wolnym – to znaczy: być człowiekiem prawego sumienia, być odpowiedzialnym, być człowiekiem »dla drugich«”¹⁶¹. Na podstawie tego nauczania zauważamy, że istnieje triada „Chrystus-wolność-prawda”, w której to wolność jako środkowy filar triady zachowuje swą tożsamość i funkcję, jedynie dzięki wsparciu i ochronie dwóch pozostałych filarów¹⁶².

¹⁵⁹ Por. Benedykt XVI, *Homilia podczas liturgii słowa na Plaza de Cibeles. Madryt, 18 sierpnia 2011.* w: *Do młodzięży...*, s. 511-512.

¹⁶⁰ Por. M. Tatar, *Charyzmat młodości ...*, s.179.

¹⁶¹ Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzięży...*, s. 48.

¹⁶² Por. J. Szymik, *Wielkie lekcje JPII: wolność*, „Gość Niedzielny”, 18 października 2020, nr. 42, s.74.

Zastanawiając się nad pytaniem, skąd wśród młodych tak częste złe użycie wolności, papieże nauczają o wygodnictwie, lęku przed opinią społeczną bądź niechęcią do podjęcia wysiłku koniecznego do pokonywania własnych słabości¹⁶³.

W związku z tym, że wolność jest „zadana” i należy ją zdobywać, to jej używanie wiąże się z trudem. Na spotkaniu z ukraińską młodzieżą we Lwowie święty Jan Paweł II nauczał, że wolność jest bardziej wymagająca niż niewola. Wymaga ona przede wszystkim silnego, odpowiedzialnego i dojrzałego sumienia i jest podobna do ewangelicznej wąskiej ścieżki¹⁶⁴. Z tego względu właśnie, że wolność jest trudna, a jej dobre wykorzystanie wymagające, należy prosić Boga o wsparcie we właściwym jej używaniu¹⁶⁵. Droga ku temu bywa stroma i męcząca. W rezultacie jednak człowiek odczuwa harmonię sam ze sobą¹⁶⁶, wyzwolenie od zbędnych stereotypów i radość¹⁶⁷.

Wychowanie dzieci i młodych przez rodzinę, szkołę i społeczeństwo powinno zmierzać do takiego ukształtowania ich wolności, iż dalej podejmą się oni samowychowania. Kilkakrotnie podkreślał to Święty Jan Paweł II pisząc na przykład w *Parati semper*: „Tak: samowychowanie! Takiej bowiem wewnętrznej

¹⁶³ Por. M. Ostrowski, *Młodzież w oczach papieża na podstawie przemówień podczas Światowych Dni Młodzieży*, „Polonia Sacra” 20(2016) nr 4 (45), s. 15.

¹⁶⁴ Jan Paweł II, *Pielgrzymka na Ukrainę. Spotkanie z młodzieżą we Lwowie* https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/uk/speeches/2001/june/documents/hf_jp-ii_spe_20010626_ukraina-youth.html (data dostępu 27.03.2022).

Дорога молоде, ваш народ переживає важкий і складний перехід від тоталітарного режиму, що пригнічував його протягом стількох років, до нарешті вільного й демократичного суспільства. Свобода, однак, вимагає сильного, відповідального й зрілого сумління. Свобода вимоглива, і в певний спосіб, коштує більше ніж неволя. Тому, обіймаючи вас, як батько, кажу вам: вибирайте вузьку дорогу, - ту дорогу, яку Господь вказує вам через свої заповіді. Це слова правди й життя. Дорога, яка часто здається широкою й зручною, потім виявляється облудною та хибною”.

¹⁶⁵ J. Szymik, *Wielkie lekcje JP II: wolność*, „Gość Niedzielny” nr 42, s. 74, 18 października 2020.

¹⁶⁶ Por. Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 151.

¹⁶⁷ Dla przykładu można tu przywołać osobę świętego Franciszka. „(...) konkretne przykłady ludzi, od których należałoby się uczyć wolności. Po raz kolejny warto wrócić do świętego Franciszka, który w byciu sługą odkrył wolność. Wolność ta była niemal swawolą. Ten, który chciał, aby go nazywano le jongleur de Dieu, wiedział, że rycerz musi być sztywny, błazen zaś może być swobodny. Święty postanowił więc zostać błaznem na dworze Króla królów. Kiedy więc zostawiał za sobą ojca, matkę, rodzinny Asyż, pozycję społeczną i karierę, musiał odczuwać nieco z tej wolności błazna. „Nie miał pieniędzy, nie miał rodziców, najprawdopodobniej nie miał na świecie żadnego zajęcia, żadnego planu, (...) i gdy tak szedł pod oszronionymi drzewami zaczął nagle śpiewać”. – M. Wociał, Tom 41 Nr 1 (2020): „Seminare”. *Poszukiwania naukowe*, s. 28.

struktury, gdzie «prawda czyni nas wolnymi», nie można zbudować tylko «od zewnątrz». Każdy musi ją budować «od wewnątrz» – budować w trudzie, z wytrwałością i cierpliwością (o którą młodym nie zawsze tak łatwo). I ta właśnie budowa nazywa się samowychowaniem”. [...] «Posiąść swoją duszę» – oto owoc samowychowania”¹⁶⁸.

W powyższej części skupiono się na nauczaniu papieskim dotyczącym wolności pozytywnej, czyli wolności *do*: prawdy, współpracy z Bogiem, etc. O nauczaniu zaś na temat wolności negatywnej (tzw. wolności *od*) można więcej odnaleźć w rozdziale dotyczącym wyzwań, a które, można by tu uzasadnić słowami papieża z Wadowic: „Nie dajcie się zniewalać! Nie dajcie się zniewolić, nie dajcie się skusić pseudowartościom, półprawdami, urokiem miraży, od których później będziecie się odwracać z rozczarowaniem, poranieni, a może nawet ze złamanym życiem”¹⁶⁹.

Innym podejmowanym problemem jest relacja między wolnością zewnętrzną i wewnętrzną. Gwarantem wolności zewnętrznej jest według Jana Pawła II prawo cywilne, które według jego oceny w coraz większej ilości krajów opiera się na zasadach poszanowania godności ludzkiej osoby¹⁷⁰. Jednak jej fundamentem jest wolność wewnętrzna, „właściwa synom Bożym, którzy postępują według Ducha (por. Ga 5,16) i którzy kierują się prawym sumieniem moralnym, zdolnym wybrać to, co jest dobre”¹⁷¹. Wolność wewnętrzna zaś, ukazując młodzieży priorytet i źródłowość tej drugiej, naucza jednocześnie, że wolność zewnętrzna, gwarantowana przez władzę i prawo cywilne jest bardzo ważna i drogocenna. Dlatego święty Jan Paweł II cieszył się, że wciąż przybywa krajów, które respektują podstawowe prawa osoby ludzkiej¹⁷².

¹⁶⁸ Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s. 48.

¹⁶⁹ Jan Paweł II, *Spotkanie młodzieży. Poznań – plac Adama Mickiewicza, 3 czerwca 1997*, w: *Do młodzieży...*, s. 588.

¹⁷⁰ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na VI Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 82

¹⁷¹ Tamże.

¹⁷² Por. tamże.

Młodość jest okresem życia właściwym dla dokonania fundamentalnych decyzji. W tym okresie wolność jest konieczna dla dokonania wyborów dotyczących: projektu życia, sfery zawodowej, założenia rodziny i powołania. Franciszek przyznaje, że są młodzi, którzy doznają „paraliżu decyzyjnego” i chcieliby zawiesić dokonanie wyboru na czas nieokreślony¹⁷³ z powodu lęku lub ulegania pokusie bierności i wygodnictwa¹⁷⁴.

Z drugiej strony papieże dostrzegają, że wielu młodych żywi gorące pragnienie, aby nadać swojemu życiu sens. Są gotowi na realizację ambitnych celów i zmieniać świat. Inni zaś poszukują wartości duchowych, pielęgnując w sobie żywe pragnienie świętości¹⁷⁵. Do wszystkich wyżej wymienionych grup papieże zwracają się z wezwaniem, aby niezależnie od dokonanego wyboru, od profesji i stanu, starali się uczynić swoje życie darem. Aby byli wierni logice służby i „bycia dla”, nie zaś logice egoizmu i wykorzystania bliźniego¹⁷⁶.

Jedną z najważniejszych decyzji młodości, angażującą wolność osoby jest odkrycie, akceptacja i realizacja własnego powołania. Temat powołania w życiu młodzieży stał się szczególnie aktualny od XV Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów nt. *Młodzież, wiara i rozeznawanie powołania*. W rezultacie rozdziały ósmy i dziewiąty posynodalnej adhortacji *Christus vivit* są dedykowane właśnie temu zagadnieniu.

Język używany przez papieży przy opisie powołania ma przeważnie podstawę antropologiczną, z której wyprowadzane są wnioski teologiczne. Droga powołania jest dla nich drogą do stawania się bardziej człowiekiem i bardziej sobą. „Do realizacji własnego powołania konieczne jest rozwijanie, sprawienie, by

¹⁷³ Por. Franciszek, CV, 140.

¹⁷⁴ Por. tamże, 142-143.

¹⁷⁵ Por. Jan Paweł II, *Messaggio per la giornata delle preghiere per le vocazioni 2005*. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/vocations/documents/hf_jp-ii_mes_20040811_xlii-voc-2005.html (data dostępu 27.03.2022).

¹⁷⁶ Por. D. Giosia, *La pastorale dei giovani ...*, s.158-159.

Qualunque posto occuperete nella società, qualunque professione volgerete, siete chiamati a esercitarli come servizio, non in funzione di interessi egoistici, o peggio prevaricando sugli altri. Ciò significa anche inevitabilmente “andare contro corrente”, dato che la “sapienza del mondo” e orientates in ben altra direzione.

wzeszło i pielęgnowanie tego wszystkiego, czym jesteśmy. Nie chodzi o wymyślanie siebie, o stworzenie siebie z niczego, ale odkrywanie siebie w świetle Boga i sprawienie rozkwitu swej istoty [...] Twoje powołanie prowadzi cię do wydobywania z siebie tego, co w tobie najlepsze dla chwały Boga i dla dobra innych”¹⁷⁷. Jako metafor i synonimów słowa „powołanie” papieże najczęściej używają pojęć „projekt życia” lub „kurs”. Św. Jan Paweł II wyjaśnia jednak, że „projekt życia” możemy nazwać powołaniem tylko pod warunkiem, przyznania, że „ego” nie jest jedynym autorem i podmiotem kształtującym własne życie, ale kształtują je różne „wzywające” go czynniki, z których najważniejszy jest czynnik transcendentny. Tylko w ten sposób powołanie stanie się projektem, a projekt będzie oznaczał powołanie ¹⁷⁸. Franciszek zaś zwraca uwagę, że nawigator, który na statku nie dba o jego kurs, natychmiast zostanie zwolniony, gdyż zbyt wiele od kursu zależy. Z taką samą uwagą – kontynuuje papież – trzeba dbać o właściwy kurs swojego życia, gdyż zejście z tego kursu oznacza klęskę¹⁷⁹.

Według Świętego Jana Pawła II słowo „powołanie” przywołuje dialog i relację. Zakłada, że istnieją dwa podmioty, z których jeden jest powoływany, a drugi powołuje. Dla chrześcijan, tym który powołuje, jest przede wszystkim Bóg. Ważnym zaś momentem, który daje początek powołaniowemu dialogowi między Nim i człowiekiem, jest chrzest. To w nim powołanie jest zakorzenione. W innych zaś sakramentach (szczególnie w bierzmowaniu) jest ono umacniane i ukierunkowywane¹⁸⁰. W kontekście powołania papież chętnie przytaczał przykład spotkania Jezusa z bogatym młodzieńcem. W tej ewangelicznej scenie widać zarówno dialog (wynikający z pragnienia sensu i życia wiecznego), jak i relację mistrza i ucznia. Dialog kończy się propozycją powołaniową „chodź za mną”, adresowaną do wolności młodego człowieka, która jednak nie została przyjęta¹⁸¹.

¹⁷⁷ Franciszek, CV, 257.

¹⁷⁸ Por. Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s. 37-38.

¹⁷⁹ Por. CV, 257.

¹⁸⁰ Por. Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s. 39-40.

¹⁸¹ Por. tamże, s. 34-37.

O tym, w jaki sposób odkrywać swoje powołanie, pisał każdy z omawianych tu papieży. Św. Jan Paweł II opisywał ten proces jako fascynujące i głębokie doświadczenie wymagające ufności do Boga i pielęgnowania relacji z Jezusem¹⁸². Obiektem rozeznania były według niego dary i talenty. Pod pojęciem „dary” rozumiał on przede wszystkim preferencje i pociąg do danej działalności lub do określonego stylu życia. Pod pojęciem zaś „talentów” cechy i zdolności, które mogą orientować życie w konkretnym kierunku. Zaznaczyć tu trzeba, że Święty Jan Paweł II nie prowadził wyraźnej granicy pomiędzy talentami a charyzmatami i można odnieść wrażenie, że czasem używa tych pojęć synonimicznie¹⁸³.

Pomocą na drodze rozeznania swojego powołania jest przede wszystkim kultura powołaniowa, w której wychowują się młodzi, w rodzinie, w szkole i w społeczeństwie, która umacnia ich przekonanie, że swój życiowy szlak należy odkryć, wsłuchując się w głos Tego, który powołuje. Za elementy kultury powołaniowej Jan Paweł II uważa: formację sumienia, wrażliwość na wartości duchowe i moralne, przekonanie do wartości świętości życia ludzkiego i praca na rzecz braterstwa i solidarności pomiędzy ludźmi¹⁸⁴.

Ważną pomocą jest też towarzyszenie powołaniowe lub kierownictwo duchowe prowadzone przez osoby bardziej duchowo doświadczone i takie, które same żyją swoim powołaniem. Ważne, aby zarówno kierownik duchowy szanował wolność osoby proszącej o kierownictwo i pamiętał, że ma tylko funkcję wspierającą, a ostateczna decyzja należy do osoby rozeznającej. Także rozeznanie powołaniowe doświadczane w grupie jest użyteczne, gdyż pomaga w konfrontacji

¹⁸² Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej dla uczestników V Międzynarodowego Forum Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 371.

¹⁸³ Por. D. Giosia, *La pastorale dei giovani ...*, s.152.

¹⁸⁴ Jan Paweł II, *Messaggio di Giovanni Paolo II per la XXX Giornata Mondiale per le vocazioni*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/vocations/documents/hf_jp-ii_mes_08091992_world-day-for-vocations.html (data dostępu 21.01.2022).

Desidero anzitutto attirare l'attenzione sull'urgenza di coltivare quelli che possiamo chiamare «atteggiamenti vocazionali di fondo», i quali danno vita ad una autentica «cultura vocazionale». Tali elementi sono: la formazione delle coscienze, la sensibilità ai valori spirituali e morali, la promozione e la difesa degli ideali della fratellanza umana, della sacralità della vita, della solidarietà sociale e dell'ordine civile. Si tratta di una cultura che permetta all'uomo moderno di ritrovare se stesso, riappropriandosi dei valori superiori d'amore, d'amicizia, di preghiera e di contemplazione.

i potwierdzeniu własnych wyborów¹⁸⁵. Franciszek zwraca uwagę całego Kościoła na wielką rolę rozeznania duchowego, na co zapewne wpłynęła także jego jezuicka duchowość. W dziewiątym rozdziale adhortacji *Christus vivit* opisał sens i metodę rozeznania powołaniowego. Zwrócił tam uwagę, że powołanie jest tajemnicą. W związku z tym w procesie rozeznawania ważny jest zarówno rozum (a szczególnie roztropność) jak i wiara. Poleca szczególną dbałość o formację sumienia, a jako użyteczną i sprawdzoną metodę rozeznania powołaniowego radzi systematyczny rachunek sumienia, w którym chodzi nie tyle o tropienie grzechu, ale przede wszystkim o realizację woli Bożej we własnym codziennym doświadczeniu. Niezwykle ważną okolicznością jest też przestrzeń ciszy i samotności służących lepszemu słuchaniu Boga¹⁸⁶ oraz sztuka właściwego zadawania sobie pytań takich jak: „czy znam siebie samego poza moimi pozorami i odczuciami? Czy wiem, co przynosi radość mojemu sercu, a co je zasmuca? Jakie są moje mocne, a jakie słabe strony? [...], jak mogę służyć lepiej i być bardziej użyteczny dla świata i Kościoła? Jakie jest moje miejsce na ziemi? Co mogę zaoferować społeczeństwu? [...] czy mam umiejętności potrzebne do świadczenia tej służby, czy mogę je nabyć lub rozwinąć?”¹⁸⁷. Pytania nie mogą ominąć aspektu relacyjnego, gdyż oprócz tego „Kim jestem?” równie ważne jest „Dla kogo jestem?”¹⁸⁸.

Tematem, którego brakuje w nauczaniu papieży jest psychologiczny proces dojrzewania do wyboru powołania. Prawdopodobnie jest to spowodowane dynamicznym charakterem spotkań z młodzieżą i ogólnym charakterem zadawanych przez nich pytań, które nie dają okazji do analizowania skomplikowanych mechanizmów ludzkiej psychologii¹⁸⁹.

Pisząc zaś o specyficznych kompetencjach osób towarzyszących rozeznaniu powołaniowemu zwraca uwagę na: konieczność słuchania z uwagą skierowaną

¹⁸⁵ Por. D. Giosia, *La pastorale dei giovani ...*, s. 151-152.

¹⁸⁶ Por. Franciszek, CV, 280-284.

¹⁸⁷ Tamże, 285.

¹⁸⁸ Por. tamże, 286.

¹⁸⁹ Por. D. Giosia, *La pastorale dei giovani ...*, s.162-163.

na osobę, osobiste doświadczenie w rozeznawaniu duchowym oraz odczytywanie darów i talentów osoby¹⁹⁰. Jako oznaki tego, że człowiek właściwie rozeznał i realizuje swoje powołanie są wewnętrzny pokój i radość¹⁹¹.

Oprócz tego, jak rozeznąć swoje powołanie, papieże dużą uwagę poświęcają odpowiedzi na pytanie, do czego może być powołany człowiek. Z punktu widzenia kryterium powszechności można by więc dokonać podziału na powołania powszechne i powołania specyficzne. Pisząc o powołaniach wspólnych wyróżniają oni: powołanie do tego, aby stać się dziećmi Bożymi (Święty Jan Paweł II nazwał go najważniejszym)¹⁹², do życia¹⁹³, do miłości, do świętości¹⁹⁴ i do przyjaźni z Jezusem¹⁹⁵.

Sobór Watykański II odświeżył nauczanie Kościoła na temat pluralizmu powołań w Kościele. Jedną z jego nowości było ponowne podkreślenie powszechności powołania do świętości, w kontekście czego, twierdzenie o powołaniu laikatu znajdowało swoją teologiczną przestrzeń. O ile do Soboru pod słowem „powołanie” rozumiano prawie wyłącznie kapłaństwo i życie konsekrowane, to Święty Jan Paweł II mówił już o powołaniu: małżeńskim, profesjonalnym¹⁹⁶, powołaniu diakona lub katechety¹⁹⁷. Korzystając z odpowiedzi młodzieży, na pytania postawione w ankiecie, w przygotowaniu do XV Synodu, Franciszek zauważa, że młodzi widzą realizację swojego powołania przede wszystkim w małżeństwie i rodzinie oraz w pracy. Temat powołania do pracy umieszcza Franciszek w rozdziale adhortacji p.t. *Bycie dla innych*, gdzie nazywa pracę „wyrazem ludzkiej godności,

¹⁹⁰ Por. CV, 291-297.

¹⁹¹ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XXVII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 218.

¹⁹² Por. Jan Paweł II, *Spotkanie z młodzieżą pod siedzibą Arcybiskupów krakowskich*, w: *Do młodzieży...*, s. 574.

¹⁹³ Por. CV, 248.

¹⁹⁴ Por. tamże, 249.

¹⁹⁵ Por. tamże, 250-252.

¹⁹⁶ W czasie II pielgrzymki do Polski, w 1983 r. Jan Paweł II zwrócił się z okna arcybiskupiego do zgromadzonej pod nim młodzieży: „A poza tym własne życiowe powołanie: ktoś będzie pianistą, ktoś inżynierem, ktoś nauczycielem... Różne są – mówi się – zawody, ale w końcu zawód też jest powołaniem, bo na nim się koncentruje uwaga i wysiłek naszego życia, ambicja naszego życia.” w: *Do młodzieży...*, s. 574.

¹⁹⁷ Por. D. Giosia, *La pastorale dei giovani...*, s. 157-159.

[...] drogą dojrzewania i integracji społecznej [...] stałym bodźcem do wzrastania w odpowiedzialności i kreatywności [...] zabezpieczeniem przed skłonnością do indywidualizmu i wygody, [...] oddawaniem chwały Bogu poprzez rozwój swoich zdolności”¹⁹⁸. Praca pomaga młodym nie tylko zaspokajać ich potrzeby doczesne, ale także spełniać swoje wizje i marzenia. Dlatego też Franciszek wzywa młodych, by nie oczekiwali życia na koszt innych. Wzywa ich też, aby, nawet jeśli w pewnym okresie życia wykonywana przez nich praca nie jest realizacją marzeń, ale rezultatem twardych wymagań rynku pracy, to niech nigdy się nie poddają i nie „zakopują” swojego powołania¹⁹⁹.

Na uwagę zasługuje dyskusja, która toczy się wśród teologów i duszpasterzy na temat tzw. powołania do bycia singlem lub powołania do samotności. Otóż w 90 punkcie Dokumentu końcowego XV-ego Synodu p.t. *Stan singli* możemy przeczytać, że „Synod zastanawiał się nad kondycją ludzi żyjących jako «single», uznając, że termin ten może wskazywać na bardzo różne sytuacje życiowe. Mogą one zależeć od wielu powodów, dobrowolnych lub niedobrowolnych oraz od czynników kulturowych, religijnych i społecznych. Może zatem wyrażać bardzo szeroki zakres dróg. Kościół uznaje, że ten stan, przyjęty w logice wiary i daru, może stać się jednym z wielu sposobów, w jakich realizuje się łaska chrztu i dąży się ku świętości, do której wszyscy jesteśmy powołani”²⁰⁰. Argumenty przeciwników tzw. powołania do samotności skupiały się wokół argumentu, że powszechne powołanie do miłości i do „bycia dla” wyklucza powołanie do samotności²⁰¹. Argumenty zwolenników skupiają się zaś na tym, że istnieje wiele przyczyn, z powodu których osoba jest singlem. U niektórych wybór takiej formy życia wypływa z narcyzmu, dla innych zaś nie jest własnym wyborem, ale rezultatem okoliczności

¹⁹⁸ Franciszek, CV, 271.

¹⁹⁹ Por. tamże, 272.

²⁰⁰ Dokument końcowy XV Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów, 90, <https://kosciol.wiara.pl/doc/5194032.Dokument-koncowy-Synodu-Biskupow-o-mlodziezy/11> (data dostępu, 27.03.2022).

²⁰¹ Por. A.M. Pudełko, *Powołanie do bycia singlem. Czy jest coś takiego?*, <https://stacja7.pl/styl-zycia/powolanie-do-bycia-singlem-czy-jest-cos-takiego/> (data dostępu 22.10.2021).

i nierzadko źródłem cierpienia²⁰². Należy jednak podkreślić, że Franciszek zdecydował, nie zaangażować autorytetu papieskiego w ten temat i nie podjął go w tekście *Christus vivit*.

W rozmowach z młodymi na temat powołania szczególną uwagę wszyscy trzej papieże przywiązują do kapłaństwa i do życia konsekrowanego. Zarówno Święty Jan Paweł II jak i Benedykt XVI nawiązują do spotkania Jezusa z bogatym młodzieńcem i w wezwaniu „przyjdź i chodź za mną” widzą figurę każdego powołania kapłańskiego lub osoby konsekrowanej²⁰³ pragnących iść drogą rad ewangelicznych. Rozumieją też wahania, rozterki, pytania o sens i kierunek życia. Wiedzą, że skarb powołania nosimy w naczyniach glinianych (por. 2 Kor 4,7), i że często powołany sam lęka się tego, czego wymaga od niego Bóg. To zrozumienie dobrze obrazuje autobiograficzny fragment przemówienia Benedykta XVI: „I tutaj znowu wracam myślą do własnej młodości. Dość wcześnie uświadomiłem sobie, że Bóg powołał mnie do kapłaństwa. Później jednak, po wojnie, kiedy w seminarium i na uniwersytecie zdążałem ku temu celowi, musiałem zadać sobie pytanie: czy to rzeczywiście jest moja droga? Czy naprawdę taka jest wola Boża w stosunku do mnie? Czy będę w stanie dochować Mu wierności, być Mu całkowicie oddanym, służyć Mu bez reszty? Taka decyzja wiąże się też z cierpieniem. Inaczej być nie może. Ale potem przyszła pewność: tak ma być! Tak Pan mnie woła, zatem obdarzy mnie także siłą”²⁰⁴.

W nauczaniu każdego z papieży jest obecna głęboka prawda o tym, że powołanie do życia konsekrowanego i do kapłaństwa nie bazuje jedynie na zdolnościach człowieka, ale wielkości i miłości Boga, aby okazało się, że „z Boga jest owa przeogromna moc, a nie z nas” (por. 2 Kor. 4,7). Dla wyrażenia tej prawdy Święty Jan Paweł II podczas Światowego Dnia Młodzieży w Denver posłużył się sceną powołania proroka Izajasza, który świadomy własnej niegodności,

²⁰² J. Prusak, *Powołanie do bycia singlem*, https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TS/powolanie_singla.html (data dostępu 23.10.2021).

²⁰³ Por. np. Jan Paweł II, PDV, 36.

²⁰⁴ Benedykt XVI, *Orędzie na XXVI Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 205.

doświadczył oczyszczenia przez węgiel ognisty dotykający jego warg²⁰⁵. Papieże podkreślają też swoją wiarę w to, że mimo różnych przeszkód i trudności, nie zabraknie powołań, gdyż Jezus nie opuści swojego Kościoła i w każdym pokoleniu kołaczę do drzwi młodych serc, szukając robotników do swojej winnicy²⁰⁶. Zdają sobie jednak sprawę, że zmienia się geografia powołaniowa i na przykład Europa, która niegdyś hojnie wysyłała misjonarzy, sama teraz potrzebuje ich pomocy oraz na nowo przemyślanego duszpasterstwa powołaniowego²⁰⁷. To, czego brakuje w nauczaniu papieskim w stosunku do młodzieży, to bardzo rzadkie zaproszenia do innych form życia konsekrowanego takich jak: instytuty świeckie, dziewice, wdowy czy pustelnicy.

O tym, jakie powinno być duszpasterstwo powołaniowe na miarę XX i XXI wieku, wszyscy trzej papieże mają podobne zdanie. Najważniejszą tezą jest ta, że wszelka formacja, wszelka duchowość i wszelkie duszpasterstwo powinno zawierać w sobie aspekt powołaniowy. Nie może ono być odizolowane, uboczne, drugorzędne²⁰⁸. W sposób szczególny dotyczy to duszpasterstwa młodzieżowego, które koniecznie musi kierować młodego człowieka do pytania Boga o sens i misję własnego życia. Inną prawdą teologiczną jest ta, że powołaniowy aspekt duszpasterstwa określa pierwotnie istotę Kościoła, a dopiero potem jego działalność. Kościół jako taki jest więc *mysterium vocationis*, a sama nazwa *Ecclesia*, czyli *zwołanie* powołanych określa jego fizjonomię powołaniową²⁰⁹. W związku z tym nie należy traktować działalności powołaniowej jako rekrutacji ani agitacji spowodowanej nagłą potrzebą kadrową. Papieże przypominają również, że powołania Bóg daje zawsze przez pośrednictwo Kościoła, który jest „rodzicielką

²⁰⁵ Por. Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej dla uczestników Międzynarodowego Forum Młodzieżowego. Denver, 14 sierpnia 1993*, w: *Do młodzieży...*, s. 348.

²⁰⁶ Por. tamże, s. 347.

²⁰⁷ Por. - *Benedetto XVI do 26-to Capitolo Generale dei Salesiani (31.03.2008)*, 5, https://www.notedipastoralegiovanile.it/index.php?option=com_content&view=article&id=1821:lettera-di-benedetto-xvi-al-rettore-maggiore-per-il-cf-26&catid=305&Itemid=1116 (data dostępu 24.10.2021).

²⁰⁸ Por. CV, 254.

²⁰⁹ Por. Jan Paweł II, PDV, 34.

i wychowawczynią” powołań²¹⁰, zaś animatorem duszpasterstwa powołań jest wspólnota kościelna, zarówno powszechna jak i lokalna. Nikt we wspólnocie Kościoła nie jest zwolniony z troski i odpowiedzialności za wzbudzanie powołań. Nikt nie ma prawa twierdzić, że to nie jego sprawa²¹¹. Towarzyszenie powołaniowe, szczególnie ludziom młodym, powinno być normalnym procesem w rodzinie, w szkole i w Kościele. Wspólnota z szacunkiem powinna się odnosić do wszystkich charyzmatów i rodzajów powołań, gdyż w swej różnorodności są one manifestacją jednego Ducha. Zaś najskuteczniejszym aktem całego duszpasterstwa powołaniowego jest modlitwa zarówno pojedynczych osób, jak i całych wspólnot²¹².

Wymienione w tym rozdziale procesy w rozwoju duchowym charakterystyczne dla młodości dotyczyły interpersonalnego kontaktu z Bogiem, pragnienia przemian, potrzeby miłości, otwarcia na prawdę i fundamentalnego znaczenia wolności dla młodych w kontekście dokonywanych przez nich wyborów. Powyższy spis nie wyczerpuje oczywiście wszystkich procesów, które mają miejsce w młodości. Również nie są te procesy ekskluzywne tylko dla młodości. Ona jednak nadaje im swój wyjątkowy akcent i niepowtarzalny koloryt, i to właśnie one zajmują największą uwagę papieży. W trzecim rozdziale zostały ukazane współczesne wyzwania wobec młodości.

W czwartym zaś związane z duchowością charakterystyczne dla niej procesy. Kolejny i ostatni rozdział zostanie zaś poświęcony kwestii środków, które mogą posłużyć rozwojowi duchowości w okresie młodości.

²¹⁰ Por. tamże, 35.

²¹¹ Por. tamże, 41.

²¹² Por. Jan Paweł II, VC, w: *Dzieła zebrane. Adhortacje. t. II*, Kraków 2006, s. 497-576, 64.

V ROZDZIAŁ

ŚRODKI ROZWOJU ŻYCIA DUCHOWEGO W MŁODOŚCI

Młodość ze swej natury otwarta jest na rozwój. Ta potrzeba motywuje do odkrywania własnych potencjałów i do przekraczania nowych granic. Kościół doceniając wagę rozwoju całej osoby (fizycznego, intelektualnego, emocjonalnego etc.), akcentuje jednak uwagę młodzieży na znaczeniu rozwoju duchowego. Franciszek rozwojem nazywa zachowanie i troskę o to, co najważniejsze przy jednoczesnym odrzuceniu tego, co szkodliwe i niebezpieczne, oraz na byciu otwartym dla nowych darów od Boga¹.

Przez dwa tysiąclecia Tradycja Kościoła wypracowała drogi rozwoju duchowego, które dziś uważamy za klasyczne. Należą do nich na przykład *Ćwiczenia duchowe* św. Ignacego Loyoli lub droga oczyszczenia, oświecenia i zjednoczenia pogłębiona szczególnie przez świętych karmelitańskich: Świętą Teresę Wielką i Świętego Jana od Krzyża².

Obserwacja pozwala stwierdzić, że w ostatnich dekadach, głównie w społeczeństwach zachodnich widać wzrost zainteresowania rozwojem duchowym, a szczególnie mistyką i technikami medytacyjnymi. Zjawisko to, samo w sobie pozytywne, można wyjaśnić między innymi reakcją na materializm i konsumpcjonizm, który w wielu zrodził duchową pustkę. Zainteresowanie to jednak kieruje wielu, również młodych, ku niechrześcijańskim duchowościom. Widać to na przykład w dynamicznie rozwijającym się ruchu *New Age*³ lub w dużym zainteresowaniu religiami Wschodu. W pewnej mierze prowadzi to także do rozkwitu

¹ Por. Franciszek, CV, 161.

² Por. św. Teresa z Avila, *Twierdza wewnętrzna*, tłum. H. Kossowski, Kraków 2012; św. Jan od Krzyża, *Noc ciemna*, tłum. B. Smyrak, Kraków 2010.

³ Por. Papieska Rada ds. Dialogu Międzyreligijnego i Papieska Rada ds. Kultury, *Jezus Chrystus dawcą wody życia: chrześcijańska refleksja na temat New Age*, Kraków 2003.

duchowości egotycznej skupionej na afirmacji „ja”, zamiast na ożywiającym dialogu z osobowym Bogiem⁴.

Nauczanie Kościoła konsekwentnie przypomina, że w rozwoju duchowym priorytet ma Boża Łaska, a nie ludzkie starania. Im zaś bardziej zaawansowany jest rozwój, tym więcej zależy od inicjatywy Boga, a mniej od wysiłków człowieka. Doświadczenie pokazuje jednak, że bez ludzkich starań, nawet jeśli są drugorzędne, rozwój duchowy następuje bardzo rzadko. Bóg czeka na współpracę człowieka i w normalnym porządku nie chce go „zmuszać” do duchowego rozwoju.

Nauczanie omawianych tu papieży na temat środków rozwoju duchowego wpisuje się w wiekową Tradycję Kościoła. Biorąc pod uwagę dynamiczne zmiany w świecie, można by się spodziewać, że będą proponować środki nadzwyczajne i dotąd niespotykane. Okazuje się jednak, że przeważnie powracają oni do spraw podstawowych jak: wychowanie, kultura, służba, słowo Boże, sakramenty i szeroko pojęte duszpasterstwo młodzieży.

Celem tego rozdziału będzie analiza, w jaki sposób środki te są proponowane oraz na czym polegają różnice akcentów między trzema omawianymi tu papieżami.

5.1. WYCHOWANIE

Fundamentem dla formacji duchowej jest solidna formacja ludzka. Tę zaś zwykłym sposobem uzyskuje się w procesie wychowania osoby ludzkiej. To właśnie wychowanie tworzy grunt dla owocnego przyjęcia środków dla duchowego rozwoju. Wychowanie człowieka w dzieciństwie i w młodości jest tematem często przez papieży poruszonym, stanowi on przedmiot ich troski i uważany jest za pilny. Na przykład, trzeci z rozdziałów *Iuvenum Patris*, czyli listu napisanego z okazji setnej rocznicy śmierci Świętego Jana Bosko, Jan Paweł II zatytułował

⁴ Por. Kongregacja Nauki Wiary, *List o niektórych aspektach modlitwy chrześcijańskiej* (1989), 1, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19891015_meditazione-cristiana_pl.html (data dostępu 25.10.2021).

*Pilna potrzeba chrześcijańskiego wychowania dzisiaj*⁵. Franciszek, 12 września 2019 r., w odpowiedzi na prośby z różnych stron, wezwał do Globalnego Paktu Edukacyjnego (*Patto Globale per l'Educazione*). Pandemia Covid 19, która rozpoczęła się niedługo później i która zamknęła w domach i ograniczyła możliwości edukacyjne milionów dzieci i młodzieży, sprawiła, że wezwanie papieża stało się jeszcze bardziej naglące. Deklarowane cele Globalnego Paktu Edukacyjnego to tworzenie edukacji bardziej integrującej i otwartej, zdolnej do lepszego słuchania i zrozumienia⁶. Jako priorytety paktu Franciszek wyznacza: postawienie w centrum osoby dziecka, promowanie edukacji dziewczynek, uznanie rodziny jako pierwszego i nieodzownego środowiska wychowawczego, wychowanie do gościnności i otwarcia na biednych, edukacja do postaw opartych na ekologii integralnej opisanej w *Laudato si* oraz wypracowanie sposobów rozumienia ekonomii, polityki i postępu, aby były one skierowane na służbę człowieka⁷.

Nośnikiem wartości może być tylko osoba ludzka. Dlatego właśnie wszelkie instytucje i środki materialne w działalności wychowawczej pełnią funkcję jedynie pomocniczą. Podstawą jest tu człowiek – wychowawca i jego moralny autorytet⁸. We wspomnianym już liście *Iuvenum Patris* Jan Paweł II zwrócił uwagę, na współczesne wyzwania, które wskazują na potrzebę pedagogów z powołania, którzy z wychowywania uczyniliby swoją życiową misję⁹. Formułuje także niektóre postulaty co do charakterystyk współczesnego chrześcijańskiego pedagoga. Powinien on kochać młodzież wyrażając to znajomością ich języka, uczestnictwem w ich życiu i częstą obecnością pomiędzy nimi¹⁰. Ma świadomość

⁵ Por. Jan Paweł II, *Ojciec i nauczyciel młodzieży...*, 14-19.

⁶ Por. A. Matteo, *Onora l'adulto, che e in te*, w: NPG, 7/2020 s.34-36.

⁷ Por. tamże.

⁸ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO. Paryż, 2 czerwca 1980 r.*, 11, <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-przemowienie-wygloszone-2-czerwca-1980-roku-w-unesco> (data dostępu 21.03.2022).

⁹ Por. Jan Paweł II, *Ojciec i nauczyciel młodzieży...*, 14-18.

¹⁰ Por. tamże, 12.

ostatecznego celu ludzkiego życia¹¹, jest wrażliwy na kulturę, a szczególnie na nauki humanistyczne¹², odznacza się wrażliwością i postawą ojcowską lub macierzyńską¹³. Potrafi płakać nad nieszczęściami swoich wychowanków czuwając nad swym sercem, aby nie ulegało zubożeniu¹⁴. Jest cierpliwy i nie poddaje się łatwo rozczarowaniom, gdyż otuchy mu dodaje „niewyczerpana cierpliwość Boga w Jego pedagogii wobec ludzkości”¹⁵. Nie złamie nadłamanej gałęzi i umie zobaczyć w każdym ziarna dobra. Widzi szanse tam, gdzie inni widzą zagrożenia i drogi tam, gdzie inni widzą tylko mury¹⁶. Chrześcijański pedagog w duchu wiary przeżywa prawdę, że jego „ziemią obiecaną” w której on sam może odnaleźć Boga jest potrzebująca młodzież¹⁷, a jego własny autorytet jest tylko partycypacją i odblaskiem Jego najwyższego autorytetu. Świadom tej odpowiedzialności chce być przykładem do naśladowania dla wychowanków¹⁸. W kontakcie z nimi nie jest ani optymistą, ani pesymistą, ale realistą pełnym nadziei, opartej na Bogu¹⁹. Szczególnie ważnym jego zadaniem jest pomoc młodemu człowiekowi w wychowaniu sumienia krytycznego²⁰. Powyższe słowa warto uzupełnić refleksją Franciszka skierowaną do 28 Kapituły Generalnej Salezjanów²¹, w której przypomniał on, że

¹¹ Por. tamże, 16.

¹² Por. tamże, 15.

¹³ Por. tamże, 17.

¹⁴ Por. Franciszek, CV, 75.

¹⁵ Jan Paweł II, *Ojciec i nauczyciel młodzieży...*, 20.

¹⁶ Por. Franciszek, CV, 67.

¹⁷ Por. tamże, 67.

¹⁸ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XIV Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s.127.

¹⁹ Por. Franciszek, *Messaggio del Santo Padre Francesco ai partecipanti al 28-mo Capitolo Generale dei Salesiani*.

²⁰ Por. tamże, 17.

²¹ Franciszek, *Messaggio del Santo Padre Francesco ai partecipanti al 28-mo Capitolo Generale dei Salesiani*.

L'evangelizzazione dei giovani è la missione che lo Spirito Santo vi ha affidato nella Chiesa. Essa è strettamente congiunta con la loro educazione: il cammino di fede si innesta in quello di crescita e il Vangelo arricchisce anche la maturazione umana. Occorre preparare i giovani a lavorare nella società secondo lo spirito del Vangelo, come operatori di giustizia e di pace, e a vivere da protagonisti nella Chiesa. Per questo voi vi avvalete dei necessari approfondimenti e aggiornamenti pedagogici e culturali, per rispondere all'attuale emergenza educativa.

edukacja i ewangelizacja dla chrześcijańskiego pedagoga powinny być procesami, które się przenikają i wzajemnie ubogacają²².

Należy stwierdzić, że Kościół stanowi istotne środowisko dla wychowania młodzieży. Jest to o tyle istotne, gdyż opisane w kolejnych częściach wszystkie niemal środki rozwoju duchowego będą *in sensu stricto* dotyczyć osób, które już należą do wspólnoty Kościoła przynajmniej poprzez fakt chrztu świętego. W ciągu dwudziestu wieków swojego istnienia Kościół udowodnił swoją kompetencję w dziedzinie wychowania. Udowodnił ją przede wszystkim poprzez jasną i stabilną (przynajmniej w swym rdzeniu) koncepcję tego, jaka jest ludzka natura, jaki jest sens ludzkiego życia. To jasne, wyznaczenie modelu wychowania, pozwalało Kościołowi lepiej wyznaczyć cele wychowania i wybrać odpowiednie metody. Udowodnił ją poprzez założenie niezliczonej ilości organizacji wychowawczo-duszpasterskich, a także poprzez swoich członków, którzy zainspirowani Jezusem i Jego Ewangelią poświęcili i poświęcają swoje siły i talenty dla dobra młodych ludzi. Jan Paweł II (powtarzając za II Soborem Watykańskim) akcentował przekonanie, że Kościół, zajmując się wychowaniem, wypełnia nakaz Jezusa, aby głosić zbawienie wszystkim ludziom i odnawiać wszystko w Chrystusie²³. Wszak to człowiek jest pierwszą i podstawową drogą Kościoła²⁴.

Warto zauważyć, że w czasie omawianych pontyfikatów nabrały znaczenia nowe tematy w obszarze stosunku Kościoła do działalności wychowawczej. Po pierwsze, z większym zaufaniem traktuje się nauki pedagogiczne i psychologiczne. Dobrym przykładem jest tu *Salesianum*, istniejący od 1973 r. jako Uniwersytet Papieski, który z pozwolenia Stolicy Apostolskiej od wielu lat prowadzi studia wyższe z psychologii i pedagogiki. Innym ciekawym przykładem może być ocena systemów pedagogicznych powstałych poza bezpośrednią inspiracją Kościoła. Można tu wspomnieć system pedagogiczny Marii Montessori, który

²² Zjawisko owego przenikania salezjanie opisali słowami „wychowywać ewangelizując i ewangelizować wychowując”.

²³ Por. Jan Paweł II, *Ojciec i nauczyciel młodzieży...*, 7.

²⁴ Por. Jan Paweł II, RH, 14.

z początku traktowany był przez Kościół nieufnie, doczekał się jednak z czasem słów pewnego uznania zarówno z ust Jana Pawła II jak i Franciszka²⁵. Po drugie, coraz większą odpowiedzialność w obszarze wychowania powierza Kościół świeckim, zapraszając ich jako ekspertów do różnych gremiów, powierzając ważne stanowiska i uznając ich nieodzowny i profesjonalny wkład. Trzecim zjawiskiem, na które należałoby zwrócić uwagę, jest edukacja ekologiczna. W *Laudato si* Franciszek wprowadza w obszar teologii nowe pojęcia jak np. „nawrócenie ekologiczne”, „ekologia integralna” lub „równowaga ekologiczna”. Zdaniem autora encykliki edukacja ekologiczna rozszerzyła swoje cele. Na początku jej podstawowym zadaniem było informować o niebezpieczeństwach. Obecnie chce ona doprowadzić do „nawrócenia ekologicznego” poprzez zmianę nawyków (na przykład konsumenckich) i doprowadzenia osoby do „równowagi ekologicznej” na różnych poziomach: z sobą, z innymi, z naturą i z Bogiem²⁶.

Ważną jest również analiza treści tego, co o Kościele przekazują papieże samej młodzieży. Po pierwsze zachęcają ich, aby kochali Kościół. Kochać zaś Kościół oznacza także nie ulegać pokusie wyrażonej w sloganie „Jezus – tak, Kościół – nie”. Nie można oddzielić Jezusa od Kościoła tak, jak nie można oddzielić głowy od ciała. Chodzenie za Jezusem oznacza naśladowanie Go przez członków wspólnoty Kościoła²⁷. Po drugie, przypominają, że z miłości do Kościoła wynika miłość i jedność z Piotrem naszych czasów. Komentując fragment Ewangelii o domu budowanym na skale (por. Mt 7,24-27), papież Benedykt przypomniał, że to właśnie do Piotra Jezus powiedział, „Ty jesteś Piotr [czyli Skała], i na tej Skale zbuduję Kościół mój” (Mt 16,18). Dziś te słowa oznaczają wierność i szacunek do papieża

²⁵ Por. np. Franciszek, *Messaggio del Santo Padre Francesco a firma di S.E. il Sig. Cardinale segretario di stato in occasione del Congresso Internazionale promosso nel 150-mo anniversario di nascita di Maria Montessori*, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/pont-messages/2021/documents/20211023-messaggio-montessori.html> (data dostępu 24.11.2021).

²⁶ Por. Franciszek, LS, 209–216.

²⁷ Por. Benedykt XVI, *Msza Święta na zakończenie Światowego Dnia Młodzieży. Madryt, 21 sierpnia 2011*, w: *Do młodzieży...*, s.520-521.

i do reprezentujących go biskupów²⁸. Po trzecie, wielokrotnie wyznają, że nie tylko młodzi potrzebują Kościoła dla swojego wzrostu i rozwoju duchowego, ale również Kościół potrzebuje młodych z ich entuzjazmem, kreatywnością i radością, i że mają w nim ważne i odpowiedzialne miejsce²⁹.

Papieże w kontakcie z młodymi nie unikają także trudnych tematów, które naruszają i podważają autorytet Kościoła jako wychowawcy. Do nich należy problem nadużyć seksualnych osób duchownych w stosunku do niepełnoletnich, który pojawił się on w czasie Światowych Dni Młodzieży w Toronto³⁰, był poruszany na Synodzie w 2018 r. i pojawił się też w *Christus vivit*, gdzie papież jako niektóre przyczyny nadużyć wskazuje: klerykalizm, rygorizm, brak przejrzystości i dialogu, pustkę duchową i kruchość psychiczną niektórych duchownych³¹. W obliczu tych nadużyć wszyscy trzej papieże starali się chronić małoletnich, zaostrzając dyscyplinę i karząc winowajców. Jednak wobec tych gorszących sytuacji, a także pomimo nich, papieże apelują do młodych, aby nadal kochali Kościół, a zauważone słabości stały się dla nich wyzwaniem do osobistej świętości i do prawdziwej reformy i odnowy Kościoła - Matki³², której się nie porzuca, gdy jest zraniona. „Nasze grzechy są przed oczyma wszystkich: odbijają się one bez litości w zmarszczkach tysiącletniej twarzy Kościoła – naszej Matki i Nauczycielki. [...] Nie przestaje powtarzać każdego dnia, zawstydzona: „Zmiłuj się nade mną Boże w swojej łaskawości, [...] (Ps 51). Ale pamiętajmy, że Matki się nie porzuca, gdy jest zraniona, lecz przeciwnie – towarzyszy się jej, aby mogła zaczerpnąć ze swego wnętrza całą swą siłę i zdolność do nieustannego rozpoczynania od nowa”³³.

²⁸ Por. Benedykt XVI, *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą. Kraków-Blonia, 27 maja 2006*, w: *Do młodzieży...*, s. 597–598.

²⁹ Por. M. Ostrowski, *Młodzież w oczach papieży na podstawie przemówień podczas Światowych Dni Młodzieży*, „Polonia Sacra” 20(2016) nr 4 (45), s. 16-17.

³⁰ Por. Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie XVII Światowego Dnia Młodzieży. Toronto-Downsiev Park, 28 lipca 2002*, w: *Do młodzieży...*, s. 460-461.

³¹ Por. Franciszek, CV, 96-97.

³² Por. Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie XVII Światowego Dnia Młodzieży. Toronto-Downsiev Park, 28 lipca 2002*, w: *Do młodzieży...*, 461.

³³ Franciszek, CV, 101.

Każdy z papieży z siłą podkreśla, że grzechy i cienie w Kościele nie powinny zasłonić nam prawdy o jego świętości. Dlatego z chęcią ukazują młodzieży przykład ludzi świętych, którzy mogą być dla nich autorytetem do naśladowania. W tym doborze świętych zauważalne są pewne tendencje. Do najczęstszych należą: młodzi święci i „święci stąd”, czyli związani z adresatami słów ze względu na przykład, na wspólny kraj pochodzenia. Dlatego w spotkaniu z Polakami Jan Paweł II ukazuje sylwetki świętego Wojciecha i Michała Kozala, zaś Kubańczykom Franciszek przypomina o świętym Padre Feliz Varela. Dlatego właśnie tak często na spotkaniach z młodymi słychać o: Carlo Acutisie, Teresce z Lisieux, Pier Giorgio Frassati, czy Józefinie Bakhita.

5.2. KULTURA

Sprawcą i podmiotem kultury może być tylko człowiek. Dzięki niej formuje także sam siebie i dzięki niej może żyć prawdziwie ludzkim życiem, gdzie „być” jest ważniejsze niż „mieć”. Wszak „Genus humanum arte et ratione vivit”³⁴. Wszyscy omawiani tu papieże są zgodni w tym, że wartościowa kultura to ta, która zakłada całościową wizję człowieka, wraz z jego wymiarem religijnym i transcendentnym, i która kulturę moralną uważa za pierwszy i podstawowy wymiar kultury³⁵.

Analiza tekstów wskazuje, że o kulturze w ogóle i o kulturze jako o środku dla duchowego rozwoju papieże mówili przeważnie do dorosłych. Wiele razy mówili do nich także o roli kultury w procesie wychowania, a szczególnie rozwoju duchowości. Jednocześnie analiza wskazuje, że nie jest to temat, który często poruszali z młodzieżą. Prawdopodobnie wpływ na to miał nie sam temat, ale okoliczności spotkań papieży z młodymi, które miały charakter głównie

³⁴ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO. Paryż, 2 czerwca, 1980*, 6-7, <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-przemowienie-wygloszone-2-czerwca-1980-roku-w-unesco> (data dostępu 21.03.2022).

³⁵ Por. tamże, 11.

duszpasterski. Wszak, pracując ze studentami jako wykładowcy uniwersyteccy, Joseph Ratzinger i Karol Wojtyła tematem kultury zajmowali się wielokrotnie.

Dzieła kultury mają znaczący wpływ na młodych. Jan Paweł II, analizując młodość jako intensywny czas wzrastania, zwraca uwagę na rozwój osobowy poprzez kontakt z dziełami kultury, sztuki i nauki. Wysuwa przypuszczenie, że „młodość zdaje się szczególnie wrażliwa na prawdę, dobro i piękno zawarte w dziełach człowieka” i że dzięki obcowaniu z kulturą młodzież pogłębia prawdę na temat natury ludzkiej, kształtując tym samym własne człowieczeństwo³⁶. Benedykt XVI w Madrycie uczył, że piękno kontemplowane w dziełach sztuki może przemienić i nawrócić serce człowieka. Jako przykład podaje Świętą Teresę od Jezusa, która została głęboko dotknięta przez Boga, gdy spoglądała na obraz poranionego Mesjasza³⁷. Franciszek w encyklice skierowanej „do młodych i całego Ludu Bożego” naucza, że prawdziwa kultura powinna uczyć mądrości i strzec przed banałem³⁸. Jak to już podkreślono w rozdziale trzecim, szczególny wpływ na młodych ma kultura masowa przekazywana przez mass media i większość młodych z nią właśnie ma najczęstszy kontakt. Analiza treści orędzi papieskich na dzień środków społecznego przekazu potwierdza szczególną troskę o formę tej kultury i jej wpływ na młodych. Na przykład w latach 1979, 1980, 1985, 1994, 2004, 2007 i w 2015 r. temat orędzi był związany z wychowaniem w rodzinie lub z młodzieżą. Analiza tematów orędzi pozwala wyszczególnić, w jaki sposób mass media mogą służyć dla duchowego rozwoju. Często pojawia się tu słowo „służba”, która podkreśla służebną rolę mediów wobec rozwoju człowieka i społeczeństw. Mają więc one służyć: pokojowi (1983 r.), promocji młodzieży (1985 r.), odpowiedzialnej wolności człowieka (1981 r.), dialogowi pomiędzy wiarą, a kulturą (1984 r.), braterstwu i solidarności (1988 r.), kształtowaniu sumienia (1993 r.), głoszeniu

³⁶ Por. Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s.52.

³⁷ Por. Benedykt XVI, *Przemówienie na zakończenie Drogi Krzyżowej. Madryt, 19 sierpnia 2011*, w: *Do młodzieży...* s.513.

³⁸ Por. Franciszek, CV, 223.

Ewangelii (2002 r. i 2013 r.), kulturze szacunku, dialogu, przyjaźni i spotkania (2009 r. i 2014 r.) czy też przekazywaniu nadziei i ufności (2017 r.).

Kościół od początku swego istnienia tworzył przestrzeń dla kultury rozwijającej życie duchowe, z czego korzystała również młodzież. Według Jana Pawła II Kościół jest kulturotwórczy przede wszystkim ze względu na zakorzenioną w Bożym Objawieniu koncepcję człowieka, której stara się być wierny. Koncepcja ta każe człowieka kochać i afirmować z powodu jego wyjątkowej godności i ze względu na niego samego³⁹. Tę kulturotwórczą rolę Kościoła widać na wszystkich kontynentach, ale szczególnie w Europie, „od Atlantyku aż po Ural”⁴⁰. Ten znaczący wkład Kościoła w kultury tak wielu narodów, był możliwy dzięki procesowi inkulturacji. Oznacza to, że chrześcijanie są przekonani, że Ewangelia głoszona przez Kościół jest uniwersalna w tym sensie, że nie jest związana z jedną określoną kulturą. Z tego wynika, że może ona być głoszona ludziom żyjącym w każdej kulturze. W czasie procesu ewangelizacji lokalna kultura zostaje ubogaconą i staje się w ten sposób również dobrem duchowym. Ewangelia zaś dzięki procesowi inkulturacji staje się bliższa konkretnemu człowiekowi, gdyż głoszona jest z pomocą znanego mu języka i zrozumiałych form⁴¹. O tym, jakie znaczenie dla człowieka ma kultura przemieniona pod wpływem Ewangelii, dawał świadectwo Jan Paweł II, kiedy to 3 czerwca 1979 r., na Wzgórzu Lecha w Gnieźnie przemawiając do młodzieży na temat napisanej w XIII wieku pieśni-orędzia *Bogurodzicy*. „Kultura polska jest dobrem, na którym opiera się życie duchowe Polaków. Ona wyodrębnia nas jako naród. [...] Kultura polska od początku nosi bardzo wyraźne znamiona chrześcijańskie. To nie przypadek, że pierwszym zabytkiem świadczącym o tej kulturze jest *Bogurodzica*. Chrzest, który w ciągu całego milenia przyjmowały pokolenia naszych rodaków [...] znajdował stale bogaty rezonans w dziejach myśli, w twórczości artystycznej, w poezji, muzyce, dramacie,

³⁹ Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO. Paryż, 2 czerwca 1980 r.*, 10. <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-przemowienie-wygloszone-2-czerwca-1980-roku-w-unesco> (data dostępu 21.03.2022).

⁴⁰ Por. tamże, 9.

⁴¹ Por. Jan Paweł II, CT, 53.

plastyce, malarstwie, rzeźbie. [...] Kultura polska stale płynie szerokim nurtem natchnień, mających swoje źródło w Ewangelii. [...] - to czyni ją tak głęboko, tak autentycznie ludzką”⁴².

Niewątpliwe znaczenie dla postrzegania kultury jako środka dla rozwoju duchowości w młodości ma osobiste doświadczenia papieży. Kończąc przemówienie Jan Paweł II (w jednej osobie aktor, poeta i dramaturg) zaświadczył, że również jego młodość została głęboko naznaczona przez polską kulturę, a w szczególności literaturę i teatr⁴³. Benedykt XVI znany jest jako miłośnik muzyki i literatury pięknej. Jednym z powodów zainteresowania muzyką od młodości był fakt, że jego starszy brat Georg jako nastolatek rozpoczął edukację muzyczną. Wielokrotnie zaświadczał, że dzięki słuchaniu Mozarta, Bacha lub muzyki liturgicznej mógł uczestniczyć w misterium nieskończonego piękna, które pozwalało mu doświadczyć obecności Boga bardziej, niż wysłuchanie wielu mądrych kazań⁴⁴. Będąc na koncercie po śmierci Karla Richtera tak oto wspominał: „Siedziałem obok ewangelickiego biskupa Johannes Hanselmann. Kiedy triumfalnie wybrzmiał ostatni dźwięk jednej z wielkich kantat Bacha, spontanicznie popatrzyliśmy na siebie i równie spontanicznie powiedzieliśmy: «Ten, kto to słyszał, wie, że wiara jest prawdziwa». Muzyka ta wyraża tak niesłychaną siłę obecnej w niej rzeczywistości, że człowiek wie – nie przez wnioskowanie, ale przez wstrząs – że coś takiego nie może pochodzić z pustki [...]”⁴⁵

Kontynuując powyższą myśl należy zauważyć, że papieże byli głęboko przekonani o możliwości ewangelizowania poprzez sztukę. Myśl ta jest zawarta na przykład w *Liście do artystów* Jana Pawła II⁴⁶ lub w homilii Benedykta XVI podczas konsekracji kościoła Świętej Rodziny w Barcelonie, dokonanej w 2010 r.

⁴² Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży. Gniezno-Wzgórze Lecha, 3 czerwca 1979*, w: *Do młodzieży...*, s.554-555.

⁴³ Por. tamże, s.555.

⁴⁴ J. Ratzinger, *Introduzione allo spirito della liturgia*, Milano, 2001, s. 142.

⁴⁵ J. Ratzinger, *W drodze do Jezusa Chrystusa*, tłum. J. Merecki, Kraków 2004, s.38.

⁴⁶ Por. Jan Paweł II, *List do artystów*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/letters/1999/documents/hf_jp-ii_let_23041999_artists.pdf (data dostępu 28.03.2022).

Wtedy to, opisując działalność Antoniego Gaudi – architekta kościoła, powiedział o nim: „I zrobił coś, co jest jednym z najważniejszych zadań dnia dzisiejszego: przewycięzył rozłam między świadomością ludzką a świadomością chrześcijańską, między istnieniem na tym świecie doczesnym a otwarciem na życie wieczne, między pięknem rzeczy a Bogiem jako Piękno”⁴⁷.

Szczególnie uprzywilejowanymi miejscami, w których kultura jest środkiem dla rozwoju duchowości, są uniwersytety i szkoły katolickie. Historia Kościoła pokazała mnogość charyzmatów i osób różnych stanów i płci, które pobudzone Duchem Świętym poświęciły swoje życie w służbie katolickiej oświaty. O roli uniwersytetów katolickich w procesie otwierania młodego człowieka na prawdę była już mowa w rozdziale czwartym. Podkreślono tam między innymi, że mają one być platformą dla dialogu między *fides et ratio*. Tu zaś należałoby dodać, że dzięki owemu dialogowi, młodzi otrzymują szansę na duchowy rozwój poprzez zintegrowanie swojej wiary z nauką i z kulturą, w której przyszło im żyć. Ta integracja „[...] prowadzi do głębszego umiłowania samej prawdy [...] i przyczynia się do szerszego rozumienia sensu ludzkiego życia i celu stworzenia”⁴⁸. Dzięki dialogowi chrześcijaństwa z nowoczesnymi naukami (zarówno przyrodniczymi jak i humanistycznymi) uniwersytet katolicki na własny sposób ukazuje priorytet tego co duchowe⁴⁹. Aby umożliwić i promować tę integrację, uniwersytety katolickie są zobowiązane swoim studentom zapewnić naukę teologii, (między innymi społecznej nauki Kościoła⁵⁰), gdyż to ona innym naukom nadaje właściwą perspektywę i kierunek⁵¹. Podczas prowadzenia badań naukowych na katolickim uniwersytecie, granicę eksperymentu wyznaczać ma również wrażliwość etyczna i moralna, która

⁴⁷ Benedykt XVI, *Homilia podczas poświęcenia kościoła Sagrada Familia w Barcelonie - podróż Papieża Benedykta XVI do Hiszpanii (6-7.11.2010)*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/hiszpania_barcelona_07112010.html (data dostępu 20.01.2022 r.).

⁴⁸ Jan Paweł II, ECE, 17.

⁴⁹ Por. tamże, 46.

⁵⁰ Por. tamże, cz. II art. 4 § 5.

⁵¹ Por. tamże, 19.

zobowiązuje do zachowywania priorytetu etyki nad techniką i osoby ludzkiej wobec rzeczy. Nie wszystko wszak co jest możliwe, jest godziwe i korzystne⁵².

Szkoła katolicka w dokumentach papieskich również przedstawiona jest jako przestrzeń możliwego rozwoju duchowości poprzez kulturę⁵³. Aktualnym wyzwaniem jest dla niej znalezienie właściwego balansu pomiędzy wychowaniem i wykształceniem. Analizując ogólną sytuację szkolnictwa na świecie Jan Paweł II w UNESCO zadał retoryczne pytania: „Czy [...] nie nastąpiło jednostronne przesunięcie w kierunku samego wykształcenia? Czy w takim układzie proporcji oraz przy systematycznym wzroście wykształcenia, które odnosi się do rzeczy posiadanych przez człowieka, nie zostaje coraz bardziej przesłonięty sam człowiek?”⁵⁴. Aby nie ulec temu przeakcentowaniu wykształcenia nad wychowaniem szkoła katolicka powinna harmonizować horyzont kultury i horyzont wiary tak, aby się wzajemnie uzupełniały i ubogacały. Misja ta nabiera szczególnej wagi w społeczeństwach dotkniętych silną mentalnością sekularyzmu⁵⁵. Zdaniem Franciszka szkoła, również katolicka, potrzebuje więcej samokrytyki. Po pierwsze, ze względu na słabe rezultaty duszpasterskie. Często duszpasterstwo sprowadza się do lekcji religii, a to okazuje się za mało do trwałego doświadczenia wiary⁵⁶. Po drugie, część ze szkół katolickich sprawia według papieża wrażenie katolickiego „bunkra”, który chce przede wszystkim ochronić dzieci i młodych od zewnętrznych zagrożeń i jednocześnie nie potrafi ich przygotować do życia wiarą w społeczeństwie, który

⁵² Por. tamże, 19.

⁵³ Warto tu wspomnieć, jak duża część młodzieży jest częścią tej sfery duszpasterstwa. Otóż w szkołach katolickich uczy się następujący procent uczniów: 75% Irlandczyków, 65% Belgów z części flamandzkiej, 48% Belgów z części francuskiej, 19% Francuzów, 18% Hiszpanów, 7% Włochów i 4,5 % Portugalczyków. – Por. R. Cursi, *Europa e scuola*, w: NPG 3/2020 s.2-3.

⁵⁴ Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO. Paryż, 2 czerwca 1980 r.*, 13. <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-przemowienie-wygloszone-2-czerwca-1980-roku-w-unesco> (data dostępu 21.03.2022).

⁵⁵ Por. Jan Paweł II, *List do uczestników XI Kongresu Międzynarodowego biuro katolickiej oświaty, w: Wyhowuwały u swobodzie, prawdy ta wiri*, s.153-155.

Dla zobrazowania wyzwań, które stawia przed szkołami katolickimi zsekularyzowane społeczeństwo można podać przykład Irlandii, która w 2020 r. przyjęła prawo zabraniające używania w szkołach symboli katolickich i organizowania obowiązkowych Mszy Świętych.

⁵⁶ Por. Franciszek, CV, 221.

wiarę lekceważy lub nią gardzi. W rezultacie, po wyjściu z takiego „bunkra”, rozbieżność między tym co w szkole i tym co po szkole, często jest przyczyną światopoglądowej kapitulacji młodego chrześcijanina⁵⁷. Jako propozycje dla odnowienia katolickich szkół i uniwersytetów Franciszek proponuje ich ożywioną misyjność, co jest zgodne z duchem *Evangelii gaudium* - programowej encykliki całego jego pontyfikatu, w której misyjność całego Kościoła odgrywa kluczową rolę. W przypadku zakładów oświaty ma ona polegać na realizacji czterech kryteriów: głoszeniu kerygmatu, dialogu na różnych poziomach, interdyscyplinarności i transdyscyplinarności oraz tworzenia sieci współpracy pomiędzy katolickimi zakładami oświaty, a także z ośrodkami naukowymi⁵⁸.

Papieże zachęcają młodych do rozwoju i do zdobywania mądrości również poprzez dialog międzykulturowy. Franciszek, który uczynił dialog jednym z ważniejszych pojęć we *Fratelli tutti* uważa, że konstruktywny dialog różnorodnych płaszczyzn kulturowych (kultura popularna, uniwersytecka, artystyczna, mass mediów itp.) przyczynia się do rozwoju społeczeństw⁵⁹. Jan Paweł II w *Fides et ratio* powoływał się między innymi na mądrość pochodzącą z greckiej tradycji, źródeł wedyjskich, chińskich lub buddyjskich. Tym samym zakładał, że „w różnorodności kultur i kultów dochodzi do głosu to samo szukanie odpowiedzi na pytania ostateczne i że jest ono tak samo realne również tam, gdzie nie ma inspiracji chrześcijańskiej (choć na pewno, powiedziała by, duch boski wszędzie działa)”⁶⁰.

Należy zatem stwierdzić, że przyszłość każdego człowieka zależy od kultury i od jej jakości⁶¹. Także przyszłość młodego człowieka zależy od tego, jaką kulturą się „pożywia”. Biorąc współodpowiedzialność za tę przyszłość, Kościół

⁵⁷ Por. tamże, 221.

⁵⁸ Por. Franciszek, *Veritatis gaudium*, Tarnów 2018 4.

⁵⁹ Por. Franciszek, FT, 199.

⁶⁰ Por. Leszek Kołakowski, *Fides et ratio. Mała uwaga o wielkiej encyklice*, w: *Leszek Kołakowski. Chryścijaństwo*, wstęp, wybór i opracowanie Hubert Czyżewski, Kraków, 2019 r., s. 521.

⁶¹ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO. Paryż, 2 czerwca 1980 r.*, 23. <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-przemowienie-wygloszone-2-czerwca-1980-roku-w-unesco> (data dostępu 21.03.2022).

zachęca do tworzenia kultury wartości i sam chce nadal pozostać aktywnym uczestnikiem procesu kulturotwórczego. Sprawa ta jest pilna, gdyż sama sztuka przeżywa współcześnie kryzys w wymiarze do tej pory nieznanym, który jest oznaką kryzysu człowieczeństwa⁶². Do uczestnictwa w tym procesie papieże zachęcają również samych młodych dając jako wzór do naśladowania na przykład błogosławionego Carla Acutisa, który kulturę cyfrowych mediów wykorzystywał jako przestrzeń do ewangelizacji⁶³. Formacja duchowa i formacja kulturowa nie powinny być oddzielone, ale wzajemnie się wspierające i uzupełniające⁶⁴.

5.3.POSTAWA SŁUŻBY

Odpowiedzialni za wychowanie, niezależnie od kultury i religii od wieków stawiali młodym jako przykład do naśladowania osoby, które potrafiły „być dla”, czyli przejawiać wobec innych ludzi troskę, ofiarować pomoc i być gotowym na poświęcenia dla dobra bliźniego. Historia Kościoła ukazuje niezliczone ilości chrześcijan różnych narodów i języków, którzy z pełną powagą podchodzili do przykładu Chrystusa-sługi, który po omyciu nóg Apostołom nakazał im „(..) abyście i wy tak czynili, jak Ja wam uczyniłem”. (J,13,15). W nauczaniu papieskim do młodzieży postawa służby nie jest tylko oddawaniem. Dynamika jest tu wielokierunkowa. Służba jest więc także szansą na to, aby otrzymać. Jest okazją dla duchowego rozwoju.

Papieże widzą w młodych pewne naturalne dyspozycje, które pomagają w uformowaniu postawy służby. Podkreślają ich empatyczność, skłonność do uwzględnienia potrzeb bliźniego przed własnymi i chęć poznawania różnych osób. Jednocześnie rozumieją, że społeczeństwo ponowoczesne skłania ich do uleganiu pokusom indywidualizmu, który może być przyczyną obojętności wobec

⁶² Por. J. Ratzinger, *Introduzione allo spirito della liturgia*, Milano 2001, s.126-127.

⁶³ Por. Franciszek, CV, 104–106.

⁶⁴ Por. Franciszek, CV, 223.

cierpienia⁶⁵. Według Franciszka, młodość, która nie byłaby między innymi czasem ofiarowania się innym i poświęceń, nie spełniłaby jednego ze swoich ważnych celów. Zachęca on młodych do postawy służby i obiecuje, że z czasem przyniesie im to satysfakcję i owoce. Na potwierdzenie swoich słów przytacza wiersz Bernarda:

„Jeśli, by uzyskać to, co odzyskałem,
Musiałem wpierw stracić to, co utraciłem
By osiągnąć to, co osiągnąłem,
Musiałem znieść to, czego doznałem,
[...]
Bo po tym wszystkim stwierdziłem,
Że nie można radować się tym, czym się uradowałem
Jak tylko przecierpiawszy to wcześniej”⁶⁶.

Postawę służby, która wynika z Ewangelii, papieże przedstawiają młodzieży w sposób wykraczający poza czysty humanitaryzm. Jan Paweł II wyraźnie zaznaczał, że Kościół nie może być jedynie agencją pomocy społecznej lub organizatorem wolontariatu⁶⁷. Jego zadaniem (jak i każdego chrześcijanina) jest urzeczywistnianie i przybliżanie Królestwa Bożego, a dzieje się to również poprzez służbę braciom⁶⁸. Postawa służby jest środkiem dla rozwoju życia duchowego po pierwsze w takim sensie, że w bliżnim chrześcijanin spotyka Boga, zgodnie ze słowami „Wszystko co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili” (Mt 25,40)⁶⁹. Po drugie, służąc człowiekowi wyznaje jego

⁶⁵ Por. Jan Paweł II, *Messaggio di Giovanni Paolo II per la XL Giornata Mondiale di Preghiera per le Vocazioni. “La vocazione al servizio”* (16.10.2002), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/vocations/documents/hf_jp-ii_mes_20021118_xl-voc-2003.html, 4.

⁶⁶ Por. Franciszek, CV, 108.

⁶⁷ Por. Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie IV Światowego Dnia Młodzieży. Santiago de Compostella-Monte del Gozo, 20 sierpnia 1989*, w: *Do młodzieży...*, s.306.

⁶⁸ Por. Jan Paweł II, w: *Do młodzieży...*, s.398.

⁶⁹ Por. tamże.

szczególną godność dziecka bożego pośród innych stworzeń⁷⁰. Papieże, mówiąc o służbie, prawie zawsze umiejscawiali ją w kontekście pomocy ludziom. W zależności od okoliczności i własnej wrażliwości różnie stawiali akcenty wskazując, komu należy służyć w pierwszej kolejności. Dla przykładu Jan Paweł II, przygotowując Kościół do trzeciego tysiąclecia, zwrócił się z prośbą do państw rozwiniętych, aby przejawili miłosierdzie w stosunku do niektórych krajów tak zwanego Trzeciego Świata i anulowali im część zadłużenia. Zaś w drugiej części encykliki *Deus caritas est* Benedykt XVI opisuje Kościół jako „wspólnotę miłości” objawiającą *caritas* poprzez służbę bliźniemu: „Miłość jest zatem służbą, którą Kościół pełni, aby nieustannie wychodzić naprzeciw cierpieniom i potrzebom, również materialnym, ludzi”⁷¹. Franciszek, który przybrał swoje imię ze względu na pamięć o Biedaczynie z Asyżu, konsekwentnie wzywa do pomocy ubogim i migrantom. Dlatego proponując pole zaangażowania dla młodych chrześcijanin potrzebna jest właściwa proporcja wynikająca ze zdrowej teologii. Można i trzeba ich zachęcać do służby na przykład na rzecz bezdomnych psów, ginących gatunków drzew czy ratowania zabytków architektury. Jeśli wszak byłyby to jedyne propozycje, to należałoby się zastanowić, czy wynikają one z autentycznego ducha Ewangelii. Postawa służby jest środkiem dla rozwoju duchowości również w takim sensie, że kształtuje u młodych wdzięczność. Napełniony nią człowiek, świadomy tego, jak wiele od Boga otrzymał, chce Go spotkać w ubogich i w ten sposób zwrócić Mu przynajmniej niewielką część⁷². Franciszek (przynajmniej dwukrotnie) podaje przykład bł. Pier Giorgia Frassattiego, który wyjaśniał, że pomagając ubogim, chce odplacić Jezusowi za miłość otrzymywaną w Komunii Świętej⁷³. Służąc bliźniemu chrześcijanin pamięta również o czekającym go dniu sądu, gdy będzie oceniany z uczynków miłosierdzia. W ten sposób nawet najdrobniejszy

⁷⁰ Por. tamże, s.399.

⁷¹ Benedykt XVI, *Deus caritas est*, 19.

⁷² Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XIV Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 131.

⁷³ Por. Franciszek, CV, 60; *Orędzie na XXXI Światowy Dzień Młodzieży 2016 r.*, 3, https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/youth/documents/papa-francesco_20150815_messaggio-giovani_2016.html.

gest miłości rozwija jego duchowość, gdyż umiejscawia ten gest w eschatologicznej perspektywie wieczności.

Wzorem niedoścignionym dla młodzieży powinien być Chrystus-Sługa. Ten, który powiedział o Sobie, że „Syn Człowieczy nie przyszedł, aby Mu służono, lecz żeby służyć i dać swoje życie na okup za wielu” (Mk 10, 35–45) i był posłuszny Ojcu aż do śmierci jest dla chrześcijan pełnią i miarą ludzkiej służby⁷⁴. Naśladowanie Go w służeniu braciom jest na tyle ważne, że ten, kto nie jest do tego gotowy - nie może nazywać się Jego uczniem, a temu, który stanowi się sługą jak On - daje obietnicę wiecznego zbawienia⁷⁵. Jan Paweł II obiecywał młodzieży, że Ten, który „ogołocił samego siebie przyjąwszy postać sługi” (Flp, 2,7) nie zostawi jej samej z tak trudnym zadaniem. Wybierając Jezusa, otrzyma ona jednocześnie Nauczyciela, który ją nauczy, jak dobrze służyć braciom⁷⁶. Aby jednak naprawdę Go wybrać i naśladować, najpierw sama powinna doświadczyć, że jest przez Niego ukochana. Analizując ten temat, Jan Paweł II przypominał scenę umycia nóg Apostołom, gdy święty Piotr nie zgadzał się początkowo na ten gest Jezusa. Kiedy jednak usłyszał, że odmawiając przyjęcia znaku miłości, nie będzie miał udziału z Jezusem (por. J 13,8), zmienił zdanie. Papież, komentując to wydarzenie stwierdził: „Tylko ten, kto pozwala się kochać, może sam kochać innych”⁷⁷.

Mówiąc młodym o postawie służby papież łączy ją również ze sposobem sprawowania władzy. Jan Paweł II analizując fragment z rozdziału 20 Ewangelii Mateusza („Wiedziecie, że władcy narodów, uciskają je, a wielcy dają im odczuć swą władzę”), zwraca uwagę, że wielu nadużywa władzy politycznej, finansowej lub militarnej do manipulowania ludźmi i do uzależniania ich od siebie⁷⁸. Takie formy sprawowania władzy dostrzegalne są również w Kościele. Na przykład Franciszek

⁷⁴ Por. Jan Paweł II, w: *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie IV Światowego Dnia Młodzieży. Santiago de Compostella-Monte del Gozo., 20 sierpnia 1989*, w: *Do młodzieży...*, s.306.

⁷⁵ Por. Jan Paweł II, *Tekst przemówienia papieskiego przekazany młodzieży do refleksji. Paryż-Pola Marsove, 21 sierpnia 1997*, w: *Do młodzieży...*, s.397.

⁷⁶ Por. tamże, s.398.

⁷⁷ Por. tamże, s.400.

⁷⁸ Por. Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie IV Światowego Dnia Młodzieży. Santiago de Compostella-Monte del Gozo., 20 sierpnia 1989*, w: *Do młodzieży...*, s.305.

definiuje klerykalizm jako interpretowanie przez duchownych swojej roli bez gotowości do ofiarnej służby⁷⁹. Jednak nie oznacza to, że władza jest sama w sobie czymś złym, ale że należy ją sprawować jako służbę⁸⁰. Spotykając się z młodzieżą w Santiago de Compostela Jan Paweł II zaakcentował ten temat na przykładzie patrona sanktuarium - Świętego Jakuba. Ów „syn gromu” wraz z bratem chcieli być blisko źródła władzy, chcieli być kimś wielkim i ważnym. Jezus nie potępia ich pragnienia wielkości. Zwraca im jednak uwagę, że wielkość łączy się z cierpieniem (kielich) i ze służbą⁸¹.

Temat postawy służby papieże wiążą również z takimi wartościami jak wolność, miłość i cierpienie. Tak ważna dla młodych wolność (omawiana już kilkakrotnie przy okazji relatywizmu lub procesów zachodzących w młodości) jest przyczyną tego, że wielu z nich z obawy przed jej utratą na samo słowo „służyć” patrzy z podejrzliwością. Rozumiejąc tę wrażliwość, Jan Paweł II przekonywał, że służyć za przykładem Jezusa, nie oznacza ograniczenia wolności, ale wprost przeciwnie, czyli zmierzanie ku wolności prawdziwej⁸². Dla chrześcijanina, służba jest bezpośrednim wyrazem i znakiem miłości. Miłość wcielona, która oddaje życie za przyjaciół swoich (por. J 15,13), napędza swych uczniów wiarą, że to miłość „zbawia świat, buduje społeczeństwo i przygotowuje wieczność”⁸³.

Papież Franciszek mówiąc o miłości służebnej najczęściej nazywa ją miłością. W czasie czternastu stacji *Via crucis* w Krakowie przedstawił on

⁷⁹ Por. Franciszek, CV, 98.

W punkcie tym papież cytuje swoje własne wystąpienie z 2018 r. na rozpoczęcie tzw. „synodu młodych”. „Klerykalizm jest ciągłą pokusą kapłanów, którzy interpretują «otrzymaną posługę jako władzę, którą należy wypełniać (*da esercitare*), a nie bezinteresowną i wielkoduszną służbę, którą należy ofiarować»”. Takie przeciwstawienie pojęć „władzy” i „służby” miało w tym punkcie zapewne podkreślić jak ważną jest służba w życiu duchownego. Jednak przy okazji powstało wrażenie, jakby rzeczywistość „władzy” była dla kapłana czymś w ogóle niepożądanym. A przecież wychodząc ze słów Świętego Pawła, że „nie ma bowiem władzy, która by nie pochodziła od Boga” (Rz 13,1) mówimy również w stosunku do kapłanów o „władzy odpuszczania grzechów”, albo o sprawowaniu „władzy biskupa”.

⁸⁰ Por. Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie IV Światowego Dnia Młodzieży. Santiago de Compostella-Monte del Gozo., 20 sierpnia 1989, w: Do młodzieży...*, s.305.

⁸¹ Por. tamże, s.304-305.

⁸² Por. tamże, s.306.

⁸³ Por. Jan Paweł II, *Tekst przemówienia papieskiego przekazany młodzieży do refleksji. Paryż-Pola Marsove, 21 sierpnia 1997, w: Do młodzieży...*, s.398.

program służby upodabniającej do Jezusa przypominając o czternastu uczynkach miłosiernych co do ciała i co do duszy. Potwierdzają to jego słowa: „[...] odkryliśmy na nowo upodobnienie się do Niego przez 14 uczynków miłosierdzia. [...] Dziś ludzkość potrzebuje [...] młodych gotowych poświęcić swoje życie w bezinteresownej służbie braciom najuboższym i najsłabszym [...]. W obliczu zła, cierpienia, grzechu dla ucznia Jezusa jedyną możliwą odpowiedzią jest dar z siebie, a nawet dar własnego życia na wzór Chrystusa, to jest postawa służby”⁸⁴. Cierpienie jest więc w jakiś sposób nieodłącznie wpisane w postawę służby i również ono jest środkiem dla rozwoju duchowego. Kto służy Chrystusowi w braciach powinien być gotowy na picie Jego kielicha⁸⁵.

Papieże wiele razy rekomendują również praktyczny kierunek, a także formy postawy służebnej i jej sposoby wyrażania się. Pojęciem, które należałoby tu wspomnieć jest „wyobraźnia miłosierdzia”, które po raz pierwszy użył Jan Paweł II w liście *Novo millenio ineunte* nazywając wyzwania stojące przed ludzkością i Kościołem w nowym tysiącleciu. „Potrzebna jest dziś nowa « wyobraźnia miłosierdzia», której przejawem będzie nie tylko skuteczność pomocy, ale zdolność bycia bliźnim dla cierpiącego człowieka, solidaryzowania się z nim, (...)”⁸⁶. Wskazuje ono na potrzebę kreatywności w służeniu, szukania nowych dróg dla pomocy, współtworzenia nowych trendów, profesjonalizmu i odwagi w byciu pionierami na drogach miłosierdzia. Niesienie pomocy bliźniemu, często wymaga ciężkiej pracy (fizycznej, naukowej, organizacyjnej etc.) i profesjonalizmu.

Nauczają też, że do postawy służby wezwane są nie tylko osoby, ale także instytucje. Wspomniano w poprzednim punkcie, że tytuły orędowników na dzień środków społecznego przekazu często wzywają, aby mass media były „w służbie”. Święty papież zachęcał młodych do aktywnego zaangażowania w ruchach, organizacjach

⁸⁴ Franciszek, *Wystąpienia Ojca Świętego w Polsce podczas Światowych Dni Młodzieży 2016 Słowo papieża Franciszka wygłoszone podczas Drogi Krzyżowej na Błoniach, 29.07.2016*, tekst wygłoszony, nieautoryzowany, <https://www.katolik.pl/wystapienia-ojca-swietego-w-polsce-podczas-swiatowych-dni-mlodziezy-2016,26673,813,cz.html?idr=11375> (data dostępu 22.02.2022).

⁸⁵ Por. Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie IV Światowego Dnia Młodzieży. Santiago de Compostella-Monte del Gozo., 20 sierpnia 1989*, w: *Do młodzieży...*, s.305.

⁸⁶ Jan Paweł II, *Novo millenio ineunte*, 50.

i stowarzyszeniach kościelnych, szczególnie młodzieżowych⁸⁷. W *Christifideles laici* pisze o „nowej epoce zrzeszeń” (*una nuova staggione aggregativa*)⁸⁸ w Kościele i nazywa je uprzywilejowanym miejscem i cennym darem Ducha Świętego.

Służyć należy przede wszystkim własnymi darami. Aby jednak nimi służyć efektywnie, najpierw należy je rozeznaczyć i uznać, że są to dary od Boga (a nie jedynie rezultat własnych zasług) i wykorzystywać je dla dobra wspólnego i dla dobra Kościoła⁸⁹.

Jan Paweł II postuluje, aby w tej optyce, młodzież podjęła służbę swoim „charyzmatem młodości”, przejawiającym się również w ich energii, entuzjazmie i radości⁹⁰. Szczególnie uprzywilejowanym miejscem dla służby powinien być dla młodych Kościół diecezjalny i parafialny, który pokazuje im, że jest on rzeczywistością konkretną, nie zaś abstrakcyjną⁹¹. W danym kontekście Jan Paweł II wspomina o funkcjach katechety, animatora liturgicznego, wychowawcy młodzieży lub lokalnej działalności charytatywnej⁹².

Jako wzór do naśladowania chrześcijańskiej postawy służby Franciszek podaje młodzieży przykład bł. Pier Giorgio Frassattiego. „Ofiarowywał im o wiele więcej niż dary materialne, dawał samego siebie, poświęcał czas, słowa, zdolność słuchania. Służył ubogim z wielką dyskrecją, nigdy się z tym nie obnosząc. [...] Wyobraźcie sobie, że w przeddzień swojej śmierci, ciężko schorowany, udzielał

⁸⁷ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na V Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s.76.

⁸⁸ Por. Jan Paweł II, CL, 29.

⁸⁹ Por. Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie IV Światowego Dnia Młodzieży. Santiago de Compostella-Monte del Gozo., 20 sierpnia 1989*, w: *Do młodzieży...*, s.307.

⁹⁰ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na V Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s.76.

⁹¹ Por. tamże, s.77.

⁹² Por. JP II, *Messaggio di vocazioni, per 2003*, 4.

W języku włoskim dany fragment brzmi: *ministerialità a vantaggio della comunità: dal ministero ordinato ai vari altri ministeri istituiti e riconosciuti: la catechesi, l'animazione liturgica, l'educazione dei giovani, le più varie espressioni della carità (...)*. Jest to o tyle istotne, że słowo *ministero* (oznaczające tu zarówno prezbitera, jak i katechetę), od którego pochodzą słowa takie jak „minister”, czy „ministrant” pochodzi od łacińskiego *ministrare* i oznacza właśnie „służyć”.

wskazówek dotyczących sposobu pomagania jego pokrzywdzonym przyjaciołom”⁹³.

Duchowny rozwój dzięki postawie służby jest dla niektórych młodych początkiem drogi do wiary i do Kościoła. To, co zaczyna się od aktu odwagi na kontakt z cierpieniem bliźniego, od pomocy dzieciom lub ubogim, z czasem może zaowocować odkryciem (pierwszym lub ponownym) Boga i Kościoła⁹⁴. Franciszek naucza, że sami ubodzy są dobrymi nauczycielami, gdyż jest w nich ukryta mądrość i „za pomocą prostych słów, mogą nam pomóc w odkrywaniu wartości, których nie widzimy”⁹⁵. Wszak piąte błogosławieństwo obiecuje miłosiernym że „więcej szczęścia jest w dawaniu niż w braniu” (Dz 20,35).

5.4. ŻYCIE SAKRAMENTALNE

Dla Kościoła katolickiego sakramenty są nieodłączną częścią ekonomii zbawienia, a także nadprzyrodzonymi i podstawowymi środkami dla rozwoju duchowego człowieka. Nie mogło więc ich zabraknąć w przepowiadaniu papieży ludziom młodym. O sakramentach mówili papieże do młodych na poziomie prawd wynikających z katechizmu. Nie epatowali młodych teologicznymi kontrowersjami, nie roztrząsali wraz z nimi dyscypliny sakramentalnej wynikającej z różnych wyznań i obrządków i nie analizowali dogmatycznych zawiłości⁹⁶. Przedstawianie młodzieży aspektów sakramentologii nie miało na celu ukazania całości nauki o sakramentach, ale realizacją założonych celów duszpasterskich i wychowawczych.

Analiza treści przepowiadania trzech papieży wskazuje, że sakramentem, który pojawia się w nim najczęściej jest Eucharystia. Prawdopodobnie wpływ na

⁹³ Franciszek, *Orędzie na XXVI Światowy Dzień Młodzieży, 2016 r.*, 3. https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20150815_messaggio-giovani_2016.html. (data dostępu 28.03.2022).

⁹⁴ Por. Franciszek, CV, 225.

⁹⁵ Tamże, 171.

⁹⁶ Może z wyjątkiem niektórych przemówień Benedykta XVI (autora m.in. *Ducha liturgii*), który np. o Eucharystii mówił językiem bardzo głębokim, ale jednocześnie trudnym. - Por. Benedykt XVI, *Msza Święta na zakończenie Dnia Młodzieży, Kolonia 21 sierpnia 2005*, w: *Do młodzieży...*, s. 477-480.

to miały między innymi okoliczności spotkań z młodzieżą, w programie których była Msza Święta. Drugim w kolejności częstszym tematem jest bierzmowanie. Jest to o tyle naturalne, że w obrządku zachodnim udziela się go w okresie młodzieńczym, oraz że czasem papieże podczas spotkań udzielali tego sakramentu. Tak było na przykład podczas Światowych Dni Młodzieży w Sydney w 2008 r. Pozostałe sakramenty (z wyjątkiem sakramentu chorych, który w przepowiadaniu do młodzieży jest praktycznie nieobecny) pojawiają się nie jako osobny temat, ale przy okazji innych zagadnień. Sakramenty chrztu, małżeństwa i kapłaństwa pojawiają się w kontekście ogólnego powołania do świętości lub do wyboru drogi życiowej (rodzina lub kapłaństwo). Sakrament spowiedzi występuje przy okazji tematu grzechu i osobistego nawrócenia.

Prezentacja powołaniowej i wychowawczej funkcji sakramentów jest dla papieży kluczowa. Zdaniem Jana Pawła II to właśnie sakramenty z pomocą chrześcijańskiej pedagogiki mogą pomóc młodemu człowiekowi bycia otwartym i dyspozycyjnym na różnorodność powołań, również do kapłaństwa i życia konsekrowanego⁹⁷, pamiętając o tym, że powołaniem podstawowym dla wszystkich, pozostaje powołanie do świętości jako wysokiej miary ludzkiego życia. Wychowawczą rolę dla całościowego rozwoju osobowości młodego chrześcijanina dostrzegają głównie w sakramentach spowiedzi i Eucharystii. Na przykład Święty Jan Paweł II w liście upamiętniającym osobę i dzieło Świętego Jana Bosko, tak opisywał pedagogikę założyciela salezjanów: „Ksiądz Bosko zwykł mawiać «filarami dzieła wychowania są Eucharystia, Pokuta, nabożeństwo do Matki Bożej, miłość do Kościoła i jego pasterzy». Wychowanie według niego to droga modlitwy, liturgii, życia sakramentalnego, kierownictwa duchowego [...]”⁹⁸.

Eucharystia ma centralne miejsce w „młodzieżowej sakramentologii” papieży i jest podstawowym środkiem dla rozwoju życia duchowego. W niej akcentowali przede wszystkim aspekt relacyjny. Pokazywali, jak Przenajświętsza Ofiara

⁹⁷ Por. D. Giosia, *La pastorale dei giovani ...*, s. 149.

⁹⁸ Jan Paweł II, *Ojciec i nauczyciel młodzieży...*, 11.

kształtuje relacje chrześcijanina z Bogiem, ze wspólnotą Kościoła i z drugim człowiekiem. Ten właśnie sakrament daje na ziemi możliwość najgłębszego zjednoczenia z żywym Chrystusem, który dla człowieka stał się pokarmem⁹⁹. Jezus eucharystyczny, który cierpienie i śmierć przemienił w miłość, powoduje że Msza Święta jest dla chrześcijan szkołą relacyjności opartej na miłości¹⁰⁰. Eucharystia tworzy także i wyraża relacje w Kościele. Jest szkołą solidarności i komunii z braćmi, gdyż „spożywając Jego Ciało i pijąc Jego Krew», znaczy przyjąć logikę krzyża i służby. Znaczy zatem dawać świadectwo własnej gotowości do poświęcania się dla innych, tak jak On”¹⁰¹.

Eucharystia tworzy Kościół również w takim sensie, że umacnia siły ewangelizatorów oraz jest naturalnym środowiskiem dla rodzenia się nowych powołań kapłańskich i zakonnych¹⁰². Podczas Światowych Dni Młodzieży młodzi mogli odczuć, że Eucharystia także uwidacznia jedność Kościoła, gdy w jednym miejscu modlą się ludzie ze wszystkich kontynentów i z prawie wszystkich narodów.

Transformacja duchowa człowieka dokonuje się pod wpływem doświadczenia eucharystycznego. Jest zdolna odmienić życie poszczególnego człowieka i w ten sposób przemieniać świat. O tej przemieniającej roli Eucharystii pisał Benedykt XVI. „Chleb i wino stają się Jego Ciałem i Krwią. Lecz na tym nie koniec, przeciwnie, proces przemian musi teraz przybrać na sile. Chrystus dał nam swoje Ciało i Krew, abyśmy i my zostali przemienieni”¹⁰³. W porównaniu z tą przemianą, wszystkie inne są powierzchowne¹⁰⁴.

⁹⁹ Por. Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie XVII Światowego Dnia Młodzieży. Toronto-Downsview Park, 28 lipca 2002*, w: *Do młodzieży...*, s. 460.

¹⁰⁰ Por. Benedykt XVI, *Msza Święta na zakończenie Światowego Dnia Młodzieży. Kolonia, 21 sierpnia 2005*, w: *Do młodzieży...*, s. 478.

¹⁰¹ Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie XV Światowego Dnia Młodzieży. Tor Vergata – blonia*, w: *Do młodzieży...*, s. 443.

¹⁰² Por. tamże, s. 444.

¹⁰³ Por. Benedykt XVI, *Msza Święta na zakończenie Światowego Dnia Młodzieży. Kolonia, 21 sierpnia 2005*, w: *Do młodzieży...*, s. 478.

¹⁰⁴ Benedykt XVI jeszcze jako młody teolog podkreślał swoją sympatię do teologii Teilharda de Chardina, który w Eucharystii widzi antycypację przemiany i przeobstwienia materii. Ona to wyznacza kierunek kosmicznego ruchu chrystologicznej pełni – Por. J. Ratzinger, *Les Principes de la Theologie Catholique – Esquisse et Materiaux*, Paris, 1982, s. 374-375.

Eucharystia jest też źródłem siły do niesienia ciężarów życia. Przyjeżdżając w 1987 r. do Polski na Kongres Eucharystyczny Jan Paweł II nawiązywał do wydanej wówczas książki *Siła przebicia* o. Tomasza Pawłowskiego OP i wskazywał na Eucharystię jako na źródło siły także w bardzo trudnych warunkach, na przykład podczas okupacji¹⁰⁵. Aby nie stracić sił, należy dbać o stały kontakt z Najświętszym Sakramentem. Dlatego tak częste zachęty papieży do regularnego uczestnictwa w niedzielnej Mszy Świętej i do adoracji. W Kolonii Benedykt XVI ukazywał, czym dla młodego katolika powinna być niedziela i jaką rolę ma w niej Eucharystia. „To dobrze, że dziś w wielu kulturach niedziela jest dniem wolnym od pracy lub, wraz z sobotą stanowi tak zwany wolny „weekend”. Ten wolny czas pozostaje jednak pusty, jeśli nie ma w nim Boga. [...] Nie dajcie się odwieść od udziału w niedzielnej Eucharystii i pomagajcie ją odkrywać również innym. Ponieważ z niej płynie radość, której potrzebujemy [...]”¹⁰⁶. Ten sam papież wskazywał również, że adoracja eucharystyczna jest uprzywilejowanym czasem przebywania z Jezusem i rozmowy z Nim w czasie której rodzi się także nowy zapal misyjny. Wskazuje młodzieży dwa etymologiczne znaczenia słowa „adoracja”, które mogą im pomóc lepiej przeżywać ten czas dla duchowego rozwoju. Po grecku adoracja to *proskynesis*, czyli podporządkowanie się Bogu i uznanie Go za źródło bytu i prawa. Po łacinie *ad-oratio* oznacza „z ust do ust” lub też „pocałunek”, co wskazuje w istocie na miłość¹⁰⁷.

Analizując nauczanie papieży na temat sakramentu bierzmowania, dostrzegalne jest, że jest to środek do rozwoju życia duchowego, po pierwsze dlatego, że rozwija on, pogłębia i potwierdza łaskę chrzcielną. Wszak słowo *confirmatio* oznacza właśnie potwierdzenie i utwierdzenie¹⁰⁸. Przemawiając do młodych, którzy bardzo często swoje bierzmowanie mają jeszcze świeżo w pamięci albo do

¹⁰⁵ Por. M. Tatar, *Charyzmat młodości ...*, s. 181–182.

¹⁰⁶ Benedykt XVI, *Msza Święta na zakończenie Światowego Dnia Młodzieży. Kolonia, 21 sierpnia 2005*, w: *Do młodzieży...*, s. 480.

¹⁰⁷ Por. tamże, s. 478–479.

¹⁰⁸ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą. Rzym – plac św. Jana na Lateranie, 30 marca 1985*, w: *Do młodzieży...*, s. 264.

niego się przygotowują, papieże zachęcają ich do przyjęcia tego sakramentu i kładą akcent na jego charakter misyjny, eklezjalny i pneumatologiczny. Bierzmowanie pojawiało się w kontekście tematów takich jak apostołstwo i ewangelizacja, i było przedstawiane jako źródło siły, które daje moc do wyznawania wiary bez lęku¹⁰⁹. Gdy dla Światowych Dni Młodzieży w 2008 r. w Sydney był wybrany temat *Duch Święty zstąpi na was, otrzymacie jego moc i będziecie jego świadkami* Benedykt XVI poświęcił w swym orędziu cały rozdział pneumatologicznemu znaczeniu bierzmowania i Eucharystii. Tłumaczył, że podczas bierzmowania otrzymujemy znamię Ducha Świętego, które przyczynia się do naszej przemiany i poprzez charyzmaty umacnia naszą świadomość przynależności do Kościoła i powierza nam współodpowiedzialność za jego budowanie¹¹⁰.

Biorąc pod uwagę fakt, że papieże spotykali się przeważnie z już ochrzczonymi młodymi ludźmi, zachęty do przyjęcia sakramentu chrztu są prawie niezauważalne. Ukazywali ten sakrament jako pierwotne źródło sakramentalne dla rozwoju duchowego, którego skutkiem było włączenie w Kościół, i które należy rozwijać oraz o nie dbać. Chrzest w nauczaniu skierowanym do młodzieży pojawia się w kontekście innych sakramentów inicjacyjnych, gdzie Eucharystię ukazuje się jako kontynuację chrztu, a bierzmowanie jako pogłębiające łaski chrzcielne¹¹¹.

Analizując nauczanie papieży o sakramencie spowiedzi można zostać zaskoczonym niewielką ilością treści. Wydaje się, że nie istnieje osobny tekst lub nawet rozdział tekstu adresowany do młodzieży poświęcony temu tematowi. Temat spowiedzi jest rozsiany w różnych miejscach i poruszany przy okazji innych kwestii. Różne mogą być tego przyczyny. Jedną z nich jest z pewnością kryzys tego sakramentu po II Soborze Watykańskim odczuwalny w wielu miejscach Kościoła. Papieże czynili wiele starań, aby kryzysowi zaradzić. Jan Paweł II zwołał Synod Biskupów poświęcony tej tematyce, którego owocem była adhortacja *Reconciliatio et penitentia*. W czasie lat jubileuszowych, w 1983 i 2000,

¹⁰⁹ Por. Benedykt XVI, *Orędzie na XXVIII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 229.

¹¹⁰ Por. Benedykt XVI, *Orędzie na XXIII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 183.

¹¹¹ Por. tamże.

uczynionych było wiele inicjatyw dla promowania tego sakramentu. Rezultat tych wysiłków papież skomentował w ten sposób. „[...] wspominam z radością te pozytywne znaki, które szczególnie podczas Roku Jubileuszowego ukazały, jak sakrament ten, właściwie przedstawiany i przeżywany, może zostać w dużej mierze na nowo odkryty, również przez młodzież. Owo odkrywanie jest z pewnością poparte potrzebą osobistego kontaktu, który dziś wydaje się być szczególnie utrudniony [...], ale też właśnie dlatego odczuwany coraz bardziej jako życiowa konieczność”¹¹².

Konteksty tematyczne dla sakramentu spowiedzi są ściśle związane z dynamiką osobistego rozwoju i dojrzewania tak ważną w wieku młodzieńczym. Papież przypominali prawdy wyrażone w pięciu warunkach dobrej spowiedzi¹¹³. Zwracali uwagę, że granica dobra i zła przebiega w każdym z nas, i że wykorzenie zła należy zaczynać od samego siebie, także poprzez spowiedź. Również w przypadku tego sakramentu podkreślali aspekt relacyjny, pokazując, że grzech to przede wszystkim naruszenie więzi (a tylko wtórnie naruszenie normy) z Bogiem i z ludźmi, a spowiedź sprzyja jej odnowieniu. Jan Paweł II kładł nacisk na fakt, że grzech jest doświadczeniem śmierci, zaś rozgrzeszenie sakramentalne, to powrót do stanu łaski i przyjaźni z Chrystusem. Zwracał uwagę młodym, jak ważna jest pokora w przyznaniu się do własnych błędów i prośba o przebaczenie. Pokazywał, że owocem przebaczenia uzyskanego od Boga („i odpuść nam nasze winy”) musi być przebaczenie ludziom („jako i my odpuszczamy naszym winowajcom”) ¹¹⁴.

W wypadku każdego z omawianych sakramentów papież przestrzegali młodych przed formalizmem religijnym i zachęcali do „wypłynięcia na głębię”, aby były one okazją do osobistego spotkania z Bogiem i w ten sposób stały się stabilnym źródłem i środkiem do rozwoju duchowego. Omawiając sakramenty,

¹¹² Jan Paweł II, *List do kapłanów na Wielki Czwartek 2002 r.*, 3 <http://www.nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/890/pkt/3/pos/7/haslo/sakrament+spowiedzi> (data dostępu 17.12.2021 r.).

¹¹³ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XIV Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...* s. 129.

¹¹⁴ Por. D. Giosia, *La pastorale dei giovani ...*, s.187.

pokazywali ich łączność ze słowem Bożym, które do nich prowadzi lub w nich zajmuje szczególne miejsce. Właśnie Pismo Święte będzie tematem kolejnej części.

5.5. PISMO ŚWIĘTE

Pismo Święte jest podstawowym i zasadniczym źródłem dla teologii duchowości i jej praktycznego wymiaru. W związku z tym mówienie o jakimkolwiek systemie lub nurcie duchowości z pominięciem tego źródła jest niewłaściwe i niekatolickie. Jest ono integralną częścią Objawienia, które charakteryzuje się ciągłością. Słowo Boże jawi się jako odwieczny *Logos* poprzez proroków, w osobie Jezusa Chrystusa, aż do głoszącego słowo Boże Kościoła. Z perspektywy tej ciągłości Objawienia, Kościół wskazuje na Biblię jako na fundament chrześcijańskiej duchowości zwracając uwagę, że styl duchowości Starego i Nowego Testamentu należy rozpatrywać właśnie w kluczu ciągłości i komplementarności. Duchowość Starego Testamentu przejawia się między innymi w przekonaniu o działaniu Boga w historii; w duchowości Przymierza między Bogiem i Izraelem; w konieczności osobistego nawrócenia od grzechu do Boga; w duchowości prorockiej i mądrościowej oraz w duchowości liturgicznej i życia modlitewnego¹¹⁵. Natomiast Nowy Testament ubogaca dotychczasowe wątki o wymiar duchowości chrystologicznej oraz wynikającej z niej duchowości eklezjalnej i misyjnej¹¹⁶.

Powyższe rozważania znalazły potwierdzenie w nauczaniu papieży do młodych, w którym Pismo Święte jest przedstawiane przede wszystkim jako środek dla rozwoju życia duchowego. Zachęcali oni młodych, aby Biblię przede wszystkim czytali i rozważali¹¹⁷. Tak jak w przypadku sakramentów, kontrowersje biblijne, które są przedmiotem dyskusji, pozostawiają specjalistom, a młodych „karmią pokarmem sprawdzonym”. Język wszystkich trzech papieży jest głęboko

¹¹⁵ Por. M. Tatar, *Słowo Boże kształtujące duchowy obraz człowieka i świata*, w: „Radomska Biblioteka Teologiczna”, Warszawa 2009, s.181-182.

¹¹⁶ Por. tamże, s.184.

¹¹⁷ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XXVII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 216.

biblijny, „utkany” z biblijnych cytatów, obrazów i tematów. Analiza ich nauczania przeprowadzona w pierwszym rozdziale ukazała biblijne wzorce osobowe i tematy dotyczące młodych i młodości. Często, papieże odwoływali się do wyobraźni w sposób plastyczny i obrazowy, przedstawiając młodzieży sceny biblijne. Zapewne najbardziej znanym przykładem jest wspominany już kilkakrotnie opis spotkania Jezusa z bogatym młodzieńcem w *Parati semper*¹¹⁸.

Dla Świętego Jana Pawła II najważniejszą rolą Pisma Świętego jako środka dla rozwoju duchowego jest doprowadzenie młodych do żywej relacji z osobowym Bogiem. To spotkanie ze Słowem w słowie, którego wynikiem powinno być coraz większe z Nim zjednoczenie¹¹⁹. Przytaczał on młodzieży, słynny cytat świętego Hieronima: „Kto nie zna Pisma, nie zna Chrystusa”, zapewniając ich, że obcowanie z Biblią pomoże im także poznać lepiej samych siebie i swoje powołanie w Chrystusie¹²⁰. Przygotowując młodych do przekroczenia progu trzeciego tysiąclecia, (kiedy to w noc Bożego Narodzenia 1999 r. przekraczając Święte Drzwi papież ukazał uroczyście Pismo Święte”), zwracał uwagę na to, że słowo Boże jest pokarmem, który daje siły do przeżywania codzienności, i że dzięki tym siłom można odkryć „uzasadnienie dla nieustannego budowania cywilizacji miłości”¹²¹. Święty papież akcentował też rolę Biblii jako „strażnika pamięci”. Młodzieży zgromadzonej 14 sierpnia 1991 r. na Jasnej Górze interpretował znaczenie trzech słów-kluczy Apelu Jasnogórskiego „jestem”, „pamiętam” i „czuwam”. Wyjaśniając, co oznacza „pamiętam”, mówił o konieczności regularnego obcowania z Pismem Świętym, aby tak jak Maryja wciąż pamiętać i rozważać sprawy Boże, zachowując je w swoim sercu¹²².

¹¹⁸ Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodych* s.20-60.

¹¹⁹ Por. M. Tatar, *Słowo Boże...* s.188.

¹²⁰ Jan Paweł II, *Rozważanie podczas czuwania maryjnego z młodzieżą. Jasna Góra, 14 sierpnia 1991*, w: *Do młodzieży...* , s. 320.

¹²¹ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XV Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 137.

¹²² Por. Jan Paweł II, *Rozważanie podczas czuwania maryjnego z młodzieżą. Jasna Góra, 14 sierpnia 1991*, w: *Do młodzieży...*, s. 320.

Benedykt XVI jako jedyny z trzech papieży postawił słowo Boże jako główny temat Światowego Dnia Młodzieży i to już w drugim roku swojego pontyfikatu. Jego pierwsze orędzie z tej okazji, napisane w 2006 r. miało tytuł *Twoje słowo jest lampą dla moich kroków i światłem na mojej ścieżce* (Ps 119 [118], 105). W tekście tym, papież wskazywał na kluczową rolę Pisma Świętego w życiu młodego człowieka. Akcentował między innymi skuteczność słowa Bożego jako „broni” w walce duchowej. Zobrazował to porównaniem do miecza korzystając ze słów Listu do Hebrajczyków: „Żywe jest słowo Boże, skuteczne i ostrzejsze niż wszelki miecz obosieczny, [...] zdolne osądzić pragnienia i myśli serca” (Hbr 4,12)¹²³. Inną zalecaną w orędziu postawą jest posłuszeństwo wobec słowa. Cytując 144 punkt *Katechizmu Kościoła Katolickiego* papież przypomniał młodzieży, że wiara rodzi się ze słuchania (*ob-audire*) i oznacza dobrowolne podporządkowanie się usłyszанemu słowu, którego prawda jest gwarantowana przez Boga. Jako wzór takiego posłuszeństwa stawia młodym Abrahama, który wyruszył w nieznaną na wezwanie Boga lub poszukującego mądrości Salomona, który prosił o serce zdolne do słuchania¹²⁴. Orędzie z 2006 r. pokazywało również związek słowa Bożego z wolnością. Kluczem do tego związku są, według Benedykta XVI, słowa Jezusa: „Jeżeli trwacie w nauce mojej, jesteście prawdziwie moimi uczniami i poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli” (J 8,31-32). Tak więc słowo Boże jest szansą na wyzwolenie od utopijnych ideologii i błędów oraz na „wyzwolenie wolności” i poprowadzenie jej ku prawdzie i dobru¹²⁵. Słowo Boże jest dla następcy Jana Pawła II także powodem radości, wpływającej z faktu, że można w nim odnaleźć odpowiedzi na najważniejsze ludzkie pytania i odkrywać działanie Boga we własnym życiu i w historii za przykładem proroka Jeremiasza, który wyznawał: „[...] Twoje Słowo stawało się dla mnie rozkoszą i radością serca mego” (Jr 15,16)¹²⁶.

¹²³ Por. Benedykt XVI, *Orędzie na XXI Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 169.

¹²⁴ Por. tamże.

¹²⁵ Por. tamże, s.168.

¹²⁶ Por. Benedykt XVI, *Orędzie na XXVII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 216.

Tematem poruszonym przez wszystkich trzech papieży jest wielka rola Biblii w procesie rozeznania duchowego. Słowo Boże jest więc dla Benedykta XVI tytułową lampą i światłem, których zadaniem jest oświecić mroki życia. Jest też kompasem, który na życiowych skrzyżowaniach potrafi wskazać, którą z dróg należy wybrać¹²⁷. Jest kluczem do odkrywania woli Bożej, do właściwego rozeznania sytuacji i do zmieniania rzeczywistości¹²⁸. Jest ono najpierw uwewnętrznione, aby potem zostało uzewnętrznione w życiu i w wyborach chrześcijanina. Także Franciszek mówił młodemu wielokrotnie o rozeznaniu duchowym (w poprzednim rozdziale opisano rolę rozeznania powołania), zaznaczając wielką rolę słuchania: Boga, ludzi i samej rzeczywistości¹²⁹.

Konkretnym sposobem dla poznawania słowa Bożego i delectowania się nim, o którym najczęściej mówią młodym trzej papieże jest *lectio divina*. Najobszerniej zapewne opisał jego cztery etapy Benedykt XVI we wspomnianym już orędziu nazywając *lectio divina* „prawdziwym i właściwym duchowym szlakiem” oraz „sprawdzoną drogą”. Papieże też są zgodni w tym, że *lectio*, *meditatio*, *oratio* i *contemplatio* powinny prowadzić do *actio*, czyli do wprowadzania słowa w czyn w konsekwentnej wierności Chrystusowi i jego nauce¹³⁰.

5.6 DUSZPASTERSTWO MŁODZIEŻY

Pontyfikat Jana Pawła II przypadł właśnie na ten moment w historii Kościoła, w którym duszpasterstwo młodzieży wyodrębniło się jako oddzielny przedmiot teologii pastoralnej. Siódmego grudnia 1965 r. (dzień przed zakończeniem Soboru) ojcowie soborowi wystosowali swoje pełne nadziei przesłanie do młodych. W 1967 r. wyszedł pierwszy numer *Note di pastorale giovanile* istniejącego do dziś periodyku dotyczącego duszpasterstwa młodzieżowego. W 1977 r. Riccardo Tonelli wydał *Pastorale giovanile oggi. Ricerca teologica*

¹²⁷ Por. Benedykt XVI, *Orędzie na XXI Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 169.

¹²⁸ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 113.

¹²⁹ Por. Franciszek, CV, 284.

¹³⁰ Por. Benedykt XVI, *Orędzie na XXI Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 169-170.

e *orientamenti metodologici* uważaną przez wielu za pionierskie dzieło dla teologii duszpasterstwa młodzieżowego. W 1986 r. *Universita Ponteficia Salesiana* jako pierwsza uczelnia tworzy jednostkę academiczną o nazwie Departament Duszpasterstwa Młodzieżowego i katechezy (*Dipartimento di Pastorale Giovanile e Catechistica*). Pontyfikaty Benedykta XVI i Franciszka to okres, w którym ta młoda dyscyplina teologiczna wciąż dynamicznie kształtowała się, szukając najwłaściwszych dla siebie metod i punktów odniesienia.

Duszpasterstwo młodzieży, rozumiane nie jako dyscyplina teologiczna, lecz jako wieloaspektowe działanie Kościoła dla dobra młodych, istniało od początku jego historii. Osobiste doświadczenie omawianych tu papieży w sferze duszpasterstwa młodzieży jest zróżnicowane, choć u wszystkich związane z duszpasterstwem instytucji oświatowych. Największe doświadczenie osobiste Karola Wojtyły związane jest z duszpasterstwem akademickim, co wielokrotnie podkreślał. „Natomiast dla nas, dla ks. biskupa Jana i dla mnie, we wczesnych latach pięćdziesiątych stało się rzeczą jasną, że jeśli to duszpasterstwo ma sięgać w różne wymiary życia młodych ludzi, studentów, to nie może się kończyć tylko na Kościele, musi szukać sobie jeszcze innych terenów”¹³¹. Wielokrotnie dzielił się też wspomnieniami dotyczącymi Ruchu Światło-Życie, który to ruch pod kierownictwem ks. Franciszka Blachnickiego powstawał i rozwijał się na oczach przyszłego papieża i który był przedmiotem jego radości i ochrony przed komunistyczną władzą¹³². Osobiste doświadczenie Josepha Ratzingera to przeważnie kontakt z młodymi słuchaczami jego zajęć na uniwersytetach w Bonn, Munster lub Tibindze. Franciszek zaś pracował przez kilka lat jako nauczyciel literatury i psychologii w Santa Fe i w Buenos Aires.

Poniżej zostaną przedstawione istotne elementy duszpasterstwa młodzieżowego, które występują w nauczaniu wszystkich trzech papieży. Ich fundamentem

¹³¹ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą. Kraków-Skałka, 8 czerwca 1979*, w: *Do młodzieży...*, s. 557.

¹³² Por. Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą. Kraków-Skałka, 8 czerwca 1979*, w: *Do młodzieży...*, s. 558-559.

są jednak pewne podstawowe założenia. Należy do nich przekonanie, że za duszpasterstwo młodzieży odpowiada, w różnym stopniu, cała wspólnota chrześcijańska¹³³. Ma ono być otwarte i być w związku z tym gotowe zintegrować młodzież różnego profilu, także tę z peryferiów społeczeństwa i Kościoła¹³⁴. W związku z tym duszpasterstwo młodzieżowe jest częstym polem eksperymentów duszpasterskich „skazane” niejako na ciągłe poszukiwania nowych rozwiązań¹³⁵. Duszpasterz zaś, używając stwierdzenia Franciszka, ma być przeniknięty „zapachem owiec”, czyli być obecny pośród młodzieży i towarzyszyć jej na wspólnej drodze. Do istotnych elementów duszpasterstwa młodzieży należy niewątpliwie jego związek z wychowaniem. Przykładem tego jest fakt, że z reguły do cyklu studiów z duszpasterstwa młodzieżowego należą przedmioty pedagogiczne i psychologiczne, które weszły na stałe w orbitę zainteresowań uniwersytetów papieskich, również od drugiej połowy XX wieku. Duszpasterstwo młodzieży chce inicjować procesy wychowawcze i zachęca do edukacji integralnej, czyli do wychowywania ku pełni człowieczeństwa. Adekwatnym tego przykładem jest święty Jan Bosko który starał się tworzyć środowiska złożone z czterech elementów: domu, szkoły, Kościoła i podwórka. W ten sposób chciał odpowiedzieć na różne potrzeby swoich wychowanków. Innym ważnym zadaniem duszpasterstwa młodzieży jest wskazywać na zachowanie właściwego balansu między procesami wychowania i ewangelizacji. Doświadczenie wskazuje, że utrata tego balansu może spowodować na przykład ograniczenie się tylko do przekazywania wiedzy religijnej albo odwrotnie, do unikania wszelkich propozycji o charakterze duchowym¹³⁶. Franciszek dodaje odwagi duszpasterzom, aby nie poprzestawali jedynie na wstępnej ewangelizacji. Z jednej strony należy respektować rytmy wzrostu duchowego młodych czekając na odpowiedni moment, z drugiej zaś pisze, że „nie możemy nie zaprosić

¹³³ Por. Franciszek, EG, 106.

¹³⁴ Por. tamże, 20.

¹³⁵ Por. Franciszek, CT, 234–235.

¹³⁶ Por. Franciszek, *Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti al Capitolo Generale della società salesiana di s. Giovanni Bosco*, (31.03.2014), https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/march/documents/papafrancesco_20140331_capitolo-generale-salesiani.html

ludzi młodych do tych źródeł nowego życia¹³⁷”, mając na myśli Eucharystię, spowiedź, kontakt ze słowem Bożym i z nauczaniem wielkich mistrzów duchowych¹³⁸. Trzeba doceniać pragnienie znalezienia sensu życia i głębokie pragnienia duchowe, które znajdują się w sercach wielu młodych. Dlatego warto proponować im również modlitwę kontemplacyjną w milczeniu, medytację biblijną lub adorację Najświętszego Sakramentu¹³⁹.

Innym istotnym elementem w nauczaniu papieży w kontekście duszpasterstwa młodzieżowego jest postawa apostołska. Nawiązując do czwartego rozdziału niniejszej dysertacji stwierdzono, że młodzi potrafią być dobrymi ewangelizatorami innych młodych, na przykład poprzez duszpasterstwo w Internecie lub w czasie podróżowania. W *Christus vivit* Franciszek, pisząc o dwóch podstawowych liniach działania w duszpasterstwie młodzieżowym, pierwszą z nich nazywa poszukiwaniem (*ricerca*), zaproszeniem (*l'invito*), wezwaniem (*la chiamata*), a z dalszego opisu wynika, że papież ma na myśli właśnie ewangelizację¹⁴⁰. Według niego, warunkiem nieodzownym dla ewangelizacji młodych musi być atmosfera bezinteresownej miłości i bliskości, kiedy to, posługując się językiem zrozumiałym dla młodych, można dotknąć ich serce i rozbudzić wielkie nadzieje i pragnienia. Główną rolą dorosłych jest inspirowanie i podtrzymywanie młodych ewangelizatorów oraz dbanie o to, aby w ich przepowiadaniu był obecny kerygmat. Jednocześnie papież przestrzega przed tym, aby ewangelizacja nie przekształcała się w prozelityzm¹⁴¹.

Synod na temat młodzieży i rozeznania powołaniowego wzmocnił znaczenie innego elementu duszpasterstwa młodzieży, obecnego wcześniej w nauczaniu, jednak nie tak mocno akcentowanego. Chodzi tu o życie wspólnotowe, zwane także czasem życiem braterskim (*la vita fraterna*). W adhortacji Franciszek

¹³⁷ Franciszek, CV, 229.

¹³⁸ Por. tamże.

¹³⁹ Por. tamże, 224.

¹⁴⁰ Por. tamże, 209.

¹⁴¹ Por. tamże, 211.

zachęca, aby „nowe przykazanie” (por. J, 13,34) braterskiej miłości znajdowało swój wyraz także w propozycjach dla młodych. Wielu z nich znajduje się według papieża w sytuacji osierocenia spowodowanej między innymi przez „doświadczenie nieciągłości, eliminacji i upadku podstawowych pewników, któremu sprzyja dzisiejsza kultura medialna”¹⁴². Odpowiedzią Kościoła na tę sytuację powinno być właśnie tworzenie przestrzeni, które na wzór domu i rodziny będą uczyć budowania więzi, współodpowiedzialności, atmosfery prawdziwej radości ze świętowania, cierpliwości oraz wzajemnego przebaczenia¹⁴³. Papież zachęca instytucje kościelne do tworzenia specjalnych miejsc dla młodych, w których czuliby się dobrze i uważali je za swoje. Jako przykład takich miejsc podaje oratoria¹⁴⁴. Powinny one oferować trzy konieczne elementy: wspólnotę, formację duchową i możliwości apostołatu. Mają to być miejsca, gdzie młodzi mogą się spotykać, aby doświadczać przyjaźni lub zakochania; dzielić się swoimi pasjami i propozycjami, wzajemnie się wspierać i modlić¹⁴⁵.

Powyższa propozycja jest nawiązaniem do *Dokumentu końcowego XV Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów*, w którym ojcowie synodalni zachęcali zakony i inne organizacje kościelne, aby stwarzały młodym możliwość zamieszkania z nimi przez pewien okres, aby towarzyszyć im na drodze rozeznania powołaniowego¹⁴⁶.

Innym stałym punktem nauczania papieża jest przypominanie, że młodzi nie są tylko przedmiotem duszpasterstwa młodzieżowego, ale także jego podmiotem¹⁴⁷. Według autora *Evangelii gaudium* na tym polu został dokonany postęp i obecnie panuje powszechna świadomość, że powinni mieć oni znaczący wpływ

¹⁴² Tamże, 216.

¹⁴³ Por. tamże, 217.

¹⁴⁴ Por. tamże, 218.

¹⁴⁵ Por. tamże, 218-219.

¹⁴⁶ Por. *Dokument końcowy XV Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów*, 151.

¹⁴⁷ Por. np. Jan Paweł II, CL, 46.

na inicjatywy duszpasterstwa młodzieżowego¹⁴⁸, a zadaniem duszpasterzy jest wspieranie młodzieżowego protagonizmu i mądre korzystanie z ich wiedzy, pomysłowości i sprytu¹⁴⁹.

Warunkiem jednak wstępnym jest gotowość do wchodzenia w dialog, słuchania i do słyszenia młodych. W 1988 r. zachęcał do tego Jan Paweł II: „Kościół ma wiele do powiedzenia młodym, młodzi zaś Kościołowi. Ten dwustronny dialog winien przebiegać w klimacie serdeczności, otwarcia się i odwagi, [...] zaś dla Kościoła będzie źródłem bogactwa i młodości”¹⁵⁰. Franciszek zaś ową gotowość do dialogu i do słuchania uważa za nieodłączną cechę synodalności Kościoła. W dzień zakończenia synodu, 28 października 2018 r. podczas *Angelus* stwierdził, że najważniejszym owocem Synodu nie jest dokument, ale synodalny styl wspólnego przebywania i pracowania razem, kiedy to młodzi i starzy nasłuchują i rozeznają, aby dokonać jak najlepszych duszpasterskich wyborów, które odpowiadają rzeczywistości¹⁵¹.

Działanie Kościoła dla rozwoju duchowego młodych powinno także włączać elementy, związane z przeżywanymi przez nich potrzebami i procesami. Dotyczy to między innymi pragnienia przemiany otaczającego świata oraz procesu rozeznania powołaniowego. Promowany przez papieża model duszpasterstwa młodzieży daje młodym doświadczenie służby potrzebującym i bliskości do ubogich¹⁵². W takim duchu Jan Paweł II zwracał się w Denver do liderów wspólnot młodzieżowych zachęcając ich „Musicie szukać sposobów angażowania młodzieży w program i działalność o charakterze formacyjnym duchowym i służebnym [...]. Ludzie młodzi pragną widzieć, że ich wysiłki przyczyniają się

¹⁴⁸ Por. EG, 106.

¹⁴⁹ Por. Franciszek, CV, 203.

¹⁵⁰ Jan Paweł II, CL, 46.

¹⁵¹ R. Sala, *L'idea di "sinodalita missionaria"*, NPG, 1/2020, s.11.

(..) *Uno stile sinodale che non ha come obiettivo principale la stesura di un document, che pure prezioso e utile. Piu del document pero e importante che si diffonda un modo di essere e di lavorare insieme, giovani e anziani, nell ascolto e nel discernimento, per giungere a scelte pastorali rispondenti alla realta.*

¹⁵² Por. CV, 215.

w konkretny sposób do zaspokojenia potrzeb innych, zwłaszcza ubogich i opuszczonych”¹⁵³. Tematykę służby podkreślał wielokrotnie Franciszek podczas pandemii COVID-19, gdy zachęcał do braterstwa i solidarności w obliczu kryzysu i dziękował tym, którzy w tym czasie umieli okazać wsparcie bliźniemu¹⁵⁴.

Nawiązując do analiz podjętych w niniejszej dysertacji należy stwierdzić, że każde duszpasterstwo młodzieżowe ma powołaniowe ukierunkowanie¹⁵⁵. Pomoc w rozeznaniu własnego powołania powinna młodzież otrzymywać na przykład podczas katechezy¹⁵⁶, w katolickich szkołach¹⁵⁷ lub podczas uczestnictwa w Światowych Dniach Młodzieży¹⁵⁸. Logika komplementarności i ciągłości duszpasterstwa młodzieżowego i powołaniowego w sposób szczególny dotyczy duszpasterstwa małżeństw. „Muszę wam powiedzieć, że te dwie, szczególnie przeze mnie umiłowane dziedziny duszpasterstwa: duszpasterstwo młodzieży i duszpasterstwo małżeństw, czyli rodzin, zawsze stanowiły jakąś całość, jedno wynikało z drugiego, nieraz nawet mówiłem duszpasterzom akademickim: [...] najwięcej uczynicie, jeżeli młodych ludzi, przyszłą polską inteligencję, przygotujecie do życia w małżeństwie i w rodzinie chrześcijańskiej. Niech to wystarczy”¹⁵⁹. Dla wielu młodych rodzina nadal jest podstawowym punktem odniesienia i większość z nich pragnie zbudować własne małżeństwo i rodzinę¹⁶⁰. Jednocześnie z powodu

¹⁵³ Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej dla uczestników Międzynarodowego Forum Młodzieży. Denver, 14 sierpnia 1993*, w: *Do młodzieży...*, s. 346.

¹⁵⁴ Por. Franciszek, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1041364%2Cpapiez-na-koniec-2021-roku-nalezey-dziekowac-bogu-za-solidarna> (data dostępu 06.01.2021).

¹⁵⁵ Papieskie dzieło powołań kościelnych, *Nowe powołania dla nowej Europy. Dokument końcowy Kongresu poświęconego powołaniom do Kapłaństwa i Życia Konsekrowanego w Europie. Rzym 5-10 maja 1997*, Poznań, 1998, s.59-61.

¹⁵⁶ Jan Paweł II, *Messaggio del Santo Padre Giovanni Paolo II per la XXVIII Giornata mondiale per le vocazioni*, 4. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/vocations/documents/hf_jp-ii_mes_04101990_world-day-for-vocations.html (data dostępu 06.01.2022 r.).

¹⁵⁷ Jan Paweł II, *Messaggio del Santo Padre Giovanni Paolo II per la XXVI Giornata mondiale per le vocazioni*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/vocations/documents/hf_jp-ii_mes_02021989_world-day-for-vocations.html (data dostępu 06.01.2022 r.).

¹⁵⁸ Por. Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej dla uczestników V Międzynarodowego Forum Młodzieży. Manila, 13 stycznia 1995*, w: *Do młodzieży...*, s. 371.

¹⁵⁹ Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą. Kraków-Skałka, 8 czerwca 1979*, w: *Do młodzieży...*, s. 558.

¹⁶⁰ Por. Franciszek, CV, 262.

wzrastającego w wielu miejscach kryzysu rodziny (separacje, rozwody, powtórne związki, niepełne rodziny) duszpasterstwo młodzieży jest wezwane, aby towarzyszyć młodym w kontekście całej ich biologicznej rodziny, wspierając także ich rodziców w towarzyszeniu własnym dzieciom¹⁶¹. Biorąc pod uwagę wspomniane już częste poczucie osierocenia, tym bardziej pilna jest potrzeba do tworzenia owych przestrzeni braterstwa i ducha rodzinnego.

Katecheza młodzieży jest częścią duszpasterstwa młodzieży. Już w drugim roku pontyfikatu Jan Paweł II w *Catechesi tradendae* dzielił się swoją radością, że dostrzega w całym Kościele powszechną troskę o katechizowanie dzieci i młodzieży¹⁶². Według Jana Pawła II za katechizację odpowiedzialna jest w różnym stopniu cała wspólnota Kościoła, ale w sposób szczególny biskupi, parafie, rodzina czy szkoła¹⁶³. Wyżej wymienione podmioty zachęca, aby katechizować nie tylko młodzież katolicką, ale aby mieć również propozycje dla tych nieochrzczonych lub wychowanych z dala od Kościoła¹⁶⁴. Gdy papieże ukazywali młodym powód, dla którego katecheza jest ważna, zwracali uwagę, że zdobyta wiedza pomoże im pogłębić wiarę i lepiej stawiać czoła wyzwaniom i pokusom. W spotkaniu z młodymi na Westerplatte Jan Paweł II cytował kardynała J.H. Newmana o tym, że potrzeba jest „ludzi, którzy znają swoją religię i którzy ją zgłębiają; którzy dokładnie wiedzą, jaka jest ich pozycja; którzy są świadomi tego, w co wierzą, a w co nie [...]”¹⁶⁵. Benedykt XVI, (który jako prefekt Kongregacji do spraw Nauki Wiary był odpowiedzialny za przygotowanie *Katechizmu Kościoła Katolickiego*) wierzył w siłę katechizacji młodych i w to, że lektura katechizmu może być dla nich pasjonująca i atrakcyjna. Podtrzymał inicjatywę *Youcat*, czyli katechizmu dla młodych przygotowanego pod kierownictwem abp. Christofa Schenborna i we *Wstępie* pisał: „Musicie wiedzieć, w co wierzyć. Musicie pojmować waszą wiarę

¹⁶¹ Por. tense, AL, 279.

¹⁶² Por. Jan Paweł II, CT, 40.

¹⁶³ Por. tamże, 62-71.

¹⁶⁴ Por. tamże, 42.

¹⁶⁵ J.H. Newman, *On consulting the faithful in Matters of doctrine*, Londyn 1986, s.76.

tak precyzyjnie jak informatyk zna system operacyjny komputera. Musicie ją opowiadać jak dobry muzyk swoją partię utworu. Tak, musicie być zakorzenieni w wierze jeszcze bardziej niż pokolenia Waszych rodziców, aby z mocą i zdecydowanie stawić czoła wyzwaniom i pokusom tego czasu”¹⁶⁶. Szukając odpowiedzi na to jak katechizować, autor *Catechaesi tradendae* przyznaje, że jest to praca „trudniejsza i bardziej męcząca niż kiedykolwiek”¹⁶⁷. Wyzwaniem jest na przykład język katechezy. Należy go inkulturować z jednej strony do miejscowych warunków, z drugiej zaś przetłumaczyć Dobrą Nowinę na język samej młodzieży, który odznacza się swoją specyfiką¹⁶⁸. Zachęcając do owocnego dialogu katechetów z innymi teologami, przestrzegał jednocześnie przed pokusą mącenia w umysłach młodych ludzi „osobliwymi opiniami, błahymi problemami lub jałowymi dyskusjami [...]”¹⁶⁹.

Katecheza powinna przekazywać im przede wszystkim rzeczy proste i pewne. Dla Franciszka zaś ważnym jest rola kerygmatu w katechezie. Uważa, że powinien być on głoszony w każdej fazie katechezy młodzieżowej jako ważny i wciąż aktualny fundament opisujący przymierze człowieka z Bogiem „[...]» Jezus Chrystus cię kocha, dał swoje życie, aby cię zbawić, a teraz jest żywy u twego boku codziennie, aby cię oświecić, umocnić i wyzwolić». Gdy mówimy, że to orędzie jest «pierwsze», nie oznacza to, że jest na początku, a potem się o nim zapomina, albo zastępuje się je innymi treściami, które je przewyższają. Jest pierwszym w sensie jakościowym, ponieważ jest głównym orędziem tym, do którego trzeba stale powracać i słuchać na różne sposoby i które trzeba stale głosić podczas katechezy w tej czy innej formie, na wszystkich jej etapach i chwilach [...]”¹⁷⁰. Inną rzeczą podkreślaną przez Franciszka jest rola katolickiej nauki społecznej w katechezie dla młodzieży. Swoje zdanie na ten temat wyraził we *Wstępie* do *Docat*

¹⁶⁶ Benedykt XVI, *Wstęp do Youcat* (2011), tłum. M. Szczepaniak, Częstochowa 2011

¹⁶⁷ Jan Paweł II, CT, 40.

¹⁶⁸ Por. tamże, 40.

¹⁶⁹ Tamże, 60.

¹⁷⁰ Franciszek, EG, 164.

zachęcając ich z jednej strony do zapoznania się z jego treścią, z drugiej życzył sobie miliona młodych ludzi, którzy byliby żywym przykładem społecznej nauki Kościoła¹⁷¹. Warto jednak zaznaczyć różnicę w opisie katechezy młodzieżowej występującą pomiędzy *Catechaesi tradendae* i *Christus vivit*. O ile Jan Paweł II opisuje ją w osobnych trzech punktach (39,40,42), o tyle Franciszek w tekście adhortacji ani razu nie używa słowa „katecheza”, zaś słowo „katecheta” można spotkać dwa razy i to przy okazji omawiania innych zjawisk. Niezbyt liczne odniesienia Franciszka do katechezy mogą sugerować, że inne środki duszpasterstwa młodzieży odgrywają dla niego istotniejszą rolę. Jeśli wspomnieć, że wzywał on do właściwszego balansu pomiędzy formacją doktrynalno-moralną i propozycjami służby i wspólnoty (na rzecz dwóch ostatnich), to teza wydaje się znajdować potwierdzenie¹⁷².

Niezmiennym zainteresowaniem papieży cieszy się duszpasterstwo instytucji oświatowych. Oprócz omówionych już instytucji katolickich, także szkoły publiczne i uniwersytety państwowe powinny być według nich otoczone troską. W cytowanym już przemówieniu do młodzieży z 1979 r. Jan Paweł II nie tylko dzielił się osobistymi wspomnieniami jako duszpasterza akademickiego, ale i opisywał dość dokładnie model równoległego rozwoju kilku duszpasterstw akademickich (WAJ, *Beczka*, *Nowa Wieś*, *Św. Anna*) w Krakowie, pod rządami komunistycznej przecież władzy. Opis zakończył wnioskiem, że taki model duszpasterstwa akademickiego można by przenieść do Rzymu i do innych części świata¹⁷³. Jeśli chodzi o szkoły bezwyznaniowe lub wielowyznaniowe, to nalega on w imię praw człowieka i praw rodziców na umożliwienie katolickim uczniom nauczania religijnego organizowanego przez szkołę lub na terenie szkoły lub przynajmniej

¹⁷¹ Por. Franciszek, *Bcmyn* w: *DOCA...*, s.13.

¹⁷² Franciszek, CV, 225. „Wielu ludzi młodych jest znużonych naszymi programami formacji doktrynalnej, a także duchowej i czasem domagają się możliwości bardziej aktywnego uczestnictwa w działaniach, które czyniłyby coś dla ludzi”.

¹⁷³ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą. Kraków-Skałka, 8 czerwca 1979*, w: *Do młodzieży...*, s. 557-558.

o takie dostosowanie godzin nauki, że uczniowie będą mogli uczestniczyć w zajęciach organizowanych przez ośrodki duszpasterskie¹⁷⁴.

Duszpasterstwo młodzieży w mass mediach niesie, zdaniem papieża, jednocześnie wiele szans i wiele wyzwań. Stolica Apostolska przez ostatnie dekady sama daje przykład aktywnej i misyjnej obecności w świecie cyfrowym poprzez na przykład modernizację istniejących dotychczas mediów tradycyjnych, profesjonalizację biura prasowego czy też zakładania oficjalnych kont w socjalnych sieciach. Już w 1985 r. Jan Paweł II w orędziu z okazji Światowego Dnia Środków Społecznego Przekazu skoncentrowanym na rozwoju młodzieży zaproponował konkretne działania i odpowiedzialnych za nie. Jako priorytety wyznaczył wtedy: uczenie młodych krytycznego korzystania z mediów, formowanie chrześcijańskich specjalistów w zakresie mediów do aktywnej obecności w tej sferze i stanowcze krytyczne reagowanie wobec twórców, którzy demoralizują młodzież¹⁷⁵. Analizując orędzia Benedykta XVI na Światowe Dni Środków Społecznego Przekazu, można by wyodrębnić niektóre, proponowane przez niego zasady dla duszpasterzy w sieci, na przykład: bycie wiernym przesłaniu ewangelicznemu, inkulturację, autentyczność, szacunek i postawę dialogu wobec innych osób i poglądów, wartość milczenia i refleksji czy też konieczność budowania relacji poza światem cyfrowym. Papież przypominał też, że ostatecznie to Chrystus jest gwarantem skuteczności ewangelizatora w sieci¹⁷⁶. Franciszek zaś zwraca uwagę ewangelizatorów na pułapki, jakie czekają na duszpasterzy w sieci, szczególnie pokusę indywidualizmu oraz wygodnej i komfortowej wirtualności z dala od prawdziwych problemów¹⁷⁷.

¹⁷⁴ Por. Jan Paweł II, CT, 69.

¹⁷⁵ Por. Jan Paweł II, *Messaggio del santo padre Giovanni Paolo II per la XIX giornata mondiale delle comunicazioni sociali. Le comunicazioni sociali per una promozione cristiana della gioventù*. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/communications/documents/hf_jp-ii_mes_15041985_world-communications-day.html (data dostępu 07.01.2022 r.).

¹⁷⁶ Por. W. Mleczko, *Jak ewangelizować świat cyfrowy? Wskazania Benedykta XVI w orędziach na światowe dni środków społecznego przekazu*, „Studia Socialia Cracoviensia” 6 (2014) nr 1 (10), s.197-208.

¹⁷⁷ Por. Franciszek, *Messaggio del santo padre Francesco al 28 Capitolo Generale dei Salesiani*.

Jak już wspomniano, wszyscy trzej papieże zauważają w Kościele „wiosnę” powstawania nowych stowarzyszeń i organizacji w dużej mierze młodzieżowych¹⁷⁸. Widzą w nich działanie Ducha Świętego¹⁷⁹ i wielką nadzieję dla Kościoła¹⁸⁰ oraz okazję dla młodych do dzielenia się wiarą i do wzajemnej pomocy¹⁸¹. Jednocześnie nie powinny one stanowić powodu dla izolowania się, ale być włączone we wspólne posłannictwo Kościoła¹⁸². Czasami wymieniają niektóre z nich z imienia, jak na przykład: Akcję Katolicką¹⁸³, Ruch Światło-Życie (Oazę)¹⁸⁴, harcerzy¹⁸⁵, czy też wspólnoty neokatechumenalne¹⁸⁶. Oprócz grup i wspólnot, akcentują też znaczenie niektórych inicjatyw i form duszpasterstwa młodzieży. Należą do nich Światowe Dni Młodzieży, których organizatorem jest Stolica Apostolska. Inicjatywa ta, zainicjowana przez Jana Pawła II rozwija się i przybiera nowe formy. Wciąż jest jednak cykliczną okazją dla spotkania młodzieży z papieżem oraz doświadczeniem młodzieżowego oblicza Kościoła w skali światowej. Autor *Christus vivit*, powtarzając niektóre tezy *Dokumentu końcowego*, docenił potencjał wychowawczy sportu, u podstaw którego powinna być radość poruszania się i bycia razem¹⁸⁷. Warto według niego promować także inicjatywy duszpasterskie związane ze sztuką, jak teatr, malarstwo, a przede wszystkim muzyka. Są one zdolne do budzenia w młodych emocji i pomagają im w kształtowaniu własnej tożsamości¹⁸⁸. Inną ważną przestrzenią jest kontakt z naturą i ochrona środowiska,

¹⁷⁸ Por. Franciszek, EG, 105; CV, 202; Jan Paweł II, CL, 29.

¹⁷⁹ Por. Franciszek, CV, 202.

¹⁸⁰ Por. Jan Paweł II, CT, 47.

¹⁸¹ Por. Franciszek, CV, 219.

¹⁸² Por. Franciszek, EG 105.

¹⁸³ Por. Jan Paweł II, CT, 47.

¹⁸⁴ Por. Jan Paweł II, Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą. Kraków-Skałka, 8 czerwca 1979, w: *Do młodzieży...*, s. 558-559.

¹⁸⁵ Por. Franciszek, CV, 228.

¹⁸⁶ Por. Jan Paweł II, Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą. Kraków-Skałka, 8 czerwca 1979, w: *Do młodzieży...*, s. 570.

¹⁸⁷ Por. Franciszek, CV, 227.

¹⁸⁸ Por. tamże, 227.

na które wielu nastolatków jest szczególnie wrażliwych. Wrażliwość ta sprzyja ukierunkowaniu młodzieży itp., iż kontemplacja przyrody kieruje w stronę tego co niewidzialne i w niej odbija się przymierze Stwórcy ze stworzeniem¹⁸⁹. Ostatni rozdział encykliki *Laudato si* Franciszek zatytułował *Edukacja i duchowość ekologiczna* i tam analizuje między innymi, w jakim sensie przyroda jest dla człowieka środkiem dla duchowego rozwoju¹⁹⁰. Dlatego właśnie inicjatywy takie jak: wycieczki, kampingi, obozy harcerskie, itp. mogą być szansą wprowadzającą do modlitwy kontemplacyjnej i do zdobycia wielu przyjaciół¹⁹¹. Wreszcie Franciszek zachęca do podtrzymywania wśród młodych form pobożności ludowej, zwłaszcza pielgrzymek, które są konkretnym przejawem zaufania do Boga¹⁹².

Analizując duszpasterstwo młodzieżowe należy zaakcentować również praktykę towarzyszenia duchowego (*accompagnamento spirituale*), która od kilku dekad przeżywa w Kościele swój renesans. W sposób szczególny uwidoczniło się to podczas synodu o młodzieży i w tekście *Christus vivit*. Praktyka ta jest w dużym stopniu odpowiedzią na pragnienie głębokiego życia i doświadczenia duchowego obecne w wielu (również młodych) chrześcijanach. Papieże uważają, że należy zachęcać młodzież, aby szukała i domagała się towarzyszenia od swoich wychowawców w wierze¹⁹³. Jest ona szczególnie polecana młodym liderom odpowiedzialnym za rozwój innych osób¹⁹⁴. Termin „towarzyszenie duchowe” coraz częściej zastępuje nazwę „kierownictwo duchowe”. Wydaje się on być właściwszy głównie ze względu na to, że „kierowanie” czymś życiem duchowym sugeruje pomniejszanie wolności osoby kierowanej lub decydowanie za nią¹⁹⁵. Niektóre cele towarzyszenia duchowego według papieży to: rozeznawanie natchnień Ducha

¹⁸⁹ Por. Jan Paweł II, *Parati semper...*, w: *Do młodzieży...*, s. s.51.

¹⁹⁰ Por. Franciszek, LS, 202-237.

¹⁹¹ Por. Franciszek, CV, 232.

¹⁹² Por. tamże, 238.

¹⁹³ Por. Jan Paweł II, PDV, 40.

¹⁹⁴ Por. Franciszek, CV, 245.

¹⁹⁵ Por. M. Pilśniak, *Duchowe Towarzyszenie*, <https://m.niedziela.pl/artukul/48220/nd/www.oblezenie.meczczyni.net> (data dostępu 07.01.2021).

Świętego¹⁹⁶, rozpoznanie swojego powołanie¹⁹⁷, czy też wzrastanie w wolności¹⁹⁸, Franciszek proponuje biblijną scenę uczniów z Emaus (Łk 24,13-35) jako wzorzec towarzyszenia duchowego w duszpasterstwie młodzieży. Cytując tekst *Dokumentu końcowego* tak opisuje to wydarzenie: „Jezus idzie z dwoma uczniami, którzy nie zrozumieli znaczenia Jego historii i oddalali się od Jerozolimy i od wspólnoty. Aby być w ich towarzystwie, przebywa z nimi drogę. Zadaje im pytania i cierpliwie słucha ich wersji faktów, aby pomóc im rozpoznać to, co przeżywają. Następnie, z czułością i energią, głosi im słowo Boże, prowadząc ich do *interpretowania* wydarzeń, które przeżyli w świetle Pisma Świętego. Przyjmuje zaproszenie, by zostać z nimi, gdy się ściemnia: wkracza w ich noc. Gdy słuchali, ich serce się rozpałało, a ich umysł się rozjaśniał, w łamaniu chleba otworzyły się ich oczy. To oni sami postanawiają bezzwłocznie podjąć drogę w przeciwnym kierunku, by powrócić do wspólnoty, dzieląc się doświadczeniem spotkania z Jezusem Zmartwychwstałym”¹⁹⁹.

O tym, jaką powinna być osoba oddana posłudze towarzyszenia (kierownictwa duchowego)²⁰⁰ papieże pisali wielokrotnie. Lista pożądanych charakterystyk w dużej mierze pokrywa się z listą oczekiwań od chrześcijańskiego pedagoga. W liście do kapłanów na Wielki Czwartek 1985 r. Jan Paweł II zachęcał ich, aby w stosunku do młodzieży byli: lekko dostępni, robili pierwszy krok, starali się być razem z młodymi, umieli ich słuchać i od nich wymagać, kochali ich

¹⁹⁶ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XIII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s.122.

¹⁹⁷ Por. Franciszek, CV, 291.

¹⁹⁸ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na XIII Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s.122.

¹⁹⁹ Franciszek, CV, 237.

²⁰⁰ Wśród teologów toczy się dyskusja jaki termin najlepiej oddaje opisywany tu proces.

Dla przykładu ks. Marek Chmielewski uważa, że najwłaściwsze określenia to „ojcostwo duchowe” lub „kierownictwo duchowe” – Por. M. Chmielewski, *Teologiczne aspekty kierownictwa duchowego*, w: „Ate-neum kapłańskie” 120(1993), s.50-66.

O. Mirosław Pliśniak OP uważa, że najlepszym terminem jest „doradztwo duchowe”. - Por. M. Pliśniak, *Towarzystwo duchowe*, w: <https://www.niedziela.pl/arttykul/48220/nd/Duchowe-towarzystwo> (data dostępu 28.03.2022).

Zaś w *Christus vivit* Franciszek konsekwentnie używa pojęcia „towarzystwo duchowe”.

bezwarunkowo i nie zasłaniali sobą Boga²⁰¹. Franciszek wielki akcent stawia na słuchanie młodych, nazywając to „pierwszą powinnością” osoby towarzyszącej. Dokładnemu opisowi, w jaki sposób należy słuchać młodych, poświęcił sześć punktów adhortacji²⁰². Ważnymi są dla niego także cierpliwość do nastolatków, którzy bywają czasem „nudni” gdy cały czas mówią to samo, oraz bliskość z nimi także w okolicznościach nieoficjalnych²⁰³. Pewnym podsumowaniem tego tematu będą słowa samych młodych, cytowane przez Franciszka, gdzie wyrażają swoje oczekiwania do towarzyszących im osób: „Od przewodnika w wierze oczekuje się, że będzie wiernym chrześcijaninem, zaangażowanym w Kościele i w świecie, stale będzie dążył do świętości, będzie powiernikiem, który nie wydaje osądów, będzie aktywnie słuchał potrzeb młodych ludzi i na nie odpowiadał, będzie osobą głęboko kochającą i świadomą siebie, a także będzie znał swoje ograniczenia oraz radości i cierpienia związane z duchową wędrówką. Szczególnie istotną cechą przewodnika jest umiejętność uznania swojego człowieczeństwa – tego, że popełnia się błędy, i że nie jest się człowiekiem bez skazy, ale grzesznikiem, któremu przebaczone. Czasami przewodnicy w wierze są stawiani na piedestale, ale kiedy upadają, może to mieć niszczący wpływ na dalsze zaangażowanie młodych w Kościele. Przewodnicy nie powinni kierować młodymi jak biernymi naśladowcami, ale powinni iść razem z nimi, pozwalając im być aktywnymi uczestnikami wędrówki. Powinni uszanować wolność związaną z procesem rozeznawania i zapewnić młodym narzędzia niezbędne na tej drodze. Przewodnik powinien wierzyć całym sercem w to, że młody człowiek jest zdolny do uczestnictwa w życiu Kościoła. Powinien pielęgnować ziarna wiary w młodych, nie oczekując natychmiastowych owoców działania Ducha Świętego. Rola przewodnika nie jest i nie może być zarezerwowana tylko dla księży i osób konsekrowanych. Ludzie świeccy

201 Por. Jan Paweł II, *List do kapłanów na Wielki czwartek 1985 r.*, <https://www.ekai.pl/dokumenty/list-do-kaplanow-na-wielki-czwartek-1985/> (data dostępu 07.01.2022 r.).

202 Franciszek, CV, 291–296.

203 Por. Franciszek, *Wystąpienia Ojca Świętego w Polsce podczas Światowych Dni Młodzieży 2016. Spotkanie z polskimi biskupami. Katedra Wawelska, 27.07.2016*, <https://m.katolik.pl/wystapienia-ojca-swietego-w-polsce-podczas-swiatowych-dni-mlodziezy-2016,26673,813,cz.html?idr=11368> (data dostępu 07.01.2022 r.).

także powinni być do niej uprawnieni. Od wszystkich przewodników oczekuje się, że będą dobrze ukształtowani, oraz że stale będą angażować się w osobistą formację”²⁰⁴.

Osobom, które poświęcają swój czas i siły na duchowe towarzyszenie młodym, (często kosztem innych ważnych spraw) Jan Paweł II obiecuje, iż nigdy tego nie pożałują i będą odczuwały radość z wykorzystanej możliwości bycia współpracownikiem Ducha Świętego dla budowania młodego Kościoła²⁰⁵.

Ta część pracy koncentruje się na przedstawieniu środków rozwoju życia duchowego w młodości, które najczęściej były proponowane przez trzech papieży. Są nimi: wychowanie, kultura, służba, sakramenty, słowo Boże i duszpasterstwo młodzieżowe. Na podstawie wyżej przeprowadzonej analizy można wysunąć następujące wnioski. Wspieranie młodych w duchowym rozwoju jest procesem, który przeżywa obecnie czas wyzwań i jednocześnie pewnego zagubienia. Pedagodzy i duszpasterze nie nadążają za szybkimi zmianami społecznymi i w związku z tym często ich praca nie przynosi oczekiwanych rezultatów²⁰⁶. Jednym z wyzwań jest strach niektórych z nich przed ewangelizacją i pokusa poprzestawiania jedynie na formacji ludzkiej. Innym wyzwaniem jest znaczny spadek zaufania młodych w wielu krajach do instytucji, w tym również do instytucji Kościoła. Do tego należy dodać siłę inercji, która powoduje niechęć niektórych pedagogów i duszpasterzy do zmiany przekonań i metod oraz narzekanie na młodzież przy jednoczesnym niedocenianiu pragnienia sensu obecnego u części z nich²⁰⁷.

Dynamika rozwoju życia duchowego człowieka, także młodego, jest bardzo zindywidualizowana. Dlatego proponując i stosując wyżej wymienione środki należy uwrażliwiać zarówno młodych jak i duszpasterzy, że nie można zostać świętym poprzez dokładne skopiowanie wzorca. Nie można wszystkim młodym

²⁰⁴ Franciszek, CV, 246.

²⁰⁵ Por. Jan Paweł II, PDV, 40.

²⁰⁶ Por. Franciszek, EG, 106.

²⁰⁷ Por. R. Cursi, G. de Nicolo, J. Rojano, *Intervista a d. Fabio Attard, consigliere uscente della PG Salesiana*, w: NPG 1/2020, s.44-46.

proponować tych samych środków i w ten sam sposób. Ostatecznie każdy powinien rozeznaczyć swoją własną drogę do świętości, czyli do bycia pełniej sobą, czyli tym „co Bóg zechciał wymarzyć i stworzyć”²⁰⁸.

²⁰⁸ Franciszek, CV, 162.

ZAKOŃCZENIE

Przedmiotem dysertacji było nauczanie Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka na temat młodości. Pozostawiona przez nich spuścizna jest obfita, co wynikało z kilku czynników, między innymi z priorytetów pracy apostołskiej i ze stylu tworzonych przez nich relacji.

Warto na tę spuściznę spojrzeć w nieco szerszej perspektywie czasowej. Równo dziewięćdziesiąt lat minęło pomiędzy wydaniem w 1929 r. encykliki Piusa XI *Divini illius Magistri*, nazywanej *magna charta* chrześcijańskiego wychowania młodzieży i adhortacji *Christus vivit* Franciszka. W ciągu tych dziewięciu dekad nastąpiły głębokie przemiany w sposobie nauczania Kościoła o młodości i do młodzieży. Najważniejsze z tych przemian to: podkreślanie znaczenia okresu młodości, większe upodmiotowienie młodych w procesie samowychowania, promowanie roli młodych w wychowaniu innych młodych, znaczenie indywidualnego podejścia do wychowanka i rosnące zainteresowanie metodologią wychowania. Dobrym symbolem tych zmian w papieskiej percepcji młodości było umieszczenie „młodych” jako adresatów *Christus vivit*, co w wypadku adhortacji zdarzyło się po raz pierwszy w historii. Trzej tytułowi papieże chcą mówić nie tylko o młodości, ale także przemawiać do młodych i być z młodymi.

Okres omawianych pontyfikatów to ponad cztery dekady, w trakcie których nastąpiło wiele zmian społecznych, politycznych, ekonomicznych, a także religijnych. Wiele z nich miało charakter powszechny i większość z nich wpłynęła na młode pokolenia. Papieże byli świadkami przyspieszonej globalizacji, w rezultacie której granice miały coraz mniejsze znaczenie (co można było szczególnie odczuć w czasie pandemii COVID 19), rosło zaś poczucie światowej solidarności i braterstwa, (o którym pisał na przykład Franciszek w encyklice *Fratelli tutti*), wzmacniane poprzez technologie informacyjne dostarczające nowych sposobów komunikacji. Wśród zachodzących globalnych procesów społecznych uwagę papieży zwracała rosnąca świadomość ludzkiej godności i wynikające z niej prawa człowieka. Prowadziła ona między innymi do promocji kobiety i kobiecości

poprzez różne rodzaje feminizmu. W tym okresie lepiej zrozumiano też wspólną odpowiedzialność za środowisko naturalne, co wyrażało się poprzez wzrastającą świadomość ekologiczną. Inne z procesów, które wpływały w tym czasie na młodych to sekularyzacja bogatych społeczeństw oraz destabilizacja instytucji małżeństwa i rodziny, która przyspieszyła po rewolucji seksualnej lat 60-tych i 70-tych, a dziś przejawia się między innymi w ideologii gender.

Jeśli chodzi o zmiany polityczne i ekonomiczne, była to epoka, która nie zaznała wojen światowych, choć pełna była konfliktów lokalnych, podczas których papieże niezmiennie nawoływali do pokoju. Procesem o skali globalnej była stopniowa demokratyzacja społeczeństw. Wyrażała ona pragnienie wolności i równości jako wartości mających coraz większe znaczenie. Szczególnym wyrazem tego procesu w Europie był upadek Związku Radzieckiego i rozwiązanie Układu Warszawskiego. Był to też okres światowej ekspansji islamu, zarówno w sferze religijnej jak i politycznej, okres pogłębiającej się różnicy pomiędzy bogatymi i biednymi oraz globalnie wzrastającej średniej długości życia.

Analizując treść nauczania papieskiego, dochodzimy do wniosku, że papieże balansują pomiędzy tym, co stałe i tym co nowe. Stałość przejawia się w kilkunastu tematach powracających wciąż na nowo w magisterium. W gwałtownie zmieniającym się świecie niektórzy oczekują, że odpowiedzi i propozycje ze strony Stolicy Apostolskiej także będą nowe i dotąd niespotykane. Tymczasem papieże wciąż zwracają uwagę dla przykładu na: osobową relację z Chrystusem, wielką rolę sakramentów i Pisma Świętego, ważność Dekalogu czy centralną rolę miłości. Dowodzi to, że istota i fundament nauczania Kościoła są niezmiennie i także w burzliwych czasach pozostają stałym drogowskazem dla wciąż nowych pokoleń młodych. Nowość poruszanych treści zauważamy przede wszystkim w definiowaniu wyzwań współczesności, wpływających na sytuację młodzieży i różniących się od wyzwań i problemów poprzednich pokoleń. Do takich wyzwań należą na przykład: kryzys ekologiczny, globalna migracja, pornografia czy też świat cyfrowy. Owo balansowanie może oznaczać również, że dzisiejsze

wyzwania są jedynie nową odsłoną tych dotychczasowych i według papieży można je sprowadzić do kilku podstawowych spraw.

Analiza treści nauczania wskazuje także na poszukiwanie równowagi pomiędzy tym, co globalne i tym co lokalne. Niemal w każdym z papieskich przemówień widać odniesienia do tego, czym żyje lokalna społeczność. Na przykład młodym Polakom Jan Paweł II cytuje *Bogurodnicę*, gdy mówi o ich własnej kulturze, opowiada o bohaterskiej obronie Westerplatte, sięgając do polskiej historii i przestrzega przed złym użyciem wolności, nawiązując do aktualnej sytuacji politycznej, czyli do transformacji od Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej do III Rzeczypospolitej.

Należy również zaznaczyć, czego w treści papieskiego nauczania znaleźć nie można. Papieże wyraźnie nie chcą być „biurami statystycznymi”. Nie prezentują oni tekstów, których celem byłaby szczegółowa analiza rzeczywistości współczesnej młodzieży z punktu widzenia aspektów : demograficznych, religijnych, historycznych, ekonomicznych lub kulturowych. Zapewne właśnie dlatego podrozdział *Christus vivit* o nazwie *Wielość młodości* jest taki krótki.

Analizując zaś formę nauczania, należy zwrócić przede wszystkim uwagę na język oraz styl papieskiej komunikacji. Zauważamy w nich, że papieże są dla młodych przede wszystkim pasterzami, ojcami i wychowawcami. Własnym przykładem pokazują, czym ma być duchowe towarzyszenie młodym. Szukają okazji do spotkania z nimi i promują inicjatywy młodzieżowego protagonizmu. Ich język jest silnie parenetyczny. Bardziej niż na opisywaniu rzeczywistości, skupiają się na jej duchowej i moralnej interpretacji z punktu widzenia chrześcijaństwa. Rzadko odwołują się wprost do swojego autorytetu. Odchodzą od pewnej metody kontestowania, zabraniań bądź informowania. Wyraźnie dostrzegalny jest styl zwrotu pasterskiego i ojcowskiego, w którym zachęcają młodzież, inspirują i motywują do dokonywania właściwych i dojrzałych wyborów.

W ich języku przeważa ton pozytywny i pełen nadziei, który wyraża bliskość i szacunek do młodzieży. Wolą kierować spojrzenie na potencjał chrześcijańskiej wiary oraz wzmacniać dynamizm i entuzjazm, które tkwią w młodym

pokoleniu i który sprzyja rozszerzaniu Królestwa Bożego. Jeśli w nauczaniu pojawiają się tony krytyczne, to stanowią one bardziej tło przekazu, a nie jego oś. Papieże konsekwentnie unikają moralizowania, próbując dotrzeć do ich sposobu postrzegania świata, myślenia albo rozumowania i dokonywania wyborów. Są wymagającymi wychowawcami, a pokładana w młodych nadzieja i zaufanie nie oznacza pobłażliwości wobec drogi ewangelicznej. Przejawia się to w zachęcaniu młodych do odważnego przemieniania siebie i świata, bazując na osobistej relacji i przyjaźni z Chrystusem.

Należałoby też zwrócić uwagę na troskę papieży o uwspółcześnianie kanałów komunikacji korzystając przy tym z osiągnięć technologicznych. Przykładem tego jest coraz częstsze używanie video komunikatorów lub tak bliskich dziś młodzieży, mediów społecznościowych.

We wstępie dysertacji zostało postawionych sześć pytań badawczych. Wszystkie one dotyczyły różnych aspektów nauczania papieży o młodości. Rozdział pierwszy ukazuje, że często odwołują się oni do Biblii, chętniej używając Nowego Testamentu. Preferowaną figurą retoryczną jest omawianie wzorów osobowych młodych bohaterów Pisma Świętego.

Antropologiczne fundamenty młodości zostały ujęte w rozdziale drugim. Papieże zwracali uwagę, że jest to specyficzny okres życia, który ma swój początek i koniec. Charakteryzuje się intensywną edukacją, wejściem w świat pracy oraz interakcjami młodych z innymi pokoleniami oraz wewnątrz wspólnoty narodowej i państwowej. Z drugiej strony papieże często używają pojęcia „młody duchem”, które jest stanem charakterystycznym nie tylko dla młodych, ale także dla Boga, Kościoła czy osób w różnym wieku. Specyficzne dla tego stanu cechy to: świeżość, dynamizm, entuzjazm, idealizm, hojność, radość, nadzieja, odwaga, wielkie pragnienia czy też intensywne przeżywanie teraźniejszości.

Paleta wyzwań opisanych w rozdziale trzecim, które według papieży stoją przed młodością, pokazuje jak wrażliwy jest to etap życia. Staje się on pierwszą areną zmian, które wolniej wpływają na pozostałe pokolenia. Najważniejszym dla omawianych autorów jest ukazanie wpływu tych zmian na moralną i duchową

kondycję młodzieży. Wpływ ten jest niejednoznaczny i niesie ze sobą zarówno ryzyka jak i szanse. Część z opisanych wyzwań (np. materializm czy konformizm) znana jest od dawna, inne jednak (np. kult młodości lub postęp technologiczny) są fenomenami naszych czasów.

W rozdziale czwartym i piątym opisany jest rozwój duchowy w młodości. Najpierw omówione zostały najważniejsze jego procesy: interioryzacja wiary poprzez nawiązanie osobistej relacji z Jezusem, pragnienie i gotowość młodych do zmieniania świata na lepsze, a także procesy związane z odkrywaniem wartości: miłości, wolności i prawdy. Aby wesprzeć ten rozwój i skierować wspomniane procesy we właściwą stronę, proponują oni środki sprawdzone przez wielowiekowe doświadczenie Kościoła. Zaliczają oni do nich: właściwe wychowanie, wartościową kulturę, kształtowanie postawy służby, życie sakramentalne, regularny kontakt z Pismem Świętym oraz szeroko rozumiane duszpasterstwo młodzieży.

Ostatnie pytanie badawcze dotyczyło różnic w akcentach nauczania pomiędzy papieżami. Niejednokrotnie wykazywano w tekście, że takie różnice istnieją, choć nie dotyczą one spraw priorytetowych. Wynikają one z dwóch podstawowych przyczyn. Po pierwsze, z szybko zachodzących zmian-w świecie, co sprawiło, że niektóre zjawiska stawały się bardziej aktualnymi, a inne mniej. Drugą przyczyną różnic są sami papieże, czyli ich inne osobowości i doświadczenie Kościoła, pośród którego wzrastali.

Dotychczasowe opracowania przedmiotu w języku polskim, polegały przede wszystkim na zebraniu i opublikowaniu tekstów papieskich przemówień do młodzieży. Jeśli już poddawano je analizie, ograniczano się najczęściej do konkretnych wydarzeń (najczęściej do Światowych Dni Młodzieży) lub do konkretnego papieża. Próba nowego ujęcia w dysertacji polega więc na systematyzacji i analizie porównawczej nauczania ostatnich trzech papieży. Nowym ujęciem jest również wybranie młodości jako jednego z przedmiotów badań, gdyż dotychczasowa literatura skupiała się prawie wyłącznie na temacie młodzieży. Zdaniem autora refleksja teologiczna nad przeżywanym przez nich okresem życia jako takim, pogłębia perspektywę. Praca uwzględnia najnowsze i ważne dla przedmiotu teksty,

powstałe z okazji *Synodu Młodych* (przede wszystkim *Christus vivit*) i Światowych Dni Młodzieży w Panamie.

Możliwości i obszary zastosowania przedstawionych tutaj badań dotyczą głównie tych, którzy na co dzień starają się towarzyszyć młodzieży w ich ogólnoludzkim i duchowym rozwoju jako wychowawcy lub duszpasterze. Świat młodzieżowy, szczególnie w Europie i samo duszpasterstwo młodzieżowe przeżywają obecnie epokowe zmiany. Trudno przewidzieć, dokąd one zaprowadzą, ale niewątpliwie wymagają uważnego rozeznania, również poprzez wsłuchiwanie się w głos Urzędu Nauczycielskiego Kościoła.

Tematyka przedmiotu pozostawia jeszcze duże pole do eksploracji dla kolejnych badaczy. Jednym z sugerowanych kierunków jest zawężenie profilu adresatów nauczania i analiza tekstów trzech papieży na przykład do młodych: Europejczyków, ekologów, grup formacyjnych, itp. Innym obszarem mogłaby być próba zbadania, czy i jak na różnych poziomach nauczania i w swoim *praxis* sam Kościół nie ulega pokusie kultu młodości. Zagadnieniem wartym uwagi badaczy byłaby także recepcja papieskiego nauczania przez samą młodzież, aby lepiej zrozumieć, co sami adresaci o nim wiedzą i w jaki sposób wpływa ono na ich życie. W polskim kontekście szczególnie interesujące wydaje się zagadnienie tak zwanego „pokolenia JP II o istnienie lub nieistnienie którego, odbywają się spory i dyskusje wśród socjologów i teologów.

Jak zaznaczono we wstępie, zwiększone zainteresowanie młodością i młodzieżą w Kościele jest przejawem światowego trendu, który rozpoczął się w dwudziestym wieku. Trudno dziś przewidzieć, czy jest to chwilowa moda, czy trwała tendencja. Z tego „odkrycia” młodości papieże uczynili swoiste *signum temporis*, które zarówno oni, jak i rzesze innych ludzi w Kościele, pragnie wykorzystać, przede wszystkim dla duchowego rozwoju i zbawienia samej młodzieży.

BIBLIOGRAFIA

I. PISMO ŚWIĘTE

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Poznań-Warszawa 2002.

II. DOKUMENTY KOŚCIOŁA

Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 2002.

XV Zwyczajne Zgromadzenie Ogólnego Synodu Biskupów, *Dokument końcowy Synodu biskupów o młodzieży*,

<https://kosciol.wiara.pl/doc/5194032.Dokument-koncowy-Synodu-Biskupow-o-mlodziezy/11>.

Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja o powołaniu teologa w Kościele*, 32.

https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19900524_theologian-vocation_pl.html.

- *Modyfikacje do tekstu "Normae de gravioribus delictis"* (2010);
https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kdwiary/normae_de_gravioris-15072010.html.

- *List do biskupów Kościoła Katolickiego o niektórych aspektach medytacji chrześcijańskiej* (15.10.1989), https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19891015_meditazione-cristiana_pl.html.

Papieska Rada ds. Dialogu Międzyreligijnego i Papieska Rada ds. Kultury, *Jezus Chrystus dawcą wody życia: chrześcijańska refleksja na temat New Age*, Kraków 2003.

Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompendium Nauki Społecznej Kościoła*, Kielce 2005.

Sobór Watykański II:

- Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae.*, w: *Sobór*

Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje, Poznań 2002, s. 410-421.

- Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 526-606.

Jan XXIII, *Pacem in terris*, Paryż 1964.

III. ŹRÓDŁA

JAN PAWEŁ II

a) Konstytucje apostolskie

Jan Paweł II, *Ex corde Ecclesiae*, *Konstytucja Apostolska o naturze i misji uniwersytetu katolickiego*, Watykan 1990.

b) Encykliki

Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1998, s. 7-78.

- *Laborem exercens*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1998, s. 144-249.
- *Redemptoris Mater*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1998, s. 355-434.
- *Centesimus annus*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1998, s. 619-704.
- *Veritatis splendor*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1998, s. 705-840.
- *Evangelium Vitae*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1998, s. 841-990.

c) Adhortacje

Jan Paweł II, *Catechesi tradendae*, w: *Dzieła zebrane. Adhortacje. t. II*, Kraków 2006, s.19-62.

- *Familiaris consortio*, w: *Dzieła zebrane. Adhortacje. t. II*, Kraków 2006, s. 69-132.
- *Christifideles laici*, w: *Dzieła zebrane. Adhortacje. t. II*, Kraków 2006, s. 221-294.
- *Pastores dabo vobis*, w: *Dzieła zebrane. Adhortacje. t. II*, Kraków 2006, s. 327-418.
- *Vita consecrata*, w: *Dzieła zebrane. Adhortacje. t. II*, Kraków 2006, s. 497-576.
- *Ecclesia in Europa*, w: *Dzieła zebrane. Adhortacje. t. II*, Kraków 2006 s. 859-914.

d) Listy apostolskie

Jan Paweł II, *Parati semper. List apostolski do młodych całego świata z okazji Międzynarodowego Dnia Młodzieży* (31.03.1985), w: *Do młodzieży...*, s. 20-59.

e) Orędzia

Jan Paweł II, *Messaggio ai giovani di Francia* (01.06.1980), w: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, t. III/1, s. 1609-1610.

- *Orędzie na XVIII Światowy Dzień Pokoju* (08.12.1984), w: *Do młodzieży...*, s. 9-19.
- *Messaggio del santo padre Giovanni Paolo II per la XIX Giornata Mondiale delle comunicazioni sociali. Le comunicazioni sociali per una promozione cristiana della gioventù.* (15.04.1985), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/communications/documents/hf_jp-ii_mes_15041985_world-communications-day.html

- *Messaggio del Santo Padre Giovanni Paolo II per la XXVI Giornata mondiale per le vocazioni* (02.02.1989),
https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/vocations/documents/hf_jp-ii_mes_02021989_world-day-for-vocations.html
- *Messaggio del Santo Padre Giovanni Paolo II per la XXVIII Giornata mondiale per le vocazioni*, (04.10.1990),
https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/vocations/documents/hf_jp-ii_mes_04101990_world-day-for-vocations.html.
- *Messaggio di Giovanni Paolo II per la XXX Giornata Mondiale per le vocazioni* (8 settembre 1992), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/vocations/documents/hf_jp-ii_mes_08091992_world-day-for-vocations.html
- *Messaggio di Giovanni Paolo II per la XL Giornata Mondiale di Preghiera per le Vocazioni. "La vocazione al servizio"* (16.10.2002),
https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/vocations/documents/hf_jp-ii_mes_20021118_xl-voc-2003.html.
- *Messaggio di Giovanni Paolo II Per La XLII Giornata Mondiale di Preghiera per le vocazioni "Chiamati a prendere il largo"* (11.08.2004), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/messages/vocations/documents/hf_jp-ii_mes_20040811_xlii-voc-2005.html.
- *Orędzie na II Światowy Dzień Młodzieży* (30.11.1986), w: *Do młodzieży...*, s. 60-64.
- *Orędzie na IV Światowy Dzień Młodzieży* (27.11.1988), w: *Do młodzieży...*, s.69-73.
- *Orędzie na V Światowy Dzień Młodzieży* (26.11.1989), w: *Do młodzieży...*, s. 74-78.

- *Orędzie na VI Światowy Dzień Młodzieży* (15.08.1990), w: *Do młodzieży...*, s. 79-84.
- *Orędzie na IX i X Światowy Dzień Młodzieży* (21.11.1993), w: *Do młodzieży...*, s. 98-103.
- *Orędzie na XII Światowy Dzień Młodzieży* (15.08.1996), w: *Do młodzieży...*, s. 109-115.
- *Orędzie na XIII Światowy Dzień Młodzieży* (30.11.1997), w: *Do młodzieży...*, s. 116-123.
- *Orędzie na XIV Światowy Dzień Młodzieży* (06.01.1999), w: *Do młodzieży...*, s. 124-131.
- *Orędzie na XV Światowy Dzień Młodzieży*, w: *Do młodzieży...*, s. 132-138.
- *Orędzie z okazji XVII Światowego Dnia Młodzieży* (25.07.2001), w: *Do młodzieży...*, s. 144-148.
- *Orędzie na XVIII Światowy Dzień Młodzieży* (08.03.2003), w: *Do młodzieży...*, s. 149-153.
- *Orędzie na XIX Światowy Dzień Młodzieży* (22.02.2004), w: *Do młodzieży...*, s. 154-158.

g) Homilie

- Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy Świętej w Niedzielę Palmową. Buenos Aires – Avenida 9 de Julio* (12.04.1987), w: *Do młodzieży...*, s. 279-286.
- *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie IV Światowego Dnia Młodzieży. Santiago de Compostela – Monte del Gozo* (20.08.1989), w: *Do młodzieży...*, s. 303-308.
 - *Homilia podczas Mszy Świętej dla uczestników Międzynarodowego Forum Młodzieżowego w Denver* (14.08.1993), w: *Do młodzieży...*, s. 344-348.

- *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie VIII Światowego Dnia Młodzieży w Denver-Cherry Creek State Park (15.08.1993), w: Do młodzieży..., s. 360-366.*
- *Homilia podczas zakończenia Mszy Świętej na zakończenie VI Światowego Dnia Młodzieży (15.08.1991), w: Do młodzieży..., s. 322-329.*
- *Homilia podczas Mszy Świętej dla uczestników Międzynarodowego Forum Młodzieży (14.08.1993), w: Do młodzieży..., s. 344-348.*
- *Homilia podczas Mszy Świętej dla uczestników V Międzynarodowego Forum Młodzieży w Manili (13.01.1995), w: Do młodzieży..., s. 344-348.*
- *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie X Światowego Dnia Młodzieży w Manili (15.01.1995), w: Do młodzieży..., s. 384-391.*
- *Homilia w czasie Mszy Świętej dla uczestników VI Międzynarodowego Forum Młodzieży w Paryż-kościół Saint-Etienne du Mont. (23.08.1997), w: Do młodzieży..., s. 408-411.*
- *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie Światowego XII Dnia Młodzieży w Longchamp – hipodrom (24.08.1997), w: Do młodzieży... s. 418-422.*
- *Homilia podczas Mszy Świętej dla uczestników VII Międzynarodowego Forum młodzieży (17.08.2000), w: Do młodzieży..., s. 433-434.*
- *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie XV Światowego Dnia Młodzieży w Rzymie. Tor Vergata – błonia (20.08.2000), w: Do młodzieży..., s. 441-445.*
- *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie XVII Światowego Dnia Młodzieży w Toronto – Downsview Park (28.07.2002), w: Do młodzieży ..., s. 459-461.*
- *Omelia, Belluno (26.08.1979), w: Insegnamenti di Giovanni Paolo II, t. II/2, Watykan, s. 186.*

h) Listy

Jan Paweł II, *List do kapłanów na Wielki Czwartek* (1985), <https://www.ekai.pl/dokumenty/list-do-kaplanow-na-wielki-czwartek-1985/>.

- *Ojciec i nauczyciel młodzieży. List Ojca Świętego Jana Pawła II do księdza Edigio Vigano Przełożonego Generalnego Towarzystwa świętego Franciszka Salezego w setną rocznicę śmierci świętego Jana Bosko* (1988), Watykan 2000.
- *List do artystów* (1999), w: „LiryDram: kwartalnik literacko-kulturalny”. 2020, nr 26, s. 64-67.
- *List Ojca Świętego Jana Pawła II: Do moich braci i siostr - ludzi w podeszłym wieku* (1999), Wrocław 2004.
- *List do kapłanów na Wielki Czwartek* (2002), <http://www.nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/890/pkt/3/pos/7/haslo/sakrament+spowiedzi>.
- *List do uczestników XI Kongresu Międzynarodowego biuro katolickiej oświaty*, w: *Wyhowuwały u swobody, prawdy ta wiri*, Lwów 2017, s.153-155.

i) Przemówienia

- Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży. Gniezno-Wzgórze Lecha* (03.06.1979), w: *Do młodzieży...*, s. 553-556.
- *Przemówienie do profesorów i studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* (06.06.1979), <http://www.nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/625/pkt/0/pos/7/haslo/konformizm>.
 - *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą. Kraków-Skałka*, (08.06.1979), w: *Do młodzieży...*, s. 556-560.

- *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO w Paryżu (02.06.1980), w: Przemówienie i homilie Ojca Świętego Jana Pawła II, Kraków 2008, s. 279-298.*
- *Przemówienie do naukowców i przedstawicieli Uniwersytetu Narodów Zjednoczonych w Hierosolimie (25.02.1981), w: Przemówienia i homilie Ojca Świętego Jana Pawła II, Kraków 2008, s.59-64.*
- *Rozważanie w czasie Apelu Jasnogórskiego. Częstochowa-Jasna Góra, (18.06.1983), w: Do młodzieży..., s. 565-569.*
- *Słowo z okna Pałacu Arcybiskupiego. Kraków, (21.06.1983), w: Do młodzieży... , s. 572-573.*
- *Spotkanie z młodzieżą pod siedzibą Arcybiskupów krakowskich (22.06.1983), w: Do młodzieży..., s. 573-574.*
- *I Światowy Dzień Młodzieży. Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą. Rzym – plac św. Jana na Lateranie (30.03.1985), w: Do młodzieży..., s. 261-265.*
- *Spotkanie rozpoczynające II Światowy Dzień Młodzieży w Buenos Aires (11.04.1987), w: Do młodzieży..., s. 271-278.*
- *Przemówienie do młodzieży. Gdańsk – Westerplatte. (12.06.1987), w: Do młodzieży..., s. 575-583.*
- *Discorso alle suore di Santa Marcellina (09.11.1988) w: Insegnamenti di Giovanni Paolo II , t. XI/4, s. 1467.*
- *Spotkanie z młodzieżą w Santiago de Compostella-Monte del Gozo, (19.08.1989), w: Do młodzieży..., s. 292-303.*
- *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów podczas IV pielgrzymki do Ojczyzny (06.06.1991), <http://www.nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/462/pos/16/haslo/materializm>.*

- *Przemówienie do przedstawicieli świata kultury w Teatrze Narodowym* (08.06.1991), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/40warszawa_08061991.html.
- *Rozważanie podczas czuwania maryjnego z młodzieżą. Jasna Góra.* (14.08.1991), w: *Do młodzieży...*, s. 318-321.
- *Przemówienie pożegnalne. Jasna Góra.* (15.08.1991), w: *Do młodzieży...*, s. 332-335.
- *Rozważanie podczas czuwania modlitewnego. Denver – Cherry Creek State Park* (14.08.1993), w: *Do młodzieży...*, s. 375-383.
- *Rozważanie podczas czuwania modlitewnego w Manila-Luneta Park* (14.01.1995), w: *Do młodzieży...*, s. 375-383.
- *Spotkanie z młodzieżą. Poznań - plac Adama Mickiewicza* (03.06.1997), w: *Do młodzieży...*, s. 584-590.
- *Tekst przemówienia papieskiego przekazany młodzieży do refleksji. Paryż-Pola Marsowe.* (21.08.1997), w: *Do młodzieży...*, s. 396-401.
- *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą w „Kiel Center”* (26.01.1999), <https://jp2online.pl/obiekt/przemowienie-podczas-spotkania-z-mlodzieza-w-%C2%ABkiel-center%C2%BB;T2JqZWN0OjMzODA=?q=%7B%22filters%22%3A%7B%22keywords%22%3A%5B%5B%22S2V5d29yZDo1NDU3%22%5D%5D%7D,%22forceInitialQuery%22%3Atrue%7D>
- *Przemówienie podczas czuwania modlitewnego. Tor Vergata – błonia.* (19.08.2000), w: *Do młodzieży...*, s. 435-440.
- *Pielgrzymka na Ukrainę. Spotkanie z młodzieżą we Lwowie* (26.06.2001), https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/uk/speeches/2001/june/documents/hf_jp-ii_spe_20010626_ucraina-youth.html.

- *Przemówienie na rozpoczęcie obchodów XVII Światowego Dnia Młodzieży* (25.07.2002), w: *Do młodzieży...*, s. 449-453.
- *Przemówienie podczas czuwania modlitewnego z okazji XVII-ego Światowego Dnia Młodzieży w Toronto* (27.07.2002), w: *Do młodzieży...*, s. 455-458.
- *Czwanie modlitewne podczas XX Światowego Dnia Młodzieży. Kolonia.* (20.08.2005), w: *Do młodzieży...*, s. 272-276.

j) Publikacje

Jan Paweł II, *Dar i tajemnica. W pięćdziesiątą rocznicę moich święceń kapłańskich*, Kraków 1996.

BENEDYKT XVI

a) Encykliki

Benedykt XVI, *Deus caritas est*, Kraków 2008.

- *Spe Salvi*, Kraków 2007.
- *Caritas in veritate*, Kraków 2009.

b) Orędzia

Benedykt XVI, *Orędzie na XXI Światowy Dzień Młodzieży* (2006), w: *Do młodzieży...*, s. 167-171.

- *Orędzie na XXII Światowy Dzień Młodzieży* (2007), w: *Do młodzieży...*, s. 172-177.
- *Orędzie na XXIII Światowy Dzień Młodzieży* (2007), w: *Do młodzieży...*, s.178-187.
- *Orędzie na XXIV Światowy Dzień Młodzieży* (2009), w: *Do młodzieży...*, s. 188-194.
- *Orędzie na XXV Światowy Dzień Młodzieży* (2010), w: *Do młodzieży...*, s. 195-201.

- Orędzie na XXVI Światowy Dzień Młodzieży (2010), w: *Do młodzieży...*, s. 202-211.
- Orędzie na XXVII Światowy Dzień Młodzieży (2012), w: *Do młodzieży...*, s. 212-221.
- Orędzie na XXVIII Światowy Dzień Młodzieży (2012), w: *Do młodzieży...*, s. 222-234.
- Orędzie na 43. Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, *Nowe technologie, nowe relacje. Trzeba rozpowszechniać kulturę szacunku, dialogu i przyjaźni* (2009), <https://www.paulus.org.pl/224,43-sdssp-benedykt-xvi-2009>.
- Orędzie na 45 Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Prawda, przepowiadanie i autentyczność życia w erze cyfrowej* (2011), <https://www.paulus.org.pl/222,45-sdssp-benedykt-xvi-2011>.

c) Homilie

Benedykt XVI, *Msza Święta na zakończenie Dnia Młodzieży w Kolonii* (21.08.2005), w: *Do młodzieży...*, s. 477-481.

- Homilia na zakończenie XXIII Światowego Dnia Młodzieży na hipodromie w Randwick – Sydney. (20.07.2008), w: *Do młodzieży...*, s. 500-504.
- Homilia podczas Liturgii słowa na Plaza de Cibeles w Madrycie, (18.08.2011), w: *Do młodzieży...*, s.510-512.
- Msza Święta na zakończenie Światowego Dnia Młodzieży w Madrycie. (21.08.2011), w: *Do młodzieży...* s.519-521.
- Homilia podczas poświęcenia kościoła Sagrada Familia w Barcelonie - podróż Papieża Benedykta XVI do Hiszpanii (07.11.2010), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/hiszpania_barcelona_07112010.html.

d) Listy

-Benedykt XVI, *List do katolików Irlandii* (19.03.2010), https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/letters/2010/documents/hf_benxvi_let_20100319_church-ireland.html.

e) Przemówienia

Benedykt XVI, *Spotkanie z pielgrzymami niemieckimi* (25.04.2005), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/niemcy_25042005.html.

- *Powitanie uczestników Światowego Dnia Młodzieży w Kolonii* (18.08.2005), w: : *Do młodzieży...*, s. 467-471.
- *Pielgrzymka apostolska Benedykta XVI do Polski. Słowo do zebranych pod oknem pałacu arcybiskupiego* (26.05.2006), w: *Do młodzieży...*, s. 593.
- *Przemówienie podczas spotkania z młodzieżą. Kraków-Błonia* (27.05.2006), w: *Do młodzieży...*, s. 594-598.
- *Spotkanie z młodzieżą na nabrzeżu Barangaroo w Sydney* (18.07.2008), w: *Do młodzieży...*, s. 484-491.
- *Czuwanie młodzieży na hipodromie w Randwick w Sydney* (19.07.2008) w: *Do młodzieży...*, s. 491-499.
- *Przemówienie na zakończenie Drogi Krzyżowej podczas XXVI Światowego Dnia Młodzieży w Madrycie* (19.08.2011), w: *Do młodzieży...*, s. 513-514.
- *Benedetto XVI do 26-to Capitolo Generale dei Salesiani* (31.03.2008), https://www.notedipastoralegiovanile.it/index.php?option=com_content&view=article&id=1821:lettera-di-benedetto-xvi-al-rettor-maggiore-per-il-cf-26&catid=305&Itemid=1116.

f) Publikacje

Benedykt XVI, *Jezus z Nazaretu, cz. II. Od wjazdu do Jerozolimy do Zmartwychwstania.*, tłum. W. Szymona, Kielce 2011.

- *Kościół a skandal wykorzystywania seksualnego*. 11 kwietnia 2019 r. 1
<http://diecezja.bydgoszcz.pl/wp-content/uploads/2016/06/14.-BENEDYKT-XVI-%E2%80%93-KO%C5%9ACI%C3%93%C5%81-A-SKANDAL-WYKORZYSTYWANIA-SEKSUALNEGO-11-KWIETNIA-2019.pdf>.

- *Wstęp do Youcat* (2011), tłum. M. Szczepaniak, Częstochowa 2011.

FRANCISZEK

a) Konstytucje apostolskie

Franciszek, *Veritatis gaudium*, Tarnów 2018.

b) Encykliki

Franciszek, *Fratelli tutti*, Kraków 2020.

c) Adhortacje

Franciszek, *Evangelii gaudium*, Kraków, 2014.

- *Laudato si*, Kraków 2015.

- *Amoris laetitia*, Kraków 2016.

- *Gaudete et exultate*, Kraków 2018.

- *Christus vivit*, Kraków 2019.

d) Motu proprio

Franciszek, List apostolski, *Vos estis lux mundi*, Rzym 2019.

e) Orędzia

Franciszek, *Orędzie na XXIX Światowy Dzień Młodzieży* (21.01.2014), w: *Do młodzieży...*, s. 235-241.

- *Orędzie na XXXI Światowy Dzień Młodzieży* (15.08.2015),
https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/youth/documents/papa-francesco_20150815_messaggio-giovani_2016.html.
- *Orędzie papieża Franciszka na XXXII Światowy Dzień Młodzieży*.
(27.02.2017), https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/youth/documents/papa-francesco_20170227_messaggio-giovani_2017.html.
- *Orędzie na XXXIII Światowe Dnia Młodzieży* (11.02.2018),
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20180211_messaggio-giovani_2018.html.
- *Messaggio del Santo Padre Francesco ai partecipanti al 28-mo Capitolo Generale dei Salesiani, Valdocco, 16 febbraio – 4 aprile 2020*
(04.03.2020), https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/pont-messages/2020/documents/papa-francesco_20200304_messaggio-salesiani-valdocco.html.
- *Messaggio del Santo Padre Francesco a firma di S.E. il Sig. Cardinale segretario di stato in occasione del Congresso Internazionale promosso nel 150-mo anniversario di nascita di Maria Montessori*,
(07.10.2021), <https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/pontmessages/2021/documents/20211023messaggiomontessori.html>.
- *Orędzie papieża Franciszka na XXXV Światowy Dzień Młodzieży*
(11.02.2020), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20200211_messaggio-giovani_2020.html.
- *Orędzie Ojca Świętego na 106 Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy*
(13.05.2020), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/migration/documents/papa-francesco_20200513_world-migrants-day-2020.html.

f) Homilie

Franciszek, *Homilia podczas Mszy Świętej na zakończenie XXVIII Światowego Dnia Młodzieży, Rio de Janeiro - plaża Copacabana*, (28.07.2013), w: *Do młodzieży...*, s. 540-542.

- *XXVIII Światowy Dzień Młodzieży Rio de Janeiro 2013. Homilia podczas liturgii słowa* (25.07.2013), w: *Do młodzieży ...*, s. 529-531.

- *Homilia Ojca Świętego Franciszka wygłoszona podczas Niedzieli Palmowej* (24.03.2013), w: <https://pl.aleteia.org/2017/01/21/rozmawiajcie-z-waszymi-dziadkami-6-mysli-franciszka-o-osobach-starszych/>

- *Msza Święta. Homilia Ojca Świętego. Metro Park*. (27.01.2019), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2019/documents/papa-francesco_20190127_omelia-gmg-panama.html.

g) Listy

Franciszek, *Tekst Listu Ojca Świętego Franciszka do młodych przed Synodem*. <https://deon.pl/kosciol/serwis-papieski/tekst-listu-ojca-swietego-franciszka-do-mlodych-przed-synodem,423521>.

h) Przemówienia

Franciszek, *Czuwanie modlitewne z okazji dnia ruchów, nowych wspólnot i stowarzyszeń kościelnych*, (18.05.2013), <https://pl.aleteia.org/2017/01/21/rozmawiajcie-z-waszymi-dziadkami-6-mysli-franciszka-o-osobach-starszych/>

- *Przemówienie podczas czuwania modlitewnego. Rio de Janeiro-plaża Copacabana*, (27.07.2013), w: *Do młodzieży...*, s.535-539.

- *Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański”, Rio de Janeiro – plaża Copacabana* (28.07.2013), w: *Do młodzieży...*, s. 543-548.

- *Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti al Capitolo Generale della società salesiana di s. Giovanni Bosco*, (31.03.2014), <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/march/>

documents/papafrancesco_20140331_capitolo-generale-salesiani.html-

- *Intervista di papa Francesco con alcuni giovani del Belgio* (31.03.2014),
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/march/documents/papa-francesco_20140331_intervista-giovani-belgio.html.
- *Audienza Generalna Ojca Świętego Franciszka*, (04.03.2015),
<https://pl.aleteia.org/2017/01/21/rozmawiajcie-z-waszymi-dziadkami-6-mysli-franciszka-o-osobach-starszych/>.
- *Audienza Generalna Ojca Świętego Franciszka*, (11.03.2015),
<https://pl.aleteia.org/2017/01/21/rozmawiajcie-z-waszymi-dziadkami-6-mysli-franciszka-o-osobach-starszych/>.
- *Przemówienie papieża Franciszka na Błoniach*, (28.07.2016).
<https://deon.pl/kosciol/serwis-papieski/wszystkie-wystapienia-papieza-franciszka-w-polsce,402668>.
- *Przemówienie Ojca Świętego na Campus Misericordie podczas modlitewnego czuwania z młodzieżą* (30.07.2016), <https://deon.pl/kosciol/serwis-papieski/wszystkie-wystapienia-papieza-franciszka-w-polsce,402668>.
- *Przemówienie Ojca Świętego podczas spotkania z wolontariuszami w hali Tauron Arena*, (31.07.2016), <https://www.katolik.pl/wystapienia-ojca-swietego-w-polsce-podczas-swiatowych-dni-mlodziezy2016,26673,813,cz.html?idr=11382>.
- *Lettera del Santo Padre Francesco per l'evento "Economy of Francesco" Assisi, 26-28 marzo 2020* (01.05.2019),
https://www.vatican.va/content/francesco/it/letters/2019/documents/papa-francesco_20190501_giovani-imprenditori.html.

- *Wystąpienia Ojca Świętego Franciszka podczas Światowych Dni Młodzieży 2016. Spotkanie z polskimi biskupami w Katedrze Wawelskiej* (27.07.2016), <https://www.katolik.pl/wystapienia-ojca-swietego-w-polsce-podczas-swiatowych-dni-mlodziezy-2016,26673,813,cz.html?idr=11368>.
- *Incontro pre-sinodale del santo padre Francesco con i giovani* (19.03.2018), https://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/march/documents/papa-francesco_20180319_visita-pcimme.html.
- *Czuwanie z młodymi. Przemówienie Ojca Świętego w Metro Park*. (26.01.2019), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/january/documents/papa-francesco_20190126_panama-veglia-giovani.html.
- *Wystąpienia Ojca Świętego Franciszka podczas Światowych Dni Młodzieży 2016. Przemówienie papieża Franciszka na Błoniach* (28.07.2016). <https://www.katolik.pl/wystapienia-ojca-swietego-w-polsce-podczas-swiatowych-dni-mlodziezy-2016,26673,813,cz.html?idr=11371>.
- *Wystąpienia Ojca Świętego w Polsce podczas Światowych Dni Młodzieży 2016. Słowo papieża Franciszka wygłoszone podczas Drogi Krzyżowej na Błoniach*, (29.07.2016), tekst wygłoszony, nieautoryzowany. <https://www.katolik.pl/wystapienia-ojca-swietego-w-polsce-podczas-swiatowych-dni-mlodziezy-2016,26673,813,cz.html?idr=11375>.
- *Ceremonia powitania Ojca Świętego i otwarcia Światowych Dni Młodzieży w Panamie. Przemówienie Ojca Świętego. Cinta Costera, Nadbrzeże* (24.01. 2019), https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/january/documents/papa-francesco_20190124_panama-apertura-gmg.html.

- *Discorso ai rappresentanti del V Convegno nazionale della Chiesa italiana*, w: NPG 1/2020, s. 45.

i) . Publikacje

Franciszek, *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leonicinim*, tłum. O. Styczeń, Kraków 2018.

-*Wstęp w: Docat – co robić? : nauka społeczna Kościoła*, tłum. M. Kornas, M. Górny, J. Jęczmionka, I. Kopacz, Częstochowa 2016.

LITERATURA PRZEDMIOTU

Artemiuk P., *Renesans apologii*, Płock 2016.

Arystoteles, *Retoryka*, Warszawa 2008, II, 12, w: Franciszek, *Bóg jest młody...*, s. 33.

Bogomołow A., Czesnokow D., Kelle W., Kuzniecowa I., Ojzerman T., Rozental M., i in.: *Podstawy filozofii marksistowsko-leninowskiej*, dz zb. pod red. Konstantinowa F. W., tłum. Widłaszewski H., Warszawa 1980.

Burghard Walter J., *Sprawiedliwość*, Kraków 2006.

Cavagnari G., *L'accompagnamento e il sostegno delle coppie giovani*, w: NPG 1/2021 s. 66-69.

Chmielewski M., *Teologiczne aspekty kierownictwa duchowego*, w: „Ateneum kapłańskie”, 120 (1993), s. 50-66.

Chrobak S., *Młodość czasem marzeń i wyborów. Refleksje w świetle posynodalnej adhortacji apostolskiej „Christus vivit”*, "Seminare" t. 42 * 2021, nr 1, s. 95-106.

Cucci H., Zollner G., *Osservazioni psicologiche sul problema della pedofilia*, La Civiltà Cattolica N. 3837 (01.05.2010).

- Cursi Renato, De Nicolo Giancarlo, Rojano Jesus, *Una storia di Congregazione. Intervista a d. Fabio Attard, consigliere uscente della PG Salesiana*, w: NPG, 1/2020, s. 44-46.
- Cursi R., *Europa e scuola*, w: NPG 3/2020, s. 2-3.
- Direzione Generale Opere Don Bosco. Dicasteri per la Pastorale Giovanile e per le Missioni, *Volontariato e missione salesiana. Manuale di guida e orientamenti*, Rzym 2006.
- Eberstadt M., *Adam i Ewa po pigulce*, Kraków 2018.
- Giosia D., *La pastorale dei giovani. Uno studio sul magistero di Giovanni Paolo II*, Watykan 2011.
- Jan od Krzyża św., *Noc ciemna*, tłum. B. Smyrak, Kraków 2010.
- Katolicka Agencja Informacyjna, *Niemcy: O moralności seksualnej podczas trzeciego zgromadzenia plenarnego Drogi Synodalnej*, <https://www.gosc.pl/doc/7347258.Niemcy-O-moralnosci-seksualnej-podczas-trzeciego-zgromadzenia>.
- Kołodowski L., *Fides et ratio. Mała uwaga o wielkiej encyklice*, w: Leszek Kołodowski. *Chrześcijaństwo*, red. H. Czyżewski, Kraków 2019 r.
- Kowalik K. *Funkcja doświadczenia w teologii. Próba oceny teologiczno-metodologicznej dyskusji we współczesnej literaturze niemieckojęzycznej*, Lublin 2003.
- Łoziński B., *Kościół musi iść po młodzię*, „Gość niedzielny”, 23 stycznia 2022.
- Matteo A., *Onora l'adulto, che e in te*, w: NPG 11/2020, s.11-43.
- Mleczek W., *Jak ewangelizować świat cyfrowy? Wskazania Benedykta XVI w orędziach na światowe dni środków społecznego przekazu*, „Studia Socialia Cracoviensia” 6 (2014) nr 1, s.197-208.
- Newman J.H., *On consulting the faithful in Matters of doctrine*, Londyn 1986.

- Niewęglowski J., *Jan Paweł II i młodzież*, w: „Seminare. Poszukiwania naukowe” 23/2006, s.319-333.
- Ostrowski M., *Młodzież w oczach papieża na podstawie przemówień podczas Światowych Dni Młodzieży*, „Polonia Sacra” 20(2016) nr 4 (45), s. 5-23.
- Oz A., *Zjadacze gadżetów*, *Gazeta Świąteczna* (dodatek do *Gazety Wyborczej*), 01.07.2000.
- Papieskie dzieło powołań kościelnych, *Nowe powołania dla nowej Europy. Dokument końcowy Kongresu poświęconego powołaniom do Kapłaństwa i Życia Konsekrowanego w Europie*. Rzym 5-10 maja 1997, Poznań 1998.
- Parker J.F., *Children in the Hebrew Bible*, <https://www.bibleodyssey.org/passages/related-articles/children-in-the-hebrew-bible.aspx>.
- Piccozzi M., Zappala A., *Criminal profiling. Dall'analisi della scena del delitto al profilo psicologico del criminale*, Milano, Mc Graw-Hill, 2008.
- Pliśniak M., *Duchowe towarzyszenie*, w: <https://www.niedziela.pl/artykul/48220/nd/Duchowe-towarzyszenie>.
- Prusak J., *Powołanie do bycia singlem*, https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TS/powolanie_singla.html (23.10.2020).
- Pudełko A.M., *Powołanie do bycia singlem. Czy jest coś takiego?* <https://stacja7.pl/styl-zycia/powolanie-do-bycia-singlem-czy-jest-cos-takiego/>.
- Ratzinger J., *Les Principes de la Theologie Catholique – Esquisse et Materiaux*, Paris 1982.
- Ratzinger J., *Introduzione allo spirito della liturgia*, Milano 2001.
- Ratzinger J., *W drodze do Jezusa Chrystusa*, tłum. J. Merecki, Kraków 2004.
- Ratzinger J., *Konferencja wygłoszona do przewodniczących komisji doktrynalnych Konferencji Biskupów Ameryki Łacińskiej*, <https://christianitas.org/news/ratzingerbenedykt-relatywizm-centralny-problem-wiary-dzisiaj/>.

- Ravasio E., *Ojciec mówi do swoich dzieci*; red. A. D'Ascanio ; tłum. W. Kapica, Kraków, 2015.
- Sala R., *L`idea di "sinodalita missionaria"*, NPG 1/2020, s. 6-18.
- Szymik J., *Wielkie lekcje JPII: wolność*, „Gość Niedzielny” nr 42, rok XCVII, 18.10.2020, s.74.
- Tatar M., *Chrześcijańska nadzieja jako czynnik rozwoju człowieka i świata w encyklice Spe Salvi Benedykta XVI*, w: „Warszawskie Studia Teologiczne” XXII/2/2009, s.121-132.
- Tatar M., *Słowo Boże kształtujące duchowy obraz człowieka i świata*, w: „Radowska Biblioteka Teologiczna”, Warszawa 2009, s.177-188.
- Tatar M., *Charyzmat młodości na drodze życia duchowego w spotkaniach Jana Pawła II z młodzieżą w czasie pielgrzymek do Polski*, w: *Jestem tylko wędrówcem. W poszukiwaniu duchowości pokolenia JPII*, red. S. Urbański, W. Gałązka, E. Krawiecka, Warszawa 2010, s.177-192.
- Tatar M., *Między duchowością a psychologią. Przyjaciele czy wrogowie?* w: „Mistyka chrześcijańska” (159). *Kryzys w człowieku. Człowiek w kryzysie*, Warszawa 2022, s. 45-69
- Teresa z Avila św., *Twierdza wewnętrzna*, tłum. H. Kossowski, Kraków 2012.
- Twenge J.M., *iGen. Dlaczego dzieciaki dorastające w sieci są mniej zbuntowane, bardziej tolerancyjne, mniej szczęśliwe – i zupełnie nieprzygotowane do dorosłości – i co to oznacza dla nas wszystkich*, tłum. O. Dziedzic, Sopot 2019.
- Uniwersytety w nauczaniu Jana Pawła II*, red. A. Wieczorek, Warszawa 2000.
- Weigel G., *Witness to Hope*, New York 1999.
- Wocial M., *Humor chrześcijanina w relacji do wybranych wartości w świetle twórczości Gilberta Keitha Chestertona i Clive'a Staplesa Lewisa*, „Seminare” t. 41 (2020), nr 1, s. 21-34.

World Health Organization, *Global Estimates of Health Consequences due to Violence Against Children*, Gèneve, 2006.

Wysocka S., *Papież na koniec 2021 roku. Należy dziękować Bogu za solidarną postawę w pandemii*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1041364%2Cpapiez-na-koniec-2021-roku-nalezy-dziekowac-bogu-za-solidarna>.

Katolicka Agencja Informacyjna, *Walentynki z Franciszkiem*, <https://www.gosc.pl/doc/1884702>.

IV. LITERATURA POMOCNICZA

Centrum Badania Opinii Publicznej, *Kanon wiary Polaków. Komunikat z badań CEBOS. Nr 29/2015*, Warszawa, 2015, https://www.cbos.pl/SPI-SKOM.POL/2015/K_029_15.PDF.

Deklaracja przyjętej na wspólnym kongresie Partii Zielonych Anglii i Walii, Europejskiej Partii Zielonych oraz Globalnych Zielonych w Liverpoolu, 2 kwietnia 2017, <https://partiazieloni.pl/deklaracja-liverpoolska/>.

Flis J., *Konkordacja Starego i Nowego Testamentu do Biblii Tysiąclecia*, Warszawa, 1996.

Huzar L., *Хто ми: націоналісти, шовіністи чи патріоти?*, „Українська правда” (08.11.2013), <https://www.pravda.com.ua/columns/2013/11/8/7001772/>.

Konferencja Episkopatu Polski (27.04.2017), *Chrześcijański kształt patriotyzmu*, <https://episkopat.pl/chrzescijanski-ksztalt-patriotyzmu-dokument-konferencji-episkopatu-polski-przygotowany-przez-rade-ds-spolecznych/>.

Promoting Genuine Biblical Revival, <https://www.sermonindex.net/modules/articles/index.php?view=article&aid=34552>.

Raport Spotkania Generalnego ONZ (21 lipca 2009), <http://sdl.sdb.org/greenstone/collect/italian/index/assoc/HASHd002/4043721f.dir/doc.doc>.

Thayers Greek Lexicon, Electronic Database, 2011, <https://biblehub.com/thayers/3501.htm>.